
SEMINARIET FÖR NORDISK
UPPSALA
UNIVERSITET
ORTNAMNSFORSKNING

ANTIKVARISK TIDSKRIFT

FÖR

SVERIGE

UTGIFVEN AF KUNGL. VITTERHETS HISTORIE OCH ANTIKVITETS AKADEMIEN

GENOM

HANS HILDEBRAND.

ADERTONDE DELEN.

FÖRSTA HÄFTET.

Distribueras af hrr Wahlström & Widstrand.
STOCKHOLM.

Pris: 4 kronor.

Af **Kungl. Vitterhets Akademien** (1753—1786) och **Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien** eller på Akademiens förlag äro följande arbeten utgifna:

Kongl. Svenska Vitterhets Akademiens Handlingar. 5 band. 1755—1788.

Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Handlingar. 20 band. 1789—1852.

——, Ny följd. Del. 1 (1857): 4 kr. 50 öre; del. 2 (1861): 4 kr.; del. 3 (1863): 4 kr. 50 öre; del. 4 (1864): 4 kr.; del. 5 (1867): 4 kr.; del. 6 (1869): 4 kr.; del. 7 (1876): 4 kr.; del. 8, 1 (1885): 3 kr.; del. 9 (1884): 7 kr. 50 öre; del. 10 (1885): 6 kr.; del. 11 (1893): 6 kr.; del. 12 (1895): 6 kr.; del. 13, 1 (1901) 3 kr.

Antikvarisk Tidskrift för Sverige. Del. 1: 2 kr.; del. 2: 3 kr.; del. 3, h. 1—4: 4 kr.; del. 4, h. 1—4: 4 kr.; del. 5, h. 1—4: 5 kr.; del. 6, h. 1—4: 4 kr.; del. 7, h. 1—4: 5 kr.; del. 8, h. 1—4: 4 kr.; del. 9, h. 1—4: 5 kr.; del. 10, h. 1—6: 6 kr.; del. 11, h. 1—6: 5 kr. 25 öre; del. 12, h. 1—4: 4 kr. 50 öre; del. 13, h. 1—4: 4 kr.; del. 14, h. 1—3: 7 kr.; del. 15, h. 1 och 2: 3 kr. 75 öre; del. 16, h. 1—4: 7 kr. 25 öre; del. 17, h. 1—5: 7 kr. 25 öre; del. 18, h. 1: 4 kr.

Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Månadsblad. Första bandet: årgångarne 1872—1874. Andra bandet: årgångarne 1875—1877. Tredje bandet: årgångarne 1878—1880. Fjerde bandet: årgångarne 1881—1883. Femte bandet: årgångarne 1884—1886. Sjette bandet: årgångarne 1887—1889. Sjunde bandet: årgångarne 1890—1892. Åttonde bandet: årgångarne 1893—1895. Nionde bandet: årgångarne 1896—1899. Årgångarne 1900—1902. Pris för hvar af årg. 1872—1877: 2 kr., 1878—1897 samt 1900: 3 kr., dubbelårg. 1898—1899 och 1901—1902: 4 kr.

Hildebrand, Bror Emil, Anteckningar ur K. V. Hist. och Antiqvitets Akademiens Dagbok samt om de under Akad:s inseende stälda samlingarne för år 1843. Pris: 37 öre.

ANTIKVARISK TIDSKRIFT

FÖR

SVERIGE

UTGIFVEN AF KUNGL. VITTERHETS HISTORIE OCH ANTIKVITETS AKADEMIEN

GENOM

EMIL EKHOFF.

ADERTONDE DELEN.

STOCKHOLM
IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI A. B.
1908.

INNEHÅLL.

Index des matières contenues dans ce volume.

Bidrag till Bornholms befolkningshistoria under järnåldern

af

Knut Stjerna.

Att konstatera, huruvida under förhistoriska perioder folkomflyttningar ägt rum inom något visst område, är i de flesta fall svårt eller omöjligt. Det är också endast i mycket gynnsamma fall man äger möjlighet att på uteslutande arkeologiska grunder företaga en dylik undersökning. Detta gäller ej minst om Norden, hvarest på grund af läget befolkningen synes varit mindre utsatt för våldsamma invandringar utifrån än i öfriga delar af Europa. Under hela bronsåldern äro inom det nordiska området grafskicken och fornsakernas former vid hvarje bestämd tidpunkt så likartade, att man af dem icke kan draga någon slutsats angående möjliga folkförflyttningar. Därtill kommer, att man då i allmänhet ej haft för sed att lägga de döde i sammanhängande graffält utan i enstaka högar.

I händelse någon folkomflyttning i större eller mindre skala under denna ett och ett kvarts årtusende omfattande tidrymd verkligen ägt rum, kan den således ej hafva afsatt några spår, tillräckligt tydliga, för att vi åtminstone med de förutsättningar, vetenskapen för närvarande äger, kunna få någon kunskap om dess art, dess betydelse eller omfattning. Den vandrande stammen hade ju i sin hemort begagnat samma grafskick och till form och stil likartade föremål med dem, som förr funnos i den trakt, till hvilken den anlände, och då den här naturligtvis slog sig ned på

redan odlad mark, byggde den tydligen sina grafvar bredvid förut befintliga grafbyggnader.

Redan under järnålderns äldre perioder, århundradena närmast före Kristi födelse, kan man emellertid skönja en märkbar olikhet till art och form af flera fornsaksgrupper inom skilda delar af det nordiska området, en olikhet som under århundradena eft. Kr. framträder med ökad skärpa.

Jämte fornsakstyperna har man att fästa sig vid grafskicket. Under järnåldern varierar i hög grad begrafningssättet i de olika provinserna. Grafvar, i hvilka liket nedlagts obrändt, liksom de, i hvilka lämningarne af den brända kroppen nedlagts, äro under samma period af ett flertal typer. I somliga tillfällen ha äfven djur fått följa den döde i grafven, i andra icke.

Därjämte har man äfven att taga hänsyn till beskaffenheten af den ifrågavarande provinsens graffält. Under den tid, om hvilken här närmast är fråga — den äldre järnåldern — förekomma nämligen grafvarne i stora fält liksom på våra nuvarande kyrkogårdar. Men en viktig skillnad är, att medan området af en kyrkogård fastställts långt i förväg, hvarigenom man kan upptaga en ny graf vid sidan af en, som existerat under lång tid, kanske århundraden, man i de gamla graffälten nedlade de döda i det allra närmaste i den ordning, i hvilken de afledo. Sträcker sig således ett dylikt graffält exempelvis från norr till söder, har man i ena ändan, exempelvis i norr, de äldsta grafvarne, i midten grafvarne för dem, som senare aflidit, och i söder de yngsta. Detta underlättar bestämmandet af åldern för grafvarne sinsemellan, hvarigenom man har en fast hållpunkt för frågan, när ett graffält upphört att begagnas. Såsom det klassiska exemplet på ett dylikt graffält brukar anföras det vid Kannikegård på Bornholm (fig. 1). Bland i viss mån likartade kunna nämnas: Bläsnungs i Vestkinde sn på Gotland och Oregård på Fyen.

Har nu någonstädes en invandring ägt rum, är det sannolikt, att den nya folkstammen ej känt den gamlas traditioner. Graffältet måste således hafva upphört, och ett nytt graffält upptagits. Men då ett graffält kan tänkas

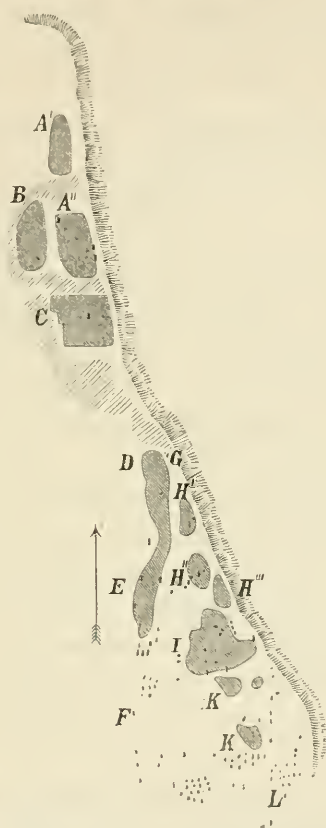

Fig. 1. *Plan af graffältet vid Kannikegård.*

upphöra äfven af andra orsaker, måste man, för att med säkerhet eller sannolikhet kunna konstatera en utvandring, uppvisa, att detta samtidigt varit fallet med ett betydande antal graffält.

Därjämte måste de nya typerna af fornsaker och begrafningssätt vara skilda från dem, som begagnats i

provinsen innan den tid, då graffälten upphörde, med andra ord: den interna typologiska utvecklingen måste hafva afbrutits.

Då den nya befolkningen kommer till ett område, hvars förbindelser på grund af det geografiska läget alltid måste vara i viss mån desamma, har man visserligen icke att vänta sig en total omändring af dessa, men afbrytandet af öfriga äldre traditioner bör dock kunna spåras äfven i fråga om förbindelserna.

Vidare måste naturligtvis de nya typerna öfverensstämma med dem, som vid tidpunkten för utvandringen begagnats i emigrationslandet samt, i händelse förbindelse mellan moderland och koloni vidmakthållits, äfven med dem, som under senare tid brukats därstädes (jfr. Montelius, *När kommo svenskarne till Finland*, sid. 4 ff.).

Slutligen har man äfven att räkna med de nya fornsakernas topografiska fördelning. Om de nya typerna samtidigt uppträda öfver ett vidsträckt område, är detta ägnadt att försvaga teorien om en invandring, medan, i den händelse de först visa sig på en viss punkt af området för att sedan därifrån utbreda sig öfver andra trakter, detta förhållande måste befästa den antagna teorien. Den punkt, från hvilken rörelsen utgått, är ej heller likgiltig, då ett invandrande folk naturligtvis helst uppsöker den plats, som, på samma gång den är lätt tillgänglig, äfven erbjuder den snabbaste förbindelsen med moderlandet. De nya fornsakerna böra således först uppträda på den punkt, från hvilken förbindelse med de emigrerandes hemland lättast uppnås.

Kunna alla här nämnda förhållanden uppvisas gälla ett visst område, förefinnes å detta område *arkeologisk diskordans*. Vid den för dem alla identiska tidpunkt, då diskordansen inträffar, ligger områdets *arkeologiska diskordanslinje*. Men äfven om man med ledning af dessa förutsättningar äger rätt att konstatera en folkomflyttning,

måste man dock framgå med försiktighet, ty det är gifvet, att en sådan utomordentlig omhvälfning äfven afsatt andra tydliga spår än de här nämnda. Då ett område ständigt kan hafva varit utsatt för yttre inflytelser, bör det framför allt uppvisas, att den utveckling, som ligger å hvarje sida om den arkeologiska diskordanslinjen varit i viss måtto intern.

Alla ofvan nämnda samstämmande fakta jämte ännu andra, hvilka under uppsatsens gång skola ytterligare beröras, förefinnas på ön Bornholm och härröra från lätt daterbara arkeologiska perioder. De nya fornsakstyperna hänvisa med bestämdhet på Öland, det östsvenska fastlandet och Gotland. Den allmänna slutsats, till hvilken jag kommit, och hvilken jag för redighetens skull här förutskickar, är den, att under tiden strax före år 300 e. Kr. en stor och allmän utvandring från Bornholm ägt rum, att ön ännu fram på 500-talet varit sparsamt bebodd af den utvandrande befolkningens kvarlefvor, att vid 500-talets midt från Kalmarsundsområdet kommande stammar jämte från Gotland härstammande flockar besatt en af öns viktiga punkter och vid tiden omkring år 800 därifrån utbredt sig öfver den öfriga delen af ön.

I.

Bornholm före midten af det sjätte århundradet efter Kristi födelse.

1.

Grafskicken på Bornholm före midten af det sjätte århundradet efter Kr. föd.

Brandflak och brandgropar.

Grafskicken äro för bedömandet af det etniska sammanhang, i hvilket Bornholm under äldre järnåldern står till kringliggande arkeologiska provinser, af den största vikt.

Såsom i mindre grad underkastade växlingar röja de tydligare än fornsakernas beskaffenhet frändskapen och åtskillnaden mellan de olika grupperna af germanska folkstammar.

Vid bronsålderns slut begagnades i södra Skandinavien och i norra Tyskland genomgående likbränning. Sporadiskt förekommo ännu såsom minnen af ett äldre begrafningsskick små hällkistor som benbehållare, för öfrigt urnor. Att börja med uppträda dessa urnegrafvar ofta som sekundärgrafvar i äldre bronsåldershögar. Men redan under bronsålderns sjätte period bilda de i allmänhet sammanhängande graffält, och på denna punkt i utvecklingen stå vi vid järnålderns inträde i länderna kring västra Östersjön. I urnorna nedläggas hvita, brända ben emellanåt tillsammans med fornsaker af metall men utan andra kvarlefvor efter bränningsprocessen.

Ungefär samtidigt med järnets användande eller i vissa områden något tidigare uppträder bland de germanska stammarne ett nytt begrafningsskick. I Hannover (H. Müller, *Vor- und Frühgeschichtliche Alterthümer aus der Provinz Hannover* fl. st.), i vestra Brandenburg (Voss und Stimming, *Vorgeschichtliche Alterthümer aus der Mark Brandenburg*, Abth. II—III) och sporadiskt vid Oderloppet (ex. *Nachrichten über deutsche Altertumsfunde*, 1896, sid. 74) nedläggas nu jämte benen äfven öfriga rester af likbålet. Detsamma kan för Skandinaviens räkning konstateras på Bornholm och Gotland. Samtidigt uppträda dessutom skelettgrafvar i Schlesien och på Gotland.

Dessa öfver ett vidsträckt område samtidigt uppträdande företeelser äga ett genomgående drag gemensamt. Under det att förut af människan endast de brända benen begrofvos, skyddade nu grafhöljet alla de brända eller obrända delarne af liket. Detta visar, att man numera började betrakta hela liket såsom heligt. Bakom

en dylik skiftning i grafskicket ligger följaktligen en djupgående förändring af den religiösa uppfattningen.

Den nya religiösa uppfattningen präglar under järnålderns äldsta tid begrafningsskicket i ett mycket vidsträckt område — huru vidsträckt kan ännu icke bestämmas, endast att det omfattat flera germanska och äfven icke-germanska folkstammar — men under efterföljande tid blir på åtskilliga ställen i västra Germanien det äldre begrafningssättet, hvilket dittills i vissa områden icke synes hafva förträngts, det enarådande, medan i östra Germanien vid stränderna af Östersjön det nya begrafningsskicket definitivt segrar. Denna radikala olikhet i grafskick, af djupare innebörd än skillnaden mellan begrafning med eller utan likbränning, utvisar differentiering mellan östgermaner och västgermaner redan under järnålderns tidigaste perioder.

En rörelse af sagda art är en kulturrörelse och har tydligen ingenting med invandring att skaffa. De förändringar, den medför, röra endast grafskicket. Då den uppträder på Bornholm, har man upphört att där täcka det inre stenröset — i de fall, då sådant förefanns — med jord. Man nedsatte vanligen urnan i en fördjupning i marken eller på markens yta och upplade däröfver stenröset. Vid det nya begrafningsskickets inträde bibehölls röset såsom det synliga grafhöljet, hvarigenom ett graffält från järnålderns första period företer samma bild som graffält från den slutande bronsåldern, och ingen yttre skillnad i samma graffält markerar öfvergången från bronsålder till järnålder eller från det äldre grafskicket till det yngre.

Det nya grafskicket framträder på Bornholm i två former, dels som *urnebrandgrop* dels som *brandflak*.[1] Här

[1] Med *urnebrandgraf* menas i denna afhandling en graf, bestående af en urna innehållande brända ben och andra lämningar efter likbränningen (bålmörja). Står urnan i en grop, kallas grafven *urne-*

uppräknas de bornholmska graffält, i hvilka dessa grafskick anträffats:[2])

Urnebrandgropar:

Socken:	
Rö	Bröddegård gr. 3 (*B. O.*, sid. 274).
Östermarie	Saltuna c (*B. O.*, sid. 275).
Ibsker	Mandhöj s(2) bb, ***ii***, nn, aaa, (*B. O.*, sid. 277 ff.).

Brandflak:

Socken:	
Knudsker	Kanegård a, b, e, f, ***g***, ***i***, k, ***l***. (*B. O.*, sid. 270 f.).
Vestermarie	Store Bjergegård a, b, c (*B. O.*, sid. 272).
	Höjlyng *a*, b, c (*B. O.*, sid. 272).
	Enesbjerg a, e (öfvergång till brandgrop) (*B. O.*, sid. 272).
	Klint några (*B. O.*, sid. 272).
Nyker	Mæby 2 st. (*B. O.*, sid. 272).
Klemensker	Torpegård e, f, i, *l*, n, p, q, r, s, x, y (*B. O.*, sid. 272 f.).
	Trommeregård »några» (af sju) (*B. O.*, sid. 274).
Rutsker	Kumlhöj b (*B. O.*, sid. 274).
Österlars	Melsted ***a***2 ? (*B. O.*, sid. 274).
Östermarie	Saltuna a (*B. O.*, sid. 275).
	Gadebygård (*B. O.*, sid. 275).

---

brandgrop. Grafven är då en primärgraf. Urnebrandgrafven kan äfven vara nedsatt i en samtidig eller äldre grafhög såsom primär eller sekundär *urnebrandgraf i hög*. Med *brandgrop* menas en graf, bestående af en i marken urhålkad grop, i hvilken nedösts ben jämte bålmörja. Äro benen och bålmörjan utbredda på ett horisontalt plan, kallas grafven *brandflak*.

[2] Grafnumren beteckna, om de äro utmärkta med halffet stil, grafvar, tidsbestämda genom de fornsaker de innehålla; om de äro utmärkta med vanlig kursiv, grafvar, tidsbestämda genom sin plats i förhållande till andra grafvar.

Ibsker	Mandhöj *b*, *c*, d, e, f, *k*, *l*, *m*, n, *u*, v, *aa*, cc, *gg*, *ll*, *oo*, *ss*, tt, **vv**, *xx*, *aaa*, *eee*, *ggg* (*B. O.*, sid. 277).
Svaneke	Frenne mark 3 st. (*B. O.*, sid. 279).
Bodilsker	Kattesletshöj *a*, b, c, d, e, f (*B. O.*, sid. 280).
Åker	Egeby några (*B. O.*, sid. 280).

Uppräkningen kan ingalunda vara fullständig vare sig i fråga om urnebrandgropar eller brandflak. I båda fallen tillkommer ett oberäkneligt antal grafvar, för brandflaken sådana, om hvilka det ej utsäges, att bålmörjan legat utbredd på marken, för urnebrandgroparne sådana, om hvilka uppgift ej lämnats, huruvida urnorna varit fyllda med bålmörja eller icke, och ännu andra, i hvilka urnan kan tänkas hafva blifvit krossad, och hvilka således nu framträda under formen af en annan graftyp.

Det gäller för att ådagalägga, huruvida utvecklingen i grafskicket varit intern, att uppvisa dessa grafskicks tidsställning. Detta kan ske genom att taga hänsyn dels till de fornsaker, ifrågavarande grafvar innehållit, dels till grafvarnes förhållande till grafvar af annan typ.

Mandhöj ii (urnebrandgrop) innehöll en bronsnål som Montelius, *Om tidsbestämning inom bronsåldern*, fig. 137, således tillhörande bronsålderns sista tid eller järnålderns första (jfr anf. arb., sid. 308 f.). Öfriga genom fornsaker tidsbestämda grafvar, som här komma i fråga, äro brandflak. Kanegård g och l innehöllo hvardera tvenne järnnålar som Montelius, anf. arb., fig. 140—142, en enkel hyska af brons med isittande liten bronsring, g dessutom en massiv, oprydd armring af brons, l en flat bronssnirkel (fragment af nål som i Mandhöj ii) och en liten bronsbuckla. Kanegård i innehöll tvenne dylika snirklar jämte andra delar af en bronsnål och resterna af en kedja, bestående af små i hvarandra gripande ringar af järn och och brons. Nålen hänför grafven till samma tid som

Kanegård l tillhör. Intressant är kedjans sammansättning, enär den hänvisar på en tid, då järnet som smyckemetall varit ungefär likvärdigt med bronsen. De nämnda svanhalsnålarna tillhöra järnålderns första period (Neergaard i *Aarböger*, 1892, Montelius i *Sv. Fornm.-för:s tidskr.* IX, sid. 172, m. fl. st.). I Mandhöj vv låg en oprydd, massiv bronsring (jfr Kanegård g). Alla dessa grafvar äro således samtida och tillhöra järnålderns första period, till hvilken äfven urnebrandgropen Mandhöj vv bör hänföras. Brandflakets och urnebrandgropens absoluta tidsställning på Bornholm är sålunda härigenom bestämd.

Dessa grafskicks tidsställning i förhållande till andra graftyper är i detta sammanhang af större vikt. Jag utgår härvid från grafvar utan bålmörja såsom de äldre. Efter förbränningen hopsamlade man under den yngre bronsåldern de hvita, brända benen, gjorde en urhålkning i jordytan och nedlade här antingen benen direkt (bengropen) eller inneslutna i en urna (urnegropen). Under denna tid vårdade man sig ej om att tillvaratagа bålmörjan. Att börja med synes man under det nya begrafningsskicket ha undvikit att sammanblanda ben och bålmörja. Så har man tvenne exempel (Bröddegård, gr. 3 och Saltuna c) på, huru benen nedlagts i bottnen af urnan och sedan täckts med bålmörja, samt exempel (Torpegård l, Æggebjerg, gr. 4 (*B. O.* sid. 318) och Vestermarie Höjlyng a med bronsnål utan svanhalsböjning) huru urnan med de brända benen blifvit nedsatt som vanligt i en grop, men marken täckts med ett lager af bålmörja, slutligen exempel (Æggebjerg gr. 1—3) på, att urnan med de brända benen omgifvits med bålmörja. Æggebjerg, gr. 1 innehöll en svanhalsnål af brons och är således att hänföra till järnålderns inträde, en för en urnegrop sen tid. Äfven af bengropen gifves en modifikation i samma riktning, i det i en graf (Mandhöj c) de brända benen lågo samlade på bottnen af gropen, hvars öfre del upp-

togs af bålmörja, i en annan graf (Mandhöj 11) en bengrop täckts af ett ofvanför liggande brandflak liksom i de nyss omtalade rösena med urnegropar. Exempel som de här nämnda utvisa det typologiska mellanstadiet mellan grafvar utan och med bålmörja. De äro äfven tjänliga som bevis, att det nya grafskicket icke uppstått genom en fortgående degeneration af det äldre.

Brandflak uppträda alltid som primärgrafvar, således kan genom belägenheten i röset intet visas angående förhållandet till tidigare grafvar. Tidsförhållandet mellan brandflak och brandgrop framgår af följande exempel: Mandhöj aa var en brandflaksgraf, täckt af ett röse, i hvilket lagts en brandgrop med bältehake och Tène-fibula, Mandhöj aaa ett brandflak, täckt af ett röse, i hvilket lagts en brandgrop med bältehake samt dessutom anordnats en urnebrandgraf, Mandhöj eee ett brandflak, täckt af ett röse, i hvilket lagts tvenne brandgropar, Mandhöj ggg ett brandflak, täckt af ett röse, i hvilket lagts en brandgrop, Kattesletgård a ett brandflak, täckt af ett röse, i hvilket anordnats en urne(brand?)graf. I dessa fall är brandgropen sekundär och således liksom någon gång urnebrandgrafven, senare än brandflaket. Den kronologiska utvecklingen är härigenom fastslagen. Äldst är begrafning utan bålmörja. Senare uppkommer ett kortvarigt mellanstadium, då äfven bålmörjan utgör en beståndsdel af grafinnehållet, men ännu skiljes från de brända benen, ett stadium, som aflöses af begrafning i urnebrandgrop och brandflak, hvilka i sin tur aflösas af brandgropen. Naturligtvis låta icke alla fall inrangera sig i denna serie. Begrafning utan bålmörja kan fortfara längre på ett ställe än på ett annat, mellanstadiet kan öfverhoppas, då man på en ort tagit kännedom om de redan fullt utvecklade begrafningssätten med bålmörja på en annan etc., men den allmänna utvecklingen af grafskicket är det här angifna.

Af de samtida graftyperna, urnebrandgropen och brandflaket, har på Bornholm brandflaket varit det ojämförligt mest använda. Uppräkningen här ofvan ger för brandflak 65 kända exempel (jämte tre gånger »några»), för urnebrandgropen ett knappt 10-tal. Man har sålunda, efter det man upphört att begrafva utan bålmörja, samtidigt under någon tid begagnat urnebrandgrop och brandflak, hvilket senare begrafningssätt så småningom blef det uteslutande använda.

Huru länge brandflaket begagnats, framgår af några grafvar, i hvilka brandflak och brandgrop uppträda kombinerade. I dessa grafvar ligger under brandflakets center en brandgrop, täckt med en sten. I brandgropen i Mandhöj gg funnos stycken af en bältehake, som ej kan bestämmas till form eller storlek, samt af en svanhalsnål af järn, i brandgropen i Mandhöj u stycken af en järnnål och en järnring, i Mandhöj xx stycken af en till form och storlek obestämd bältehake. Dessa saker hänvisa till slutet af järnåldern I eller början af Tène-tid.

De äldsta brandgroparne innehålla svanhalsnålar af järn men för öfrigt inga andra fornsaker af de slag, som funnits i brandflaken, de senare innehålla föremål från ren Tène-tid och från därpå följande perioder. Brandgropen följer således i tiden omedelbart efter brandflaket.

Brandgropen är i själfva verket endast en specifikation af brandflaket. Grafvar af båda typerna äga alldeles samma beståndsdelar: brända ben, brända krukskärfvor och genom eld splittrade flintbitar samt emellanåt andra fornsaker, allt utan ordning kringströdt i de jordartade lämningarna efter bålet. Denna bålmörja har man att börja med låtit ligga utbredd på marken och enligt sedvana däröfver uppfört ett röse. Så småningom har man minskat rösets storlek, hvilket medfört, att bålmörjan samlades tätare tillsammans. Man skrapade då ned en del af bålresterna i en grop, som man täckte med en sten, och lät

de öfriga ligga kvar på marken (Mandhöj k, u, gg etc.), eller skrapade man ned dem i en grop, som man ej täckte med någon sten, och lät de öfriga ligga (Mandhöj l), eller skrapade man ned dem i en aflång fördjupning (Enesbjerg c, Mandhöj p), hvarvid man erhöll ett mellanting mellan brandflak och brandgrop. Slutligen samlas alla de bålrester, som tillvaratagas, i en grop. Rösets minskning och sammandragningen af brandflak till brandgrop fortgå parallellt, till dess slutligen brandgropen täckes af en helt obetydlig stenhög, en flat stensättning, en stor sten eller af ingenting alls. Redan under Tène-tid är denna typ fullt genomförd, men på somliga ställen kunna rudiment efter den ursprungliga grafhögen, exempelvis i flata stensättningar, fortfara ännu eft. Kr. f.

Brandgropen är sålunda på Bornholm resultatet af en intern utveckling. Orsaken, att detta för Bornholms räkning kunnat påvisas, sammanhänger troligen därmed, att seden att öfver grafvarne uppkasta rösen med större seghet bibehållit sig på denna ö än å flera andra landområden, hvarest man redan vid bronsålderns slut öfvergått till bruket att anlägga grafvarne under flat mark. Röset har på samma gång skyddat den underliggande grafven under den fortgående odlingen och bidragit att rikta den sakkunniges blick å grafven.

På Bornholm är, som nyss visats, brandgropen att betrakta som en specifikation af brandflaket. Utvecklingen å denna ö sammanhänger således med utvecklingen i de land, där brandflaket uppträder samtidigt.

Från äldsta järnåldern å Öland äro grafvar med brända ben icke kända, däremot förekomma å denna ö från Tène-tiden brandflak talrikt (*Månadsbladet*, 1896, sid. 108 ff.). Det öländska brandflaket öfvergår sedermera, så vidt kändt är, icke till brandgrop.

Å Gotland uppträder brandflaket under järnålderns första period (Almgren, *Gotländische Grabfunde der älteren*

Eisenzeit i *Centralblatt für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte*, 1901, sid. 1) och fortfar under följande tid (anf. arb., sid. 2, jfr *Baltische Studien*, XXXIX, pl. VI, fig. 12).

I Östergötland äro grafvar från järnåldern I ej kända, från järnåldern II äro visserligen grafvar funna, men beskrifningen (*Månadsbladet*, 1882, sid. 183) gör det ej rätt klart, huruvida man har att göra med brandgropar eller brandflak. Äfven urnebrandgrop förekom, liksom man under senare tid, från graffältet vid Alvastra, äger såväl brandflak som urnebrandgropar och brandgropar.

Från andra trakter af Sverige äro brandflak kända, men utan tidsbestämmande fornsaker, från Dalsland äfven öfvergångsformer mellan brandflak och brandgrop (*Månadsbladet*, 1880, sid. 66 ff.). I Västergötland hafva från Tène-tid brandgropar och möjligen urnebrandgropar upptäckts (*Sv. fornm.-för:s tidskr.*, XI, sid. 125 ff.).

Under Tène-tid förekomma i södra Norge likaledes brandflak (se exempelvis *Aarsberetninger*, 1870, sid. 99 ff.) och brandgropar jämte urnebrandgropar (*Aarböger*, 1880, sid. 89 ff.).

Från Fyen äro på Möllegårdsmarken vid Broholm (Sehested, *Fortidsminder og oldsager fra egnen om Broholm*, sid. 135 ff., *Archæologiske undersögelser*, sid. 65 ff.) kända flera brandflak, mellanformer mellan brandflak och brandgrop samt brandgropar. De tillhöra i regeln tiden eft. Kr., hvadan här liksom på åtskilliga andra områden öfvergången från brandflak till brandgrop skett senare än på Bornholm. Från Sönder Badbjerg i Ulsteds socken i Aalborg amt (*Aarböger*, 1892, sid. 222 f.) äro Tène-grafvar med bålmörja bekanta, från Thorsager i Randers amt i Jylland finnas i Århus museum Tène-föremål, hvilka varit nedlagda i brandflak eller brandgropar.

Söder om Östersjön finnes brandflaket såsom i förut anfördt exempel (sid. 6), dock särdeles sällsynt, vid strän-

derna af Oder. I Pommern och Vestpreussen uppträder, såvidt af tillgängliga källor kunnat inhämtas, icke heller brandflaket. Detta motsvaras i Vestpreussen, Hinterpommern och Södra Vorpommern intill en linje, som från Oders mynning vid Stettin går i väster till gränsen af Mecklenburg, af urnebrandgropen[1].

Under järnålderns första period förekommer icke begrafning med bålmörja i Mecklenburg (Beltz i *Mecklenburgische Geschichte in Einzeldarstellungen*, I, sid. 95) ej heller i Slesvig-Holstein (enligt välvilligt meddelande af fröken J. Mestorf). Begrafning utan bålmörja är äfven regel i Jylland (A. P. Madsen och Neergaard i *Aarböger*, 1894, sid. 165 ff.) och förekommer likaledes under samma tid i Norge (Montelius i *Sv. Fornm.-för:s tidskr.*, IX, sid. 172; *Aarsberetninger*, 1898, sid. 84 fig. 7).

En sammanfattning af dessa förhållanden anger Bornholms etniska ställning vid. järnålderns början. Västgermanska stammar vid västra delen af Östersjöns södra kust begrafva fortfarande liksom under bronsåldern utan bålmörja. Detta begrafningssätt är äfven det öfvervägande på Jylland och förefintligt i Norge, som ofta under förhistoriska perioder företer med Jyllands likartade förhållanden. Begrafning med bålmörja framträder däremot i området mellan Oder och Weichsel, i södra Skandinavien och på de stora Östersjööarne samt äfven i södra

---

[1] Denna uppgift är baserad på Schumanns uppsats *Urnenfriedhöfe* i *Baltische Studien*, XXXIX, samt på senare meddelanden i *Pommersche Monatsblätter* och *Nachrichten über deutsche Altertumsfunde*, Anger, *Das Gräberfeld zu Rondsen* och Lissauer, *Die prähistorischen Denkmäler der Provinz Westpreussen*. Någon statistisk öfversikt kan ej lämnas i detta sammanhang. En viss tvekan kan göra sig gällande i fråga om beskaffenheten af grafvar i det västra området, i det fyndberättelserna ofta ej tagit hänsyn till för denna undersökning nödvändiga distinktioner. Att grafvar med bålmörja från Östersjöns södra kust vester om Rügen icke i någon känd fyndbeskrifning äro angifna, kan dock näppeligen tillskrifvas slumpen eller ofullständighet i undersökningarna.

Norge och västra Danmark. I de kontinentala delarne af detta område begagnas uteslutande urnebrandgropen, i de skandinaviska både urnebrandgropen och brandflaket, men, åtminstone på Östersjööarne, med företräde för brandflaket. Bornholm bör således i detta afseende vid järnålderns inträde tillräknas den skandinaviska delen af det östgermanska området.

Under Tène-tid begrafves på Bornholm så godt som uteslutande i brandgropar. Urnegropen uppträder såsom ett mycket sällsynt undantag[1], och urnebrandgropen är känd endast från tillfällen, i hvilka urnan utgöres af ett metallkärl[2]. Den form, brandgropen vid Tène-tidens början antagit på Bornholm, bibehålles senare. Under brandflakets sista tid förefinnas sporadiska exempel på en redan omnämnd grafform, bestående däri, att midt i brandflaket en brandgrop lagts, öfvertäckt af en sten. Äfven efter det brandflak upphört att begagnas, förekomma dylika kombinationer, i det tvenne samlingar af bålmörja lagts ofvanför hvarandra, skilda af en sten eller en lerklump (*B. O.*, sid. 61), men de upphöra vid tiden för Kr. f. Endast med hänsyn till innehållet undergår brandgropen under Tène-tid en art af utveckling, oafsedt utvecklingsfaserna hos de nedlagda fornsakerna. Under brandflakets tid hade man i grafven låtit följa brandskadade stycken af en stor kruka, liknande dem som förekomma, hela, i bronsålderns urnegrafvar (*B. O.*, sid. 102). Eldskadorna och befintligheten i grafvarna göra tydligt, att dessa lerkärl

---

[1] *B. O.*, sid. 63. Af säkra urnegrafvar från Tène-tid har jag endast lyckats anteckna Kannikegård gr. 1 1 och 1 s.

[2] Rönne socken: Dovrås (*B. O.*, sid. 310). Klemensker: Dillehöj (*B. O.*, sid. 304). Simblegård gr. 1, 9 (*Eft.*, sid. 27). Vestermarieker: Stenshöj, gr. 1 (*B. O.*, sid. 316). Jfr äfven Langå, gr. 1 i Sehested, *Fortidsminder og oldsager fra egnen om Broholm,* sid. 172 f. m. fl. st. Vissa kärl af metall hafva under denna tid betraktats som heliga, jfr Montelius i *Sveriges historia,* I, sid. 132.

i rituellt ändamål varit med på bålet. Under den sista Tène-perioden efterträdas dessa krukskärfvor af hela lerkärl[1], hvilka följaktligen icke varit på bålet, till en början ett i hvarje graf. Samtidigt ökas antalet af öfriga fornsaker i grafvarne.

Under den romerska perioden är brandgropen fortfarande den talrikast förekommande grafformen. I brandgroparne bli lerkärlen flera, intill dess de i vissa grafvar motsvara en art servis. Äfven i öfrigt bli grafvarne rikare utstyrda.

Den romerskt-gotiska perioden företer äfven andra former för grafvar med brända lik, ehuru också nu brandgropstypen fortlefver. De sista kända brandgroparne äro de från Saltuna (*Eft.*, sid. 124, 15) samt från Slamrebjerg (*B. O.*, sid. 347, spalt 1, nederst), båda grafvarne från 300-talet[2].

Skelettgrafvar.

Samtidigt med det, att brandgropen erhåller en rikare utstyrsel, visar sig skelettgrafven. Bland de tidigare grafvarne vid Kannikegård funnos tvenne, gr. 2 l och 2 m, som på grund af sin form kunna anses som skelettgrafvar. Tidiga sådana grafvar äro de vid Hasle, Dyndalen, gr. 3 och 4, Kannikegård, gr. 45 b (fyra grafvar), 89, 151 (tre eller fyra), tillhörande den romerska perioden och öfvergången till den romerskt-gotiska. Den typiska formen

[1] Graffält, å hvilka detta förhållande lättast studeras, äro Kanegård (ex. A. 21, C. 131), Muleby (ex. gr. 14), Himmelshöj (ex. gr. 51) och Mandhöj (ex. gr. 142, 143). De hela lerkärlen äro små och förekomma hufvudsakligen tillsammans med sena Tène-fibulor och bältehakar, men ej med tidigare fornsaker.

[2] Sistnämnda graf synes, af *B. O.*, fig. 149 att döma, härstamma från tiden omkr. år 400. Det angifves dock inga närmare fyndomständigheter, hvadan detta enastående fall torde böra anses som tvifvelaktigt.

är en rektangulär, manslång stenkista af någorlunda djup, täckt med stenar, men redan under den romerska perioden finnas ofullkomligare former, så att i somliga fall hela grafven utgöres af en manslång, grund grop. Liket har sänkts ned i grafven med hufvudet mot norr eller nordväst.

Under den romerskt-gotiska perioden, då skelettgrafven blir ganska allmän, försiggår i fråga om grafvens anordning ingen annan förändring än den, att de enklare formerna i allmänhet få öfvervikten, i regeln med bibehållande af takstenen. Redan under den föregående perioden har takstenen emellanåt motsvarats af en, ofta i jordytan synlig, stensättning af smärre stenar. Denna anordning fortfar under 200- och 300-talen och är särskildt vid öns kuster allmän (Vedels Strandgrave). Från 300-talet äro dylika grafvar kända från Melsted och Kobbeå. Däremot äro icke grafvar af denna art upptäckta, hvilka tillhöra tiden mellan 300-talets slut och midten af 500-talet.

* * *

Det tyckes, som om skelettgrafvens uppträdande skulle betyda heterogenitet i utvecklingen, som om den typologiska utvecklingslinjen, hvilken hittills lupit rakt, skulle afbrytas genom detta nya grafskick. Det gifves emellertid ingen öfvergångsform mellan brandgraf och skelettgraf, hvarför, i händelse en intern utveckling existerat, hvilken som sin konsekvens medfört skelettgrafven, denna icke kan observeras genom några mellanformer. Den typologiska utvecklingen äger rum i det mänskliga lifvet, af hvilket föremålen och sederna äro produkter. Då det gäller att följa grafskickens förändringar, måste man följaktligen söka utvecklingslinjen i de förändringar, som försiggått hos människornas åskådning, och sluta från de faktiska graffynden som sekundära fenomen.

Införandet af eldbegängelsen sammanhänger utan tvifvel med en förändrad uppfattning af lifvet efter detta (jfr t. ex. Sophus Müller, *Vor oldtid*, sid. 330 ff., Erwin Rohde, *Psyche—Seelencult und Unsterblichkeitsglaube der Griechen*, 2:a uppl., I, sid. 27 ff.). Genom elden löstes de två sidorna af människans två väsen, hvilka under lifvet varit sammanbundna, från hvarandra, och den frigjorda själen lefde senare skild från kroppens tvingande grannskap, erhöll tillträde till dödsriket. Denna förändrade åskådning gör sig gällande icke endast i fråga om grafskicket. Ungefär samtidigt med det, att eldbegängelsen under bronsålderns tredje period vinner terräng, aftager antalet af fornsaker, som medgifvas den döde i grafven. Full konsekvens af den nya åskådningen skulle visserligen medfört, att inga fornsaker alls skulle ha lämnats den dödes kvarlefvor, men ett dylikt alltigenom följdriktigt åskådningssätt, enligt hvilket den dödes kropp saknar all betydelse, torde ej heller i våra dagar vara det populära. Befintligheten af föremål, i vanlig storlek eller miniatyrartade, i grafvarne från 3:de och 4:de perioderna under bronsåldern, torde sålunda närmast vara att betrakta som ett bland de talrika exemplen på, huru svårutrotliga religiösa seder äro, äfven sedan de kommit i strid med den allmänna principen för ett nytt åskådningssätt.

I detta fall följer af den nya åskådningen dessutom ett bruk, som ögonskenligen icke öfverensstämmer med den ärfda uppfattningen. Samtidigt med det, att antalet af fornsaker i grafvarne aftager, tilltager antalet af mark- och mossfynd. Samtidigt med det, att vid järnålderns inträde alla likresterna efter eldbegängelsen bevaras i grafven, börja åter mark- och mossfynden att aftaga. Dylika fynd äro visserligen gjorda i icke ringa mängd äfven från denna tid (se Müller, anf. arb., sid. 465 f., Montelius i *Sv. Fornm.-för:s. tidskr.*, IX, sid. 163—181, Müller i

Nordiske fortidsminder, I, sid. 19 ff., Neergaard i *Aarböger*, 1892, sid. 224 ff.), men de äro dock absolut och relativt mycket färre än de från den yngre bronsåldern. Jämföra vi i detta afseende förhållandena å Bornholm, där under järnåldern I det nya begrafningsskicket är infördt, och i Jylland, där det under samma tid begrafves utan bålmörja såsom under bronsåldern, är skillnaden i ögonenfallande. Från Jylland föreligga hela serier af större och mindre mark- och mossfynd (Neergaard, anf. arb., sid. 224—234), från Bornholm känner jag från järnåldern I endast tvenne sammanhörande tutulusformade spännen[1] och från Tène-tid en kronliknande ring (Neergaard, anf. arb., sid. 241 fig. 25), och dock äro grafvarne från dessa perioder på Bornholm mycket talrika, säkert att räkna i flera hundratal. Karaktären af dessa fynd är densamma, som kännetecknar motsvarande fynd i Sverige och en viss art af bronsålderns mark- och mossfynd, men öfverensstämmer icke med den, som kännetecknar andra af bronsålderns mark- och mossfynd, hvilka till stor del innehålla redskap och vapen.

Det måste finnas en gemensam förklaring till dessa företeelser, och denna kan endast sökas hos beskaffenheten af grafskicket. Då på Bornholm som annorstädes i östra Skandinavien och vissa delar af Tyskland begrafning med bålmörja vunnit insteg, beror detta på en ändring af uppfattningen af lifvets fortvaro. Under den yngre bronsåldern tänktes en del af människan afskiljas genom förbränningsprocessen, och man drog då försorg om den döde på samma sätt som under andra förhistoriska perioder: man gaf honom medel för det kommande lifvet. Men då han icke längre tänktes innesluten i grafven,

[1] Dessa spännen (Köp. mus., 6,488) äro synnerligen ofta omtalade i litteraturen (*B. O.*, sid. 164, 393, 11, *Eft.*, sid. 43, 63, Müller, *Jernalderen*, fig. 68, Montelius i *Sv. Fornm.-för:s tidskr.*, IX, sid. 170, Neergaard, anf. arb., sid. 231 not).

lade man — eller måhända den döde själf i lifstiden — redskap och vapen för hans räkning å annat ställe. Då åter den döde, i det att under det senare begrafningsskicket alla lämningarne af liket bevarades i grafven, tänktes äga sitt hem i denna, upphörde man att å andra platser nedlägga dessa väsentliga förnödenheter.

Den nya åskådningen fortfar under brandgropstiden att allt tydligare bestämma grafskicket. I de tidigare grafvarne, brandflaken och de äldre brandgroparne, förekomma stycken af kärl, som varit med på likbålet. Någon annan mening än öfriga kärl, som följt med i grafvarne, kunna dessa kärl icke tänkas hafva ägt, d. v. s. de böra ha innehållit förnödenheter för den döde, hvilka genom elden transformerades på samma gång och på samma sätt som denne. Men den nya uppfattningen om den dödes bostad i grafven drar så småningom med sig som en nödvändig konsekvens, att förnödenheterna böra gifvas honom i grafven och icke vid eldbegängelsen. Under Tène-tidens fortgång och under loppet af den romerska perioden se vi också, huru i stället för de förbrända krukskärfvorna att börja med respektive ett sedan flera hela kärl förekomma i grafvarne. Då utvecklingen hunnit därhän, att alla resterna af den döde nedlagts i grafven och jämte dem förnödenheterna för det kommande lifvet, då således den döde där fortsatte sitt afbrutna lif, är själfva likbränningsprocessen endast ett rudiment af ett bruk, som en gång haft en mening, hvilken sedan bortglömts. Då uppträder äfven skelettgrafven som en naturlig konsekvens och dess användning tilltager kontinuerligt. Den bornholmska utvecklingen från brandflaket under Hallstatt-tid till skelettgrafven under den romerskt-gotiska perioden är således alltigenom intern.

Skelettgrafven uppträder ungefär samtidigt på Bornholm, i Östergötland (*Månadsbladet,* 1900, sid. 98 ff., 108 ff.), på Öland (anf. arb., sid. 117, 1896, sid. 117 ff), på

Gotland (Almgren, *Gotländische Grabfunde der älteren Eisenzeit*, sid. 2 f.), i Skåne (*Månadsbladet*, 1888, sid. 187), i Västpreussen (Lissauer, anf. arb., sid. 139; Dorr, *Übersicht über die prähistorischen Funde im Stadt- und Landkreise Elbing*, sid. 30 f., 36 ff.; *Zeitschrift für Ethnologie*, 1880, sid. 106 ff., 1902, sid. 97 ff.; *Nachrichten über deutsche Altertumsfunde*, 1896, sid. 21 ff., 1898, sid. 33 ff.), i Hinterpommern och Södra Vorpommern (*Nachrichten*, 1899, sid. 1 ff.; *Pommersche Monatsblätter*, 1898, sid. 179, 1899, sid. 55; *Baltische Studien*, XLVI, sid. 182), på de danska öarne väster om Öresund (*Aarböger*, 1892, sid. 264, 275 ff.) och i (hufvudsakligen norra) Jylland (anf. arb., sid. 250 ff.). I Södra Jylland äro skelettgrafvar från ifrågavarande period sällsynta, i Slesvig-Holstein förekomma de icke (Mestorf, *Vorgeschichtliche Alterthümer aus Schleswig-Holstein*, sid. 12), icke heller på det stora graffältet vid Darzau i Hannover, mycket sällsynt i Mecklenburg (Beltz, anf. arb., sid 118; under romerskt-gotiska perioden äfvenledes sällsynt, anf. arb., sid. 133), icke, så vidt jag känner, i norra Vorpommern. I södra delen af Brandenburg härskar under den romerska perioden som tillförene urnegrafven, däremot uppträder skelettgrafven i de delar af provinsen, som gränsa intill östra Pommern (Götze, *Die Vorgeschichte der Neumark*, sid. 50), hvilket tillhör brandgropsområdet. Begrafning med obrändt lik kan således ej hafva införts Odervägen söderifrån, lika litet som Elbevägen.

Sammanställa vi de områden, hvarifrån skelettgrafvar från de första 3 århundradena eft. Kr. äro kända, finna vi, att de äro alldeles desamma som de, i hvilka under föregående tid begagnats begrafning med bålmörja. I de trakter däremot, där under järnålderns tidigare perioder begagnats det från bronsåldern härstammande begrafningsskicket utan bålmörja, uppträder icke skelettgrafven. Flera forskare ha uttalat, att skelettgrafven är

att hänföra till en kännedom om det romerska begrafningsskicket, hvilket skulle upptagits af de förnämare bland germanerna. Men detta motsäges däraf, att flera af de äldre skelettgrafvarne, exempelvis på Bornholm, varit särdeles ofullkomliga och ingalunda påfallande rikt utstyrda, att man i fall, då romersk begrafning ánses vara konstaterad i norra Tyskland, begagnat eldbegängelse utan bålmörja (Beltz, anf. arb., sid. 117 f., Almgren i *Sv. Fornm.-för:s tidskr.*, XI, sid. 192, not), att i de delar, som lågo det romerska riket närmast och säkerligen (utefter Elbe) stått i den starkaste förbindelsen med de romerska provinserna, skelettgrafvar saknas och slutligen däraf, att begrafningsskicket står i ett alltför intimt samband med uppfattningen af det kommande lifvet för att kunna ändras genom en blott imitation af främmande sed.

Vi erhålla härigenom icke blott ett bevis för, att utvecklingen af grafskicket varit inhemsk bland östgermanerna, utan äfven en vink om, att den tidpunkt, vid hvilken östgermaner och västgermaner skilts, icke ligger senare än under Hallstattperiodens senare skede.

Begrafning utan bålmörja. Vacklande grafskick.

Vid tiden efter år 200 eft. Kr., således vid den romerskt-gotiska periodens början, visa sig de första spåren af en brytning med den här skildrade utvecklingen, och vid tiden omkring år 300 och senare präglas grafskicket hufvudsakligen af den nya riktningen. Det genomgående kännetecknet för denna är, att man upphör att låta bålmörjan följa med i grafven.

Under bronsålderns senare perioder begrofvos benen utan bålmörja antingen i små stenkistor, i urnor eller utan speciellt grafhölje. Samma grafskick börjar begagnas under 200-talet för att senare fortfara. Hufvudsakliga skillnaden är den, att man icke som under bronsåldern

begrafver i högar, utan under flat mark. Vill man indela de nya grafformerna efter benhöljet, erhålla vi således trenne arter af grafvar, *kistgropen*, *urnegropen* och *bengropen*[1], men dessa äro endast tämligen tillfälliga varianter af samma grafskick.

Vid Kannikegård tillhör den nordligaste af de konstaterade grafvarne af detta slag (gr. 180) en något afsides liggande grafgrupp, hvilken i sin helhet torde vara senare än som synes framgå af dess grafnummer (se fig. 1). Vid sidan af gr. 180 fanns gr. 183 och något sydligare, men utan mellanliggande grafvar, gr. 187. I den förra af dessa grafvar funnos två fibulor som Almgr., 196—197, tre fibulor som Almgr., 178 samt en halsring (*B. O.*, fig. 283) af för den tidiga romerskt-gotiska perioden karaktäristisk typ. I den senare grafven funnos en fibula som Almgr., 161, 162, två fibulor som Almgr., 178 (*B. O.*, fig. 273) och en som Almgr., 228 (*B. O.*, fig. 282). De öfriga grafvarne vid Kannikegård af denna karaktär (gr. 409 och gr. 410) tillhöra de allra senaste i graffältet. Vid Slamrebjerg fanns i en dylik graf (gr. 142) en fibula som Almgr., 178 och i en annan dylik (gr. 144) en fibula af Vedels typ F_3 (som Almgr., 161—162?). I en tredje hithörande graf från Slamrebjergs graffält (gr. 84), en kistgrop, funnos inga fornsaker, ej heller i en hithörande graf från graffältet vid Gudhjem (gr. 4) eller i en graf (gr. 4) tillhörande en grafgrupp från brandgropstidens afslutning å Baunegårds graffält. I några af dessa fall fanns jämte benen något svart eller mörk jord, dock icke på långt när i den myckenhet, att här kan vara tal om begrafning med bålmörja, liksom det icke heller om dessa grafvar omtalas genom eld sprängda flintstycken, som karaktärisera brandflak och brandgropar.

---

[1] En skillnad i fråga om bengropen ligger däruti, att bronsålderns och den västgermanska bengropen ofta är äggformig och således närmar sig urnans form, medan här ifrågavarande är kubformig.

Vid Kannikegård uppträder den första urnegrafven, gr. 332, på en plats i graffältet, hvilken utvisar, att den är senare än eller samtidig med gr. 326, innehållande fibulor som Almgr., 179 och 161—162, samt ungefär samtidig med gr. 335, innehållande två fibulor som Almgr., 161, 162, och gr. 336, innehållande två fibulor som Almgr., 162, en som Almgr., 185 och en som Almgr., 197, 198. Denna urna innehöll äfven något svart jord, hvilket ej omtalas om de följande. Något senare äro de öfriga grafvarne vid Kannikegård, i hvilka de brända benen nedsatts i urnor (gr. 343, 346, 347 och 368).

Vid Slamrebjerg förekommo urnegrafvar, af hvilka en, gr. 77, låg i närheten af en graf (gr. 73) med två fibulor som Almgr., 161, 162, en som Almgr., 196 och en som Almgr., 205. Från samma graffält är ännu en urnegrop bekant (gr. 90). I graffältet på Gudhjems berg, hvilket i sin helhet tillhör 200- och 300-talen, förekom äfven ett antal urnegrafvar (gr. 3, 9, 10, 11, 16), likaså tvenne i graffältet vid Baunegård (gr. 5, 19), af hvilka den ena (gr. 5) tillhörande samma grafgrupp som den, hvari den nyss omtalade bengropen förekom. Slutligen äro urnegropar bekanta från Fræenne mark (300-talet) och från Blykulle bakke.

Då ingen bornholmsk urnegraf — vi förbise naturligtvis dem, som ännu under Tène-tiden förefinnas som minnen af bronsålderns begrafningssätt — förekommer på någon plats, hvilken skulle kunna hänföra den till någon tidigare period, böra således urnegrafvarnes tidigaste förekomst på ön vara att försätta till den tid, som de nämnda fibulorna utvisa. Af dessa beteckna fibulor som Almgr., 161 och 162 inbrytandet af den romerskt-gotiska perioden och tillhöra tiden omkring och något efter år 200 (Almgren, sid. 79 ff.) hvilken tidpunkt således betecknar de bornholmska urnegrafvarnes begynnelse. Öfriga af de nämnda fibulorna äro dels samtida, dels senare. Formerna af ur-

norna i Kannikegård gr. 368 och på Fræne mark hänvisa på 300-talet. Kannikegård, gr. 409, 410 tillhöra utan fråga 400-talet (såsom sydligare belägna än gr. 365) eller tiden omkring 500.

Vi hafva således här en hel serie af grafvar utan bålmörja af typisk, lättigenkännlig form. Belägna i grupp med dem är en större mängd andra grafvar, hvilkas beskaffenhet onekligen förefaller något främmande. Emellertid äro äfven dessa grafvar att räkna hit. De utgöras af jämförelsevis omfångsrika grunda gropar, fyllda med spridda brända ben, samt mörk eller svart jord i tunnt lager eller fläckar. Det har ej konstaterats, hvilket ämne som deformerats, men det är tydligt, att det ej kan sammanställas med bålmörjan i brandgroparne. I själfva verket äro dessa grafvar af alldeles samma art som de nyss omtalade bengroparne och kistgroparne, skillnaden är endast den, att benen ej samlats i klump, utan utbredts på ett större område. Grafvar af denna typ utgöra hufvudparten af grafvarne i grupperna L, M och N vid Kannikegård samt förekomma äfven å andra sena brandgropsfält (Slamrebjerg, Baunegård) och i graffältet på berget vid Gudhjem, hvilket är samtidigt med dessa. I vissa fall förekomma benen utan mörk jord, (Ypernegård, Kannikegård, Slamrebjerg, Baunegård, Grödeby se *B. O.*, sid. 146, samt fyndberättelserna).

I detta sammanhang är frågan om det yttre graftäcket relativt oväsentlig. Inhemsk är den äfven öfver dessa grafvar ofta förekommande stensättningen, medan grafkullen, som nu åter uppträder, pekar på främmande förebilder.

Det nya grafskicket utan bålmörja uppträder plötsligt och utan egentliga typologiska öfvergångar. De äldsta grafvarne af denna art uppträda under loppet af 200-talet, och redan under 300-talet är det på Bornholm regel att begrafva på detta sätt. En typologisk förbindelse med det

gamla grafskicket kan möjligen spåras i formen af de nya grafvarne samt i sättet för deras betäckning. De äga ofta en onödigt stor areal och de äro emellanåt omgifna af flata stenar, egenskaper som kunna tänkas härstamma från skelettgrafvarne, liksom stensättningen är ett säkert arf från de äldre grafskicken, men själfva principen, begrafning utan bålmörja, är ny och revolterande. En jämförelse med skelettgrafvens uppträdande visar bäst, huru hastigt och oförmedladt det nya grafskicket vinner terräng. Skelettgrafven, resultatet af en lång intern utveckling, uppträder att börja med sporadiskt och blir senare allt allmännare, utan att dock lyckas alldeles förtränga brandgropen. Grafvarne utan bålmörja visa sig, omedelbart efter sina första förelöpare, som den gällande grafformen. Drager man på Kannikegårds graffält en linje från öster till väster, hvilken passerar öfver gr. 335, 336, finnas norr om denna helt få grafvar utan bålmörja,, medan samma begrafningssätt är det genomgående använda söder om denna linje. Det har således, vi fasthålla samma förklaringsprincip, som framställts angående grafvarne med bålmörja, åter inträffat en förändring i uppfattningen af lifvet efter detta. Men ett vidhållande vid denna princip medför som en konsekvens, att mark- och mossfynden, hvilka allt sedan järnålderns inträde varit sällsynta, nu åter skola uppträda lika plötsligt som det nya grafskicket och lika allmänt.

Så är äfven förhållandet, ehuru arten af de för den aflidnes räkning undangömda fornsakerna nu väsentligen förändrats. Under den tid, som förflutit sedan bronsålderns dagar, har handeln skiftat karaktär, och germanerna ha efter romerskt mönster vant sig att genom föremål af silfver och guld underlätta bytet af de olika varorna. Mynten, visserligen för germanerna endast vägda silfvertackor, ha därför ersatt de gamla verktygen och vapnen. Att man verkligen tänkt sig ett handelssamkväm,

liksom i lifvet på denna sidan grafven, äfven äga rum i det kommande lifvet, framgår af de ingalunda fåtaliga vågar och vikter, som efter 500-talets senaste decennier intill hednatidens slut nedlagts i grafvarne, samt af myntfynd i kristna grafvar sådana som det från Fuglie i Skåne (*Historisk tidskrift för Skåneland*, 1904, sid. 23 ff.). Man har sålunda tillfälle att efter döden tillhandla sig förnödenheter (jfr Almgren i *Sv. Fornm.-förs tidskr.*, X, sid. 232), och de skatter, som nu nedläggas, böra därför bestå icke af vapen eller redskap utan af betalningsmedel.

Hildebrand har (*Månadsbladet*, 1901, sid. 41 ff.) fastställt denartiden för Skandinaviens räkning till de första decennierna af 200-talet. Denna tidsbestämning rör tydligen denarimporten, icke omloppet eller begagnandet af denarer. Att dessa hafva brukats i handeln långt senare, framgår bl. a. däraf, att ett och samma denarfynd innehåller mynt, hvilkas ålder varierar på omkring 200 år (se *Aarböger*, 1894, sid. 328 ff., *Sv. Fornm.-för:s tidskr.*, XI, sid. 189), samt däraf, att denarer flera gånger förekommit i fynd, som förskrifva sig från 400-talet och tiden omkring 500 (*Månadsbladet*, 1901, sid. 54 f.). Tidigaste af de denarskatter, som nedlagts i jorden, äro följaktligen de, som nedlagts omkring eller närmast efter år 200, men bruket att nedlägga dylika samlingar af romerska denarer har fortfarit under loppet af 200 till 300 år.

Vid tiden omkring eller omedelbart efter år 400 vidtager bruket att nedlägga skatter af guld och elektron, och dylika förekomma från de tvenne närmast följande århundradena i mycket stor mängd särskildt från Danmark samt södra och mellersta Sverige. Föremålen äro ofta sönderbrutna eller bestå af ringar, lösa eller sammankopplade, hvilket visar, att de endast äro nedlagda för metallvärdets skull.

Jämföra vi den tid, som inbryter vid tiden omkring 200-talets midt och fortvarar till midten af 500-talet,

med den yngre bronsåldern, finna vi genast, att båda dessa perioder äro utmärkta af samma hufvuddrag; grafvarne äro oansenliga, bestående af brända ben utan bålmörja, och sällan innehållande fornsaker[1], mark- och mossfynden äro relativt mycket talrikare än under andra förhistoriska perioder, och de öfverskjutande fynden utgöras ej af votivfynd utan af förnödenhetsvaror eller medel att anskaffa sådana. Det synes då äfven vara tvingande slutsats att antaga, att det är samma orsak, som medfört dessa analoga företeelser: en i grund och botten förändrad åskådning af lifvet efter detta eller med andra ord, en ny religion.

»Alla forskare på det nordiska religionshistoriska området», skrifver Salin[2], »äro därom ense, att Odin är en främmande gud, som hit inträngt», och samme forskare har äfven i det anförda arbetet framställt skäl för, att denna kult inträngt i Norden i samband med den strömning, som nått hit upp vid 200-talets början. Införandet af denna nya kult är sålunda alldeles samtidig med uppträdandet af den nya uppfattningen af döden. Nu torde emellertid en liknande samstämmighet råda därom, att Odin framför allt är en dödsgud, en härskare öfver en del af världen, dit människorna färdades efter döden. Människan bodde således ej längre i grafven, såsom enligt

[1] Orsaken, att man från samma vidsträckta område, från hvilket man känner det öfvervägande antalet mark- och mossfynd, knappast har kunskap om andra grafvar än dem, som tillhöra graffält, af hvilka delar äro att räkna till föregående perioder med lättare observerade grafvar, ligger således delvis i grafvarnes beskaffenhet. Grafvar, som de senaste vid Slamrebjerg och Kannikegård upptäckas sällan, och de kunna, om de upptäckas, sällan tidsbestämmas.

[2] *Studier tillägnade Oscar Montelius*, sid. 140. Ehuru jag i alla väsentliga punkter ansluter mig till Salins i denna uppsats och i hans arbete *Altgermanische Thierornamentik* framställda uppfattning, är jag dock ej öfvertygad, att Odinskulten är en följd af en verklig eröfring, utförd af invandrande främlingar.

den gamla uppfattningen[1], utan vistades annorstädes. Såsom vi se, hänvisar icke blott tiden utan äfven grafskicket på Odinskulten. Äfven mark- och mossfynden kunna sammanställas med Odins »lag» (*Ynglingasagan*, kap. VIII), enligt hvilken hvar och en skulle efter döden åt-

Fig. 2, a och b. »*Guldgubbar.*» *Bornholm.* 1/1.

Fig. 3 och 4. *Hängprydnader af silfver. Öland.* 1/1.

njuta, hvad han under lifvet gräft ned i jorden.[2] På Bornholm har man hittills endast funnit 3 brakteater, däraf ingen af dem, som enligt Salins åsikt föreställa Odin, däremot har man bland »guldgubbarne» på ön funnit sådana, å hvilka en mänsklig figur (kvinna?) framräcker ett horn (fig. 2, a, b). Dylika figurer finnas å de gotländska

[1] För denna uppfattning synas nordborna hafva ägt en svårutrotlig tendens. De tre gånger en annan uppfattning vunnit insteg, yngre bronsåldern, 200-talet eft. Kr. och med kristendomen, har den kommit utifrån. I första fallet har man efter en lång period återgått till den gamla uppfattningen, äfven efter införandet af Odinskulten uppträder ett par århundraden senare åter skelettgrafven och brandgropen med bålmörja.

[2] En konsekvent tillämpning på de stora mossfynden af den här framställda uppfattningen medför en modifikation i uppfattningen af dessa fynds religiösa betydelse. Äfven i tvenne af dem förekommo denarskatter, hvilka ej gärna kunna tänkas utgöra votivoffer. Dessa stora fynd skulle i så fall sammanställas med öfriga mark- och mossfynd därutinnan, att föremålen utlagts icke till gudarne, utan för deras räkning, som stupat i de förutgående slagen. Jfr härmed Hildesagan, i hvilken kämparne efter döden uppväckas till ny strid (*Ska'ldskaparmál*, kap. L. Symmonds i *Grundriss der german. Philologie* 2:dra uppl., III, sid. 709).

bildstenarne, i hvilket fall deras sammanhang med Valhalls- och Odinskulten är, såvidt jag känner, allmänt antagen (fig. 5, jfr fig. 3 och 4.) Det nya grafskicket uppträder på Bornholm och annorstädes[1] å äldre graffält och de nya grafvarne äro lagda i omedelbar fortsättning af de äldre. Det antyder sålunda icke, lika litet som de plötsligen uppp-

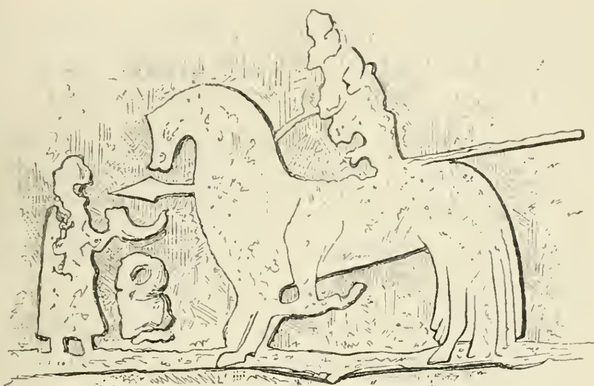

Fig. 5. *Från en bildsten. Gotland.*

trädande mark- och mossfynden, någon invandring, endast en skiftning i det religiösa åskådningssättet, om än denna skiftning med säkerhet är att hänföra till ett yttre inflytande. Under den långa period från tiden omkring år 600 före till tiden omkring år 500 efter Kr. ange sålunda de skiftande grafskicken ingen växling af befolkningsstocken på Bornholm.[2]

[1] Äfven i vissa delar af det öfriga Skandinavien kan man ungefär samtidigt konstatera uppträdandet af begrafning utan bålmörja (ex. *Aarböger*, 1892, sid. 273).

[2] En speciell skiftning af grafskicket, hvilken dock endast berör graftäcket och som möjligen står i samband med ett inflytande utifrån, beröres bäst i annat sammanhang.

2.

Befolkningsfördelningen på Bornholm före midten af det sjätte århundradet efter Kr. föd.

Graffält.

De bornholmska graffälten under den äldre järnåldern äro i regel af samma svagt varierande typ. De ansluta, i händelse grafvar från bronsåldern förut finnas, omedelbart till dessa, och brandgroparne äro ej sällan lagda i gamla rösen. Därifrån breder sig graffältet ut ofta i en från början gifven riktning, men denna är ej densamma på olika graffält. Dock ligga grafvarne såsom regel icke i omedelbar följd efter hvarandra utan i grupper. I hvarje grupp är skillnaden i ålder mellan de respektive grafvarne i allmänhet ej stor, däremot markera ofta såsom vid Kannikegård de olika grupperna efter hvarandra följande tidsmoment. Redan under Tène-tid kan en dylik kronologisk skillnad mellan de olika grupperna spåras. Så äro vid Kanegård de vid röset g belägna grafvarne (*B. O.*, sid. 312, 313 kartorna) de äldsta, likaså i allmänhet de vid rösenas fot belägna. Yngre, tillhörande Tène-tidens afslutning, äro de, som legat längre bort, grupperna A och B. Först mot Tène-tidens slut framträder sålunda här en utveckling af graffältet i ett visst väderstreck.

Det är tänkbart, att äldst, då ännu rösena utgjort medelpunkter för de efteråt lagda grafvarne, d. v. s. under Hallstatt-tid och äldre Tène-tid, grafvarne lagts så, att hvarje släkt begraft i en särskild grafgrupp, men under Tène-tidens fortgång måste denna förut eventuellt befintliga princip hafva öfvervunnits. Den under yngre Tène-tid existerande grafföljden är, såvidt af fyndberättelserna framgår, kronologisk och detta förhållande fortfar seder-

mera. Mycket sällan angifvas dock grafvarne ligga utefter raka eller svängda linjer (se t. ex. kartan öfver graffältet vid Hasle, *B. O.*, sid. 319 och uppgiften angående graffältet vid 38:de S. G. af Lyrsby), afstånden äro varierande och någon geometrisk ordning har ej iakttagits. I de flesta fall äro brandgroparne samlade i stora graffält. Dock hyser museiföreståndaren Jörgensen, enligt välvilligt meddelande, åsikten, att längs stora sträckor af öns kust förekomma brandgropar, samlade i små grupper.

I ordningen af grafvarne synes liksom i grafskicket en skillnad kunna spåras mellan de båda områden, som nyss definierats. I flera af de landsträckor, hvarest begrafning utan bålmörja fortfor att vara den brukliga, framträder en bestämd tendens att lägga grafvarne i räckor (Götze, *Die Vorgeschichte der Neumark*, sid. 33; Beltz, anf. arb., sid. 107, 118; Hostmann, anf. arb., sid. 4; Mestorf, *Urnenfriedhöfe in Schleswig-Holstein*, artiklarne Drage, Pinneberg, Sterley, Osterholm, Sterup, Grosstonde, Sülldorff m. fl.), en tendens, hvilken torde vara mycket sällsynt i det östgermanska området (se emellertid *Balt. Stud.*, XXXIX, om Butzke, liggande på gränsen af det anförda området, och Meyeringen?) Denna sed synes börja redan vid Hallstatt-tidens afslutning (Drage) och framträder allmänt under yngre Tène-tid och romersk tid.

Visar sig sålunda i fråga om grafvarnes anordning åter en sida af den djupgående skillnaden mellan östgermaner och västgermaner, äga däremot de båda folkområdenas graffält ett annat drag gemensamt. På flera eller de flesta af Bornholms brandgropsfält finnas jämte grafvarne äfven andra liknande gropar. De egentliga brandgroparne innehålla fet jord, benstycken, ofta fornsaker af metall, hela eller söndriga lerkärl jämte flintsplittror, andra gropar hafva mager, blåsvart jord, sakna

ben och fornsaker, men äro i gengäld försedda med ett desto rikare förråd af genom eld sondersprängda flintstycken samt äfven lerklumpar. Dylika gropar äro funna flerstädes i Sverige, Danmark och Tyskland (ex. *Månadsbladet*, 1880, sid. 65 ff.; Sehested, *Fortidsminder og oldsager fra egnen om Broholm*, sid. 241 ff.; Hostmann, anf. arb., sid. 6; Anger, *Das Gräberfeld zu Rondsen*, sid. 6), och de ligga mestadels i grupp med verkliga grafvar. Förhållandena vid Darzau, hvarest begrafning utan bålmörja uteslutande härskade, göra tydligt, att de här nämnda groparne icke kunna vara grafvar. De måste sålunda antingen vara med graffälten samtidiga lämningar efter befolkningens härdar eller stå i sammanhang med grafskicket.

Vissa omständigheter tala bestämdt emot det förra alternativet. Vid Kannikegård exempelvis äro afstånden mellan de olika grafgrupperna ganska betydande. Här fanns sålunda ledig plats för härdarne, och man borde då äfven vänta de nämnda groparne i dessa mellanrum. I stället finnas groparne endast i sammanhang med grafvarne, inuti grafgrupperna. Vid Darzau fann man en omhägnad plats, besådd med skärfvor af krukor, hvilka voro alldeles olika de där befintliga grafurnorna och som man säkert begagnat till hushållsbruk, och i gropar på utsträckta fält i västra Danmark har man likaledes gjort betydande fynd af dylika krukskärfvor. Men krukskärfvor af denna art omtalas ej från brandgroparne vid Darzau eller på Bornholm och jag känner ej, huruvida de förekomma från grafvar på verkliga graffält i Danmark, om äfven någon enstaka graf af äldre eller yngre datum kunnat blifva lagd å samma plats. Däremot har Vedel antecknat åtskilliga platser på Bornholm (*B. O.*, sid. 399 ff.), å hvilka svart jord, »kulturjord», blandad med klufna ben, krukskärfvor, brottstycken af redskap etc., är utbredd öfver en vid yta, men dylik kulturjord omtalas ej å graffälten.

De nämnda groparne böra således hafva stått i förbindelse med dödsritualen, men då snarlika förekomma äfven på graffältet vid Heslegård, som består af skelettgrafvar (*Eft.*, sid. 132, 135), kunna de ej härledas från likbränningen. Det redan af Hostmann uttalade antagandet, att dessa gropar äro minnen efter grafoffer, torde sålunda hafva styrkts genom dessa senare observationer.[1]

* * *

Det finnes knappast något till arealen motsvarande område i Norden, som blifvit så grundligt och samtidigt sakkunnigt undersökt som Bornholm. Detta är väl den förnämsta orsaken, att för de tider, med hvilka vi här ha att skaffa, vi icke känna något område med så många och rika graffält. Säkerligen måste dock äfven slutas, att Bornholm haft en relativt mycket talrik folkmängd, liksom ju i allmänhet i äldre tider de större och medelstora öarne, de må ligga i Östersjön eller Medelhafvet, haft en mycket större betydelse än i våra dagar.

Af graffält fallande innan år 300 angifvas omkring två hundra, dock af mycket olika storlek, hvarje graffält innefattande från några få grafvar till bortåt ett tusen.

De bornholmska järnåldersgraffälten under tiderna före år 200 eft. Kr. f. äro fördelade enligt vidstående öfversikt, i hvilken dock af naturliga skäl endast sådana graffält kunnat upptagas, i hvilka grafvarne innehållit fornsaker af kronologiskt bestämbara typer.[2]

[1] Grafoffer från denna tid äro flerstädes påvisade (ex. Beltz, anf. arb., sid. 89; *Balt. Stud.*, XXXIX, sid. 183, jfr. Mestorf, *Urnenfriedhöfe*, sid. 48).

[2] Jag har vid uppgörandet af dessa tabeller utgått från Montelius, *Den nordiska järnålderns kronologi*, och Almgren, *Nordeuropäische Fibelformen*. Vid enstaka tillfällen har jag dessutom utgått från grafskicket (se ofvan) samt från studiet af fornsaker, hvilka förekomma i förbindelser, som till sin kronologiska ställning redan fastställts i de båda nämnda arbetena. Hufvuddragen i fråga om den relativa kronologien äro för öfrigt redan framställda af Vedel.

Graffält från tiden omkr. 550 före Kr.—omkr. 350 före Kr. (Hallstatt-tid).

Socken:	
Knudsker	Kanegård (*B. O.*, sid. 270 f.).
Vestermarie	Store Bjergegård (*B. O.*, sid. 272).
	Höjlyng (*B. O.*, sid. 272).
	Enesbjerg (*B. O.*, sid. 272).
	Vestermarie Klint (*B. O.*, sid. 272).
	1:ste Vornedegård (*B. O.*, sid. 272).
Nyker	Mæby (*B. O.*, sid. 272).
Klemensker	Torpegård (*B. O.*, sid. 272 f.).
	Duebjerg (*B. O.*, sid. 296, 309).
	Trommeregård (*B. O.*, sid. 274).
	Æggebjerg (*B. O.*, sid. 297, 318, 367).
	Simblegård? (*Eft.*, sid. 135, 162).
Allinge	Allinge? (*Eft.*, sid. 135).
Rutsker	Tassevei (*B. O.*, sid. 274).
	Kumlhöj (*B. O.*, sid. 274).
Rö	Bröddegård (*B. O.*, sid. 274).
Österlars	Knarregård (*B. O.*, sid. 274).
	Melsted (*B. O.*, sid. 274).
Östermarie	Saltuna (*B. O.*, sid. 275).
Ibsker	Sortegård (*B. O.*, sid. 275 f.).
	Kulbrandsgade (*B. O.*, sid. 276, 307).
	Mandhöj (*B. O.*, sid. 277 ff.).
Svaneke	Frænne Mark (*B. O.*, sid. 279).
Bodilsker	Kattesletsgård (*B. O.*, sid. 280).
Aaker	Egeby (*B. O.*, sid. 280).

Graffält från tiden omkr. 350 före Kr.—omkr. Kr. födelse. (Tène-tid.)

Socken:	
Rönne	Nebbeodde-Dovrås (*B. O.*, sid. 303, 310).
	Pythus (*B. O.*, sid. 303, 311).
Knudsker	Kanegård (*B. O.*, sid. 303, jfr sid. 271 och 311 ff.).

	Sandemandsgård (*B. O.*, sid. 303).
Nylars	Vældensbygård (*B. O.*, sid. 303).
Vestermarie	Stenshöj (*B. O.*, sid. 296, 303, 316).
	Markehöj (*B. O.*, sid. 296, 303).
	Store Bjergegård (*B. O.*, sid. 303 f.; *Eft.*, sid. 123, 159).
	Lille Bjergegård (*Eft.*, sid. 123, 126 f.).
Nyker	Vallemark (*B. O.*, sid. 304).
	Muleby (*B. O.*, sid. 304, 317).
Klemensker	Duebjerg (*B. O.*, sid. 296, 304).
	Simblegård (*B. O.*, sid. 304; *Eft.*, sid. 123, 127, 158 ff.).
	Risby (*B. O.*, sid. 304).
	Dillehöj (*B. O.*, sid. 304; *Eft.*, sid. 123 f.).
	Kuregård (*B. O.*, sid. 305).
	Trommeregård (*B. O.*, sid. 274).
	Hullegård (*Eft.*, sid. 124).
	Bækkegård (*Eft.*, sid. 124).
Rutsker	Snels höj? (*B. O.*, sid. 305).
	Kumlhöj (*B. O.*, sid. 306, jfr sid. 274).
Österlars	Bækkegård (*B. O.*, sid. 306).
	Rågelundsgård (*B. O.*, sid. 306).
	Knarregård (*B. O.*, sid. 306).
	Lousgård (*Eft.*, sid. 124).
Östermarie	38:de Selveiergård af Lyrsby (*B. O.*, sid. 307).
	Egeshöj (*B. O.*, sid. 359).
Ibsker	Albertshald (*B. O.*, sid. 307).
	Sortegård (*B. O.*, sid. 307, 323).
	Klippegård (*B. O.*, sid. 307, 323 f.).
	Himmelshöj (*B. O.*, sid. 307, 324).
	Mandhöj (*B. O.*, sid. 307; jfr sid. 277 ff. och 326 ff.).
	Glanebjerg (*Eft.* sid. 125).
Bodilsker	Store Haldegård (*B. O.*, sid. 308).
	Kannikegård (*B. O.*, sid. 308, 328 ff.).

	Slamrebjerg (*B. O.*, sid. 308, 354, gr. 145).
Povlsker	Rispebjerg (*B. O.*, sid. 308).
	5:te Vornedegård (*B. O.*, sid. 308).
Pedersker	20:de Selveiergård, parcel (*B. O.*, sid. 308; jfr sid. 287).
Åker	Grödeby E. (*B. O.*, sid. 308, 357 f.).

Graffält från tiden omkr. Kr. föd.
(Sen Tène-tid eller tidig romersk tid).

Socken:	
Ibsker	Klinteby (*Eft.*, sid. 125, 132).
Östermarie	Lyrs skov (*B. O.*, sid. 307).
	Kurebakken (*B. O.*, sid. 307).
Åker	Åkirkeby klint (*B. O.*, sid. 307).
	Egebygård (*B. O.*, sid. 309; *Eft.*, sid. 125 *Aarböger*, 1900, sid. 144 ff.).

Graffält från tiden omkr. Kr. föd.—omkr. 200 eft. Kr.
(Romersk tid).

Socken:	
Rönne	Pythus (*B. O.*, sid. 303, 311).
	*Norr om Hvidodde (*B. O.*, sid. 393).
Knudsker	Kanegård (*B. O.*, sid. 303, 311 ff.).
Vestermarie	Markehöj (*B. O.*, sid. 296, 303).
	Store Bjergegård (*B. O.*, sid. 303; *Eft.*, sid. 123, 159).
	Lille Bjergegård (*Eft.*, sid. 123, 126 f.).
	Vestermarie Klint (*Aarböger*, 1868, sid. 137, 138; *B. O.*, sid. 359; Almgren, sid. 153, 176).
Nyker	Vallemark (*B. O.*, sid. 304).
	Muleby (*B. O.*, sid. 304, 317).

* Betecknar att å anförda ställe enstaka fornsaker blifvit funna under okända omständigheter eller blott en enstaka graf upptagits.

Klemensker	Duebjerg (*B. O.*, sid. 296, 304).
	Simblegård (*B. O.*, sid. 304; *Eft.*, sid. 123, 127, 158 ff.).
	Dillehöj (*B. O.*, sid. 304; *Eft.*, sid. 123 f.).
	Kuregård (*B. O.*, sid. 304).
	Hullegard (*B. O.*, sid. 304).
	Töndekullegård (*B. O.*, sid. 305).
Hasle	Exercisfältet (*B. O.*, sid. 305, 318 ff.).
Rutsker	Tassevejen (*B. O.*, sid. 306).
Olsker	Pilegård (*B. O.*, sid. 320 ff.).
	Stenbækkens utlopp (*Eft.*, sid. 124, 129).
Rö	Dyndalen (*B. O.*, sid. 306, 322 f.; *Eft.*, sid. 124, 130).
Gudhjem	Ammunitionshuset (*Eft.*, sid. 124).
Österlars	Kobbeå (*Eft.*, sid. 124; Almgren, sid. 183).
	Lousgård (*Eft.*, sid. 124).
Östermarie	Egeshöj (*B. O.*, sid. 359).
Ibsker	Klippegård (*B. O.*, sid. 307, 323 f.).
	Himmelshöj (*B. O.*, sid. 307, 324).
Nexö	Nexö Strandmark (*B. O.*, sid. 364 ff.).
	Nymölle (*B. O.*, sid. 365).
	Ferske Sö (*Eft.*, sid. 129).
Bodilsker	Sandegård (*B. O.*, sid. 308; *Eft.*, sid. 125).
	Slamrebjerg (*B. O.*, sid. 308, 347 ff.).
	Kannikegård (*B. O.*, sid. 308, 328 ff.).
Povlsker	Rispegård (*B. O.*, sid. 308).
	Munkegård (*B. O.*, sid. 308).
Pedersker	Slusegård (*B. O.*, sid. 309).
	Bosgård (*B. O.*, sid. 309).
	Grubbegård (*B. O.*, sid. 309).
Åker	Baunebakken (*B. O.*, sid. 309).
	Grödeby E. (*B. O.*, sid. 309, 357 ff.).

Den viktigaste slutsatsen af graffältens belägenhet, hvilken redan Vedel dragit, är den, att något af yttre inflytande beroende afbrott ej inträffat i den inhemska

befolkningens utbredning. Vissa graffält såsom Kanegård och Store Bjergegård fortfara oafbrutet från Hallstatt-tid och in i romersk tid, andra äga grafvar från Hallstatt-tid och Tène-tid, åter andra från Tène-tid och romersk tid. Öfverhufvud äro de graffält, som innefatta grafvar från på hvarandra följande perioder, särdeles talrika, och det kan ej uppvisas, att något mera betydande antal graffält ansätter eller upphör vid någon viss tidpunkt. Af betydelse för vår undersökning är graffältens fördelning under de olika perioderna.

Graffälten från Hallstatt-tid ligga hufvudsakligen inuti landet, flera till och med ej långt från Almindingen, således sannolikt på gränsen af det då odlade området. Mindre betydande graffält och strödda grafvar ligga i norra, nordöstra och hela södra delen af ön. Hufvudparten af de kända egentliga graffälten äro samlade väster om Almindingen från trakten af Vestermarie kyrka till Torpebakkerne och längre mot sydväst vid Kanegård samt på tvenne närbelägna punkter i östra delen af ön, Mandhöj och Sortegård-Kulbrandsgade.

Under Tène-tid är bilden i hufvudsak den samma. Äfven nu ligga de flesta och viktigare graffälten på den angifna sträckan i västra delen af ön samt i trakten af Sortegård och Mandhöj i östra. Relativt flera graffält hafva börjat anläggas vid eller närmare öns kuster, af hvilka den sydöstra genom Kannikegård och Grödeby börjar spela en roll. Att en sakta fortgående växling i bosättningen ägt rum under loppet af de omkring 350 år, hvilka Tène-tiden innefattar, synes framgå af det jämförelsevis rätt betydande antalet af graffält, som under denna period upphöra, däribland somliga af dem, som tillhöra det gamla hufvudområdet vid Mandhöj.

Den romerska periodens graffält förete en olikartad fördelning. Antalet af graffält på den västra delen af öns midt har minskats, och intet af de återstående är

under den romerska tiden betydande. Äfven den gamla viktiga hufvudorten i trakten af Mandhöj har ytterligare gått tillbaka i betydelse, och under tiden närmast efter Kr. f. förefinnes här ett enda större graffält. I norra delen af ön synes befolkningen hafva bibehållit sig, men hufvudvikten faller alltmera på den sydöstra kusten. Graffälten ha i allmänhet äfven fortfarit att ryckas närmare kusterna.

Under loppet af den romerska perioden går utvecklingen raskare i samma riktning. I väster upphöra vid tiden omkring år 100 efter Kr. f. de tre gamla stora graffälten vid Kanegard, Store Bjergegård samt Simblegård och ungefär samtidigt det största graffältet i östra delen af ön, Himmelshöj. Vid slutet af 100-talet äro de gamla bosättningsförhållandena förryckta. Befolkningen har alltmera närmat sig hafvet, öfvergifvit de gamla hufvudorterna och samlar sig i stället med förkärlek till några större orter, hufvudsakligen i sydost men äfven i nordost och något i nordväst[1].

Det står utan all fråga fast, att Bornholms befolkning under järnåldern varit fullt bofast och ej nomadiserande, men de sakta och i bestämd riktning gående förskjutningarne visa dock, att en rörelse af betydelsefull art ägt rum under loppet af den tre kvarts årtusende omfattande tid, som här sysselsätter oss. Hufvudorsaken synes anges däraf, att flera graffält läggas relativt nära hafvet, och att det är just dessa graffält, som vinna betydelse. Under äldre tider i allmänhet har ju öarnes betydelse legat i deras tillgänglighet för handeln. Då det är under denna tid, brandgropstiden, Bornholm når

[1] Nya fynd kunnna naturligtvis i viss mån ändra denna bild, dock äro redan ett så stort antal fynd från denna tid gjorda och vetenskapligt bearbetade, att hufvuddragen af ofvan angifna förhållanden torde böra anses riktiga, i synnerhet som fynden i sin helhet peka i en och samma riktning.

en stor betydenhet, utmärkt genom det starkt tillväxande antalet af fornsaker och grafvar, och då samtidigt försiggår en folkförflyttning från det inre af ön till vissa bestämda kustdistrikt, har sannolikt under samma tid äfven den bornholmska befolkningen genom ett lifligare handelsutbyte trädt i förbindelse med andra länder. Dessa öfver hafvet förmedlade förbindelser stå da i naturligt sammanhang med förflyttningen af boplatserna närmare kusterna.

Graffält från 200-talet eft. Kr. föd.
(Den romerskt-gotiska periodens tidigare del).

Socken:	
Rönne	Nebbeodde-Dovrås (*B. O.*, sid. 303, 310, *Eft.*, sid. 123, 128).
Hasle	Örnekul vid Hasle (*B. O.*, sid. 284 ff.).
Nylars	Uglegård (*B. O.*, sid. 361).
	*Loftsgårdsskoven (Almgren, sid. 198).
Vestermarie	Stenshöj (*B. O.*, sid. 303, 316 f.; *Eft.*, sid. 128).
	Lille Bjergegård (*Eft.*, sid. 123, 126, 128).
	*Smörenge (*B. O.*, sid. 394, 400).
Nyker	Ypernegård? (*B. O.*, sid. 304, 370).
Klemensker	Dillehöj (*B. O.*, sid. 304 f.; *Eft.*, sid. 123 f.).
Allinge	Stejle Bjerg (*Eft.*, sid. 124).
	Norr om Allinge (*B. O.*, sid. 362).
Olsker	Pilegård (*B. O.*, sid. 306, 320 f.).
	Sandkås (*Eft.*, sid. 124, 128).
Österlars och Gudhjem	Gudhjem (*B. O.*, sid. 365 f.).
	Kobbeå (*Eft.*, sid. 129, 132).
	N. Sandegård (Almgren, sid. 189, 230).
	Heslegård (*Eft.*, sid. 128, 130 ff.).
Östermarie	Jættebro (*Eft.*, sid. 124).

	Kjöllergård (*Eft.*, sid. 125).
	Risehöj (*B. O.*, sid. 366).
Svaneke	Frænne mark (*Eft.*, sid. 125).
Bodilsker	Kannikegård (*B. O.*, sid. 308, 328 ff.).
	Slamrebjerg (*B. O.*, sid. 308).
	Ferske Sö (*Eft.*, sid. 129).
Pedersker	Baunegård (*B. O.*, sid. 309, 354 f.).
Åker	Lille Loftsgård (*B. O.*, sid. 309, 362).
	Grödeby (*B. O.*, sid. 309, 355 ff.).
	Krusegård (*Eft.*, sid. 125).
	Store Bukkegård (*B. O.*, sid. 367).
	Blykulle Bakke? (*B. O.*, sid. 361, 368).
	*Smedegård (*B. O.*, sid. 398, Almgren, sid. 198).

Grafsamlingarne vid *Nebbeodde-Dovrås*, tillsammantagna ganska betydande, bestående af brandgropar och skelettgrafvar, ägde grafvar från yngre Tène-tid och från romerskt-gotiska perioden. Gr. d. innehöll nämligen bl. a. två silfverbelagda sporrar som *B. O.*, fig. 89, hvilka äga motsvarighet i Vimosefyndet (Engelhardt, *Fyenske mosefund*, pl. XV, fig. 13).

Grafvar från senare tid äro icke funna.

Örnekul vid *Hasle* innehåller flera delvis förstörda, delvis oundersökta grafvar, däribland, såsom fibulan i Köp. mus. 2887 visar, sådana från 200-talet.

Vid *Uglegård* funnos utom brandgropar äfven skelettgrafvar och små kistgrafvar, hvilket utvisar, att graffältet delvis tillhör 200-talet.

I *Loftsgårdsskoven* har upptagits en fibula som Almgr., 186.

Graffältet vid *Stenshöj* har flera grafvar från Tène-tid samt sträcker sig genom minst två grafvar in uti nu ifrågavarande period. Graf 14 innehöll nämligen bl. a. en fibula som Almgr., 168 och en som Almgr., 178, en annan graf, *Eft.*, sid. 128, en hög kam af ben.

Graffältet vid *Lille Bjergegård*, 108 år 1895 undersökta grafvar förutom flera året dessförinnan förstörda, bestod af rösen, brandgropar från Tène-tid, den romerska perioden och från 200-talet, gr. 7 (33), samt en skelettgraf från samma tid. Från senare tid funnos inga grafvar. På *Smörenge* har bland stenarne till en anläggning, som begagnats under något senare tid, upptagits en fibula af Vedels typ F.

Graffältet vid *Ypernegård* bestod af brandgropar och kullar, hvarjämte en hög stenar med mörk jord och brända ben observerades. Kullarnes förekomst på brandgropsplatsen visar, att denna sträckte sig in i romerskt-gotiska perioden (jfr Slamrebjerg b, Baunegård gr. 17, 20).

Dillehöj, ett något osäkert graffält i anseende till fyndförhållandena. Där funnos grafvar från Tène-tid och romersk tid samt i en af grafvarne järnsporrar som *B. O.*, fig. 89?

Graffältet vid *Stejlebjerg*, bestående af några brandgropar och åtskilliga skelettgrafvar, innehöll i en af brandgroparne en fibula som Almgr., 178. Senare grafvar äro ej angifna.

Graffältet *norr om Allinge* innehöll skelettgrafvar med svärd af 200-talstyp. Senare grafvar ej angifna.

Graffältet vid *Pilegård*, betydande, äger grafvar från tidigare tid, men tillhör hufvudsakligen den romerskt-gotiska perioden. Med ett anmärkningsvärdt undantag innehöll graffältet ej senare grafvar.

Graffältet vid *Sandkås* innehöll jämte tidigare grafvar brandgropar och skelettgrafvar, af hvilka med säkerhet en (skelettgr. 1) från 200-talet, samt mellan dem grafvar bestående af stenhögar öfver mörk jord, blandad med ben, om hvilka det ej uppgifves, huruvida de varit brända. Grafvar från senare tid äro icke angifna.

I graffältet på *Gudhjems berg* ha alla grafvarne (tillsammans 19) formen af tämligen flata grafkullar. Till tiden

bestämbara grafvar voro gr. 3, 10, 11: urnegrafvar af beskaffenhet som Kannikegård gr. 332, 343, 346, 347 och Slamrebjerg gr. 77, vidare gr. 5 af likartad beskaffenhet med Slamrebjerg kulle b, gr. 13 med tre fibulor som Almgr., 161—162 och gr. 14 med en (förkommen) fibula, enligt beskrifning som nedre delen af orig. till *Svenska fornm.-för:s tidskr.* IX, sid. 227, fig. 76, tillhörande de senaste utlöparne af Almgr., grupp VI. Dessa grafvar äro, med senare nämndt undantag, samtliga att hänföra till 200- och 300-talen.

Graffältet vid *Kobbeå* bestod af en samling grafvar från vidt skilda tider blandade om hvarandra. Ett brandgropsfält från den romerska eller romerskt-gotiska perioden, hvilket dock icke med säkerhet varit sammanhängande utan bestått af spridda brandgropar, har delvis spolierats af senare grafvar, bland hvilka en, gr. 16, tillhörande 100-talet eller 200-talet. För öfrigt tillhöra gr. 5, undre gr. 31 och 32 200-talet. Dessa grafvar voro oregelbundet spridda öfver jämförelsevis vidsträckt område. Emellan och vid sidorna funnos grafvar tillhörande senare perioder.

En graf vid *N. Sandegård* innehöll två fibulor som Almgr., 162, en som Almgr., 158 samt en som Almgr., 183. Graffältet måste således härstamma från 200-talet.

Graffältet vid *Heslegård*, ganska betydande, bestående uteslutande af skelettgrafvar, tillhör i fråga om fornsaker: fibulor, svärd och kärl, 200-talet. Möjligen förekommer någon graf från tidigare period, men, med ett karaktäristiskt undantag, som senare skall behandlas, ingen graf från senare tid. På graffältet emellan grafvarne observerades kvarlefvor efter bål eller härdar liknande dem vid Grödeby C och Ypernegård. Dessa äro härigenom daterade såsom tillhörande tiden före 300-talet.

Grafplatsen vid *Jættebro* bestod af grafvar från bronsåldern och brandgropar. I en dylik funnos bl. a. ett

bronskärl som Müller, *Jernalderen*, 323, en guldring som Müller, *Jernalderen*, 243, bildad af tvenne hvälfda band med en pärlrand emellan, ett bronsstycke (fragment af en sköldbuckleknopp? ej doppsko till dryckeshorn) samt stycken af ett glaskärl. Inga senare grafvar.

Vid *Kjöllergård* funnos lerkärl af en utpräglad form, hvilken af Vedel sammanställes med formen af ett kärl i Grödeby D. gr. 1, härstammande från 200-talet.

Vid *Risehöj* förekom endast en graf med tydliga fornsaker; den härstammade, som ofvan nämnts, från 200-talet.

Å *Frænne mark* funnos åtskilliga brandgropar, bland dem en innehållande vapen af 200-talets typer.

Graffältet vid *Kannikegård*, öns största med cirka 1,000 grafvar, däraf omkring 500 af Vedel numrerade, innehöllo från Tène-tid omkring 300 grafvar. Bland dessa finnes ett område, hvilket Vedel antager innehålla flera hundra grafvar, efter all sannolikhet tillhörande Tène-tid eller öfvergången till nästa period. Härefter vidtager den rent romerska delen af graffältet, hvilken äfvenledes innehöll flera hundra grafvar — antalet framgår ej med full tydlighet af fyndbeskrifningen — och som väsentligen bestod af brandgropar. Gränsen mellan den romerska och den romerskt-gotiska perioden gick öfver de grupper af graffältet, hvilka Vedel betecknat med bokstäfverna E och H. Söder om denna utbredde sig grafvarne från den romerskt-gotiska perioden till ett antal af omkr. 300 eller därutöfver samt af beskaffenhet, som ofvan angifvits. Fornsakerna från gr. 335 (två fibulor som Almgr., 161—162) och gr. 336 (två fibulor som Almgr., 162, en som Almgr., 185 och en som Almgr., 196—197) ange, att denna del af graffältet ännu tillhörde den tidigare delen af sagda period. Detsamma är tillfället med grafvarne 343, 346 och 347, hvilka innehöllo lerkärl, alldeles liknande dem, som förekomma i brand-

groparne från denna tid och liksom de försedda med öron (*B. O.*, fig. 237—244). Gränsen nedåt för den romerskt-gotiska periodens tidigare del måste således ha fallit söder om nämnda grafvar. Af fornsaker, tillhörande grafvar, fallande söder om denna linje, kan endast silfverfibulan i gr. 365 till tiden bestämmas. Denna måste hänföras till tiden omkring 500. Kärlet i gr. 368, som saknar öra, hvilket i regeln förekommer å kärlen af samma storlek i de tidigare grafvarne (jfr *B. O.* sid. 107) utvisar äfven en annan tid. Det är ett fåtal grafvar, som förekommer på den del af graffältet, hvilken kan ha begagnats till begrafningsplats, efter det under 200-talet de nyssnämnda gr. 335, 336, 343, 346, 347 tillkommit och till dess grafvarne från 400-talet anlagts. Tillsammans utgöra nämligen de grafvar, som i följd af sitt läge äro att anse som senare än de från 200-talet, endast ett femtio-tal. I betraktande af den utomordentliga talrikheten af tidigare grafvar är detta förhållande anmärkningsvärdt.

Graffältet vid *Slamrebjerg*, mycket betydande, afviker ej från den traditionella regel, enligt hvilken ungefär samtidiga grafvar lagts intill hvarandra, men förhållandena äro ej här lätt öfverskådliga, som vid Kannikegård. Graffältet synes under den romerska perioden hafva börjat i västra kanten af terrängen A och därifrån sträckt sig mot öster, hvarest vi i flera grafvar träffa fornsaker från 200-talet. Ännu under den romerska perioden, gr. 107, har man börjat att anlägga grafvar i terrängen B. Under 200-talet har man i båda terrängerna avancerat mot öster och nordost. Terrängen B — här medräknas äfven de norr om det egentliga brandgropsområdet belägna grafvarne — synes hafva upphört att begagnas ännu under detta århundrade (de daterbara gr. 132 och 135). Äfven i A finnas ej fornsaker från senare tid och de senaste grafvarne i båda terrängerna uppvisa grafskick liknande dem, som vid Kannikegård beteckna upphörandet af den

tidigare delen af romerskt-gotiska epoken (Slamrebjerg gr. 77, jfr Kannikegård gr. 332, 343, 346, 347; Slamrebjerg gr. 142, 144, jfr Kannikegård gr. 180; Slamrebjerg gr. 87, 124, jfr Kannikegård gr. 151 d-f, 165, 168, 170, 186 b-d, 285, 331, 333, 338; Slamrebjerg gr. 83, 85, 123, 128, 137, 139, 140, jfr Kannikegard gr. 240, 253, 330).

Graffältet vid *Ferske Sö* innehöll skelettgrafvar från romersk tid. I närheten ha sedan funnits 19 pärlor, däraf fyra dodekaëdra, aflånga blå glaspärlor som i St. Bukkegård gr. 1, en mosaikpärla och tre berlockformiga bärnstenspärlor, samt en fibula som Almgr., 181, allt föremål från 200-talet. Föremål antydande, att det förstörda graffältet existerat äfven under senare tid, äro ej angifna.

Graffältet vid *Baunegård*, betydande, består af tre delar, hvilka hufvudsakligen tillhöra 200-talet. Endast gr. 7, med en rund stensättning öfver mörk jord med brända ben, och gr. 5 synas, i analogi med flera af de senaste grafvarne vid Kannikegård, peka öfver på en senare tid.

Graffältet vid *Lille Loftsgård* anges af Vedel ha varit »ansenligt». I en brandgrop upptogs bl. a. en fibula som Almgr., 196—197. Någon tidsbestämning för graffältets begynnelse kan ej angifvas.

Graffältet vid *Grödeby*, mycket betydande, består likaledes af flera olika delar. Af dessa tillhör terrängen A och de tidiga grafvarne i terrängen E (gr. 37—39) bronsåldern, flera grafvar i E (gr. 1—13) med säkerhet Tène-tid, flera grafvar i D och E romerska perioden samt flera grafvar i D och E 200-talet. Grafvarne vid Grödeby hafva ganska ofta obestämda former. Den i terrängen C påträffade högen med skörbrända stenar, blandade med mörk jord och bensplittror, synes hafva varit kvarlefvor efter bål. Gr. E 33, ett helt tunnt lager mörk jord utan ben under en stenläggning, öfverensstämmer med

de senaste grafvarne från 200-talet vid Kannikegård (jfr Kannikegård gr. 318, 329, 330, 331, 334). Grafformer som häntyda på senare tid förekommo ej.

Graffältet vid *Krusegård* innehöll uteslutande brandgropar, i hvilka bl. a. funnos en fibula af Vedels typ F, och en af Vedels typ F_2. Senare grafvar äro ej angifna.

Vid *Store Bukkegård* funnos 5 grafvar, af hvilka gr. 1 innehöll bl. a. två fibulor som Almgr., 162, och en emaljfibula med spiralanordning som de tidigare skifformiga fibulorna, gr. 2 ett svärd af för denna tid vanlig typ (*B. O.*, sid. 122). De öfriga bestodo af stensättningar med eller utan mörk jord utan brända ben. Graffältet synes i sin helhet tillhöra 200-talet.

På *Blykulle Bakke* ha jämte brandgropar funnits urnegrafvar och grafvar, hvilka af Vedel sammanställas med de senare grafvarne utan bålmörja vid Kannikegård.

Vid *Smedegård* har upptagits en fibula som Almgr., 186.

Här ha endast upptagits de graffält, hvilka genom sitt innehåll tillkännage sig otvifvelaktigt tillhöra den romerskt-gotiska periodens förra hälft. De enstaka fynden vid Loftsgårdsskoven, Smörenge och Smedegård äro icke alldeles tillräckliga för att konstatera tillvaron af graffält på dessa platser. Det finnes emellertid ett betydligt antal graffält, hvilka möjligtvis eller sannolikt höra hit. Det ofvannämnda graffältet vid Lille Loftsgård bestod hufvudsakligen af brandgropar, af hvilka endast en genom grafgodset kunde dateras och därvid bör bestämmas såsom tillhörande 200-talet. Hade denna brandgrop icke innehållit någon daterbar fornsak, eller hade grafven ej blifvit observerad, hade icke någon tidsbestämning för detta brandgropsfält kunnat gifvas. Huru många af de till hundratal uppgående fattiga brandgropsfält, som liksom det vid Lille Loftsgard kunnat sträcka sig in på 200-talet, är det således ej möjligt att afgöra. Äfven bland de

fattiga brandgropsfält, i hvilka en eller annan brandgrop innehåller fornsaker från tidigare perioder, kunna somliga genom brandgropar utan daterbart grafgods ha sträckt sig in i den romerskt-gotiska perioden. Detsamma är naturligtvis i något högre grad fallet med grafplatser, som börja med brandgropar och fortsätta med skelettgrafvar och brandgropar jämsides, eller med ensamt skelettgrafvar. Då en förteckning i detta fall skulle blifva en upprepning af vissa delar af Vedels fyndförteckningar, hänvisar jag till dessa.

Det är såsom synes ett mycket stort antal betydande grafiält, som helt eller delvis tillhöra och upphöra med detta århundrade.

Ofvanstående uppräkning visar först och främst, på hvilka delar af ön 200-talets befolkning varit bosatt. Statistiskt fördelade på de olika socknarne förete visserligen dessa inga påfallande skiljaktigheter i fråga om graffältens antal. Af de 31 graffälten falla på Rönne 1, Hasle 1, Nylars 2, Vestermarie 3, Nyker 1, Klemensker 1, Allinge 2, Olsker 2, Österlars 4, Östermarie 3, Svaneke 1, Bodilsker 3, Pedersker 1 och Åker 6. Men denna indelning, som skulle ge vid handen, att befolkningen under 200-talet varit, om än tämligen oregelbundet, spridd öfver hela ön, blir alldeles oriktig, om man ser hän till graffältens storlek och beskaffenhet.

De tvenne gamla hufvudorterna å västra och östra sidan af Almindingen hafva nu förlorat hvarje betydelse. Likaledes har den allmänna tendensen att flytta graffälten, och naturligtvis med dem boplatserna, närmare hafvet fortgått. Af mera betydande graffält ligga endast tvenne, Pilegård och Heslegard, inuti landet, de öfriga vid eller i närheten af kusterna. Och slutligen har den allmänna förskjutningen mot öns sydöstra hörn fortsatts i stegrad grad. Det visar sig nämligen, att befolkningen varit till

öfvervägande del koncentrerad vid en här belägen plats, mot hvilken alla de öfriga äga en underordnad betydelse.

Från gränsen af det nuvarande Nexö (se fig. 6) mot söder sträcker sig utefter hafvet en på sitt bredaste ställe omkring 700 meter bred, gammal vall, hvilken under buktningar når ned till Snogebæk. Dess höjd varierar mellan lägst: 10, högst: i norr 16, i söder 21 (danska) fot. Längst i norr skiljer den en numera uttappad sjö, Ferske Sö, från hafvet och är här endast omkring 100 m. bred. Ferske Sö skiljes genom en flygsandsbarriär från en numera delvis torrlagd myr, Nexö Myre, hvilken i väster når fram till sluttningarne af den låga platån vid Langede. Denna myr företer gammal sjöbotten, och dylik sjöbotten kan spåras ända fram till Kannikegårds graffält. Då marken företer åtskilliga undulationer, är det, innan noggrannare undersökningar verkställts, svårt att bestämma den ursprungliga sjöns areal; dock kan den icke hafva betäckt hela det mellan strandvallen, den nyss omtalade flygsandsvallen, samt sluttningarne vid Langedeby och Kannikegård liggande området, enär den i så fall öfver den på vissa håll lägre strandvallen skulle stått i förbindelse med hafvet.

Denna sjö har genom ett bredt och plant höjddrag, hvilket öfver platsen vid Store Kannikegård och Balke Mölle förbinder den låga platån vid Langedeby med strandvallen, skilts från en annan, numera äfvenledes i det närmaste uttappad sjö, Hundse Myre, som längs efter och bakom strandvallen sträcker sig mot söder. Strandvallen har således en gång utgjort en mur mellan å ena sidan hafvet, å den andra en rad af tremne från hvaranda skilda insjöar. Af dessa har åtminstone den sydligaste ägt naturligt utlopp. För att bedöma afståndet mellan de nordliga sjöarne och hafvet kan man ej uteslutande rätta sig efter kartornas höjdkurvor, då vegetationen medfört en obetydlig höjning. Gränserna af den nordliga och den syd-

liga insjön äro jämförelsevis säkra, för den mellersta torde de närmast sammanfalla med 12-fotskurvan. Afståndet från den nordliga insjön till hafvet är omkring 120 m. och blir från den mellersta, om äfven den skäligen obetydliga landhöjningen medräknas, omkring 230—250 m. på det smalaste stället, nämligen från södra gränsen af flygsandsbarriären till en punkt, belägen omedelbart innanför Skarvig. Transporten öfver denna korta och plana sträcka kan synbarligen ej hafva varit förenad med större svårigheter.

Att den mellersta af de här uppräknade sjöarne existerat under århundradena närmast eft. Kr., framgår däraf, att den areal, den omfattat, är fullkomligt garnerad af graffält och grafgrupper, hvilka vid Langedeby och Kannikegård legat på en höjd af 15—20 fot, medan man vid en omsorgsfull dränering af det sumpiga landet, som de första åren af innevarande årtionde verkställts, och som berört denna del af det fordom vattenbetäckta området, icke funnit spår af vare sig skelettgrafvar eller brandgropar[1].

Vi hafva således under århundradena närmast eft. Kr. och fram till omkr. år 300 att tänka oss en låg strandvall, skiljande trenne i följd efter hvarandra belägna grunda sjöar från hafvet, och på sina ställen så smal, att man på kort tid kunnat föra båtarne från hafsstranden öfver till de lugna insjöarne. Kring dessa sjöar har samlats en mycket talrik befolkning.

Längst i norr vid Ferske Sö ligger ett graffält från 100- och 200-talen. Vid stränderna af den mellersta sjön ha på östsidan från nordost till sydväst legat skelett-

---

[1] Benäget meddelande af ägaren af Store Kannikegård, proprietär Johnson. Jag har företagit undersökningen af området söder och sydväst om Nexö i sällskap med kännaren af Bornholms geologi, fil. doktor Karl A. Grönvall, till hvilken jag härmed hembär mitt tack för visad hjälp.

grafvar, samt på fyra skilda ställen brandgropar, på södra sidan graffältet vid Kannikegård med omkring 400 grafvar ensamt från 200-talet, i väster likaledes från nordost till sydväst på Balkemark skelettgrafvar af för tiden efter omk. 100 eft. Kr. typisk karaktär, till ett antal, som kan räknas i flera hundratal. Mellan de stora graffälten vid Kannikegård och på Balkemark låg på höjddraget mellan den mellersta och den södra sjön vid Balkemölle ett graffält, bestående af skelettgrafvar och brandgropar. Längs västra kusten af den södra sjön har man funnit talrika brandgropar, i norr vid Munkegård, söderut vid Sandegård från romersk tid och slutligen ännu längre mot söder vid Hullegård. Vid sjöns södra ända har man på minst fem ställen funnit brandgropar[1].

Dessa graffälts kronologiska ställning är ej i alla punkter fastslagen. Äldsta delarne härstamma vid Kannikegård från Tène-tid, men i det hela visar den flerstädes förekommande blandningen af brandgropar och skelettgrafvar på tiden eft. Kr. f., och vid Kannikegård och Ferske Sö kan man konstatera, att graffälten delvis härstamma från 200-talet. De närbelägna graffälten, till hvilka äfven kommer det på Nexö Strandmark, ha således varit ungefär eller fullkomligt samtida.

Orsakerna till, att här samlats en för denna tid oer-

---

[1] Angående dessa graffält i sin helhet se *B. O.*, sid. 308, 309, 365 samt *Eft.*, sid. 125, 129 f. Grafvarne på Balkemark torde knappast understiga ett tusental.

Egentliga vallgrafvar, sådana som de af Vedel, *B. O.*, fig. 300 och 301 afbildade, har jag däremot vid personligt besök å platsen icke kunnat upptäcka. Utefter västra och södra stranden af den södra sjön synas grafvar förekomma mycket talrikt, och det är ej osannolikt, att man på sträckan Munkegård—Sandegård—Hullegård har att göra med ett stort graffält gående från norr till söder, som det vid Kannikegård. Vid Langedeby visa sig emellanåt nya skelettgrafvar, den senast bekanta upptäckt sommaren 1904.

hördt stor och tät befolkning ha varit tvenne: dels de grunda sjöarne, hvilka erbjödo skeppen en trygg hamn, dels och framför allt dessa sjöars belägenhet vid den punkt på Bornholm, hvarifrån förbindelse med trakterna vid och öster om Oder var lättast. Graffält, så tätt belägna som de här uppräknade, af hvilka somliga delvis öfverga i hvarandra, hänvisa på en befolkning med gemensamma intressen. Samtidigt är det dock tydligt, att denna befolkning icke lefvat hopträngd på en och samma plats. Man har icke, da det fanns grafplatser i närheten, fört liken sådana sträckor som exempelvis från Frederiks Stenbrud till Snogebæk. Folket bör således antagas ha lefvat i stora grupper utmed stränderna af sjöarne och hafvet.

Af sekundärt intresse är det då att konstatera platsen för den ort, hvars befolkning begagnat den största af dessa grafplatser, vid Kannikegård, en fråga som man naturligtvis ej med visshet kan afgöra utan undersökningar på fältet. Det naturligaste torde emellertid vara att tänka sig, att de äldsta delarne af graffältet legat närmast staden, de öfriga allt längre och längre därifrån. Analogier härtill gifvas af sydeuropeiska graffält, särskildt det stora graffältet vid Bologna. Vi skulle således snarast ha att tänka på platsen närmast norr om graffältet på något afstånd från de äldsta Tène-grafvarne. Här höjer sig marken till en mot söder svagt sluttande platå (vid Langedeby). Det är här jag vill uttala en förmodan att staden varit belägen. Nedanför sluttningen mot väster har sträckt sig ett träskland, hvilket mot väster öfvergått i den nyss omtalade mellersta sjön. Situationen blir liknande den för några mykenska städer: Troja-Hissarlik, Aten och Tiryns. Utanför staden ägde man ett öppet, träskigt land, där utanför båtarnes uppdragningsplats och slutligen hafvet. Däraf förklaras äfven de öfriga på Balkemark, vid Ferske Sö etc. belägna graffälten. Medan hufvudgraffältet upptagits intill stadens »portar», ha de

öfriga smärre grafFälten, liksom exempelvis vid Mykene, uppstått vid platser, där partiklar af befolkningen bott och haft sin verksamhet, här vid de på stranden uppdragna båtarne. Äfven den mellan stranden och stadshöjden belägna vattensjuka marken har vid Tiryns och Hissarlik haft sin betydelse, då den tvang angriparen till en långsam framryckning[1].

De tre andra stora graffälten med grafvar från 200-talet, de vid Grödeby, Baunegård och Slamrebjerg, ligga intill rätt ansenliga höjdsträckningar, samt på något afstånd från kusten. Särskild uppmärksamhet förtjänar i detta sammanhang Slamrebjergs graffält. Det hade sin plats på en hög och brant ås, belägen inåt ön på ett afstånd af endast 2 kilometer från platån vid Langede. Man bör hafva kunnat tillryggalägga denna väg gående på 15 till 20 minuters tid. I hvilket förhållande ha dessa båda orter stått till hvarandra? Den äldsta funna grafven på Slamrebjerg, från tiden omkr. Kr. födelse, låg på backens södra sluttning, således närmast Kannikegård, grafvarne från den romerskt-gotiska perioden på åsens sydligaste krön och af dessa grafvar lågo de senaste längst mot norr. Slamrebjerg har uppodlats först under 1800-talets lopp, och dess befolkning bör sålunda hafva bott och haft sin bygd söder om berget. För att från Slamrebjerg nå till till den mellersta sjön, där vi antaga att fartygen legat, hade man kortare väg än till någon annan punkt af kusten. Har den sydligare platsen varit den egentliga handelsorten och har Slamrebjergs branta ås utgjort dess starka försvarsposition, dess akropol? Eller har det

---

[1] Att boplatsen legat på själfva graffältet anser jag af ofvan, sid. 34, berörda skäl otroligt. Å Björkö, som ju dock är mycket yngre, låg boplatsen skild från grafvarne. Vid Hedeby torde de öfver somliga grafvar funna boplatslämningarna vara af yngre datum än grafvarne.

ensamt och tvärt utskjutande Slamrebjerg, som oaktadt sin svårtillgänglighet begagnats till grafplats under flera olika tider, äfven den äldsta kristna, betraktats som ett heligt berg, å hvilket en del af befolkningen på Langede lagt sina grafvar? Frågor som vi ej kunna besvara. Men såsom otvifvelaktigt kvarstår, att de båda orterna varit identiska eller stått i den intimaste beröring med hvarandra.

Platsen vid Langede har således tillsammans med öfriga boplatser vid de trenne sjöarne under 200-talet spelat en hufvudroll. Dess läge utvisar, att den varit den lämpligaste punkten för handeln på de nuvarande provinserna Pommern och Vestpreussen, hvilken den sannolikt delvis behärskat.

Ett stycke söder om denna grupp af graffält vidtager ett ofruktbart och svårtillgängligt område, Sömarken eller Strandmarken, som sträcker sig utefter kusten omkring 11 kilometer öfver öns sydöstra spets mot väster. Denna sträcka, som på ett ställe afbrytes af en betydande å, Öle å, begränsas i väster af de bredvid hvarandra utrinnande Grödby å och Læs å (se fig. 10). Vid ett biflöde till Öle a ligger, ett obetydligt stycke in i landet, Baunegårds graffält, och vid de båda åarne väster om Sömarken ej mindre än 6 graffält, Lille Loftsgård, Grödby, Krusegård och Smedegård vid Grödby å, Blykulle bakke och Store Bukkegård vid Læs å. Väster om dessa graffält såväl inuti landet som på öns södra kust äro minnena från 200-talet mycket obetydliga. Dessa grupper af graffält hafva således utvecklats på de punkter af öns södra del, hvarifrån förbindelsen med länderna öster om Oder var närmast. Norrut utefter öns östra kust äro graffälten mindre betydande, till dess man ej långt från öns norra spets vid Pilegård träffar ett jämförelsevis rikt graffält. Vid västra kusten finnas ej graflämningar af betydenhet.

Graffält från tiden omkr. 300—omkr. 400 eft. Kr. föd. (Romerskt-gotiska periodens yngre hälft).

Af graffält, hvilka tillhöra 300-talet, känner jag följande:

Socken:	
Österlars	Gudhjem (*B. O.*, sid. 365 f.).
	Melsted (*B. O.*, sid. 372 ff.).
	Kobbeå (*B. O.*, sid. 372 ff., *Eft.*, sid. 134, 139 ff.).
	Bögebjerg (*B. O.*, sid. 371).
	Saltuna (*B. O.*, sid. 412, *Eft.*, sid. 124).
Svaneke	Frænne mark (*Eft.*, sid. 135).
Bodilsker	Kannikegård (*B. O.*, sid. 328 ff.).
	Slamrebjerg (*B. O.*, sid. 347 ff.).
Pedersker	Baunegård (*B. O.*, sid. 354 f.).

Graffältet på *Gudhjems berg* tillhör till större delen 200-talet, men skjuter genom några grafvar in i 300-talet. Gr. 12 innehöll tvenne små bisymmetriska fibulor med båge af cirkelformig genomskärning. Fibulorna, hvilka äro af mycket enkel form, likna en liten likarmad fibula från en graf vid Storeskoven i Hvalsö socken, hvarest dessutom befunno sig en hakkorsformig fibula som Almgr., 234 och ett bredt spänne med två spiralrullar och fot med tvär afslutning (om detta fynds kronologi se Montelius i *Sv. Fornm.-för:s tidskr.*, IX, sid. 240). Gr. 14 innehöll en ofvan (sid. 45) omtalad fibula, hvilken möjligen bör räknas hit, gr. 16 en urna (utan öra?) med brända ben.

Graffälten vid *Melsted* och *Kobbeå* böra närmast betraktas som ett, om ock osammanhängande graffält. Af grafvarne i detta graffält innehöll Melsted gr. 8 tre fibulor, originalen till *B. O.*, fig. 321, 325 och 326. Ehuru det knappast torde vara alldeles säkert, att detta utgör ett enhetligt graffynd, i det originalet till *B. O.*, fig. 326 synes vara något senare än originalen till *B. O.*,

fig. 321 och 325, visa dock de båda sist anförda fibulorna, att här befunnit sig en graf från 300-talet. Mel-

Fig. 6. *Graffält i trakten af n. v. St. Kannikegård före år 300 eft. Kr.*

Fig. 7. *Bornholmska graffält under Hallstatt-tid.*

sted gr. 11 innehöll en fibula, närmast som Almgr., 162, men utan fotomslagning och med facettering vid bågens rot, sådan som brukades under 300-talet (Köp. mus., C 4124).

Melsted gr. 13 innehöll en fibula som *B. O.*, fig. 329, »gr. 2» orig. till fig. 12. Å graffältet angifvas dessutom

Fig. 8. *Bornholmska graffält under Tène-tid.*

Fig. 9. *Bornholmska graffält under romersk tid.*[1]

urnegrafvar tillhörande obestämd tid. Kobbeå gr. 11 innehöll de tre här afbildade fibulorna (fig. 13, 14, 15; C 6167,

[1] Grafven vid Hvidodde har ej blifvit upptagen å figuren.

C 6168). Kobbeå sydost om åns mynning innehöll ett glas, hvilket troligen tillhör 300-talet (Montelius i *Sv. Fornm.-för:s tidskr.*, X, sid. 95 ff.)

Fig. 10. *Bornholmska graffält under romerskt-gotisk tid, 200-talet.*

Fig. 11. *Bornholmska graffält under romerskt-gotisk tid, 300-talet.*

På *Bögebjerg* har funnits en grafhög med grafgods, hvilket ej förvaras i Köpenhamns museum, men enligt Vedels fyndberättelse bör ha härstammat från 300-talet.

Vid *Saltuna* har en brandgrop innehållit tvenne fibulor, orig. till fig. 16 och 17.

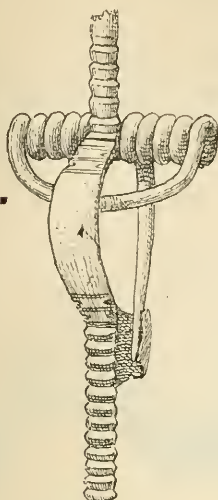

Fig. 12. *Fibula af brons. Melsted, »gr. 2», Bornholm.*

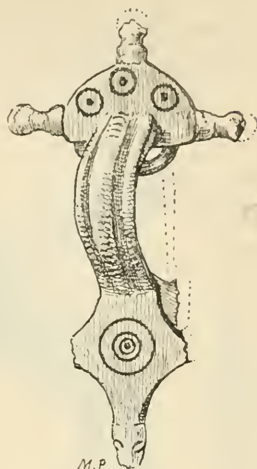

Fig. 13. *Fibula af brons. Kobbeå, gr. 11, Bornholm.*

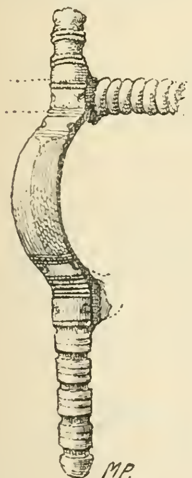

Fig. 14. *Fibula af brons. Kobbeå, gr. 11, Bornholm.*

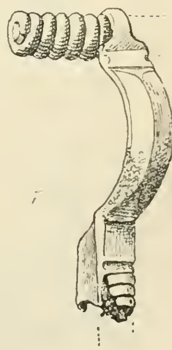

Fig. 15. *Fibula af brons. Kobbeå, gr. 11, Bornholm.*

På *Frænne mark* ha funnits några grafvar, bland hvilka en urnegraf med urna som *B. O.*, fig. 305.

Vid *Kannikegård* har funnits ett knappt 40-tal grafvar, hvilka af orsaker, som ofvan angifvits, böra tillskrifvas 300-talet.

Vid *Slamrebjerg* har i en brandgrop, liggande ensam på höjdens kam, funnits två fibulor som *B. O.*, fig. 149 (jfr äfven sid. 48).

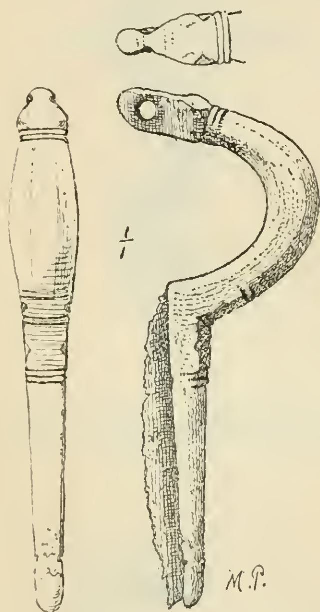

Fig. 16. *Fibula af brons. Saltuna, Bornholm.*

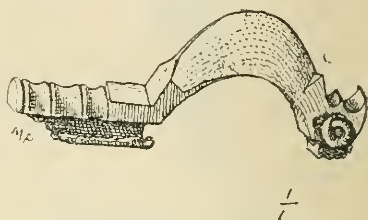

Fig. 17. *Fibula af brons. Saltuna, Bornholm.*

Vid *Baunegård* öfverensstämmer typen af gr. 4 och 14 med grafvarne från 300-talet vid Kannikegård. Huruvida dessa jämte ännu några andra äro att hänföra till detta eller närmast föregående århundrade, är på grund af de otydliga grafformerna osäkert.

Under 300-talet ha graffälten, såsom synes, betydligt minskats i antal liksom själfva grafvarne. Aftagandet är kontinuerligt men raskt. Ännu fortfara graffälten kring insjöarne i sydost, men antalet grafvar är mycket obetydligt, att döma af förhållandena vid Kannikegård, som vid sidan af den enstaka grafven på Slamrebjerg ensamt

äger påvisbara grafvar från denna tid, utgörande omkr. 10 % mot antalet under 200-talet. Obetydliga graffält ligga spridda vid östra kusten af ön vid Gudhjem, Saltuna och på Frænne mark. I intet fall synes något nytt graffält hafva tillkommit. Graffälten på Gudhjems berg och Slamrebjerg, vid Kannikegård, Melsted och Kobbeå

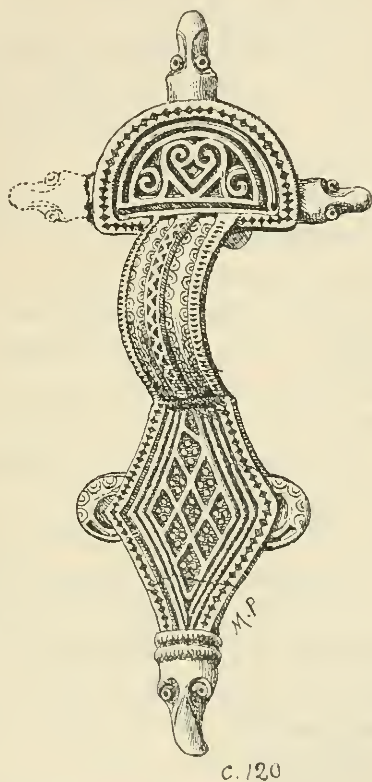

Fig. 18. *Fibula af förgylldt silfver. Rutsker, Bornholm.*

äro fortsättningar af de äldre, och äfven grafvarne på Frænne mark, vid Bögebjerg och Saltuna ligga i sammanhang med äldre grafvar, som rimligtvis till en del härstamma från 200-talet.

Graffält från tiden omkr. 400—omkr. 550 eft. Kr. föd.

Af graffält tillhörande denna tid känner jag:

Socken:	
Rutsker	* 11 S. G. (*B. O.*, sid. 394.).
Österlars	Gudhjem Möllebakken (*B. O.*, sid. 372.).
Ibsker	Sylten? (*B. O.*, sid. 372.).
Bodilsker	Kannikegård (*B. O.*, sid. 328 ff.).

På *11 S. G:s mark i Rutsker* har upptagits en förgylld silfverfibula af 400-tals-typ (fig. 18). Den angifves af Vedel som markfynd, och det är tvifvelaktigt, om den representerar ett graffält.

På *Gudhjem Möllebakken* funnos grafkullar, af hvilka tvenne innehöllo åtskilliga fibulor från 400-talet samt en (*B. O.*, fig. 325) af något senare typ.

En grafkulle vid *Sylten* innehöll ett järnsvärd med hängrem, beslagen med små försilfrade stift. Dylika knappar med hvit beläggning förefinnas som rembeslag från tiden omkr. 600, men de äro då större, än hvad som synes framgå af den knapphändiga fyndbeskrifningen.

En af grafvarne vid *Kannikegård* innehöll fragment af en silfverfibula från tiden omkr. 500. Grafven förekommer så sent i graffältet, att öfriga grafvar från 400 talet måste hafva varit ytterst få. Då gräfningar utan resultat företagits söder om graffältet, måste detta antagas hafva upphört att begagnas vid tiden omkr. år 500.

Antalet konstaterbara grafvar från denna tid är mycket ringa. I västra och södra delarna af ön hafva inga sådana funnits, i södra och sydöstra är antalet försvinnande. Af grafsaker, härstammande från förra hälften af 500-talet, finnas endast en fibula, från Gudhjem Möllebakken, och måhända svärdsrembeslagen från Sylten.

Markfynd.

Den bild, ofvanstående uppräkningar af graffält från och med omkring 200 till omkring 550 eft. Kr.

gifvit oss, bör suppleras genom anförandet af markfynd från samma tidrymd. Dessa fynd, af hvilka de äldsta anses härstamma från 300-talets början, men hvilkas gräns nedåt i tiden är sväfvande, gifva ej någon säker ledtråd. I främsta rummet gäller detta om fynden af enstaka mynt. Men äfven fynd med flera mynt, af hvilka fynd på Bornholm förekomma 5, äro ej af större intresse, emedan mynten synas ha blifvit undangömda på aflägsna platser och således snarast skulle gifva antydan om, hvarest den fasta befolkningen icke varit tillfinnandes. Två dylika fynd, hvilka antagas hafva utgjort delar af ett enda, äro funna i sydvästra delen af ön, på Skovgårds utmark i Knudsker, ett i närheten häraf vid Robbedale, ett i nordvästra delen af Almindingen. Grafvar eller fornsaker från närheten af dessa fynd äro ej kända. Det femte fyndet härstammar från Smörenge i Vestermarie och är af en annan karaktär än de öfriga.

Af större intresse för oss äro solidusfynden. De härstamma alla från tiden omkr. 400—omkr. 550, och som denna period för öfrigt här behandlas i ett sammanhang, göres ej skillnad på myntens eventuellt olika nedläggningstid. Då mynten i flera fall äro funna tillsammans med andra föremål af guld och på orter, som äro att betrakta som kult- eller boplatser, sammanföras här i en öfversikt alla fynd, som äro kända från denna tid, med undantag af de redan uppräknade graffynden. I första kolumnen äro uppförda större fynd, i andra fynd af enstaka fornsaker.

[Rönne			brakteatstycke	(*B. O.*, sid. 393, 1)].
Nylars	Kjöllergård		brakteat	(*B. O.*, sid. 393, 13).
Vestermarie	Smörenge	mynt, guldsaker, kultplats		(*B. O.*, sid. 394, 18, sid. 400, 10).
	Sose		1 mynt	(*B. O*, sid. 394, 20, Hauberg 182).
	50 S. G.		guldhalsring	(*B. O.*, sid. 394, 21).
Klemensker	Bækkegård	guldsaker	1 guldmynt	(*B. O.*, sid. 394 f., 31, 32).
Rutsker	Kåsbygård	mynt, guldsaker		(*B. O.*, sid. 39, 542, Hauberg 165).

Olsker	Dalegård		guldbalsring	(*B. O.*, sid. 395, 51).
Österlars	Gudhjem		1 mynt	(*Eft.*, sid. 151, 2 Hauberg 172).
	Kirselykkegård		1 mynt	(*B. O.*, sid. 396, 67), Hauberg 183).
	Spagergård	mynt		(*B. O.*, sid. 396, 68, Hauberg 168).
Östermarie	Klövegård	2 mynt		(*B.*, *O.*, sid. 396, 77, Hauberg 171).
Ibsker	Sorte muld	mynt, guldsaker kultplats	1 mynt	(*B. O.*, sid. 396, 87, sid. 397, 86, sid. 399, 1).
	Sylten	mynt, guldsaker, kultplats		(*B. O.*, sid. 397, 82, sid. 399 f., 2 *Eft.* sid. 151, 7 Hauberg 173).
	Lappegård	kultplats	1 mynt	(*B. O.*, sid. 397, 83 sid. 400, 3 Hauberg 176).
	Svaneke	mynt	1 mynt	(*B. O.*, sid. 397, 84, 85, Hauberg 166, 177).
	Saltholmsgård	mynt		(*B. O.*, sid. 397, 86, Hauberg 169).
	5 och 6 S. G.	fibulastycke, kultplats		(*B. O.*, sid. 397, 88. sid. 400, 5, 67).
Bodilsker	Kattesletsgård		1 mynt	(*B. O.*, sid. 397, 95, Hauberg 175).
Pedersker	Bakkegård		brakteat	(*B. O.*, sid. 397, 101),
Åker	Sandegård	mynt, guldsaker, kultplats		(*B. O.*, sid. 398, 112. sid. 400).
	Soldatergård	mynt		(*B. O.*, sid. 398, 113, Hauberg 170).
Almindingen		mynt		(*Eft.*, sid. 151, 9, Hauberg 167).

Från okända fyndorter härstamma dessutom 3 guldmynt och ett antal »guldgubbar» (*B. O.*, sid. 189, 398, 123—127, 129—130. Hauberg, 174, 180—181). Fynd, uppförda i andra kolumnen, äga för vår undersökning ett ringa värde. Enstaka mynt och guldsaker kunna beteckna en graf, de kunna också vara tillfälligt tappade, och de kunna slutligen äfven hafva gömts undan på något aflägset ställe. De utsäga sålunda intet om fördelningen af öns befolkning. Af fynd, uppförda i första kolumnen, äro vissa att jämnställa med de stora denarfynden, de ututgöra undandolda kapital och kunna snarast fattas såsom antydande, hvarest befolkningen icke varit stationerad. Ett sådant fynd är tydligen det från Almindingen,

och till kapitalfynden böra äfven räknas de från Bækkegård, Kåsbygard, Spagergård, Klövegard och Soldatergård.

Slutligen gifves det en tredje art af fynd, till hvilken höra de från Smörenge, Sortemuld, Sylten, Lappegård, Ibsker: 5 och 6 S. G., Sandegard. Här äro mynt eller andra föremål af guld funna i stora lager af kulturjord. Tillvaron af de värdefulla guldföremålen på dessa platser synes mig visa, att de ej varit boplatser i egentlig mening. Å dylika bör man framför allt hafva väntat fragmenterade redskap af järn eller brons, vapen etc., hvilka tappats och kvarlämnats, eller en blandning af allehanda ting sådana som på Björkö. I stället har man här funnit guldsaker jämte enstaka prydnadsartiklar, men mycket få andra föremål af metall. Dessa saker af guld hafva varit betydligt flera än de nu kända, såsom framgår af de af Vedel citerade berättelserna från äldre författare, och det är icke tänkbart, att man skulle låtit dem — och hufvudsakligen dem — ligga orörda. Därtill kommer guldpjesernas beskaffenhet. Det torde genom Salin hafva blifvit slutligen klargjordt, att guldbrakteaterna hafva varit ett slags amuletter.[1] Då nu brakteaterna uppstått genom efterbildningar af romerska solidi, är det antagligt, att äfven dessa i viss mån åtnjöto samma anseende för helighet, liksom somliga af dem ju i likhet med brakteater burits vid band. En guldbrakteat är funnen vid Sandegård, solidi å Sortemuld, Sylten, vid Lappegård och Sandegård. Slutligen förekomma å dessa platser äfven »guldgubbar», hvilkas beskaffenhet synes ange, att de tillhört gudstjänstritualen. Så små figurer kunna nämligen ej gärna hafva varit tillräckligt urskiljbara för att bäras som prydnader, och härtill kommer, att de — i motsats

[1] För min del anser jag *alla* guldbrakteaterna från 400- och 500-talen böra fattas såsom religiösa föremål. Den af Salin gjorda jämförelsen med moderna juvelerarkors torde näppeligen äga sin tillämpning för dessa tider.

mot flertalet öfriga fornsaker — alltid framställa människogestalter[1]. Dylika föremål förekomma tillsammans med betydande lämningar efter måltider, hvilka ligga å emellanåt rätt ansenliga stensättningar. Dessa kvarlefvor, det egentliga kulturlagret, äro således rester efter stora måltider, som hållits å genom stenar särskildt begränsade områden, efter fester, som ej gärna kunna hafva varit andra än kultfester. Stensättningarna, kulturjordens djuplek, som förutsätter en lång tidrymd för ortens begagnande, de kvarlämnade guldsakerna samt frånvaron af andra fornsaker, som skulle antyda bofästning, göra det nödvändigt att antaga dessa platsers egenskap af *kultorter*.

Iakttaga vi nu den geografiska fördelningen af dessa orter, finna vi genast, att den ej harmonierar med fördelningen af 400-talets graffält. Medräkna vi, då ju antalet kända grafvar från 400-talet är obetydligt, äfven dem från hela romerskt-gotiska perioden, från hvilken vi känna talrika och stora graffält, blir öfverensstämmelsen knappast bättre. Nu angifver, såsom förut ådagalagts, de talrika graffältens belägenhet från järnålderns början och fram till 300-talet med säkerhet, att bosättningen på ön utvecklats i en bestämd riktning, och det är således i sig själft synnerligen osannolikt, att kultorternas belägenhet skulle vara tillräcklig att rubba de resultat, som framkommit genom analys af denna rad sammanstämmande fakta.

Den förklaring, som härvid erbjuder sig, är självfallen, då vi fasthålla, att de nyss omtalade platserna varit kultorter, ej boplatser. Vi minnas, att under Hallstatttid och äldre Tène-tid befolkningen ägt sina graffält hufvudsakligen å tvenne stora sträckor öster och väster om Almindingen och huru under Tène-tid särskildt det östra området äger en öfverväldigande betydelse. Af de nämnda kultorterna tillhör Smörenge det västra, Sortemuld, Syl-

[1] Jfr motiven för bildframställningarne å sid. 30.

ten, Lappegård, 5 och 6 S. G. i Ibsker östra området. Dessa senare kultorter ligga alla i n. v. Ibsker socken, hvarest äfven de stora graffälten från Hallstatt-tid och Tène-tid voro belägna, en af de betydligare, Sylten, strax intill det viktigaste af de undersökta graffälten, det vid Mandhöj. Äfven vid Sandegård låg kultorten i närheten af ett betydande graffält, det vid Grödeby, som går tillbaka till bronsålderns sista dagar. Att de funna sakerna härstamma från 400-talet, visar endast, att man då, genom en af kännedomen om förhållanden i södern åvägabragt tillökning i ritualen, skänkte gudarne dylika offergåfvor.[1] De högst betydande resterna efter måltiderna göra, så som jag redan antydt, nödvändigt att antaga, att kulten å dessa platser varit mycket långvarig. Religiösa förhållanden i allmänhet äro ju synnerligen konservativa och kultorten öfverlefver, som bekant, såsom kultort årtusenden samt äfven de mest djupgående religionsväxlingar. Att man från Hallstatt-tid eller Tène-tid till fram på 400- eller 500-talet eft. Kr. fortfor att begagna samma platser för vissa kulters firande, är sålunda ej ägnadt att förvåna.

Tiden, då dessa kultorter upphört att begagnas, kan ej bestämmas af de yngsta mynten, enär en mängd andra solidi före undersökningen blifvit borttagna. De senaste guldmynten från Bornholm äro från 500-talets början.[2]

---

[1] Äfven »guldgubbarne» af skånsk-bornholmsk typ förekomma icke i senare kombinationer. »Guldgubbar» af mellanskandinavisk typ hafva af Almgren (*Månadsbladet,* 1901, sid. 157) daterats till tiden närmast efter omkr. år 700. Af dylika äro visserligen somliga angifna såsom härstammande från Bornholm, men, som Gustafson (*Aarsberetning,* 1899, sid. 91 f.) påpekar, är det antagligt, att dessa fynd blifvit under äldre tider förblandade, och att följaktligen de i Köp. mus. befintliga exemplaren af mellanskandinavisk typ uteslutande tillhöra Norge.

[2] Å Smörenge funnos inga senare mynt än från 200-talet. Denarfyndet därstädes bör samställas med fynden af solidi på kultorterna.

Sammanlagda antalet markfynd från denna tid är ej ringa på Bornholm. Jämföra vi åter det absoluta värdet af de funna sakerna, d. v. s. guldmängden, träder Bornholm under 400-talet tillbaka för flera andra nordiska områden, hvilket är märkligt, då ön under den romerskt-gotiska periodens förra del bör ha varit ett af de rikaste distrikten i Skandinavien. Markfynden utsäga således intet om den relativa rikedomen hos öns befolkning under 400-talet, liksom de icke heller gifva något väsentligt bidrag till frågan om befolkningens talrikhet och gruppering under tiden omkr. 200—omkr. 550. Graffynden, hvilka ofvan behandlats, äro härvidlag vår enda säkra ledtråd.

3.

Förbindelserna mellan Bornholm och andra områden före midten af det sjätte århundradet eft. Kr. föd.

Förbindelserna från tiden omkr. 350 före Kr.—omkr. Kr. födelse.

(Tène-tid.)

Medan under den äldsta järnåldern Norden uppvisar fornsaker, hvilka till sina grundformer tillhöra Hallstatt-kulturens område, har samtidigt i kelternas hemtrakter väster om Rhen och söder om Main Tène-kulturen utvecklats. Vid slutet af dess första skede har den från sydväst nått fram till det västra Östersjöbäckenet och utbreder sig i sitt andra skede öfver Jylland och de danska öarne, utefter Östersjökusten fram till Oder (jfr. Schumann: *Die Waffen und Schmucksachen Pommerns zur Zeit des La Tène-Einflusses, ihr Charakter und ihre Herkunft* i *Beiträge zur Geschichte und Alterthumskunde Pommerns.* Stettin 1898, sid. 45 ff.), hvarvid den utvecklas på ett i viss mån säreget sätt.

Denna utveckling berör på kontinenten den östra

delen af det västgermanska området, omfattande södra delen af den cimbriska halfön, större delen af Sachsen, Brandenburg och Mecklenburg samt norra delen af Vorpommern. Härifrån anknytas förbindelser öfver Västergötland och Östergötland mot öster[1].

Fornsaker, som tillhöra denna utvecklingsform af Tène-kulturen och af hvilka vissa äro kända från hela detta område, andra från enskilda delar däraf, äro fibulor af brons med knoppar, försedda med skarpkantiga fördjupningar, i hvilka emalj anbragts (Schumann, *Urnenfriedhöfe*, taf. VII, fig. 13, taf. XIV, fig. 13, *Die Waffen* etc., sid. 39 f.) eller försedda med smala rännor med snedt nedåtgående väggar (Arne, sid. 124), fibulor med bågen själf försedd med rätlinjiga, emaljfyllda fördjupningar (Schumann, *Die Waffen* etc., sid. 35, Arne, sid. 125 f.), »pommerska» fibulor (Schumann, *Die Waffen* etc., sid. 38 ff.), ornamenterade bältebeslag af brons (*Sv. fornm.-för:s tidskr.*, XI, sid. 126 f., Mestorf, *Die Holsteinischen Gürtel*), remhållare med stora ringar som Voss-Stimming, *Vorgeschichtliche Alterthümer aus der Mark Brandenburg*, Abth. IV, taf. 16, fig. a 2. Mot slutet af Tène-perioden visa sig i Elbeområdet lerkärl med meanderslingor, hvilka äfven äro kända från nära liggande delar af Danmark (Müller, *Jernalderen*, sid. 20 ff.) samt Mecklenburg, Vorpommern och mycket sällsynt öster om Oder (*Nachrichten über deutsche Altertumsfunde*, 1900, sid. 48). Då dylika fornsaker icke äro kända från det på Tène-föremål rika Bornholm[2], är det ej sannolikt, att Bornholm under denna tid stått i närmre förbindelse med detta stora område.

---

[1] Hithörande fynd äro omtalade af Almgren (*Sv. Fornm.-för:s tidskr.*, XI, sid. 125 ff.) och Arne (i *Studier tillägnade Oscar Montelius* 1903, sid. 121 ff.).

[2] Uppgift huruvida någon fibula som *B. O.*, fig. 117 är af brons är ej lämnad (sid. 81). De i Köp. Mus. utlagda äro af järn.

Under loppet af Tène-II-perioden utvecklas vid nedre Oder, landsträckan mellan nedre Oder och nedre Weichsel och vid nedre Weichsel en egenartad, hufvudsakligen från västligt inflytande utgående kulturform, hvilken under den sista Tène-perioden utpräglar sig med stor självständighet samt äfven bemäktigar sig delar af landsträckan närmast öster om Weichsel. Kännetecknande för denna kulturform äro såväl grafskick, hvarom redan talats, som flera fornsaksformer.

Ett generellt drag, utmärkande för detta område, är den stora användningen af järnet, hvilket i de flesta fall ersätter bronsen. Så användes denna metall i det östgermanska området ej blott för framställning af vapen och verktyg utan äfven till bältehakar och till smycken såsom nålar och fibulor. Karaktäristiska fornsaker af järn äro svanhalsnålar med hufvudet utslaget till en rund bakåtrullad platta, »trekantiga» fibulor i deras typiska form, två-ledade bältehakar med charnir, treledade bältehakar.

Bornholm tillhör under Tène-II-perioden helt och hållet detta kulturområde. De äldre bronsnålarne aflösas af järnnålar ofta af betydliga dimensioner (*B. O.*, sid. 92 f.) Fibulor som *B. O.*, fig. 111 och 117, hvilka västerut äro omväxlande af brons eller järn, äro på Bornholm förfärdigade af järn, och endast de klotformiga prydnaderna på bågen äro af brons. Äfven fibulor som *B. O.*, fig. 122, 123, hvilkas utåtvända yta är af brons, bestå af järn, som täckts med ett bronshylster.

Redan för denna tid kunna, om ock i otydliga konturer, förbindelser skönjas innanför det stora östgermanska området, som i det följande skola blifva af den största betydelse. Här kunna endast anföras några spridda exempel.

På intimiteten i förbindelserna med *området mellan Oder och Weichsel* visar den på Bornholm och i detta

område talrikt förekommande trekantiga järnfibulan, vidare och framför allt de talrika bältehakarne. De äldre utvecklingsformerna af bältehaken, hvilka tillhöra det västliga området (Schumann, *Die Waffen* etc., taf. I, fig. 12, 13) äro ej kända från Bornholm och östra Pommern, medan åter de senare stadierna uppträda i ett stort antal exemplar såväl på ön som i denna del af fastlandet. Detta gäller de enkla tvåhakiga, de tvåledade utan och med charnir samt de treledade bältehakarne, af hvilka de senare formerna äro kända uteslutande från detta område, ej i norra Vorpommern eller längre väster ut. (Schumann, *Die Waffen* etc., sid. 32 ff., för fibulor och bältehakar). Öfverensstämmelsen når identitet äfven i fråga om de senast nämnda bältehakarnes form (exemplar från Store Bjergegård i Rönne museum), hvilken är den mest invecklade. Det bör anmärkas, att gränsen mot väster på kontinenten är för dessa fornsaksformer densamma som för brandgroparna. Såväl i fråga om grafskick som fornsaker ombildas självständigt i öster de tidigare för ett större område gemensamma typerna.

Innanför det östgermanska området på kontinenten visar sig en mindre skarpt framträdande åtskillnad mellan områdena kring nedre Oder och kring nedre Weichsel, hvarvid gränsen faller i de östliga delarne af Hinterpommern, så att trakterna vid Leba närmast tillfalla Weichselområdet. Detta senare synes i det hela i högre grad än trakterna kring Oders mynning och Bornholm hafva stått i förbindelse med Öland och Gotland. Gemensamma företeelser äro bl. a. sköldbucklor som Anger, *Gräberfeld zu Rondzen*, taf. II, fig. 2, IV, fig. 1, VI, fig. 2, hvilka förekomma sparsamt i Pommern, bronskärl som Anger, taf. XXII, fig. 1, fibulor som Arne, fig. 3, nedan nämnda Tène-fibulor som Undset, pl. XVI, fig. 5, öfvergångsformer af trekantiga fibulor som Anger, taf. X (nedersta raden). Bältehaken upplefver ej heller i Weichselområdet eller på

de stora Östersjööarna samma rika utveckling som på Bornholm och i östra Pommern (jfr Anger, taf. XV).

Bornholms intimaste förbindelser ha följaktligen varit de med östra Pommern. Särskildt böra uppmärksammas trakterna kring floden Persante, hvilken rinner ut i Östersjön på den närmast Bornholm liggande delen af den pommerska Östersjökusten (jfr *Baltische Studien*, XXXIX, artiklarne Buchwald, Butzke, Persanzig, Redel, Schwedt). Virchow och Undset hafva redan för länge sedan påpekat vikten af denna förbindelse (Undset, sid. 223).

Förbindelsen mellan Bornholm och *länderna vid Skagerak* är redan nu uppvisbar.

Så finnas från Bornholm en art af bältehakar, som *B. O.*, fig. 100, hvilkas prototyp föreligger från Odermynningen (Usedom) och hvilka för öfrigt endast hafva funnits i sydösta Norge[1]. De förskrifva sig från Tènetidens andra period. Både på Bornholm och i Norge äro dessa bältehakar funna i brandgropar och deras utpräglade form anger en förbindelselinje mellan dessa trakter, hvilken efter all sannolikhet har gått utefter den svenska västkusten.

Svanhalsnålar af järn med utbredt bakåtrulladt hufvud äro likaledes funna på Bornholm (*B. O.*, sid. 306), i Norge (*Aarböger*, 1880, sid. 107) och i Jylland (Müller, *Jernalderen*, 38).

Knappast har Bornholm under Tène-tid haft intima förbindelser med *Själland och Fyen* eller närliggande öar (Neergaard i *Aarböger*, 1892, sid. 33 f.). Dock äro trekantiga fibulor och fibulor af järn som *B. O.*, fig. 117 sparsamt kända från det västliga Danmark (Müller, *Jernalderen*, 27). De stora på Bornholm funna kittlarne af järn och brons torde, då dylika ej äro kända från Pommern, när-

---

[1] Se bl. a. Müller, *Jernalderen*, 11, Undset, sid. 429 pl. XVI fig. 4, *Aarsberetninger*, 1900, sid. 304, 305, fig. 12, Schumann, *Die Waffen* etc., sid. 33.

mast böra antagas hafva passerat — typ eller exemplar — vägen öfver de danska öarna, där de äfven sparsamt förefinnas (Müller, *Jernalderen*, 43). I anseende till svagheten i de uppvisbara förbindelserna mellan Bornholm och de öfriga danska öarna bör färdeleden till länderna vid Skagerak anses hafva varit den direkta d. v. s. genom Öresund.

Gotland och i viss mån äfven *Öland* äro tydligen under hela den senare Tène-tiden starkare delaktiga i den västgermanska kulturformen, hvarifrån Bornholm och den närliggande delen af kontinenten äro tämligen slutna. Denna förbindelse har säkerligen gått öfver det mellansvenska låglandet. Dock antyda vissa gemensamma fornsaksformer, om ock ej särdeles starka, förbindelser mellan Bornholm och de tvenne öfriga Östersjööarna. De nyss omtalade stora kärlen af järn och brons, som i tvenne exemplar äro kända från Öland, kunna hafva kommit dit öfver Bornholm. En fibula, som den af Arne, fig. 1 afbildade gotländska, är af bornholmsk typ (*B. O.*, fig. 118, 119, 120, *Eft.*, fig. 24), men som vanligt äro de bornholmska exemplaren af järn, medan det gotländska är af brons. Å Gotland är ännu en fibula af samma bornholmska typ som *B. O.*, fig. 119 funnen (*Antikvarisk tidskrift*, IV, sid. 174). Å Bornholm är funnet ett remändebeslag (Simblegård, gr. 7) af en för Gotland, Öland och Östergötland egendomlig form[1]. Den på Bornholm vanliga trekantiga fibulan af järn har på Gotland emellanåt antagit en afvikande form (*Ant. Tidskr.*, VIII: 4, fig. 31) samt är där af brons. De för en öländsk-gotländsk(-östpreussisk?) utveckling kännetecknande fibulorna som *Sv. Fornm.-fören:s tidskr.*, IX, sid. 188, fig. 20, 21, Undset,

---

[1] Exemplaren från de tre Östersjööarna äro af brons, det från Östergötland af järn (Arne i *Meddelanden från Östergötlands Fornminnesförening*, 1903, sid. 6).

pl. XVI, fig. 5, förefinnas ej från Bornholm. Äfven grafskicken antyda, såsom framgår af kap. 1, icke någon intim förbindelse.

Förbindelserna från tiden omkr. Kr. f.—200 e. Kr.

(Romersk tid.)

Under den romerska perioden fortvara de förbindelser, som ofvan antydts. För det första århundradet e. Kr. äga likväl de funna fornsakerna ej så utpräglad karaktär, att man kan i detalj följa dessa förbindelser.

Förbindelsen mellan de bornholmska orterna samt *Oder- och Weichseltrakterna med mellanliggande kuststräcka* har bibehållit samma vikt och betydelse som den ägt under Tène-tid[1]. De fibulaformer, som härvid komma i fråga, tillhöra Almgr. grupp II 3, III 3, IV 2, V 1, V 5, V 8, V 10, VI.

Af Almgr., bilaga I 6 framgår, att den fibulatyp, hvilken han betecknar som grupp II 3, till sina äldsta former, som Almgr., 37, hör hemma vid Warthe-Netze-Weichsellinjen och endast genom fyra exemplar är representerad i östra Pommern, samt ej alls på Bornholm. Däremot sprider sig samma grupp i närmast följande former, som Almgr., 38 och Almgr., 39, mot öster, uppträder allmänt vid Oderloppet och i Pommern, i spridda exemplar på Öland, Fyen (fem) Langeland (ett) och Falster (ett) samt på Bornholm (minst elfva).

Liknande är förhållandet med grupp III 3. De äldre formerna af denna typ, som Almgr., 57—59, förekomma för-

---

[1] Då för denna tid komparativa studier endast föreligga öfver fibulor och då mina egna anteckningar öfver vissa andra fornsaksgrupper ej för närvarande äro slutförda, har jag för tiden före år 200 eft. Kr. endast tagit hänsyn till fibulorna. Såsom hufvudkälla i denna fråga har därför i här föreliggande redaktion användts Almgrens ofta citerade arbete.

utom i västra Ryssland talrikt och hufvudsakligen i Ost- och Västpreussen, sporadiskt längre mot väster och ej alls på Bornholm. De senare formerna, som Almgr., 60 och 61, förekommo äfvenledes talrikt i Ost- och Västpreussen, mindre talrikt i östra Pommern, sporadiskt i öfriga Tyskland, i tre eller fyra exemplar på öarna Gotland och Öland tillhopatagna, samt i sex exemplar på Bornholm.

Serien har på Bornholm och i Ostpreussen afsatt samtidiga varianter.

Grupp IV 2 tillhör ett mycket vidsträckt område. Formen Almgr., 74, är dock i norra Europa endast funnen vid Weichsellinjen, i östra Pommern, Mecklenburg och på Bornholm. Anmärkningsvärdt är, att sex exemplar, tre från Bornholm, två från Västpreussen och ett från Mecklenburg, äro af järn, en egendomlig öfverensstämmelse, som måste härflyta från en direkt förbindelse mellan dessa områden.

Grupp V 1 tillhör i sina tidigare former öfre Oder-Warthe-Netze-Weichsellinjen samt förekommer sporadiskt i östra Pommern, hvarjämte ett exemplar förefinnes från Gotland. I senare form, som Almgr., 96, utbreder sig gruppen mot öster, blir allmännare i östra Pommern och uppträder på Bornholm, hvarest flere exemplar äro funna. Isolerade äro funna ett exemplar på Öland, ett i Hannover.

Grupp V 5 tillhör Lifland, Ostpreussen, Gotland och Bornholm. Liksom i fråga om grupp III äro de bornholmska och ostpreussiska formerna ej likartade.

Samme författares grupp V 8 tillhör med sin hufvudmassa Ost- och Västpreussen, östra Pommern samt Bornholm. Gruppen, som minskas i talrikhet västerut redan i Mecklenburg, förekommer för öfrigt i spridda exemplar utefter hela Östersjön samt i öfriga delar af Skandinavien.

Grupp V 10 förekommer söder om Östersjön, hufvudsakligen utefter Weichsel, mera spridt sydväst och väster

ut, talrikt på Bornholm samt sporadiskt på öarne väster om Öresund.

Grupp VI har i formerna, som Almgr., 161, 162, ett utbredningsområde, som i söder begränsas af Svarta hafvet och som sträcker sig öfver västra Ryssland samt öfver Tyskland och Skandinavien. Talrikast förekommo dessa former i Ostpreussen, i västra Ryssland, i Västpreussen och på Bornholm.

Vi sysselsätta oss först med de tidigare fibulatyperna, grupp II 3, III 3, IV 2, V 1, V 5, V 8 och V 10. Gemensamt för II 3 och V 1 är det förhållandet, att de tidigare formerna hafva sitt centrum vid Weichselloppet, de senare ha utbredt sig därifrån och förekomma i beaktansvärdt antal exemplar från östra Pommern och Bornholm, där de tidigare formerna ej funnits. Likaledes sprider sig grupp III 3 från Weichselområdet till östra Pommern och Bornholm. Spridningen till Bornholm och östra Pommern är för dessa fibulaformer, Almgr., 38, 39, 60, 61, 96, samtidig. Samtidigheten af formerna Almgr., 38, 39 och Almgr., 60—61, framgår af Almgr., fynd 90, af samtidigheten mellan de något senare bornholmska och östpreussiska varianterna af Almgr., 60—61, och i följd däraf af Almgr., fynd 34, 36, 38, 39, 42 och 48, i hvilka hithörande fibulor funnits tillsammans med fibulor af en och samma form (42). Angående tidsställningen af 96 se Almgren, sid. 51.

Något tidigare än dessa äro äfven fibulor som Almgr., 74. Beaktansvärdt är, att dessa fibulor ej föreligga i östpreussiska fynd, men väl i västpreussiska. Fibulorna förekommo i samma delar af grafFältet vid Kannikegård som de nyssnämnda. Typens närmaste utvecklingsstadier Almgr., 77, 78, förekomma i förbindelser, som otvifvelaktigt tillhöra 100-talet. (Almgr., fynd 8, 19, 28, 124, 135 m. fl.)

Fibulor tillhörande Almgr., V 8, äro i sina äldsta for-

mer, hvilka äro representerade på Bornholm, att räkna till samma tid som de här omtalade, fastän typen visserligen genom senare former fortsätter in på 200-talet.

Af det här nämnda synes framgå, att en mycket liflig förbindelse vid tiden omkring år 100 ägt rum mellan Bornholm och länderna vid södra Östersjökusten mellan Oder och Memel. Med Ostpreussen kan dock förbindelsen ej hafva varit betydande. Detta framgår dels däraf, att fibulor som Almgr., 74, ej äro representerade i Ostpreussen men väl i Västpreussen och på Bornholm, dels däraf, att de typer och varianter (grupp V 5 och Almgr., 62—64), hvilka äro kända både från Bornholm och Ostpreussen, men ej från Västpreussen och östra Pommern, ej äro öfverensstämmande på fastlandet och på ön. Detta, att fibulaformerna på båda ställena erfarit lokala ombildningar, utvisar, att de möjligen direkta förbindelser, hvilka kunna hafva förefunnits mellan Bornholm och Ostpreussen, ej hafva varit af särdeles intim natur. Då nu flera typer, hvilka äro talrikt företrädda i området mellan Oder och Memel, äfvenledes i en mångfald exemplar uppträda på Bornholm, måste man tillskrifva detta förhållande uteslutande förbindelsen mellan Bornholm och området vid och mellan floderna Weichsel och Oder. Detta ger åt denna förbindelse en stark öfvervikt i förhållande till den med Vorpommern och Mecklenburg, hvilka äfven i vissa fall förete samma fibulatyper som Bornholm. Huruvida innanför detta område Bornholms förbindelser varit starkast med östra Pommern eller med Weichselstränderna, är mindre lätt att konstatera. Dock antyder det förhållande, att flera fibulaformer, som förekomma vid Weichsel, först bli kända på Bornholm samtidigt med, att de uppträda i östra Pommern, en öfvervikt för den bornholmska förbindelsen med det sistnämnda landområdet.

Vid sidan af denna förbindelse har under samma

tid, såsom Almgren (sid. 31, 54, 61, 66, 122) påpekar, en dylik, fastän mindre betydande än den nu nämnda, existerat mellan Bornholm och *länderna vid Skagerak*. Detta förhållande rör Almgr., grupp III 3, V 6, V 8, V 11, Almgr., 135 och Almgr., 135: 150.

Grupp III 3 och V 8 hafva utvecklat sig söder om Östersjön och hafva sitt egentliga hemland i de preussiska provinserna, hvarifrån typerna spridt sig till Bornholm, där de förekomma talrikt. I Norge är den första gruppen sällsynt, den andra representerad af ett tiotal fibulor. Grupp V 6 och V 11 hafva däremot sitt ursprung i Norge, där de förekomma talrikt. Af den förstnämnda gruppen finnas dessutom två exemplar på Bornholm men annars ingenstädes, af den senare ett från norra Jylland, således vid Skagerak, ett tjugotal från Bornholm, tre (alla som Almgr., 117) från öfriga Danmark samt åtta från östra Tyskland (jfr. *Nachrichten über deutsche Alterthumsfunde*, 1898, sid. 37, *Zeitschrift für Etnologie* etc., 1902, sid. 139). I båda fallen hafva vi således det största antalet exemplar i typens hemland, ett mindre antal exemplar på Bornholm och ännu färre eller inga i det tredje landet i fråga. Då typerna icke eller sällan förekomma i de mellanliggande länderna, har otvifvelaktigt en direkt förbindelse emellan dessa trenne områden existerat. Den nyssnämnda fördelningen af fibulorna antyder, att Bornholm härvid varit mellanhanden. Därmed stämmer äfven, att den norska fibulagruppen V 6 ej förekommer i de tyska provinserna, men väl, fast fåtaligt på Bornholm. Särskildt värderik är för oss fördelningen i Tyskland af de — säkerligen af Bornholmare — vidare spridda fibulorna af grupp V 11, hvilken tillhör området vid Skagerak. Från Weichsellinjen föreligga fyra exemplar, från Ostpreussen ett, från Oderlinjen två och från en af Oderområdets förbindelselinjer mot väster den åttonde. Detta förklarar äfven utbred-

ningen af den sällsynta formen Almgr., 76, hvilken förekommer i fyra exemplar, däraf två från Norge och två från området vid öfre Oder. Här afhandlade fibulor gifva oss en ganska tydlig vink om, hvilka sträckor af östra Tyskland, som företrädesvis berörts af de bornholmska förbindelserna. Vi hafva äfven nu att räkna med Oderlinjen, östra Pommern och Weichsellinjen.

Angående tidpunkten för den bornholmska förbindelsen med länderna vid Kattegat ha redan berörts de former, hvilka härstamma från Hinterpommern och Västpreussen.

Samtidiga med dem äro de norska fibulorna af grupp V 6 (Almgren, sid. 55). Yngre äro däremot de bornholmska fibulorna af serien, hvilka äfven undergått någon ombildning. Tydligen måste denna ombildning ha ägt rum på Bornholm efter det att man där erhållit kännedom om de norska fibulorna, och denna kännedom kan man endast ha erhållit, under det fibulorna voro i bruk i Norge. Något senare (Almgren, sid. 66) äro fibulorna af grupp V 11. De tillhöra tiden efter år 100. Till tiden omkring år 100 hänvisar den typologiska ställningen af Almgr., 76. Slutligen förefinnas af Almgr., 135, ett exemplar från Pommern, ett från Halland och två från Norge, af den närstående mellanformen mellan A., 135 och 150, ett från nedre Weichselområdet, ett från Bornholm och ett från Mecklenburg. Dessa fibulor utvisa således samma trafiklinje som de nyss omtalade. De tillhöra närmast 100-talet.

Bornholms förbindelser *västerut* äro mindre lätt öfverskådliga. Betydande synas de knappast hafva varit. Af former, som äro utprägladt västliga d. v. s. tillhörande de västliga danska öarna, Jylland och angränsande delar af Tyskland, komma här i fråga A., grupp I, grupp II 2, fibulor som A., 26 med hake som A., 36, och grupp V 3. Öfriga fibulatyper, som förekomma på Bornholm och vid västra Östersjöbäckenet, förefinnas äfven i de östbaltiska länderna.

Fibulor af grupp I, som har sitt hufvudområde i väster, förekomma äfven i spridda exemplar i Mecklenburg, Brandenburg och Pommern. Förekomsten på Bornholm af ett hithörande exemplar kan således närmast bero på de bornholmsk-östbaltiska förbindelserna.

Något liknande är förhållandet med fibulor af grupp II 2; dock förekomma öster om Oder endast två exemplar förutom de två, som finnas från Bornholm. De torde ha kommit till ön västerifrån. Uteslutande västliga äro fibulor som Almgr., 26: 36. Från Bornholm förekommer en dylik fibula.

Grupp V 3 (som Almgr., 101) är utprägladt västlig. Från Bornholm (Kannikegård) finnas två exemplar.

Alla dessa fibulaformer, möjligen med undantag för Almgr., 101, tillhöra första århundradet efter Kr. eller tiden omkring år 100. De äro representerade förnämligast i de västliga graffälten Kanegård och Hasle samt vid Kannikegård. Från 100-talet finnas inga fibulor, som utvisa förbindelser med västliga Danmark. Vid ingången till detta århundrade upphöra äfven de nämnda västliga graffälten på ön.

Af öfriga bornholmska förbindelser under samma tid ha otvifvelaktigt de med *Skåne, Gotland och Öland* ej varit alldeles obetydande. Dock föreligga knappast några exempel, tjänande att tillskrifva dem någon större vikt. Tvenne skånska fibulor som Almgr., 79 (Almgr., bilaga I, 13) äro af bornholmsk typ, men dylika exempel äro enstaka. De fibulor, som Gotland och Öland äga gemensamma med Bornholm, äro äfven utmärkande för de preussiska provinserna. En fibula som Almgr., 135, förekommer från Öland, men af någon för Bornholm särskildt utmärkande form äro exemplar ej kända från de båda andra stora Östersjööarna. Å graffältet vid Alvastra har man funnit en fibula som Almgr., 64, men af något tidigare typ, sannolikt importerad från Bornholm. (*Månadsbladet*, 1900, sid. 109 f.)

Iakttaga vi fördelningen på de bornholmska graffälten af de fibulatyper, som äro utmärkande för både förbindelserna med tyska östersjökusten och länderna vid Skagerak, finna vi, att dessa väsentligen tillhöra öns södra del från Kannikegård till Hasle i väster. Af de sex fibulaformer, som här komma i fråga, äro, från väster till öster räknadt, en representerad i graffältet vid Hasle, en i Kuregård, tre i Vestermarie socken, en i Grödeby, en i Slusegård, fyra i Slamrebjerg, alla sex i Kannikegård och slutligen en på östra (Östermarie) och en på norra delen af ön (Pilegård). Antalet af dessa fibulor i de olika graffälten öfverensstämmer i fråga om fördelningen af typerna. Från Hasle finnes en dylik fibula, från Kuregård en, från Vestermarie socken tre, från Grödeby en, från Slusegård en, från Slamrebjerg ett tiotal och från Kannikegård minst ett tjugotal, från östra och norra delen tillhopa två. Från de intill hvarandra liggande graffälten vid Kannikegård och Slamrebjerg förekomma således tre gånger så många dylika fibulor som från hela ön i öfrigt. Då dessa fibulor äro tecken till en förbindelse med Norge och förmedling af trafiken mellan Norge och det östbaltiska Germanien, har således hufvudstapelplatsen för denna trafik legat i sydöstra delen af ön, framför allt vid Kannikegård—Slamrebjerg.

Den nyss fastställda tidpunkten — omkring år 100 — för den starka ökningen i trafiken med fastlandsgermanerna i sydost och med Norge synes hafva haft en egendomlig återverkan på bosättningsförhållandena på Bornholm. Vid denna tid upphöra nämligen flera graffält, bland andra ett mycket betydande, Hasle, Store Bjergegård, Sandegård, Rispebjerg, Slusegård, Klippegård, Egeshöj, Kanegård, Himmelshöj, och uppstå andra äfvenledes synnerligen betydande, eller visa äldre förut jämförelsevis fattiga graffält en förvånansvärd rikedom både i fråga om grafantal och fornsaker. Det förra är af mera bety-

dande graffält fallet med det vid Pilegård, det senare med de vid Slamrebjerg, Kannikegård och Grödeby d. v. s. de viktigaste på ön under de följande århundradena. Intressant är, att ett par af de dittills mest betydande graffälten, Himmelshöj och Klippegård, samt äfven Egeshöj, hvilka upphöra vid denna tid, ligga på östra sidan af ön, något som synes antyda, att förbindelsen med de andra Östersjööarna, såsom ju äfven fibulorna visa, icke varit synnerligen viktig under denna tid. Påfallande är äfven, att ett par af de graffält, hvilka ligga närmast västra kusten af ön, Kanegård och Hasle, upphöra vid denna tid, då likväl trafiken med Norge stod i sitt flor. Detta sammanhänger tydligen därmed, att rörelsen alltmera koncentrerades vid Kannikegård—Slamrebjerg. På grund af den allt starkare tilltagande handeln på det östbaltiska Germanien har den stora platsen vid öns sydöstra hörn nått en hög blomstring, och denna jämte ett par andra närbelägna orter ha då öfvertagit äfven trafiken på Skagerak.

Förbindelserna under 200-talet.
(Romerskt-gotiska periodens äldre hälft).

Med tiden omkring år 200 öppnas plötsligt vägarne för ett starkt sydländskt inflytande i Norden. Allt efter det att de svenska fornforskarne fingo tillfälle att göra sig intimt förtrogna med de sydryska fibulorna med tillbakaböjd nålhållare, har graden och arten af detta inflytande ådagalagts. Salin och Almgren hafva såsom dess frukter uppvisat förekomsten i Norden af vissa fornsaksserier, nyssnämnda fibulor, mosaikpärlor och halsringar af viss typ, användande i metallarbeten af infattade stenar och glasstycken, stansning på silfverbleck i rika mönster. Salin och O. v. Friesen hafva gjort gällande, att samma inflytande fört med sig kännedomen om runorna och en stark modifikation af gällande religiösa åskåd-

ningar, hvilket, som jag förut påpekat, sammanhänger med uppträdandet af ett nytt grafskick.

Dessa följder äro icke ensamma. Så uppträda i Vimosefyndet och i grafvarne från södra Själland för första gången i Norden spelbrickor och spelbräden. En annan nyhet är ringbrynjorna, hvilka äro kända från mossfynden och grafvar från denna tid samt senare (Hildebrand i *Antikvarisk tidskrift*, VIII, sid. 43), samt en öfverhufvud taget mera fulländad vapenrustning. Bälten med runda beslag på remmen samt ändbeslag (som *B. O.*, fig. 270, 284) äro kända först från denna tid, liksom vissa svärdstyper (*B. O.*, fig. 263, Engelhardt, *Vimosefundet*, pl. VI) och hästbetsel af brons som Engelhardt, *Vimosefundet*, pl. XV, fig. 9[1]. För första gången efter Tène-tid uppträda nu äfven doppskor till svärdsskidor (som Engelhardt, *Vimosefundet*, pl. IX, X).

Härtill komma kärl af en mångfald typer och af olika material, lera, glas, trä, brons; terra sigillatakärlen (Müller, *Jernalderen*, 325), hvilka sedan länge varit i bruk i de romerska provinserna, uppträda här vid denna tid. Af glaskärl ha hittills importerats mycket få af säregen typ, men från och med omkr. år 200 förekomma i nordiska fynd ganska allmänt glaskärl af ett flertal typer. Det samma gäller om bronskärlen. Nya för denna tid äro i Norden bronsskopor som Müller, *Jernalderen*, 323, stora snedrefflade bronskärl som anf. arb., 188, höga fotförsedda bronskärl som anf. arb., 322, bronsfat som anf. arb., 318. Samtidigt visa sig träkärl med tunnbandliknande bronsringar som anf. arb., 308. Här kunna äfven nämnas ämbarliknande smycken som anf. arb., 198 a.

---

[1] Huruvida dessa hästbetsel höra till denna invandring af fornsaker är icke alldeles säkert, då de få från Vimose kända brottstyckena äro af samma art som de i Thorsbjerg funna (Engelhardt, *Thorsbjerg mosefund*, pl. XIV, fig. 18) och kunna tänkas vara senare nedlagda.

De äldsta nordiska kammarne af ben och horn härstamma från tiden närmast eft. Kr. f. (jfr Blinkenberg i *Aarböger*, 1900, sid. 53, fig. 1, *Månadsbladet*, 1899, fig. 133). De äldsta af järn, som anf. arb., 276, samt de af ben eller horn, som *B. O.*, fig. 294, äro samtidiga med de här nämnda föremålens första uppträdande.

Bland dekorativa element märka vi de cirkelrunda med raka streck sammanbundna ringarne och hakkorset, hvilket än förekommer inristadt på kammar, lerkärl och fornsaker af metall, än själf bestämmer fornsakens form såsom hos de hakkorsformiga fibulorna.

Slutligen visar sig, så vidt jag känner, för första gången efter järnålderns inträde i norden i fynd från denna tid guld i tjock gjutning, vanligast i form af oprydda enkla fingerringar. Då de äldre guldringarnes vikt visar sig vara bestämbar i för dem alla gemensamma enheter, är således guldet under loppet af närmast följande tid upptaget som värdemätare.[1]

Det är således en våg af ny och främmande kultur, som vid tiden omkring år 200 sköljer in öfver Norden. Denna kultur för med sig en ny religionsform och nya begrafningsskick, nya stridsredskap, husgeråd och smyckeföremål, en ny ornamentik, ändrad metallteknik, minnesskrift, och efter all sannolikhet värdemätare för handeln samt spel med brickor. Infallsporten för den nya kulturen är lätt bestämd. Alla ofvan uppräknade fornsaker förefinnas å de danska öarna Själland och Fyen i grafvar

[1] Angående tidsbestämningen för dessa fornsaker se Montelius i *Sv. Fornm.-för:s tidskr.*, IX, Järnålderns femte period, om de snedrefflade bronskärlen dessutom *Verhandlungen der Berliner Gesellschaft* etc., 1897, sid. 42 ff., sid. 450, om de höga fotförsedda bronskärlen Beltz i *Vorgeschichte von Mecklenburg*, sid. 133, om terra sigillatakärlen Dragendorff i *Bonner Jahrbücher*, Heft. 96, s. 18 ff., Götze i *Nachrichten über deutsche Alterthumsfunde*, 1900, sid. 34 f. 42, om guldringarnes vikt se Hildebrand i *Månadsbladet*, 1891, sid. 139 ff.

och mossfynd, medan i öfriga delar af Norden endast vissa af hithörande fornsaksformer och föremål äro funna. Det måste således vara härifrån, den från kontinenten kommande kulturen brutit in öfver det öfriga Norden.

Detta kulturinbrott står utan tvifvel i sammanhang med den omstörtning, som vid tiden omkring 200 inträffat i länderna vid södra Östersjökusten och utefter Elbe. Almgren har (sid. 127 f.) delvis med stöd af Tischler påvisat, huru de arkeologiska förhållandena nödga till antatagandet, att folkstammarne i västra delen af detta område utvandrat eller förträngts samt ersatts af folkstammar från östra Tyskland, således från Odertrakterna, Hinterpommern och Weichselområdet[1]. Det bör härvid anmärkas, att östra Pommern och öfver hufvud området mellan nedre Oder och nedre Weichsel vid denna tid äro utsatta för en stark affolkning (jfr Schumann, *Urnenfriedhöfe in Pommern*, sid. 94, Beltz, *Vorgeschichte*, sid. 132). I hvad mån det bland dessa från de östergermanska områdena komna stammar funnits element af mera främmande ursprung, är icke i detta sammanhang af betydelse.

Den sydöstliga kulturströmningen synes ha medfört en differentiering mellan utvecklingen i Weichselområdet och den i Ostpreussen. Detta visar sig i fråga om fibulaformerna, men äfven rörande andra enskilda fornsaksgrupper t. ex. de snedrefflade bronskärlen, hvilka förekomma i Västpreussen, men ej i Ostpreussen etc.

Under den romerska perioden kan förbindelsen mellan Bornholm och *Ostpreussen* knappast hafva varit

[1] Till af Almgren anförda bevis kan bl. a. läggas det, att vid tiden omkring år 200 den äldre keramiken alldeles försvinner från områdena vid nedre Elbe och uti Mecklenburg. (*Mecklenburgische Geschichte in Einzeldarstellungen,* I, sid. 137 f.). I hvad mån den nya keramiken öfverensstämmer med den vid och öster om Oderlinjen dittills brukliga, må vara kommande forskningar förbehållet att ådagalägga.

särdeles betydande. Under 200-talet synes den än ytterligare hafva aftagit eller i det närmaste hafva upphört. Af fibulaformer, hvilka tillhöra detta århundrade, märka vi Almgr., 98, 158—159, 161—162, 167, 168, varianter af dessa senare former, samt 196—197.

Af dessa former tillhör A., 98, Ostpreussen och de ryska Östersjöprovinserna, hvarifrån tvenne exemplar spridts till Finland och Gotland. Denna i det nämnda området talrikt representerade fibulaform är i intet fall känd från Weichselområdet eller Bornholm.

Fibulorna med tillbakaböjd nålhållare och ytterstrång som A., 158, 159, förekomma talrikt i fynd från Ostpreussen och öfre Oderområdet, sällsynt från Gotland och Öland, men ej från nedre Weichsel eller Pommern samt i endast ett ex. från Bornholm. Fibulor med tillbakaböjd nålhållare och innersträng förekomma i former som A., 161—162, talrikt i Ostpreussen, längs Weichsel, på Öland, Gotland och Bornholm, i den mera specialiserade formen som A., 168, talrikt i Ostpreussen, någon gång på Öland och Gotland, mera fåtaligt i Weichselområdet samt i tre (el. fyra) exemplar från Bornholm, i formen A., 167, som är talrik i Ostpreussen och förefinnes från Öland, i en variant endast i tre exemplar från Västpreussen och ej alls från Bornholm, slutligen i talrika varianter närmast som A., 168, i stor mängd i Ostpreussen, men ej längs Weichsel eller från Bornholm.

Omvändt äro fibulor som A., 196—197, mycket talrika från Bornholm, förefinnas från de östgermanska flodlinjerna men ej alls från vare sig Ostpreussen eller de båda andra Östersjööarna.

Detta förhållande visar, att, under det Bornholm fortfarande stod i förbindelse med Weichselområdet, Ostpreussen däremot icke eller högst oväsentligt berörts af den bornholmska sjöfarten, medan i stället den ostpreus-

siska trafiken med Gotland och Öland varit mera betydande.

De gamla förbindelserna mellan *Weichselområdet* å ena sidan samt Bornholm å den andra ha däremot fullt upprätthållits, hvilket framgår däraf, att fibulaformen A., 161—162, är i båda områdena mycket vanlig, att denna form framträder i Västpreussen i två, från Bornholm i sex exemplar med halfcirkelformig båge, hvilket annars är sällsynt, i Västpreussen i flera, från Bornholm i ett exemplar med ryggknapp, hvilket äfvenledes är ovanligt, samt slutligen att på båda områdena dessa eller (i Västpreussen) närstående former förekomma i silfver, hvarpå exempel äfven förefinnas från öfre Elbeområdet. Fibulor af denna typ, arbetade af järn, hvilket längre i väster ej är ovanligt, äro däremot ej angifna från Västpreussen och Bornholm.

Äfven flera andra fibulaformer äger Bornholm gemensamt med Weichselområdet, men de äro så allmänt fördelade i nordöstra Europa, att de svårligen i detta afseende ge några fasta hållpunkter. Detsamma gäller åtskilliga andra fornsaksgrupper, bernstenspärlor, dodekaëdra glaspärlor, häktor af brons och silfver, kammar af horn och ben etc.

Närmast att hänföra till förbindelserna med Weichselområdet är nålfodralet *B. O.*, fig. 295. Dylika äro från det västliga Danmark endast kända från Vimosefyndet (Müller, *Jernalderen*, 278), som företer åtskilliga främmande fornsaker, däremot från graffynd i östra Tyskland, särskildt Weichselområdet (*Zeitschrift für Ethnologie*, 1902, sid. 134).

Förbindelserna med *östra Pommern* äro däremot nu betydligt försvagade, naturligtvis beroende på detta lands raska affolkning. Fibulor som Almgr., 219, hvilka icke äro kända annorstädes ifrån, synas dock utmärka det fortvarande sammanhanget mellan Bornholm och dess vis-à-vis-område på kontinenten.

Förbindelsen med *länderna kring västra Östersjöbäckenet*, hvilken under 100-talet synes ha varit svag, har under 200-talet betydligt tilltagit i styrka.

De fibulaformer, som här komma i fråga, äro Almgr., 181, 196—197, 202, 213 och 205.

Fibulor som A., 181, synas särskildt höra hemma just på Bornholm, hvarest sex à sju dylika äro funna och hvarest formen fortsatt att utvecklas. De förekomma sparsamt längs hela Elbeloppet samt i ett exemplar från Thorsbjergfyndet och ett från Låland. Ett par afvikande exemplar äro kända från Polen och västra Ryssland. Knutpunkt för spridningen kan härvidlag hafva varit Bornholm.

Fibulor som A., 196—197, förekomma i ett antal af inemot tjugufem från Bornholm, som är det mest gifvande fyndområdet för dessa fibulor. Därefter kommer Själland med ett antal af omkring femton, Norge med omkring sex till åtta. Vidare förekomma de i fynd från Fyen, Slesvig-Holstein och nedre Elbeområdet. Sannolikt från Bornholm hafva de spridt sig till Weichsel- och Oderlinjerna, hvarifrån tillsammans två exemplar föreligga.

A., 202, står nära A., 201—203, och A., 193, men saknar fotknapp, hvarjämte den på grund af sin fotdekoration närmast synes vara en genom förenkling modifierad fibulaform som A., 203, hvilken hufvudsakligen förekommer utefter Elbe från Sachsen till mynningen (på Själland ett ex.). Ungefär samma utbredningsområde äger den sällsyntare A., 202 o. l., som egentligen förekommer endast i Hannover och Slesvig-Holstein. Af A., 202, förekommer ett exemplar från Bornholm, af A., 203, ett i Västpreussen, två i Norge. A., 213, förekommer äfven hufvudsakligen vid nedre Elbe och på den cimbriska halfön, hvarjämte exemplar spridts till Bornholm (ett) och till östra Pommern (ett).

Dessa former visa således i fråga om spridning samma

egendomlighet som A., 181 och 196—197, i det de förekomma hufvudsakligen i den västra delen af det nordeuropeiska området samt på Bornholm och därjämte i ett fåtal exemplar längre mot sydost i trakter, med hvilka Bornholm sedan länge stod i förbindelse.

A., 205, förekommer i ett mångtal exemplar från Själland och Fyen, samt från Jylland, Holstein, från stranden af Sade, biflod från öster till nedre Elbe (tre ex.), från Pyrmont (ett ex.), således i ett ganska begränsadt område, vidare från Bornholm (fyra ex.) samt i ett exemplar dessutom från Mecklenburg, men ej i östra Tyskland.

Såsom bevis för denna förbindelse kunna emellertid ej angifvas alla de i detta kapitel angifna fornsaksgrupper, som äro gemensamma för Bornholm och västra Danmark. Åtskilliga kulturelement hafva från de stora danska öarna och Jylland spridt sig till det öfriga Skandinavien. Så äro bronsskopor, som Müller, *Jernalderen* 323, glaskärl, svärdsdoppskor, spelbrickor etc. bekanta från flera andra områden af Norden. Vissa af dessa samt äfven andra förut omtalade föremål kunna dessutom vara att hänförskrifva till förbindelsen med Weichselområdet.

Jämte fibulorna komma här guldfingerringarne i betraktande. Från Bornholm finnas tvenne guldfingerringar, en från slutet af 200-talet och en från tiden omkring år 300, hvilka utan tvifvel importerats från det västliga Danmark[1].

---

[1] Jag nödgas här vidröra ringarne af s. k. ormhufvudtyp. Af dessa torde genom Hildebrands, Montelius' och Salins framställningar armringarnes allmänna typologiska utvecklingslinje vara dragen. Närmaste prototyp för dessa ringar anser jag utgöras af armringar som de i Voss-Stimming, *Vorgeschichtliche Alterthümer aus der Mark Brandenburg*, abth. V, taf. 1, fig. 2 afbildade. Genom denna hänvisning torde frågan om den relativa kronologiska ordningen mellan ringarne med och utan ormhufvud vara slutligen afgjord. Jag uppräknar här i typologisk ordning af mig kända hithörande armringar:

Stadium I a): armringar med nästan plant djurhufvud samt knopp omedelbart framför nosen.

På Kristiansö[1] har funnits en sjuryggad guldfingerring som Müller, *Jernalderen*, fig. 242. Af dylika ringar äro exemplar dessutom kända från: *Slesvig*, Haderslev, *Jyllnad*,

---

Själland, Vallöby (Köp. mus., c 1460, *Aarböger*, 1873, sid. 299 fig. 12).

b): armringar med djurhufvud med en utefter midten gående långdås, som bakåt grenar sig i tvenne snedt utåtgående åsar samt utan ändknopp.

Finland, Åbo, Nousis (Salin, fig. 424, Aspelin, 1229). *Öland* Gräsgårds sn, Ösby (Salin, fig. 425, *Månadsbladet*, 1873, sid. 23, fig. 8), Näsby sn, Ås (Salin, fig. 426).

Stadium II: armringar med djurhufvud, hvars nos är utdragen i en trind, med tvärgående ränder eller åsar prydd ten, som afslutas genom ändknopp. Formen för djurhufvud å äldre svenska armringar af detta stadium har uppkommit genom en kombination af djurhufvuden, tillhörande ringar af stadium I b och den till hufvudena å ringar af stadium I a hörande ändknoppen.

Öland, Kastlösa sn, Bredinge (*Sv. Fornm.-för:s tidskr.*, IX, sid., 257, fig. 101). *Uppland*, Långtora sn, Långtora, *Slesvig*, Thorsbjerg (3 ex. Engelhardt, *Thorsbjerg mosefund*, pl. 16, fig. 20, 21, Mestorf, 600), *Nerike*, Luggavi sn, Kräklinge (Salin, fig. 427), *Uppland*, Hjälsta sn, Tuna 2 ex. (*Månadsbladet*, 1891, sid. 138, fig. 26, 25).

Stadium III: armringar utan djurhufvud.

a) med endast två skifvor:

Själland, Stevns herred, Varpelev (*Aarböger*, 1877, sid. 353, fig. 3, *Jylland*, Hjörring amt, Gjerum sn, Donbæk, *Uppland*, Gottröra sn, Västra Rickeby, (3 ex. *Månadsbladet*, 1873, sid. 27, fig. 9), Börstils sn, Långalma, *Skåne*, Vidtsköfle sn, Eskilstorp, Bunkeflo sn, Naffentorp, *Kalmar län*, Tryserums sn, Stockebäck, *Öland*, Resmo sn, Klefva, *Gotland*, Träkumla sn, Troma (*Månadsbladet*, 1895, sid. 51), *Lifland*, Ronneburg (Aspelin, 1825).

b) med tre skifvor:

Bohuslän, Valla sn, Höviksnäs (Montelius och Ekhoff, *Bohuslänska fornsaker*, sid. 325, fig. 206), *Kalmar* län, Kråkelund, *Gotland*, Hejnums sn, Rings, Fole sn, Lilla Ryftes, Lye sn, Mannegårda, *Thüringen*, Apolda.

---

[1] Jorden på ön har i historisk tid hämtats från östra Bornholm. Här förekommande danska uppgifter äro benäget meddelade af museumsdirektör Sophus Müller.

Ribe, *Mors*, *Själland*, Himlingöie, *Norge* 4 ex. (Rygh, 306), *Bohuslän*, Stora Brattön, *Halland*, Harplinge, *Gotland*, Atlingbo. De tillhöra således en västnordisk typ, och

---

Äfven för åtskilliga af hithörande fingerringar inbördes har den kronologiska ställningen blifvit af Hildebrand och Montelius ådagalagd. Det typologiska förhållandet mellan armringarne och fingerringarne framgår af en jämförelse af de äldsta fingerringarne och armringarne af stadium II. En fingerring som den i *Sv. Fornm.-för:s tidskr.*, IX, fig. 102 afbildade är utan fråga typologiskt och reelt samtidig med en armring som de icke allt för tidiga af stadium II. Detta såväl därför, att djurhufvudena stå nära rudiment samt att de på de äldre exemplaren af armringarne af stadium II mellan djurhufvudet och ändknoppen förekommande åsarne i likhet med hvad fallet är med senare armringar af samma stadium utvecklats till en ganska tydlig spirallindning. Alla delar af armringar af detta stadium och hithörande fingerringar äro således öfverensstämmande. Från Danmark finnes en fingerring med knopp, afslutande en tvärstrierad ten, således en samtida till äldre armringar af stadium II. En samtidig och delvis senare utveckling af dessa fingerringar framträder i danska och öländska exemplar, hvarest djurhufvudena efterträdts af bredare, tunna ändplattor. Försvinnandet af djurhufvudena är analogt i fråga om armringarne och dessa fingerringar.

Å andra fingerringar, som på orig. till Rygh, 304, uppträder ett annat djurhufvud. Detta kan icke vara afledt af de djurhufvuden, som förekomma å de hittills omtalade ringarne, enär i så fall alla dessa ringar bort vara senare än exempelvis armringarne från Thorsbjergfyndet. Från detta fynd förekommer äfven en fingerring af senare utvecklingsform än Rygh, 304, men med samma art af djurhufvud. Orig. till Rygh, 304, bör således vara tidigare än armringarne i Thorsbjergfyndet. I Varpelevgrafven III, tillhörande senare delen af 200-talet och således ungefär samtidig med Thorsbjergfyndet, låg en fingerring som *Sv. Fornm.-för:s tidskr.*, IX, sid. 259, fig. 105, således med djurhufvud som Rygh, 304. Ringen själf är dock af en betydligt senare utvecklingsform.

Det är sålunda nödvändigt att antaga tvenne skilda djurhufvudtyper, af hvilka den ena förekommer å armringarne och vissa fingerringar, den andra å andra fingerringar. Den senare djurhufvudtypen förekommer äfven å beslag från Vimosefyndet (Salin, fig. 428) och i degenererad form å motsvarande beslag från Thorsbjergfyndet (Engel-

de tvenne exemplaren från Bornholm och Gotland äro med säkerhet importerade från det västliga Danmark.

Samma utbredningsområde synes äfven tillkomma

hardt, *Thorsbjerg mosefund,* pl. 10, fig. 36, 37, 34, 35). Karaktäristiskt för detta hufvud är, att det aldrig bildar självständig yttre begränsningslinje utan alltid hvilar på en bredare platta, den tvära insnörningen nedanför ögonen, hvarigenom bakre delen af hufvudet blir nära halfklotformig, samt den till en lång smal spets utdragna nosen, hvilken aldrig förses med knopp eller spirallindning. Angående hufvudets germanska eller icke-germanska ursprung är härigenom intet uttaladt.

Vid sidan af detta djurhufvud visar sig å samtidiga fingerringar af samma typ ett snarlikt, hvilket möjligen bör betraktas som en variant med mindre utpräglade kännetecken (*Nordiske fortidsminder,* I, pl. III, fig. 1). En senare utveckling af detta hufvud synes i Müller, *Jernalderen,* 240.

Af fingerringar af typ A, samma hufvudtyp som armringarne, känner jag följande:

Stadium I: med djurhufvud eller plan skifva, tvärstrierad eller spirallindad ten med ändknopp.

Bohuslän, Kville sn, Solhem (*Sv. Fornm.-för:s tidskr.*, IX, sid. 259, fig. 102). *Danmark*, ett ex.

Stadium II: utan djurhufvud och ändknopp.

Öland, Hulterstads sn, Hulterstad, Högby sn. *Bornholm,* Rö sn, 26. S G. (Boye, *Fortegnelse* 653), *Själland* 2 ex. (Müller, *Jernalderen,* 238*). *Danmark*, ytterligare ett ex.

Af fingerringar af typ B *a* med djurhufvuden som de på citerade beslag i Vimose och Thorsbjerg, hvilket bibehåller sig i samtliga stadier, känner jag följande, af hvilka dock på grund af otillräckliga beskrifningar någon möjligen bör hänföras till andra här nämnda samtida typer af fingerringar.

Stadium I: ringar med endast 2 skifvor.

Själland, Præstö amt, Magleby sn, Magleby, Herfölge sn, Hundehavemarken (Boye, *Fortegnelse*, 651, 652) *Norge* 4 ex. (Rygh, 304).

Stadium II: ringar med tre skifvor skilda eller sammanvuxna till en platta, hvars begränsningslinje afbrytes af djurhufvudena, af hvilkas ändar de två ej äro sammanbundna.

Slesvig, Thorsbjerg (Mestorf, 603), *Bornholm*, Baunegård (*B.O.*, fig. 268), *Västergötland*, Segerstads sn, Ramsgården, *Småland*, Byarum sn,

träkärl med bronsband som *B. O.*, fig. 299. Några exemplar äro funna på Bornholm, dit bruket att förfärdiga dylika väl spridt sig från de västra öarna. Från dessa

---

Ekeröd, (*Sv. Fornm.-för:s tidskr.*, IX, sid. 259, fig. 104). *Möen*, Marienborg, *Själland*, Holbæk amt, Nidlöse sn, Kongsted (Boye, *Fortegnelse* 648, 649). *Norge*, Kjörstad, Eftelöt, Sandsvær (Rygh, 308), ytterligare 1 ex.

Stadium III: = föreg. men med alla djurhufvudena sammanbundna.

Medelpad, Njurunda sn, Hälljom, (*Sv. Fornm.-för:s tidskr.*, IX, sid. 259, fig. 105), *Själland*, Varpelev III, Kjöbenhavns amt, Kirke Værlöse sn (Boye, *Fortegnelse*, 647), ytterligare 2 ex. (Müller, *Jernalderen*, 241), ytterligare 1 ex. *Jylland*, Hjörring amt, Örum (Boye, *Fortegnelse*, 646) ytterligare 1 ex., *Bornholm*, Klemensker sn, Bækkegård (c 20127). *Danmark*, ytterligare 1 ex.

Stadium IV: = föreg., men djurhufvudena innanför plattans begränsningslinje.

Nedenäs amt, Fjære pgd, Bringsvær (*Sv. Fornm.-för:s tidskr.*, IX, sid. 259, fig. 106).

Af den varierande typen Bβ känner jag följande exemplar:

Stadium I: endast två skifvor.

Själland, Nordrup vid Ringsted (*Nordiske Fortidsminder*, I, pl. III, fig. 1).

Stadium II: tre ej sammanvuxna skifvor.

Själland, Greve nära Tåstrup (Köp. mus. c 9501), Himlingöie, ytterligare 1 ex. (Müller, *Jernalderen*, 240).

Då armringarne och den först behandlade arten af fingerringar äro af samma hufvudform, hänför jag de förra till en typ, Aα, de senare till en annan, Aβ, och kallar den form, till hvilken de senast behandlade fingerringarne höra, B.

Aα:s utbredningsområde är samnordiskt. I typens sista stadium synes en åtskillnad framträda, i det armringarne med tre skifvor tillhöra endast Sverige.

Äfven Aβ är samnordisk.

B tillhör i sina äldre stadier I och II uteslutande västra Skandinavien, Danmark-Norge. Ringen från Ramsgården tillhör mellanområdet mellan de danska öarna och Norge liksom äfven det småländska exemplaret, hvilket är funnet i närheten af den i Kattegatt utrinnande Lagan. Äfven i de senare stadierna III och IV måste denna typ hänföras till det västra området, i det att Medelpad, hvarest

och på Jylland förekomma liksom från Norge talrika kärl af denna typ, från det mellanliggande Bohuslän ett ex. (Montelius och Ekhoff, *Bohuslänska fornsaker*, sid. 224).

---

det svenska hithörande exemplaret är funnet, under denna tid äfven i öfrigt företer arkeologiskt sammanhang med Norge. Till sin majoritet tillhöra ringarne af typ B Danmark, liksom äfven öfriga exempel på den djurhufvudform, som man härvid begagnat, tillhöra samma område.

Typen B:s tidsställning bestämmes af Nordrupfyndet samt af mossfynden. Då ifrågavarande djurhufvud förekommer på beslag från Vimose i samma form som på ringarne men degenereradt i Thorsbjergfyndet, har det redan applicerats å ringarne före tiden för Thorsbjergfyndet, hvilket stämmer öfverens därmed, att från Thorsbjerg finnes en hithörande ring af stadium II. Stadium III bestämmes, som Montelius påvisat, af Varpelevgrafven III och stadium IV af Bringsværfyndet. Typen A:s tidsställning framgår af, att i Thorsbjergfyndet funnits ringar af stadium II, i Varpelevgrafven II en ring af stadium III.

Med ledning af ofvanstående åskådliggöres ringarnes tidsställning och utbredningsområde bäst af nedanstående lilla tabell:

Aα)	Aβ)	Bα)	Bβ)
1 a) västnordisk		1 västnordisk	1 dansk
b) svensk			
2 samnordisk	1 samnordisk	2 västnordisk	2 dansk
3 a) samnordisk	2 samnordisk	3 västnordisk	
b) svensk		4 norsk	

Af denna tabell framgår, att utvecklingen icke gått fullt parallellt därutinnan, att fingerringar af Btyp tidigast blifvit försedda med tre skifvor. Något sammanhang med samma fenomen hos ringar af Aα-typ är icke sannolikt, då armringar med tre skifvor endast i ett exemplar funnits i västra Skandinavien (Bohuslän), hvarest fingerringar af B-typ utvecklats, samt synas tillhöra en tid. då skifvorna hos dessa fingerringar redan sammanvuxit till en platta.

Litteratur: Boye, *Oplysende Fortegnelse over de Gjenstande i det Kongelige Museum for nordiske Oldsager i Kjöbenhavn, der ere forarbejdede af eller prydede med ædle Metaller*, I, sid. 106 f., Hildebrand i *Antikvarisk Tidskrift*, II, sid. 236 f, 261 ff., *Månadsbladet*, 1873, sid. 24 ff., 36 ff.. sid. 94 f., 1891 sid. 137 ff., Engelhardt i *Aarböger*, 1873, sid. 301, 1877, sid. 352, Müller i *Aarböger*, 1880, sid. 222, anm., *Jernalderen*, 234, 237-241, Ekhoff i *Bohuslänska fornsaker*

Att hänföra till förbindelserna med södra Själland och Fyen är troligen äfven en form af raka nålar som *B. O.*, fig. 285, hvars orig. är upptaget ur Kannikegård, gr. 183, och som synes hafva degenererat ur en form som Müller, *Jernalderen*, 269, af hvilken fyra exemplar äro funna i grafvar på Själland och Fyen.

Bornholmska lerkärl från 200-talet förete ofta en egendomlighet, som äfven torde böra härledas från västligt inflytande. Under romersk tid finnas från ett område, innefattande Slesvig, Södra Jylland och Fyen, jämförelsevis stora lerkärl med öron, som vid fästena äro försedda med horisontala, parallellt löpande lister, hvilka gå betydligt utanför örats egen bredd. Denna typ bibehålles på Fyen äfven efter år 200 och uppenbarar sig då äfven på Bornholm. Genom sammanställandet af flera öron i samma höjd uppkomma härigenom former som de i *B. O.*, fig. 248, 249, 250 afbildade[1].

från hednatiden, Bihang. sid. 232 ff., Henry Petersen i *Nordiske fortidsminder I*, sid. 4 f., Voss-Stimming, *Vorgeschichtliche Alterthümer aus der Mark-Brandenburg*, abth. V, taf. 1, grab. 2, Neergaard i *Aarböger*, 1892, sid. 296 f., Rygh, 164, 165, 304, 308, Aspelin, 1229, 1825, *Månadsbladet*, 1895 sid. 51, 1898 sid. 69, Montelius i *Sv. Fornm.-för:s tidskr.*, IX, sid. 256 ff., Salin, sid. 180 ff.

[1] Tidsställningen af på cimbriska halfön förekommande kärl med öron af nämnda typ framgår af fyndet från *Eskelund kro* i Brörup sogn, Ribe amt, hvarest i ett dylikt kärl (Müller, *Jernalderen*, 144) lågo fibulor som Almgr., 26 (jfr Neergaard i *Aarböger*, 1892, sid. 249 samt *Aarböger*, 1875, pl. 4, fig. 3) samt af graffältet vid *Ober Jersdal*, Kreis Hadersleben, som innehåller fornsaker från romerska järnåldern bl. a. fibulor som A., 26 (jfr Mestorf, *Urnenfriedhöfe*, sid. 82 ff., taf. VI, fig. 24). Från Fyen finnes ett sådant lerkärl från en grafhög på Vinding mark, dateradt genom meanderslingor (Sehested, *Archæologiske undersögelser*, pl. XXIX fig. 3 d) från Möllegårdsmarken vid Broholm gr. 318. (Sehested, anf. arb., pl. XXI fig. 1), gr. 332 (Sehested, anf. arb., pl. XX fig. 3 a), gr. 204, daterad genom fibulor, som A., 117, orig. A., 149 (Sehested, anf. arb., pl. XVII fig. 2 a (jfr Almgren, Beilage II, 117), gr. 99, daterad genom fibula som A., 26 (Sehested,

Till de talrika minnena om förbindelserna med den kultur, som vid 200-talets början fattar fast fot, komma ännu tvenne mossfynd från Balsmyr i Klemensker och Knarremose i Rutsker (*B. O.*, sid. 148 f.). Af dessa visar i synnerhet det senast nämnda noggranna paralleller med de stora mossfynden från Vimose och Thorsbjerg. Såsom Vedel antager, äro de med säkerhet att anse som minnen af härnadståg företagna af främlingar. Fornsaksformerna visa, att dessa infall företagits omkr. år 300 af personer, tillhörande den främmande kulturriktning, som kort förut gjort sig till herre öfver Själland.

Med *länderna vid Skagerak* hafva utan tvifvel förbindelserna fortvarit. De norska och västsvenska fibulorna äro emellertid af typer, hvilka äro gemensamma för hela den västra delen af nordeuropeiska området. Guldfingerringarne och träspannarne med bronsbeslag äro af samma typ norr och öster om Skagerak som söder därom. Det är följaktligen ej möjligt att bestämma graden för de bornholmska förbindelserna under 200-talet med dessa trakter.

Bornholms förbindelser med *Öland* och *Gotland*, hvilka icke med synnerlig säkerhet kunna skönjas under föregående period, hafva synbarligen tilltagit under 200-talet. De från dessa öar förekommande fibulorna som Almgr., 161, 162, 168, kunna visserligen lika väl vara att tillskrifva förbindelser med de båda preussiska provinserna som den med Bornholm. Förekomsten af fibulor som

---

Fortidsminder og oldsager fra egnen om Broholm, pl. XXXV, fig. y (jfr Almgren, Beilage, II. 114). Dessa kärl tillhöra samtliga tiden före år 200. Troligen senare är ett kärl med liknande öra från samma stora graffält, gr. 195, med dubbelpärlor af glas (Sehested, *Archæologiske undersögelser*, pl. XVII, fig. 2 a). Till den romerskt-gotiska perioden höra kärlen från gr. 189 med fibula som en vid Nörre Sandegård på Bornholm (Sehested, anf. arb., pl. XVI, fig. 1 b och gr. 60 med fibulor som A. 194, 212, Sehested, *Fortidsminder og oldsager*, pl. XXXI, fig. a, (jfr Almgren, Beilage, II, 243).

A. 185—186, af hvilken form från Bornholm finnas tre, från Öland tre eller fyra, medan de få exemplaren af motsvarande typ från Ost- och Västpreussen äro afvikande, synes antyda en tilltagande förbindelse mellan Öland och Bornholm. Af den på Bornholm vanliga typen Almgr., 181, är å Gotland funnet ett ex. (*Månadsbladet*, 1897, sid. 57).

Af de »monströsa» fibulor, af hvilka på Bornholm funnits fyra exemplar, äga vi från Öland ett, från Gotland tre exemplar, hvilka alla stå de bornholmska nära, och som ej kunna hafva kommit till dessa öar från de preussiska provinserna, med hvilka förbindelsen annars varit liflig.

Belysande för 200-talets starkare förbindelser mellan å ena sidan Bornholm å andra de två östliga Östersjööarna är äfven fördelningen af lerkärl med pipöra. Från Hannover förekomma dylika (J. H. Müller, *Vor- und frühgeschichtliche Alterthümer der Provinz Hannover*, pl. 21), från Jylland och Själland två (Müller, *Jernalderen*, 302), från Norge ett tiotal (Rygh, 357, *Aarsberetninger*, 1886, sid. 22, 31), från Bornholm fyra, från Sverige åtta exemplar och slutligen från Ostpreussen. De västdanska och en del af de norska (*Aarsberetninger*, 1875, pl. V, fig. 25, 1886, pl. II, fig. 8) äga låg hals och utåtgående afrundad buk, andra norska (Rygh, 357) äga likaledes utåtgående rundad buk men hög hals. Från Ostpreussen föreligger ett exemplar (Tischler, *Gräberfelder*, pl. XXII, fig. 1) med låg fot, nästan klotformig buk och en ej särdeles hög eller bred, vid mynningen obetydligt utåtgående hals. Med de västliga hvarandra närstående typerna äger den ostpreussiska såsom gemensamt drag endast pipörat. De bornholmska exemplaren (Pilegård gr. 7, Kobbeå gr. 31, något afvikande, Kannikegård gr. 144, Slamrebjerg gr. 48) äro skiljaktiga från såväl den västliga som den ostpreussiska typen. Utan någon särskild fot stiger buken under jämn utvidgning till unge-

får $^2/_5$ af kärlets höjd, hvarest kärlets hittills nästan raka profillinje brytes af för att bukta inåt. Den öfre delen af kärlet är omvändt lik den undre dock med stark inbuktning samt öfvergår upptill i en kort hals, som något vidgar sig vid mynningen. Af kärl tillhörande denna hufvudform, hvilka på Bornholm (*B. O.*, fig. 250, 251, 253—255, *Eft.* fig. 47) äro ganska allmänna, äro somliga försedda med öra, helt eller pipöra, hvilket alltid utgår från utbuktningskanten, andra sakna dylika. På Gotland (*Svenska fornsaker*, 391, Stråle, *Grafkärl funna i svensk jord*, pl. V, fig. 11, pl. VIII, fig. 20, 23) är samma typ, fastän lägre och med utdragen öfverdel, särdeles vanlig, och till denna höra liksom på Bornholm kärlen med pipöra (Bjers i Hejnum, Stockh. mus., 10298, 162: Broa i Halla, Stockh. mus., 4284, Kälder gr. 9, Stockh. mus., 11743, g samt Stockh. mus., 12024, Bjers i Lärbro, *Antikvarisk Tidskrift*, VIII, 4, sid. 39). Likaledes höra hit tre andra svenska lerkärl med pipöra (Öland, Resmo, Lunds mus., 2750, Västergötland, Stockh. mus., 11182 och Blekinge, 9499: 20), hvaremot ännu ett svenskt lerkärl med pipöra från Skåne (Tofthög vid Dybeck, Stockh. mus., 12088) närmast är af norsk typ. Här föreligger således en för Gotland och Bornholm gemensam typ af lerkärl, hvilken endast i ett ex. är känd från det västliga Danmark (Müller, *Jernalderen*, 148). Af denna typ äro på Gotland fem, å östra Bornholm fyra exemplar försedda med pipöra och samma egendomlighet utmärker trenne andra lerkärl af samma form: från Västergötland, södra Öland och Blekinge.[1]

Påfallande är, huru hastigt och starkt trafiken mellan Bornholm och länderna kring det västra Östersjöbäc-

[1] Uppträdandet af grafhögar står troligen i sammanhang med öns förbindelser under 200-talet. De visa sig under följande tid i Skåne och hafva äfven tidigare varit allmänna i länderna vid Skagerak och på de stora Östersjö-öarna.

kenet, Själland, Fyen, Slesvig och västra Mecklenburg tilltagit. Detta är förklarligt af den ofvan omtalade folkförflyttning, som vid tiden o. 200 ägde rum, i det från östgermaniska området stammar ryckte västerut och besatte Mecklenburg samt nedre Elbeområdet och det sydliga Jylland.

Nu hafva vi sett, att Bornholms inbyggare under 100-talet och fram till den tidpunkt, då denna folkvandring ägt rum, stodo i den allra lifligaste förbindelse med inbyggarne i östra Pommern och på Weichselstränderna. Då efter år 200 en stark trafik uppstår mellan Bornholm och de nyinvandrade bebyggarne af Elbestränderna, Holstein och de danska öarna, är det således i själfva verket med samma östgermanska stammar, som förbindelserna upprätthållas.

Härvid synes Bornholm hafva spelat en framträdande roll. Det framgår af den lokala fördelningen af de olika fibulaformerna, att förbindelsen mellan de i öster kvarblifna stammarne och dem, som utvandrat mot väster, ej kan hafva varit särdeles stark. Orsaken härtill har väl legat i beskaffenheten af landet, som endast utefter de från sydost mot nordväst gående floderna erbjöd bekväma förbindelselinjer. Från Bornholm har däremot, såsom framgår af ofvanstående, förbindelsen varit stark såväl med de kvarblifna stammarne i öster som med de utvandrade stammarne i väster. Då nu fibulor af västländskt-bornholmskt ursprung förekomma i fåtal spridda utefter Bornholmsinbyggarnes gamla färdvägar, så synes det ligga nära till hands att antaga, att det varit de, som uppträdt som förmedlare af förbindelserna mellan de fastländska moder- och dotterstammarne.

Samma fibulaformer, som vi känna från Bornholm och nedre Elbe, finnas äfven från södra delen af den jutska halfön. De gamla trafiklinjerna voro Bornholm—Weichselområdet, Bornholm—Persanteområdet och Born-

holm—Oderområdet i öster samt Bornholm—västra Sverige—Norge i nordost. I stället för Bornholm—Persanteområdet, hvars betydelse nu försvunnit, hafva vi under 200-talet att räkna med linjen Bornholm—Själland—Fyen—Holstein—Elbeområdet i väster. Denna sist nämda förbindelse är en af de viktigaste. Hufvudsakligen genom den blef Bornholm delaktigt af den kulturform, som från länderna omkring det västra Östersjöbäckenet spridde sig öfver Norden och som företrädesvis omfattat södra och västra Skandinavien.

Bornholms centralställning förklarar den rikedom och den befolkningstäthet, hvarom de bornholmska graffälten under 200-talet bära vittnesbörd, liksom äfven den blomstring, handelsstaden vid Kannikegård—Slamrebjerg under detta århundrade uppnår, hvartill någon samtida motsvarighet i norra Europa knappast torde vara att uppleta.

Förbindelserna under 300-talet.
(Den romerskt-gotiska periodens yngre hälft.)

Den nyss omtalade kulturform, hvilken under 200-talet från de danska öarna och södra Jylland utbredt sig öfver Skandinavien, synes under 300-talet bibehålla samma hufvudsäte, i det den utvecklar sig under intryck af sydliga impulser.

Under detta århundrade fortgår den omkr. år 200 begynnande starka importen af sydländska föremål, de typer, hvilka under 200-talet vunnit burskap, undergå omdaningar efter nordisk smak, och bredvid dem uppstå nydanade typer af betydelse för senare utvecklingsstadier.

Viktigast bland de importerade föremålen äro solidi, och de äldsta barbariska imitationerna af sådana, damascerade svärd, svärdsknappar som de från mossfynden i Nydam och Kragehul (Engelhardt, *Nydam Mosefund*, pl. VI, *Kragehul Mosefund*, pl. I), troligen vissa af de i samma fynd förekommande svärdsskidebeslagen. Nya för denna

tid, i Norden själfständiga eller med ledning af importerade modeller arbetade föremål äro stora bågformiga, med silfverplåt belagda fibulor som Müller, *Jernalderen*, 261, 264 etc. och hakkorsformiga som Müller, anf. arb. 266, samt guld- och silfverfibulor som Müller, anf. arb. 262. Härtill komma bland mindre präktiga fibulatyper de korsformiga och öfverhufvud fibulor med flera än en spiral, vidare stora nålar som Müller, anf. arb. 267, 268, slutligen betselbeslag som Salin, fig. 362.

Inhemsk är ormhufvudringarnes senare utveckling.

Karaktäristiska för denna vidare utvecklade kulturform äro under 300-talet den öfverhufvud mycket rika ornamentiken i silfver, som begagnar dels motiv som de i Salin, fig. 352—363 återgifna geometriska, dels djurmotiv som Salin, fig. 418, 422—423, vidare — hvad fibulorna beträffar — öfverförandet i guld af dittills i silfver bruklig dekoration, samt uppträdandet af vissa för Norden egendomliga former af djurhufvudornamentiken.

Granska vi utbredningsområdet för här nämnda företeelser, finna vi genast, att — möjligen med undantag af de omtalade betselbeslagen — alla äro representerade i samma område, som under föregående århundrade varit det viktiga, Själland—Fyen—(Södra) Jylland.

Af guldmynten äro 84 % funna å detta område, de äldsta solidusimitationerna med prägel å båda sidor, af hvilka dock några kunna vara yngre, äro äfven hufvudsakligen funna därstädes (Salin i *Antikvarisk Tidskrift*, XIV: 2, sid. 41, 99).

Af i Norden funna solidi hafva 7 af 82 kommit till Norge, öfriga ha funnit väg till svenska fastlandet och Öland. Tydligen är det genom det västliga Danmark (taget i motsats till Bornholm), som solidi spridts till det öfriga Skandinavien och därifrån har, för såvidt det rör Skandinavien, äfven kommit bruket att imitera guldmyntens figurer (Salin i *Antikvarisk Tidskrift*, XIV: 2).

Svärd, svärdsknappar, doppskor och beslag till svärdsskidor af hithörande typer äro ej statistiskt behandlade. Utan tvifvel föreligger ett vida öfvervägande antal från det västliga Danmark, vidare från Norge, enstaka från Bohuslän, (*Månadsbladet*, 1896, fig. 34), Skåne (*Svenska Fornsaker*, 283) och Uppland (*Svenska Fornsaker*, 284).

Äldsta bågformiga spännen med beläggning af silfverplåt, från 200-talet, tillhöra ett mera vidsträckt område (Almgren, fig. 179).

Senare former äro utmärkande för nordöstra Brandenburg och östra Pommern (*Nachrichten über deutsche Alterthumsfunde*, 1893, sid. 82—83), af ännu något senare typ, med ryggskölden sammanvuxen med bågen och bestämmande dess form för Mecklenburg, Själland och Norge, i mindre grad för Skåne och Öland (*Månadsbladet*, 1896, sid. 37 ff.) Fibulor belagda med silfverplåt som Müller, *Jernalderen*, 263, 265, tillhöra i Norden västliga Danmark (anf. st., Salin, sid. 46 f.); fibulor af guld och silfver som Müller, anf. arb. 262, västliga Danmark och Norge (Salin, sid. 43).

I sammanhang med dessa fibulor stå åtskilliga former, hvilka utvecklats vidare på skandinaviska halfön (Salin, sid. 47 ff.).

Korsformiga fibulor förekomma i äldre former från sydliga delen af cimbriska halfön, från Danmark och södra Sverige samt i yngre former från Norge (Salin, sid. 71 f.)

Fibulor med flera än en spiralrulle tillhöra olika typer. De förekomma från Danmark och, äfven i gamla former, från södra Sverige och Norge.

Nålar som Müller, *Jernalderen*, 267, 268, tillhöra Danmark. En teknik, öfverensstämmande med den, hvilken användts a orig. till anf. arb. 267, förekommer å monströsa fibulor som Almgr., 217, föreliggande från Själland, västra Sverige och Norge. De a nalar som anf. arb.,

268, förekommande hängprydnaderna, kända från Själland och Fyen, hafva sina motsvarigheter i Norge (Rygh, 272).

Betselbeslag som Salin, fig. 362, äro kända från Skåne (Fulltoftafyndet i Lunds museum) samt från Västergötland.

Ormhufvudringarne tillhöra i sina senare stadier hela södra och mellersta Skandinavien. Dock förekommer från Bornholm endast 1 ex., förut omtaladt, tillhörande tiden omkr. 300.

Angående den rikt utvecklade ornamentiken i silfver se Salin i *Månadsbladet,* 1896, sid. 28 ff. Den förekommer i västra Danmark, sydligaste Sverige, Uppland, Bohuslän och Norge. Den i guld öfverförda silfverornamentiken, liksom silfver i tjock gjutning, förekommer tidigast å fibulor som Müller, *Jernalderen,* 262, om hvilka redan talats, samt å tidiga fibulor från västra Sverige och Norge (*Sv. Fornm.-för:s tidskrift,* X, fig. 132, 138).

Under tidigare delen af 300-talet inkommer till Norden, sannolikt från området mellan Elbe och Oder (Salin, fig. 452, jfr *Nachrichten über deutsche Alterthumsfunde,* 1898, sid. 94, fig. 1—3) en speciell art af djurhufvudornamentik (Salin, fig. 431—441). Å ett obetydligt antal föremål är denna ornamentik känd från södra Sverige, talrikare är den företrädd i västliga Danmark och i Norge allmänt. Detsamma, dock med hufvudvikt för Danmark, är förhållandet med den djurhufvudornamentik, som åskådliggöres af Salin (fig. 447—449).

Den under 300-talet företrädesvis i västra Danmark representerade kulturform, hvars viktigare minnesmärken här omtalats, är i första hand en fortsättning af 200-talets, men härtill komma nya drag, beroende på ständiga och nära förbindelser med sydlig kultur. Förklaringen är gifven, i det man med Salin antager en större eller mindre invandring med elementer af från sydost kommande germaner vid 200-talets början. De invandrande ha

då under 300-talet i yngre generationer bibehållit sina sydliga förbindelser. Den rika kultur, hvilken under 300-talet äger sitt stamsäte vid Östersjöns västligaste bäcken, har därifrån vandrat vidare tvenne vägar. Dels direkt och utefter svenska västkusten berörande Västergötland till Norge, hvarest den utvecklar sig särdeles rikt, dels öfver Skåne längs Blekinge till Öland och — från Västergötland eller utefter Sveriges östra kust — till Uppland.

I denna rörelse är Bornholm icke med. Det föreligger från denna ö intet exempel på förbindelser med *västliga Danmark*. Ej heller är någon af de fornsakstyper, som utmärka denna kulturform i Skåne och Blekinge samt på Öland, representerad på Bornholm. Förbindelsen med det västliga Danmark, hvilken under 200-talet varit så fruktbringande, har sålunda vid tiden omkr. 300 upphört.

Norges urgamla förbindelse med Bornholm har, möjligen redan delvis under 200-talet och med säkerhet under 300-talet, ersatts af förbindelserna med Själland och Jylland, hvilka hufvudsakligen prägla de arkeologiska förhållandena i Norge under denna tid. På förbindelsen mellan Bornholm och *länderna vid Skagerak*, häri infattadt norra Jylland, Bohuslän och västra Västergötland, föreligga knappast exempel i Bornholmska fynd från 300-talet. Dock visar en å Bornholm funnen fibula (fig. 17) prof på ett i Norge förekommande dekorationssätt (ex. *Sv. Fornm.-för:s tidskrift*, IX, sid. 241, fig. 89.)

Med *Odertrakterna och östra Pommern* äro redan under 200-talet förbindelserna mindre betydande. Fornsaker, som de från Friedefeld samt de från Borkenhagen, Voigtshagen, Arnswalde etc., hvilka nyss omtalats i sammanhang med de äldre formerna af silfverplåtbelagda fibulor, äro ej kända från Bornholm. Omvändt känner jag icke heller fornsaker som de från 300-talet på Bornholm från detta område. En vid Garlitz i Westhavelland (Branden-

burg) funnen fibula (Salin, fig. 108) har ett med tidiga knoppar försedt halfrundt öfverstycke liksom orig. till fig. 13 samt ett understycke med begränsningslinje som *B. O.*, fig. 322. Dessa kännemärken tillhöra äfven öländska fibulor.

Från *nedre Weichselområdet* är ett fåtal germanska fornsaker kända från denna tid, hvarför det är vanskligt att uttala sig om eventuellt förefintliga beröringspunkter mellan utvecklingen i detta område och på Bornholm. Jag har (*Månadsbladet*, 1903—1904) uppvisat, att bisymmetrien hos de nordiska fibulorna beror däraf, att foten upprepats vid hufvudändan. Å en likarmad fibula från Neustädter-Feld vid Elbing har bisymmetrien vunnits på motsatt sätt, d. v. s. därigenom, att hufvudet och t. o. m. spiralen upprepats vid fotändan (*Zeitschrift für Ethnologie* etc., 1880, taf. V, fig. 25).

För förbindelserna med *Öland och Gotland* gifvas däremot bättre hållpunkter. Orig. till *B. O.*, fig. 322 tillhör en grupp, som förekommer i ett flertal exemplar på nämnda öar[1]. Fibulan fig. 13 utmärker sig genom fotstyckets inåtsvängda begränsningslinjer, bågens trenne i längdriktning gående åsar och det halfrunda, med tre

[1] Å Öland och Gotland uppstår under denna tid en grupp af sins emellan betydligt varierande fibulor. Gemensamma för dessa fibulor äro den tunna gjutningen, den jämförelsevis betydande bredden af någondera eller båda af fibulans ändstycken, frånvaron af djurhufvuden eller halfklotformiga knoppar i de afslutande ändarne. Denna grupp af fibulor har i fråga om formen delvis bildats efter de under 300-talet vanliga stora bågformiga silfverspännena. Af dessa finnas exemplar med likbent triangulärt fotstycke (Salin, fig. 95) samt senare, å hvilka fotstycket har insvängda sidor, men tvär afslutning (Salin, fig. 97, 98). Samma form för fotstycket förekommer å fibulor af nyssnämnda grupp från Gotland (ex. *Svenska Fornsaker,* 328, 330) samt från Öland (*Sv. Fornm-för:s tidskr.*, VII, sid. 230, fig. 6) med fotstyckets samtliga begränsningslinjer inåtsvängda. En annan å de stora silfverfibulorna förekommande form för understycket åskådlig-

knoppar af tidig typ försedda öfverstycket. Närmaste släktingar äger orig. till denna figur å Öland och snedtemot liggande delar af svenska fastlandet (jfr Salin, 109, 113). Cirkelornamenten med utmärkt medelpunkt, såsom de å ifrågavarande fibulas fot- och öfverstycke, äro på ett liknande sätt anbragta å öländska exemplar af nyss omtalade grupp (*Sv. Fornm.-för:s tidskr.*, VII, sid. 230, fig. 6, 8).

Intressant är den tämligen simpla fibulan fig. 15, hvilken för öfrigt är af vanlig typ, men hvars fot nedanför nålhållaren företer en tydlig spirallindning liksom på fibulor af nyssnämnda öländsk-gotländska grupp.

Slutligen kan erinras om den förlorade fibulan i

---

göres genom Salin, fig. 114, äfvenledes från Öland. Fotstyckets bredaste del, hvilken i detta exempel ligger ungefär på midten, begränsas här endast genom en afrundning. Samma form för fotstycket utmärker flera fibulor af här omtalade grupp, hvarvid fotens bredaste del faller ömsom ofvan (*Sv. Fornm.-för:s tidskr.*, VII, sid. 223, fig. 5, 230 fig. 8, båda från Öland), ömsom vid (Montelius, *Från järnåldern*, pl. IV, fig. 19, från Öland) midten. Af de båda här nämnda fibulorna med största bredden liggande ofvanom midten är det först citerade det yngsta. Å Salin, fig. 114 finnes å bågen närmast roten en ganska tydlig facettering, af hvilken i *Sv. Fornm.-för:s tidskr.*, VII, sid. 230, fig. 8 ännu tydliga rudiment förefinnas, men som å den yngre fibulan fullkomligt försvunnit. Å båda fibulorna afslutas foten nedåt med en långt utdragen ten. En dylik. hvartill motsvarighet torde ha funnits å orig. till Salin, fig. 114, återfinnes å flera fibulor af detta slag, äfven sådana med tvär afslutning. I de flesta fall är denna ten prydd med en rad tvärgående parallella lister och hålkäler i växling, en prydnad, som senare öfvergår till spirallindning. (På en dylik egendomlig typologisk utveckling gifvas fullt motsvarande exempel hos de ungefär samtida ormhufvudringarne i behandlingen af tenen framför djurhufvudet.)

Det bornholmska exemplaret tillhör i dessa afseenden denna öländsk-gotländska grupp. Af facetteringen vid bågens rot återstår som rudiment en svag tvärstriering, tenen nedanför det egentliga fotstycket företer en ännu något otydlig spirallindning. Tidsställningen framgår af en jämförelse med ofvan citerade öländska exemplar.

Gudhjem gr. 14, hvilken enligt beskrifningen bör sammanställas med ett öländskt fibulaexemplar.

Bland bornholmska fibulor af *intern* utveckling under 300-talet märkas de, som härstamma direkt från Almgr., grupp VI. En dylik fibula återgifves i fig. 16. Dess hos Almgren afbildade närmaste prototyp är Almgr., 162, och den utgör exempel på en parallellutveckling till fibulor som Almgr., 179, i det bågens profilering är bibehållen liksom å orig. till cit. fig., men därjämte äfven facetteringen vid bågens rot, hvarjämte den utdragna foten är försedd med en lång nålhållare.

En inhemsk utveckling företer äfven en fibula som fig. 12. Denna form tillhör äfven de ur fibulor med tillbakaböjd nålhållare utvecklade och uppvisar samma platta båge som Almgr., 181, hvilken i något varierande form är talrikt företrädd på Bornholm. Utvecklingen består däri, att den under 300-talet i Norden allmänna tendensen till bisymmetri här är på väg att förverkligas. Jag känner för närvarande ingen annan fibula med fullt motsvarande bildning af fot och hufvud.

Viktigast bland fibulaformer under 300-talet äro fibulor som *B. O.*, fig. 149, 321, tillhörande en stor öfver Skandinavien och östligaste Nordtyskland spridd serie.

De bornholmska exemplaren äro till fot eller hufvud, eller bådadera prydda enligt tvenne »system»: antingen en vulst, begränsad af tvenne smala, upphöjda lister, fig. 19, eller en hålkäl, begränsad af tvenne upphöjda smala lister (*B. O.*, fig. 149, 321), en dekoration, hvilken äfven återfinnes hos fibulor af andra serier fig. 14, 17; ofta inskjutes mellan två lister, som åt hvar sitt håll begränsa en hålkäl, en ny list (*B. O.*, fig. 149, fig. 14 foten). Det förra af dessa båda »system» tillhör redan 200-talet och torde böra räknas till de dekorativa element, som då hitkommit (t. ex. *Sv. Fornm.-för:s tidskr.*, IX, sid. 243, fig. 90, *B. O.*, fig. 269).

Dess användning antyder sålunda intet främmande inflytande. Det senare dekorationssystemet, två smala upphöjda lister begränsande en hålkäl, synes i högre grad vara utmärkande för tiden eft. omkr. år 300. Det förekommer i västra Skandinavien (t. ex. *Sv. Fornm.-för:s tidskr.*, X, sid. 69, fig. 153), men är icke egendomligt för fornsaksformer, som tillhöra den från det västliga Danmark utstrålande kulturen. Så är det utom på Bornholm ej

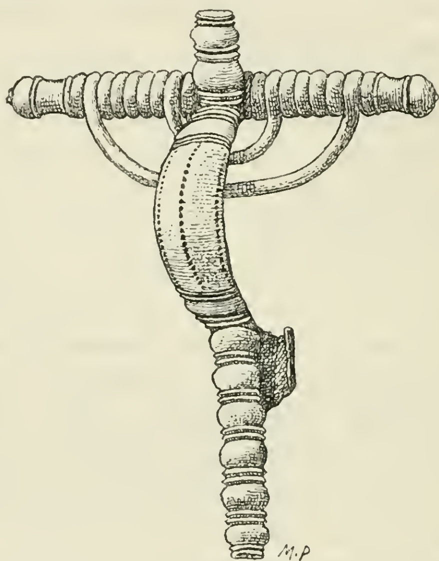

Fig. 19. *Fibula af brons. Gudhjem Möllebakken n:r 1, Bornholm.*

ovanligt i Ostpreussen (jfr Tischler, *Ostpreussische Alterthümer*, taf. V, fig. 6, 8) Skåne? och på Öland.

Kulturströmningen från det västliga Danmark mot norr är under 300-talet stark, betydligt svagare är den mot öster. På Gotland och Öland, där de direkta verkningarna äro svaga, ombildas självständigt de från Danmark komna fornsakstyperna till nya former. Bornholm är så fattigt på kända fornsaker från denna tid, att slut-

satserna angående öns förbindelser måste bli något osäkra. Såvidt kändt är, utveckla sig de bornholmska fornsakstyperna utan direkt känning med den västliga kulturhärden. Konstaterbar är endast förbindelsen med de tvenne stora Östersjööarna, särskildt Öland, en förbindelse, som vid sidan af inhemska traditioner verkat bestämmande på utvecklingen af 300-talets fornsakstyper på Bornholm.

Förbindelserna omkr. 400—omkr. 550.
(Folkvandringstiden).

Under 400-talet upphör det västliga Danmark att vara centrum för skandinavisk kultur. De intryck, som under de föregående århundradena mottagits, omsättas nu, fornsakstyperna omarbetas själfständigt och Skandinavien spelar i mindre grad än förut rollen af den mottagande parten. Endast i fråga om oarbetadt guld och mynt ökas importen — detta i högst väsentlig mån. Vägen för importen af oarbetadt guld kan ej konstateras, men myntimporten går ej längre som hittills till Danmark för att därifrån nå det öfriga Skandinavien, utan Weichselvägen. Härigenom erhålla de delar af Skandinavien som ligga närmast Weichselmynningen, särskildt Öland och Bornholm, en ökad vikt, något som i sin mån bestämmer uppkomsten af nya förbindelselinjer.

Viktigast för Bornholm blir sålunda Weichsellinjen, men det område, som anknyter förbindelserna med Östersjöön, är icke det vid nedre Weichsel, hvars betydelse för den skandinaviska Norden försvunnit, utan länderna söder om Weichsels källfloder, *Ungern*. Härifrån exporteras sålunda framför allt solidi. Strömmen af solidi, hvilken afsätter sig vid nedre Weichsel, träffar i Skandinavien framför allt Öland och Bornholm, därnäst Gotland och svenska fastlandet, i ringa mån Danmark.

Den starka trafiken från Ungern utefter Weichselloppet kan emellertid ej gärna hafva undgått att utöfva

ett inflytande äfven å fornsakernas former. Jag anser ett sådant inflytande vara konstaterbart i fråga om öfverstyckena af vissa fibulor, djurhufvudornamentiken, form och antal af knoppar hos vissa fibulor och slutligen äfven i fråga om den geometriska ytdekorationen. Under tiden för ökandet af antalet spiralrullar, uppstå i Ungern varierande former för det spiralrullarne täckande öfverstycket. En dylik form från Szilágy-Somlyó återgifves i *Értekezések a Történeti Tudományok Köréböl*, XIV Kötet, V scám, sid. 34, fig. 6. Den här afbildade fibulan äger ett öfverstycke, hvars nedre del liksom å *B. Ö.*, fig. 322 öfverensstämmer med det å fibulorna med rektangulärt öfverstycke, men hvars öfre del företer tre trappformiga afsatser, af hvilka den öfre krönes med en knopp. Öfverstycket å nyss citerade bornholmska fibula anser jag vara en reduktion af det här nämnda ungerska, hvilket för öfrigt utgör en del af ett fullkomligt praktstycke[1].

Bland öfverstyckena å ungerska fibulor från samma tid är ett återgifvet af Salin (fig. 352), hvilket icke står ensamt[2]. Det är en tydlig släkting till öfverstycket å den nyss cit. fibulan från Szilágy-Somlyó. Dock är dess nedre del mycket smalare (å Salin, fig. 352, ungefär en fjärdedel af hela styckets höjd) och det begränsas åt sidan genom en inåt buktig linje, ej genom afsatser. Denna form för öfverstycke återkommer å ett antal fibulor från Gotland (Salin, fig. 482), Öland (Salin, fig. 119) och Bornholm (fig. 22). Å de nordiska exemplaren ha de åt sidan och uppåt utskjutande delarne såsom vanligt prydts med djurhufvuden, å exemplaren från Gotland och Öland ha de mellan dem befintliga sidorna enligt en ungersk dekorationsmetod

[1] Aflägsnare torde det vara att härleda detta öfverstycke från den serie af dylika, som åskådliggjorts af Salin (fig. 159—167.)

[2] Jag har från ungersk fyndort i Naturhistorisches Hofmuseum i Wien antecknat en, från museet i Budapest en fibula med dylikt öfverstycke.

(Salin, sid. 199) prydts med sammanställda halsar med fågelhufvuden, å fibulan från Bornholm har samma mellanrum utfyllts medelst en nedåtriktad, utsvälld hals med ett liknande fågelhufvud. Alla dessa hufvuden bidraga att försvåra igenkännandet af öfverstyckets grund-

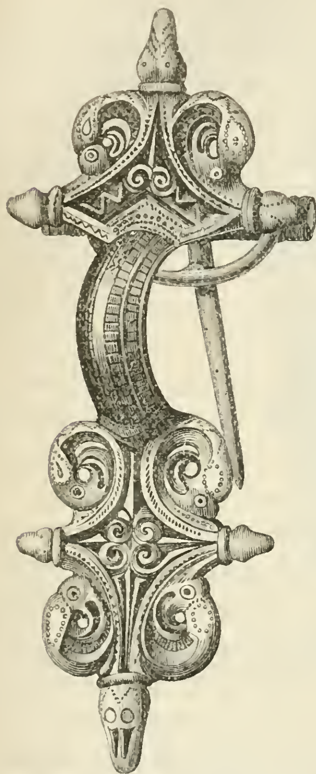

Fig. 20. *Fibula af förgylldt silfver. Gudhjem Möllebakken n:r 2, Bornholm.*

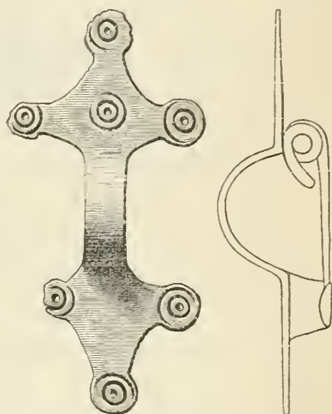

Fig. 21. *Fibula af brons. Öland.*

form. Å fibulan från Möllebakken utgår öfverstycket från bågen ej under rät vinkel såsom å de öfriga nämnda nordiska exemplaren, utan under en svagt trubbig, hvilket äfven är fallet med en fibula med öfverstycke af samma art från Komórn i Ungern (jfr äfvèn fig. 21).

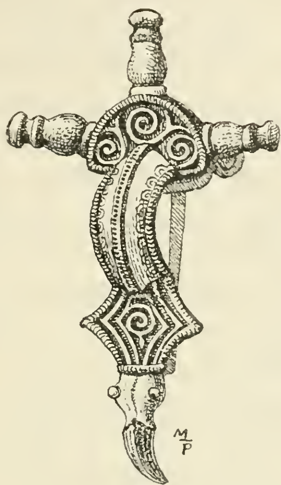
Från Ungern härstammar äfven formen för de å här omtalade fibula, liksom å orig. till *Aarböger*, 1868, pl. III fig. 5 befintliga, citerade fågelhufvudena. Dylika förekomma i Ungern, Siebenbürgen och på Krim på olika föremål och därifrån har Salin (sid. 200) äfven härledt likartade djurhufvuden på gotländska och öländska fibulor.

Å åtskilliga bornholmska fibulor förekommer ett annat, ofvanifrån sedt hufvud, hvilket ej heller är af nordisk typ. Hufvudet, möjligen ett fågelhufvud, är tämligen smalt, med tydliga ögon men utan markerade näsvingar, framåt tillspetsadt och med nedåtböjd nos eller näbb. Jag räknar äfven detta hufvud till resultaten af det ungerska inflytandet (jfr *Értekezések* etc. anf. scám, sid. 30, fig. 3, sid. 32, fig. 5, fyra fibulor från Szilágy-Solmlyó, dessutom ännu en fibula i museet i Budapest). De bornholmska fibulor, å hvilka detta hufvud visar sig, äro orig. till fig. 13, fig. 18 (foten), fig. 22 (foten), fig. 20 (öfver- och fotstyckena) *B. O.*, fig. 326 (öfverstycket). Knoppar som de å orig. till fig. 19 tillhöra en för södra Ryssland och Ungern gemensam utvecklingsfas af de äldre knopparne å fibulor med halfrundt öfverstycke (Salin, fig. 46, 47, 49, jfr sid. 25). Fibulor med fem knoppar tillhöra Ryssland och Ungern samt den därifrån utgående sydliga kulturströmmen, men ej Norden. Detsamma kan i allmänhet sägas om de å en fibula från Möllebakken förekommande knopparne af yngre art, fig. 22 (Salin, sid. 49). Det vid Kannikegård funna fibulafragmentet (*B. O.*, fig. 306) antages af Salin hafva haft fem knoppar (sid. 53).

Till det sydliga inflytandet, hvilket från Ungern utom utefter Weichselloppet äfven fast i obetydlig grad på andra vägar sträcker sig mot nordväst, bör hänföras orig. till *B. O.*, fig. 326 (jfr Salin, sid. 48 f.).

Ungerskt inflytande utvisar sannolikt äfven dekorationen af understycket å orig. till fig. 18. Å de citerade

ungerska fibulorna liksom å flera andra (jfr Salin, fig. 20, 30) förekommer en inläggning med granater af ofta rombisk eller triangulär form. Granaterna med rombiska infattningar äro å understyckena anordnade så, att två af spetsarne peka i fibulans längdriktning. Å fotstyckena af enklare fibulor återgafvos granaterna med deras infattningar i gjutningen, hvarvid man iakttog den sagda anordningen (Salin, fig. 57, från Ungern). Å understycket

C. 34.

Fig. 22. *Fibula af förgylldt silfver. Gudhjem Möllebakken n:r 2, Bornholm.*

af fibulan från Rutsker (fig. 18) äga vi ett exempel på denna i Norden mycket sällsynta art af dekoration.

Inflytandet från Ungern har således börjat redan vid 300-talets slut och har tillsammans med förbindelsen med Öland bestämt åtskilliga fornsaksformer, äfven från denna något tidigare tidpunkt.

Beträffande förbindelsen med *Öland* äro vi tyvärr på grund af materialets otillräcklighet hänvisade till några öfverensstämmande detaljer. Den å fotstycket af orig.

till *B. O.*, fig. 323. befintliga rombiska upphöjda figuren äger sin motsvarighet hos Salin, fig. 441, liksom äfven profileringen af bågen hos orig. till fig. 20. Anordningen af fågelhufvuden å understycket af sistnämnda fibula öfverensstämmer med den hos orig. till Salin, fig. 119, men symmetrien är hos det bornholmska exemplaret bättre genomförd. Af dekorationen af fågelhufvudenas halsar återfinnas rudiment hos det nedersta paret på fibulan från Bornholm. Brakteaten från Sandegård (Rönne) tillhör en grupp, hvilken annars är representerad på Öland och i Skåne (*Antikvarisk tidskrift*, XIV : 2, sid. 51 ff). Med en vid Dödevi på Öland funnen brakteat af samma grupp äger den gemensamt dels ett rosettliknande tecken, dels ett hakkors. Det förra tecknet är å brakteater för öfrigt endast kändt en gång (från Bornholm).

Den under 400-talet ökade rikedomen på Bornholm står i sammanhang med upptagandet af förbindelser västerut. Det är ej osannolikt, att åtskilliga af de mynt från denna tid, hvilka äro funna i de västliga delarne af Danmark och Sverige, äro att hänföra till dessa förbindelser. Härför talar, att man näppeligen för dessa trakter kan uppvisa något större antal minnesmärken, som antyda detta områdes förbindelse med de guldexporterande stammarne vid Weichsels källfloder.

Bornholms västliga förbindelser utvisas af tvenne fibulor (*Aarböger*, 1868, pl. III, fig. 5, *B. O.*, fig. 325) tillhörande en stor grupp, utmärkt af fyrkantigt öfverstycke och å båda sidor utåt sluttande fotstycke, hvilken enligt Salins sid. 58 meddelade fyndförteckning bör tillräknas västra Skandinavien (inclusive Skåne). De bornholmska exemplaren angifva jämte det skånska (Salin, fig. 128) tidigare former än de kända västnordiska. Den vid Kjöllergard funna brakteaten tillhör en dansk grupp (*Antikvarisk tidskrift*, XIV: 2, sid. 49 ff., sid. 102, tab. VI). Att de vid Gudhjem funna beslagen som *B. O.*, fig. 348, äro att hän-

föra till västligt inflytande, är möjligt. Föremål utförda på enahanda sätt äro i det baltiska området kända från Ostpreussen, från Danmark bl. a. genom mossfynd, från norra Skåne och från Blekinge (Salin i *Månadsbladet*, 1894, sid. 106, Kjær i *Nordiske Fortidsminder* I, sid. 181 ff.).

Öfriga bornholmska fornsaker (omtalade i *Aarböger*, 1868, sid. 135 ff., jfr pl. III, 1878, sid. 194 ff., jfr pl. IV, *B. O.*, sid. 162 ff., 190 ff., jfr ofvan sid. 64) tillhöra ett så vidsträckt utbredningsområde eller äro så enkla, att de ej för närvarande kunna användas såsom mätare för förbindelsernas riktning och styrka. Dock böra härvid nämnas fornsaksformer, hvilka äro utmärkande endast för Bornholm. Hit höra således de på fotstyckets sidoutsprång å vissa fibulor anbragta hufvudena (fig. 18, *Aarböger*, 1868, pl. III, fig. 5, *B. O.*, fig. 325) samt framför allt »guldgubbarne», af hvilka exemplar funnits i angränsande trakt af Skåne. Ehuru de äro ej funna i det öfriga Skandinavien (jfr sid. 69 not[1]), antyder dock deras relativa likhet med de små figurerna å skandinaviska fibulor och guldhalsband liksom de flesta öfriga bornholmska fornsaker, hvilka delvis öfverensstämma med från det öfriga Skandinavien kända, förbindelser med nu ej bestämbara delar af Skandinavien. Om det hufvudsakligen från inhemska förutsättningar utgående orig. till fig. 19 har förut talats.

Jag har ej ansett det vara af vikt för ämnet att närmare kronologisera till här afhandlade tidrymd hörande föremål. Af intresse är endast att fastslå tidpunkten för denna periods afslutning. Senaste å Bornholm funna solidus är präglad för Justinus I (518—527). Medan af denne kejsares mynt förekommer endast ett enda, äro solidi, präglade för Anastasius (491—518), kända till ett antal af 8. Afbrottet i solidusimporten, som representerar förbindelsen med Ungern, har således skett under 500-talets tredje eller fjärde decennium. Detta stämmer

med de kronologiska resultat, till hvilka Montelius (*Sv. Fornm.-för:s tidskr.*, X, *Jernålderns sjette period*) och Salin (sid. 133 ff., 353 ff.) kommit. Gjutna fibulor med halfrundt öfverstycke och 3 knoppar tillhöra 400-talet, troligen dess förra del, senare uppkomna fibulorna med 5 knoppar dess senare del eller tiden omkr. år 500. Knoppar af yngre form, hvilka uppträda på fibulorna af sistnämnda art, tillhöra ungefär samma tid. Med dem samtida äro vidare sådana fibulor med fyrkantiga öfverstycken och knoppar som de på Bornholm förekommande. Typologiskt något senare är en fibula som *B. O.*, fig. 323 med knopparne ersatta af en tandad bård. Äfven fornsakernas former föra oss således liksom mynten till någon tidpunkt under förra delen af 500-talet såsom gräns för denna period.

Bornholms intimaste förbindelser ha sålunda under århundradena f. Kr. varit de med östra Pommern och därnäst de med länderna vid Skagerak. Förbindelser af mindre vikt voro de med nedre Weichselområdet, Gotland, Öland och det västliga Danmark. Bornholms förbindelser med Skåne kunna ännu ej utrönas, dock är det sannolikt, att de under hela den tid, som hittills berörts, varit af större vikt, än hvad här med ledning af för närvarande kändt material antydts. Ännu fram till tiden omkr. 200 eft. Kr. kvarstå dessa förbindelser orubbade, endast med västra Danmark har under tiden omkring år 100 förbindelsen ytterligare lösts. Under denna långa period utgör Bornholm ett geografiskt centrum för de östgermanska områdena.

Vid tiden omkr. år 200 vidtager den hastiga affolkningen af östra Pommern, och östgermanska stammar, bland dem personer, som föra med sig kulturelement från stränderna af Svarta hafvet, besätta Östersjöns västliga bäcken.

Med dessa stammar, hvilka tillföra Norden i dess helhet en hel skatt af nya sedvänjor och motiv, träda Bornholms inbyggare i den intimaste beröring och förmedla trafiken med trakter af östra Germanien. Med Gotland och Öland ökas likaledes förbindelserna, liksom de upprätthållas med trakterna vid nedre Weichsel. Med 300-talets inträde förändras taflan lika snabbt. Den från västra Östersjöbäckenet alltjämt utstrålande kulturen berör i den speciella form, den där äger, icke Bornholm, och af de förbindelser, som under föregående århundrade utmärkt ön, återstå endast de med Öland (jämte Gotland och Skåne). Vid 300-talets slut, då östgermaner besatt Rumänien, Siebenbürgen och delar af Ungern, föras utefter Weichsel stora rikedomar till Östersjööarna, och därmed följer inflytande äfven i andra riktningar. Härigenom möjliggöres för Bornholms räkning återknytandet af förbindelserna med västra Skandinavien. Vilja vi under en enda synpunkt subsummera dessa företeelser, finna vi, huru de bornholmska förbindelserna äro beroende af de östgermanska stammarnes öden och vandringar. Från att under långa tider hafva ungefärligen bibehållit sina gamla platser, vandra stora partier af dem ut och besätta nya områden först i sydost vid Svarta hafvet, senare vid västra Östersjöbäckenet. Slutligen draga andra delar under 300-talet allmänt söderut, och genom det östgermanska område, som låg Skandinavien närmast, återupprätta de utvandrande östgermanerna sina förbindelser med Skandinavien.

4.

Utvandringen från Bornholm. Burgunderna.

Vi hafva ofvan sett, hurusom de bornholmska grafAfälten under den äldre järnåldern från att vara mera jämnt spridda öfver ön långsamt koncentrerat sig på

vissa bestämda områden, huru denna koncentration vid slutet af romerska perioden fixeras till ett mycket begränsadt område, och huru detta förhållande oafbrutet fortsätter under den förra delen af den romerskt-gotiska perioden. Koncentrationen, hvilken måste stå i förbindelse med en fortgående ändring i de sociala förhållandena, motsvaras af en kontinuerligt stigande rikedom, hvilken under 200-talet, att döma af graffynd och markfynd tillsammantagna, når sin höjdpunkt. I fråga om föremålens prakt torde endast den sydöstra delen af Själland, i fråga om deras talrikhet knappast något annat område i norden kunna täfla med Bornholm.

Vid tiden omkring år 300 inträffar en plötslig förändring. Graffälten öfver snart sagdt hela ön upphöra, och rikedomen efterträdes af relativt taget stor fattigdom. Endast helt få af de äldre graffälten äga grafvar äfven från denna tid, men dessa äro få och grafgodset obetydligt (jfr fig. 10, 11). Belysande är särskildt förhållandet vid Kannikegård, där grafvarne från föregående århundrade kunde räknas i hundratal, men hvarest från 300-talets början till 400-talets midt finnes endast ett femtiotal grafvar. Denna fyndens fåtalighet kan ej bero på en bristande kännedom om de arkeologiska förhallandena på ön, ty vi äga från tiderna förut och efteråt ett mycket rikt material. Ej heller därpå, att grafvarne från 300-talet varit så obetydliga, att de ej kunnat iakttagas, ty vi känna genom ofvan anförda exempel de graftyper, som begagnats under detta århundrade, och det finnes intet skäl att antaga, att begrafningssättet på de öfriga delarne af ön varit så skiljaktigt från, hvad vi känna från trakterna vid Kannikegård och Gudhjem, att det hittills skulle lämnats alldeles obeaktadt af de grundliga forskare, hvilka så noggrant undersökt öns arkeologi. Härtill kommer, att vi utom i de fall, som nämnts, från Bornholm ej känna några af de

i Norden ingalunda ovanliga fornsaker, hvilka utmärkte 300-talet.

Dessa förhållanden, att det öfvervägande antalet graffält vid samma tid upphör, att vid de få, som ännu fortsätta, grafantalet är ojämförligt lägre under närmast följande tid, att fornsaker från denna tid äro i förhållande till föregående århundrade mycket sällsynta, att de i fråga om prakten ej på langt när motsvara Bornholms tidigare ställning och ej äro jämförliga med dem i närgränsande nordiska områden, synas mig endast kunna förklaras däraf, att grafvar och fornsaker från 300-talet ej heller i nämnvärd mån varit tillfinnandes å ön, d. v. s. att öns befolkning under denna tid varit mycket sparsam. Och da befolkningen under 200-talet liksom dessförinnan varit synnerligen talrik och stadd i stigande prosperitet, kan detta ej förklaras annorlunda än genom antagandet af en *stor och allmän utvandring.*

Samma slutsats gifves oss genom iakttagandet af öns förbindelser. Den stora stråkvägen från Själland har under 200-talet träffat Bornholm, men under 300-talet är öns befolkning för obetydlig för att kunna bibehålla denna den viktigaste af sina tidigare förbindelser, detta oaktadt den västdanska kulturformen under denna tid utbreder sig öfver ett Bornholm så närliggande område som Skåne—Blekinge—Öland och äfven i vissa af sina yttringar når Gotland.

Vid bedömandet af denna här af mig framställda teori har man att taga i betraktande, att under dessa tider de germanska samhällena i det hela taget varit utsatta för en fullkomlig skakning och att den kännedom, germanerna erhållit om romarriket, hvars industriprodukter genom handeln spridts öfver hela det germanska området och med hvars arméer de sedan omkring 300 år legat i ständiga skärmytslingar, redan flera ganger tidigare lockat germanstammar från stränderna kring nord-

och östersjökusterna till utvandring. Den första stora emigrationen mot romarriket, den cimbriska, hvars arkeologiska motsvarighet ännu ej konstaterats, har redan vid tiden före Kr. f. utgått från den cimbriska halfön. Under den romerska perioden ha östgermanska stammar från nordöstra Germanien ryckt ned till de gamla kulturländerna vid Svarta hafvets kuster. Omkring år 200, således 100 år tidigare än den bornholmska emigrationen, har en stor utvandring ägt rum från Elbe-området, hvilket åter befolkats af östligare germanstammar. Mindre än 100 år efter utvandringen från Bornholm ha germanerna från den sydöstra nordsjökusten till sjös, liksom från Bornholm, inledt raden af emigrationerna till Brittanien. (Salin i *Månadsbladet*, 1894, sid. 23 ff., jfr Hildebrand i *Månadsbladet*, 1882, sid. 39, 49 och 145). Och slutligen har alldeles samtidigt med den emigration, vi här syssla med, från hela det östra Germanien en verklig jättevandring mot söder och väster börjat.

Såsom föregående kapitel visat, ha under hela järnåldern ända fram till omkr. 200 e. Kr. trakterna vid och mellan Weichsels och Oders mynningar stått i den allra intimaste förbindelse med Bornholm, med hvilken ö de i afseende på fornsaker och grafskick i många fall förete fullkomlig likhet. De utvandrande stammarne från östra Germanien äro således närmaste kultur- och säkerligen blodsfränder till utvandrarne från Bornholm, hvilka äfven lågo dem geografiskt nära. Till detta germanska »treck» förhåller sig den samtida bornholmska emigrationen som flygeln till arméns hufvudstyrka. Antagandet af en bornholmsk utvandring stöter sålunda ej på något principiellt hinder, och vi återvända därför till den detaljerade bevisföringen.

De bornholmska grafvarne från 300-talet sönderfalla naturenligt i tvenne grupper, grafälten i trakten af Gudhjem och graffälten i trakten af Kannikegård. Geogra-

fiskt skilda äro de båda grupperna hvarandra olika äfven i fråga om graftyper och grafgods.

Grafvarne i trakten af Gudhjem afvika i fråga om rikedom af grafgods mindre från hvad, som varit bruk under 200-talet. Då de äro jämförelsevis fåtaliga och här under 200-talet ej legat något centrum, äro de i detta sammanhang af mindre intresse. De kända bestämbara grafvarne äro kvinnografvar, men man bör härvid taga i betraktande ofullkomligheten i vår kännedom om den typologiska utvecklingen af för mansgrafvar karaktäristiska fornsaker. Af kända grafvar kunna således vissa hafva varit mansgrafvar, ehuru de ej kunnat upptagas i uppräkningen här ofvan. De betydligt talrikare 300-talsgrafvarne i trakten af Kannikegård äro af skäl som nämnts mycket fattiga på fornsaker. De fornsaker som förekomma äro obetydliga och med undantag af pärlor och det för öfrigt senare silfverspännet från Kannikegård fabricerade af de billiga metallerna järn och brons. De utgöras af knifvar, fibulor, bältespännen, en nyckel (?), en liten ring etc. Af vikt är, att alla fornsakerna utmärka kvinnografvar, äfven om det naturligtvis är omöjligt, att dessa platser under mer än hundra år uteslutande bebotts af kvinnor. Den befolkning, som kvarstannat, har varit fåtalig och till stor del kvinnlig.

Likväl äga vi från denna tid en art af grafminnen efter stridsmän, men efter de män, som dragit bort. Kannikegård gr. 314 bestod af en klump järnvapen och lerkärl tätt sammanpackade. Vapnen voro ett svärd, en sköldbuckla, fragment af sköldhandtag, nitnaglar och en knif; i sköldbucklan låg ett lerkärl, hvarjämte tvenne lerkärl lågo bredvid vapenklumpen. Vapnen voro innan nedläggningen afsiktligt skadade och förböjda.

Slamrebjerg, gr. 79 bestod af en klump skadade järnvapen, nämligen ett svärd, en sköldbuckla med hand-

tag, en lansspets, en spjutspets, en sporre, en knif etc. samt dessutom ett fragment af ett lerkärl.

Lille Bjergegard, gr. 2 bestod af en klump mer eller mindre skadade och förböjda järnvapen: ett svärd, en spjutspets och en sköldbuckla samt dessutom ett lerkärl.

I alla tre fallen lågo fornsaksklumparne i ljust grus, och oaktadt sakkunnig undersökning kunde icke spår af vare sig ben eller svart jord påträffas. Vapnen och lerkärlen ha således sänkts ned uti i gruset gräfda gropar. Klumparne tillhöra alla mera betydande graffält. Redan Vedel har uti dessa egendomliga företeelser sett symboliska grafvar, d. v. s. grafvar, som anlagts till minne af krigare, hvilka i utlandet stupat. Typologiskt tidigaste kenotaftyp representeras af grafvar, i hvilka bilder af de frånvarande döde nedlades. Nästa utvecklingsstadium är det, som åskådliggöres af de här behandlade grafvarne. I Skandinavien brukade ofta, särdeles under närmast följande tid, grafven betecknas med en öfver jordytan något uppskjutande sten, motsvarande »stele» i Grekland, och senare begagnades därtill allt högre och högre stenar (jfr Nordin i *Studier tillägnade Oscar Montelius*, sid. 143 ff). Då den döde fallit i utlandet, byggde man ej längre någon graf, men fortfor att resa bild- och runstenar. Detta är ett ännu senare stadium i kenotafutvecklingen[1]. De bornholmska grafvarne äro således föregångare till de talrika runstenar från slutet af järn-

[1]) Ett egendomligt exempel på kenotaf från slutet af järnåldern omtalas i *Skjoldungasagan. Konung Sigurd Ring lät resa en hög vid stranden, satte sig sedan i sitt fartyg, som han lät antända, styrde ut på hafvet och dräpte sig. Om nordiska kenotafer, likaledes byggda så, att de kunna observeras på stora afstånd se ex. Almgren: *Sveriges fasta fornlämningar från hednatiden*, sid. 34. Ännu i dag begagnas i Japan kenotaf af mycket tidig typ. Under det pågående kriget med Ryssland låta japanerna förfärdiga bilder af krigarne, som fallit på hafvet. Bilden bäres sedan i stor procession till kyrkogården.

åldern, hvilka restes till minne af män, som omkommit i fjärran, då underrättelsen om deras våldsamma död nådde de hemmavarande.

Af intresse är da att iakttaga, att dessa symboliska svärdsgrafvar lågo på platser i graffälten, som visa sig härröra från 200-talet. Jag sluter häraf, att de anlagts till minne af de tidigare utvandrarne under en tid, då förbindelsen mellan utvandrarne och de hemmavarande ännu var stark.

Gr. 314 vid Kannikegård bildade tillsammans med gr. 312, 313 och 315 en liten grafgrupp för sig, liggande något vid sidan af ett större brandgropsfält (K. 304—311). Denna grafgrupp bestod af gropar, i hvilka ej funnos ben eller mörk jord, men som dock tydligen genom anordningar, som vidtagits, åsyfta att föreställa grafvar. Så ägde gr. 312 en rund stensättning med diameter af 2 danska alnar i jordytan, gr. 313 och 315 hvardera en täcksten. Det finnes, synes mig, ingen annan förklaring att tillgripa angående dessa grafvar än att anse dem, likasom den i grupp med dem befintliga svärdsgrafven såsom symboliska grafvar. Från de utvandrade ha samtidigt flera dödsbud kommit. Man har da anlagt små särskilda grafgrupper, genom hvilka man hugfäste minnet af de omkomne anhöriga. I några fall har man ägt tillgang till den rustning, den vapendöde före utvandringen burit, och begraft den. Detta är orsaken, hvarför de »begrafda» vapnen äro af äldre typer än, som skulle varit naturligt i följd af deras plats i graffälten[1]. Granska vi, med hänsyn till de resultat vi ernått, öfriga grafvar af samma art, som nämnts, finna vi, att dylika finnas äfven på andra platser i graffältet. Märkligt nog ligga de emellanåt i grupper. En dylik grupp utgöres af Kannike-

[1] Se om ofvannämnda svärdsgrafvar *B. O.*, sid. 146, 343, 350, 370. *Eft.*, sid. 20, 26.

gård gr. 237—240 (4 grafvar), hvilken liksom gruppen gr. 312—315 (4 grafvar) ligger något för sig, en annan utgöres af gr. 249—252, en tredje relativt mycket stor af gr. 188—190, 192, 194 (10 grafvar), en fjärde af gr. 181, 185 (2 grafvar), en femte af gr. 276—277 (flera grafvar), en sjätte af gr. 302—303 (2 grafvar). Af dessa grafvar karaktäriserades de flesta genom stensättningar i jordytan, men gr. 238 bestod af en hel grafkista af $1^1/_2$ dansk alns längd och lika stort djup med långsidor, kortsidor och tak, bestående af vanliga grafstenar. I kistan var nedsatt ett lerkärl i det ljusa gruset. Ingenting felades i denna graf — utom liket. Några spridda grafvar af denna art förekommo äfven, ex. Kannikegard gr. 163, 218, 229, men de äro icke vanliga. Såvidt jag kunnat finna, hänvisar deras plats i graffältet till 200-talet. Gr. 163 bestod af en kista som gr. 238 men längre och innehållande två lerkärl. Inför dylika fynd kan man ej åberopa möjligheten af ett egenartadt grafsätt eller bristfälligheter vid undersökningen. Vid intet grafskick kan man hafva glömt bort liket, som skulle begrafvas, och omständigheten, att jorden helt och hallet utgjorts af ljust grus, visar, att liket ej förtärts. Härtill kommer, som nämnts, att dessa grafvar nästan alltid ligga gruppvis, ofta tätt intill hvarandra. De flesta af grafvarne äro undersökta af Vedel personligen eller af honom och Jörgensen i sällskap.

Dessa symboliska grafvar äro af vikt bl. a. därför, att de utgöra en god kronologisk hållpunkt. De äldre synas ha anlagts redan i början af 200-talet, men de bli under århundradets lopp allt allmännare. Deras plats utvisar ej, när inbyggarne utvandrat, utan när budskapet om utvandrarnes död nådde Bornholm. Då emellan dem finnas talrika verkliga grafvar, är det troligt, att den första utvandrareströmmen börjat redan under förra delen af 200-talet, att förbindelserna mellan utvandrare och

kvarblifne hållit sig ganska fasta, att mot slutet af århundradet strömmen blifvit allt bredare, till dess, såsom upphörandet af de talrika graffälten visar, ön i det närmaste blottats på folk. Det relativt stora antalet symboliska grafvar antyder, att det var oroliga och kampfyllda tider, utvandrarne gingo till mötes.

Tidpunkten för utvandringen blir således ganska noggrant bestämd. När den sista stora utvandrareflocken lämnat ön, kan man dock på grund af nyss framställda fakta ej exakt afgöra. Vid flertalet af de ställen, som sysselsatt oss, torde någon befolkning ej hafva existerat längre än in på 300-talet. Vid den stora ort, som begagnat Kannikegårds graffält, har den fortlefvat ännu in på 500-talet. Med de senare ankommande invandrarne sammansmulto de kvarlefvor, som då till äfventyrs ännu funnos på Bornholm, eller ock blefvo de alldeles utträngda.

Dessa slutsatser, hvilka följa af existensen och beskaffenheten af de symboliska och de af Vedel s. k. »andra grafvarne» på Bornholm, äro af stor räckvidd äfven i fråga om områden af mycket större betydenhet och i fråga om en hittills oafgjord principfråga.

Man har länge tvistat om, huruvida den stora folkvandringen från södra Östersjökusten samt från Weichsel- och Odertrakterna varit en följd af anlopp från de österifrån framträngande slaverna, eller huruvida germanerna, lämnande landet folktomt, frivilligt ryckt ut till mera lockande länder.

Bernhard Salin uttalar (sid. 137[1]), stödd på helt andra äfvenledes arkeologiska skäl, den meningen, att af de

[1] Med stigande skärpa har redan tidigare Montelius yttrat sig i samma riktning (jfr *Congrès international d'Anthropologie etc. compte rendu de la huitième session* (à Budapest 1876), sid. 491 ff., *Ymer*, 1896, sid. 290 ff., *Correspondenzblatt der deutschen Anthropologischen Gesellschaft* (in Lindau 1899), sid. 127 ff., d:o (in Halle 1900), sid. 113.

östra germanstammarne de starkare individerna utvandrat, hvarefter de svagare, väl då företrädesvis kvinnor, barn och slafvar, inom kort öfvermannats af slaverna.

Förhållandena på Bornholm bekräfta denna senast anförda åsikt. Slaverna ha, såvidt man vet, under dessa tider icke varit något sjöfarande folk. Under det de besatte landet söder om Östersjön, fick därför det hafomflutna Bornholm ligga i fred, och detta är orsaken, att vi här möta dessa »andra» företrädesvis kvinnliga grafvar samt de bland dem befintliga vapenklumparne och de tomma grafvarne.

Men efter år 550 har en ny folkstam, som börjat sin kolonisering vid en punkt på nordöstra kusten, utbredt sig öfver ön. Denna nya befolkning har röjt ny bygd och bofäst sig på nya platser. Men de nya ätterna ha äfven, såsom naturligt är, bosatt sig på orter, där den gamla befolkningen redan gjort undan röjningsarbetena, och där den nya bosättningen måste varit betydligt underlättad. Deras graffält hafva då kommit i närheten af den gamla utvandrade befolkningens begrafningsplatser och i kontakt med dessa.

Det är ytterst intressant och för vårt ämne mycket belysande att iakttaga följderna af denna beröring mellan de gamla och de nya graffälten.

Hade ingen radikal rubbning i öns befolkningsförhållanden inträdt, skulle vi naturligtvis haft att vänta graffält, som förut begagnats i hundratal af år, fortsatta på så sätt, att grafvarne från de senare århundradena legat i sammanhängande följd med grafvarne från de tidigare. Framför allt kunna vi vara säkra, att de fall, då man för upptagandet af nya grafvar förstört äldre, varit relativt få. Också torde man med ledning af kammarherre Vedels offentliggjorda utförliga fyndberättelser endast kunna uppvisa en enda graf, Kobbeå, gr. 16 (*Eft.*,

sid. 132, 141),[1] såsom exempel från Bornholms tidigare järnålder därpå, att man vid anläggningen af någon graf förstört äldre järnåldersgrafvar, ett mycket viktigt faktum, då vi här ha att taga hänsyn till flera tusental af grafvar.

Vi ha från andra grafplatser exempel på en egen art af sammanblandning af grafvar. Vid Hasle finnas sålunda stensättningar, af hvilka hvar och en sträcker sig öfver en skelettgraf och en brandgrop, detsamma inträffar vid Grödeby E. 30 och E. 31, där det ser ut som om flera brandgropar legat närmast under stensättningen; vid Slamrebjerg (gr. 115—116) funnos tvenne skelettgrafvar anlagda i sammanhang och öfver hvarandra. Tvenne brandgropar öfver hvarandra förekomma vid Mandhöj (gr. 59), tvenne brandgropar under gemensam stensättning vid Slamrebjerg (gr. 98). Vid intet dylikt tillfälle har den underliggande grafven förstörts. Dessa fall torde vara exempel på en begrafning af tvenne ättemedlemmar, af hvilka den ena frivilligt eller ofrivilligt följt sin herre i grafven, ett förhållande, som vi flerestädes återfinna utanför Bornholm.[2] Undantag från den regel, att under tiderna före år 300 e. Kr. graffälten fortsatts orubbade utan att äldre begrafningar störts af yngre, utgöra dylika exempel ej.

För den tid, med hvilken vi nu få att skaffa, tiden från år 550 och till hednatidens slut, förekomma ej heller undantag härifrån. Grafvarne följa på hvarandra lik-

[1] Grödeby E. gr. 30 och 31 voro tvenne skelettgrafvar, ofvanför hvilka befunno sig rubbade brandgropar (*B. O.*, sid. 61, 358). Att rubbningen skett i sammanhang med anläggningen af den underliggande grafven är sålunda icke sannolikt.

[2] Se bl. a. Montelius, *La civilisation primitive en Italie depuis l'introduction des métaux,* I. Texte, sid. 291. Fustel de Coulanges, *La Cité antique*, Paris 1890, sid. 9. Montelius i *Sv. Fornm.-för:s tidskrift*, VI, sid. 153, Edward B. Tylor, *Primitive Culture*, 3:dje uppl. vol. I, sid. 458 ff.

som under äldre tider, och det inträffar ej, att en ny graf anlagts så, att den skadat äldre, som äfven tillhört denna långa tidrymd. För tiden efter år 550 ha vi således en fast tradition i fråga om graffälten, liksom vi haft för tiden dessförinnan.

Men har en allmän emigration ägt rum från ön och har denna åter besatts af nya folkelement, så måste dessa båda perioders begrafningstraditioner hafva varit oberoende af hvarandra, med andra ord: de grafvar som tillhöra tiden efter år 550 måste hafva anlagts så, att de ej stå i sammanhang med de äldre graffälten. Detta kan visa sig på tvenne sätt. Antingen kunna de nya grafvarne läggas vid sidan af det gamla graffältet utan att utgöra dess territoriella fortsättning i samma väderstreck, som graffältet dittills följt, eller också kunna de nya grafvarne läggas så, att det äldre graffältet skadas eller förstöres. I förra fallet ha de nya inbyggarne af märken ofvan jord kunnat sluta sig till graffältets belägenhet och utsträckning, och med den skygga vördnad, som man i äldre tider visat de hädangångnes grafvar, ej velat rubba dessa, i senare fallet har man ej känt till de äldre graffälten och icke förstått meningen med de obetydliga brandgroparne, om hvilket begrafningssätt all hågkomst då måste hafva försvunnit.

Vi ha på Bornholm exempel på bådadera. På vissa ställen ha de nya grafvarne från tiden efter år 550 lagts alldeles främmande vid sidan af det gamla graffältet, på andra ha de nya grafvarne skurit sönder och förstört de äldre.

Graffält, hvilka på något af dessa sätt tillkännagifva sig hafva tillhört ätter, som inkräktat gamla bebodda orter och begrafningsplatser äro:

Socken:	
Vestermarie	Enesbjerg (*B. O.*, sid. 26).
Olsker	Pilegård (*B. O.*, sid. 321 f.).
Österlars och Gudhjem	Bækkegård (*B. O.*, sid. 382 f.).

Kobbea (*Eft.*, sid. 141 f.).
Lousgård (*Eft.*, sid. 145 ff.).
Heslegård (*Eft.*, sid 131).
Bögebjerg (*B. O.*, sid. 389 f.).
Bodilsker Kannikegård (*B. O.*, sid. 339).
Bodilsker Höjlyng (*B. O.*, sid. 26 f.).
Povlsker Munkegård (*B. O.*, sid. 391).

Vid *Enesbjerg* förekomma flera skeppssättningar, således sannolikt grafvar från vikingatiden, spridda bland rösen (från bronsåldern?).

Vid *Pilegård* har en skelettgraf (öfre gr. 15) med betselbeslag af form, som begagnats efter midten af 500-talet, anlagts ofvanpå en skelettgraf från 200-talet.

Bækkegård är ett mycket omfattande graffält, mätande omkring 150 m. i längd och lika mycket i bredd, det största på Bornholm från denna senare tid. Grafvarne äro i allmänhet af ansenliga dimensioner Sedan man någon tid begagnat graffältet, stötte man på ett tidigare ingalunda oansenligt fält af brandgropar, hvilket fullkomligt förstördes. För tolf af den nya grafplatsens grafvar, 115—120, 124—126, 128, 142, 148, har ett betydligt större men ej fixerbart antal brandgropar uppoffrats. Vid vissa af de nya grafvarne sutto delar af brandgroparne ännu fast i sidorna, andra voro mer eller mindre fyllda af jord och fornsaker från brandgropar. Några dylika funnos oskadade kvar mellan de senare anlagda grafvarne.

Kobbeå. Vi ha här redan lärt känna ett betydande graffält från tiderna före och omkr. år 300, möjligen med traditioner från bronsåldern. Af detta graffält har ett stort stycke afskurits af nya grafvar, samtida med dem vid Bækkegård. Upptagandet af gr. 14, 15, 16 och 18 har förorsakat förstörandet af flera brandgropar på samma sätt som vid Bækkegård. Intressant är gr. 31, som nederst innehåller en ofvan berörd, mycket djupt liggande

skelettgraf från 200-talet. Ofvanpå denna har den nya grafven anlagts, tydligen utan att gräfvarne känt den äldre.

Lousgård. Af de nya grafvarne 7—8, 25, 39, 45 ha äldre brandgropar förstörts. Vid gr. 48 synes äga rum samma förhållande som vid Pilegård gr. 15 och Kobbeå gr. 31.

Heslegård. I detta graffält låg en graf, gr. 11, ofvanför en graf från 200-talet, gr. 12. Gr. 11 innehöll bl. a. en fibula som *Eft.*, fig. 62, tillhörande tiden efter år 550.

Bögebjerg, ett mycket sent graffält i hvars kant finnes en del brandgropar. Gr. 4 och 7 äro upptagna öfver dylika.

Vid *Kannikegård* har ett graffält (gr. 195—197) lagts i kanten af det gamla, ungefär midt i dettas sträckning från norr till söder.

På *Bodilsker Höjlyng* lågo skeppssättningar från vikingatiden blandade med rösen från bronsåldern eller den allra äldsta järnåldern.

Munkegård, mycket sent graffält, har anlagts på alldeles samma ställe som ett graffält med brandgropar, hvilka därigenom förstörts.

Sedan länge har man i namnet på Bornholm sett ett sammanhang mellan denna ö och burgundernas folk. Öns inbyggare kallades ännu i slutet af järnåldern »burgunder», Burgendan (Aelfred), Burgendas (Wulfstan); ön själf år 1245 (inhemskt) Burgundarholm, år 1299 (danskt) Borghundarholm, senare Burghændeholm, år 1268 Borundeholm, på 1300-talet Borendeholm, Borendholm och (isländskt) Burgundarholmr.[1] I namnet Bornholm ingår sålunda det på inbyggarne: det betyder burgundernas ö. Namnet på inbyggarne härrör från en äldre form

[1] Kossinna i *Indogermanische Forschungen,* VII, sid. 281 f. Brate i *Sv. Fornm.-för:s tidskrift,* IX, sid. 329 f.

af öns namn, Borgund, »den höga ön», »bergön», en benämning som låg nära till hands för öbornas närmaste grannar, bebyggarne af Skånes flacka sydvästra kust, hvilka hvarje dag kunde iakttaga öns högt uppskjutande strandklippor.

De tidigaste notiser, klassiska lärde lämna oss om burgunderna, finnas hos Plinius och Ptolemæus. I fjärde boken af *Historia naturalis* yttrar sig den romerske historieskrifvaren om germanerna, hvilka han indelar i fem hufvudstammar. Den östligaste af dessa är Vandilerna, hvilka innehafva östra Germanien: Vandili quorum pars Burgundiones uarinne Charini Gutones. Burgunderna äro således en vandilisk, d. v. s. östgermansk, stam och efter fåtalet uppräknade namn att döma en betydande sådan. Goterna antagas allmänt hafva bott vid Weichsels mynningar, och efter all sannolikhet ha äfven Vandilerna bott i dessas närhet. Grannar i väster till goterna voro burgunderna. Ptolemæus försätter dem nämligen (II, 11, 15) såsom grannar till Semnonerna mellan Suebus (Oder) och Vistula (Weichsel). Således ha burgunder och goter tillsammans vid tiden omkr. 100 eft. Kr. bebott området vid Oders mynning, mellan Oder och Weichsel samt Weichsel—Nogat-deltat. Detta område företer redan under Tène-tid bestämda arkeologiska skiljaktigheter, i det landet väster om Leba utmärkes af sitt nära arkeologiska samband med Bornholm, landet öster därom med Gotland—Öland—Östergötland. Af dessa delar innehade burgunderna den västra d. v. s. trakten kring Oders mynning söder om en linje, sträckande sig från flodmynningen till gränsen af nuv. Mecklenburg-Strelitz, vidare kusten af Östersjön fram till floden Leba samt Gollnows, Regas, Persantes, Wippers, Stolpes och Lupows flodområden. Från Tène II och fram i romersk tid stod denna trakt i den intimaste förbindelse med Bornholm, och de arkeologiska förhållandena äro i flera

fall identiska. Såsom Brate yttrat, kan namnet burgunder ej hafva gifvits folkstammen i dessa trakter, utan måste hänföra sig till öbefolkningen, och det har följt de utvandrande öborna till denna Bornholm närmast liggande kust af kontinenten. Under senare Tène-tiden ha således de (från Bornholm härstammande) burgunderna innehaft såväl Bornholm som östra Pommern.[1] Burgundernas uppträdande i historien gör tydligt, att de utgjort en särdeles talrik folkstam, hvilket hänvisar på ett gemensamt uppträdande af de — efter fynden att döma mera manstarka — öborna och den på fastlandet bofasta delen af folkstammen.

Om burgundskarornas tidigaste vandringar mot söder gifva oss historieskrifvarne mycket få upplysningar. Antagligen ha de brutit upp samtidigt som flera andra östgermanska stammar och tagit vägen mot söder. Under 200-talet finna vi dem i Ungern eller södra Ryssland i olycklig strid med goterna, med hvilka de under sin vistelse i södern redan vid 200-talets midt trädt i beröring[2]. Sannolikt i dessa nejder[3] inträffar äfven under samma århundrade den våldsamma sammanstötning med gepiderna, i hvilken burgundernas här blir i det närmaste tillintetgjord (pene usque ad internicionem).. Uppgiften torde ej kunna dragas i tvifvelsmål, då den är lämnad af goten Jordanes (Getica XVII), hvilken icke haft anledning att öfverdrifva

[1] Ehuru tidpunkten för burgundernas besättande af här angifna landsträcka synes framgå såsom ett korollarium af ofvanstående (jfr kap. I och II), anser jag mig icke böra framställa någon mening i denna fråga, innan jag fått tillfälle att närmare studera de samlingar, som innehålla föremål från burgundernas område på kontinenten.

[2] Jfr. L. Schmidt i *Quellen und Forschungen zur alten Geschichte und Geographie,* heft. 7, sid. 78, 64 f.

[3] En möjligen i Ungern funnen fibula som A., 219 (Almgren sid. 206) af en form, utmärkande för Bornholm—östra Pommern kan tänkas hänvisa på burgundernas uppehåll i Ungern under 200-talet. Fyndet är enastående och osäkert.

gepidernas bragder. Härefter synes det vara slut med burgundernas bedrifter i östra Europa.

Vid midten af 270-talet öppna burgunderna jämte vandaler en kamp med kejsar Probus, som (år 278 el. 280) besegrar dem. Senare befinna sig burgunder längre i väster och möta omkr. 360 vid öfre Donau Julianus. Tillsammans med alamannerna hafva de gjort sitt första inbrott i Gallien. Senare sammandrabba de på kejsar Valentinianus' tillskyndan med alamannerna men draga sig tillbaka. I början af 400-talet besätta de Rhen i trakten af Mainz och utvidga därefter sitt rike inåt Gallien.

Vi hafva ofvan sett, huru invånarne i östra Pommern omkr. 200 e. Kr. börjat lämna sina gamla boplatser, samt att vid samma tid någon utvandring ägt rum från Bornholm. Säkerligen tillhöra de burgunder, hvilka vid midten af 200-talet uppträda i Ungern, dessa utvandrare. De kunna emellertid icke häfda sin ställning bland öfriga utvandrade östgermaner, gepider, goter etc. och deras svaghet visar sig i en rad af motgångar. Men oaktadt deras nederlag angifves som tillintetgörande, visa de sig senare mycket manstarka. Deras närvaro vid romerska rikets gräns är hotande och kejsaren lyckas afvända faran endast genom att hetsa dem på västgermanska folkstammar. Detta kan endast förklaras däraf, att de erhållit förstärkningar hemifrån, d. v. s. från Bornholm, och dessa förstärkningar måste hafva inträffat under tiden mellan deras stora nederlag och deras nya uppträdande, således vid slutet af 200-talet och under förra delen af 300-talet. Häraf förklaras Ammianus Marcellinus' yttrande (XXVIII) om burgunderna, då de under 300-talet åter börja ingripa i händelserna: »ett folk, stadt i utomordentlig tillväxt i anseende till kraften af det oerhördt talrika unga manskapet». Arkeologiskt motsvaras dessa förstärkningar, hvilka föranleda burgundernas förnyade uppträdande och

deras egentliga maktutveckling af det samtida upphörandet af de bornholmska graffälten.[1]

---

[1] Almgren har (sid. 98) framhäft sannolikheten af, att i de romerska limeskastellen befintliga fibulor härstamma från anstormande germanskaror. Det är dock icke möjligt att bland dem skilja exemplar, utmärkande för Bornholm, från öfriga nordgermanska 200-talsfibulor.

II.

Bornholm efter midten af sjätte århundradet.

Bornholmska fornsaker från midten af sjätte århundradet till hednatidens afslutning.

I efterföljande undersökning tages hufvudsaklig hänsyn till sådana skandinaviska fornsaksformer, hvilkas utveckling berör Bornholm. Af öfriga skandinaviska fornsaker medtagas sådana, hvilkas studium bidrager att fastställa den allmänna gången af de arkeologiska formernas utveckling under tiden efter 500-talets midt.

Fibulor.

I. Fibulor med af ytornamentet betingad begränsningslinje.

A. Fibulor uppkomna ur äldre fibulaformer.	o. 550	o. 600	o. 675	o. 750	o. 800	o. 850	o. 900
Fågelformiga fibulor		a^1	a^2	a^3			
B. Fibulor uppkomna af frigjorda ornament.							
1. Däggdjursformiga fibulor...			b^1	b^2			
Fiskformiga fibulor		c^1	...	...			
2. Hakformiga fibulor		d^1	d^2	d^3			
3. Ögleformiga fibulor			e^1	e^2			

II. Fibulor med af ytornamentet delvis beroende begränsningslinje.

Fibulor uppkomna ur äldre fibulaformer.	o. 550	o. 600	o. 675	o. 7			
Ryggknappsspännen.							
a. med endast en utåtgående rundel vid fotstycket		f^1	...	...	...	...	...
b. med tre utåtgående rundlar vid fotstycket — åtskilda		g^1	...	...	...		
— förenade ...			h^1	...	...	...	...

III. Fibulor med af ytornamentet oberoende begränsningslinje.

	o. 550	o. 600	o. 675	o. 750	o. 800	o. 850	o. 900
A. Fibulor uppkomna ur äldre fibulaformer.							
1. Näbbformiga fibulor	i^1	i^2					
2. Likarmade fibulor	k^1	k^2			k^5	k^6	k^7
B. Fibulor uppkomna af beslag.							
1. Rektangulära fibulor		l^1	l^2	l^3			
2. D-formiga och treflikiga fibulor		m^1			m^4	m^5	m^6
C. »Självständigt uppkomna» fibulor.							
1. Runda spännbucklor,							
a. Art. I,							
med löpande dekoration			n^1	n^2			
med från midtpunkten bestämd dekoration			o^1	o^2	o^3	o^4	
b. Art. II,							
med löpande dekoration		p^1	...		...	...	
med från midtpunkten bestämd dekoration		q^1	q^2			...	...
2. Ovala spännbucklor,							
med dekorationen bestämd af fibulans längdriktning		r^1	r^2	r^3	r^4		
med från midtpunkten bestämd dekoration		s^1	s^2	s^3	s^4	s^5	s^6

Fibulatyperna erfara i Norden vid slutet af 500-talet en mycket stark ombildning, efter det att de under de två närmast föregående århundradena utvecklat sig i en utpräglad något monoton riktning. Ett karaktäristiskt drag i denna utveckling är den förändring, fibulornas form undergår genom anbringandet i deras ytterkanter af mer eller mindre självständiga ornament. Dessa ornament anbringas att börja med ganska oorganiskt, sedermera åstadkommes ett mera intimt sammanhang, och slutligen ha ornamenten så fullständigt inkomponerats i det egentliga föremålet, att dettas form därigenom i väsentlig grad blifvit förändrad.

Genom denna utveckling har emellertid ornamentets självständighet i det närmaste uppgifvits, i det att det fått foga sig efter föremålets hufvudform, hvilket torde

äga sitt sammanhang med den förvirring i ornamentiken, som inträder redan under förra delen af 500-talet, afslutningen af Salins stil I.

Vid tiden omkring år 550 framträder som en naturlig följd häraf åter behofvet att göra ornamentet själfständigt, men man gar nu en annan väg, än den man försökt under 400-talet. I stället för att såsom förut fästa de ornamentala delarne af föremålet i kanten af detta, ombildar man ornamentet självt till ett föremål, hvars begränsningslinje rättar sig efter ornamentets behof. Detta medför, då man af praktiska skäl måste äga relativt stora föremål, att ornamentet tillväxer i storlek. Äfven i det enstaka men viktiga fall, da man som förut fäster ornament vid föremalets kant, ryggknappsspännena, äro de af en storlek, hvartill motsvarigheter icke finnas under den tidigare perioden. Det var dock endast större och mera i ögonen fallande föremål, som behandlades på detta sätt. Liksom man under 300-talet vid sidan af de silfverbelagda praktspännena ägt enkla fibulor, hvilka mera voro afsedda att begagnas än beskådas, förfärdigade man äfven nu smärre spännen af den enklast möjliga grundform, hvilka till en början försågos med få eller inga sirater. Endast i vissa tillfällen, då man ombildade andra föremal till fibulor, följde jämte formen äfven dekorationen med (de rektangulära fibulorna). Annars äro storlek, form och dekoration mycket oansenliga.

Jag har i följd häraf till hufvudindelningsgrund för fibulorna fran denna tid tagit ytornamentets förhållande till föremålets form, dess begränsningslinje. Denna indelning åskadliggör parallelliteten i första hufvudgruppen mellan t. ex. de fågelformiga och de däggdjursformiga fibulornas utveckling och i tredje hufvudgruppen mellan t. ex. de ovala och de runda spännbucklornas. Den visar icke blott ett inbördes sammanhang mellan de först nämnda serierna utan äfven den bestämda skillnaden

mellan dessa och de senare. Å ena sidan tidens praktspännen, å andra sidan dess häftnålar.

Men denna indelningsgrund är äfven kronologisk. Fibulorna af den första hufvudgruppen ha alla upphört efter halftannat århundrades förlopp, just då de nått sin rikaste utveckling. Under denna tid äro fibulorna af den tredje hufvudgruppen de obetydligare, men samtidigt med det, att deras förut öfverlägsna rivaler försvinna, träda denna grupps fibulor i första planet och blifva tidens förnämsta praktpjäser. Den andra hufvudgruppens fibulor utvecklas, tack vare sina med första hufvudgruppens öfverensstämmande delvis af ornamenten betingade begränsningslinjer, under den tid, då denna grupp lefver, och fortsätter äfven under den period, då den tredje hufvudgruppen förhärskar, sin utveckling på grund af sin med denna grupps öfverensstämmande delvis af ornamentationen oberoende begränsningslinjer, under det att då de naturliga begränsningslinjerna försvinna. Dessa spännen lyckas sålunda genom sin i detta afseende blandade karaktär att bibehålla sig i första planet under båda perioderna.

I. Fibulor med af ytornamentet betingad begränsningslinje.

Hos denna hufvudgrupp realiserar sig i Norden smaken för fullt fria ornament för första och enda gången i form af fibulor, och de spännen, som tillhöra den, gifva därför ett ganska egenartadt intryck. Till hela sin karaktär stämmer denna hufvudgrupp mera med påsyningsbeslag från denna och följande tid än med öfriga kända fibulor. Orsaken, att en särskild grupp, hvilken till karaktären hör hit, begagnas till påsyningsbeslag, torde också enbart vara att söka däri, att den yttre for-

men icke lämpar sig för anbringandet af nålen. Redan tidigare har man ägt smak för ytornament af den art, hvarom här är fråga, men först genom att frigöra ornamenten fullständigt och begagna dem till påsyningsbeslag och till fibulor, således till självständiga föremål, erhålla de en rikare utveckling. Samma utveckling genomgå de ur äldre fibulatyper uppkomna typer, som höra till denna grupp.

A. Fibulor uppkomna ur äldre fibulatyper.

Fågelformiga fibulor.

Äldsta af mig kända prototypiska form för dessa fibulor i Norden synes af fig. 23 (Rygh 266). Fibulans

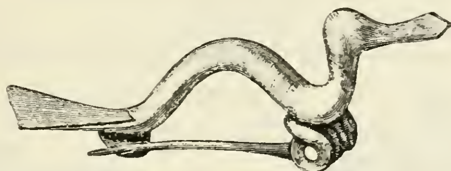

Fig. 23. *Fibula af brons. Nordre Trondhjem, Norge.*

båge är enligt en under 400- och 500-talen vanlig regel utdragen på andra sidan hufvudet till en längd motsvarande fotens. Försök att bilda ett självständigt ornament visar sig däri, att denna utdragna ända formats till ett primitivt fågelhufvud. Idén att förse fibulans öfre ända med fågelhufvud tyckes hafva sitt ursprung i södra Ryssland. Från Kertch äro fågelliknande fibulor kända (de Baye, *Les Bijoux Gotiques de Kertsch*, sid. 5, fig. 7 och 8) samt i ett exemplar från Ostpreussen (*Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia*, häft. XXI, sid. 171). Dock finnes oberoende häraf redan från 300-talet exempel från

Skandinavien på en liknande tendens (fig. 24, *Månadsbladet*, 1896, sid. 75), men det är ej sannolikt, att en fibula-

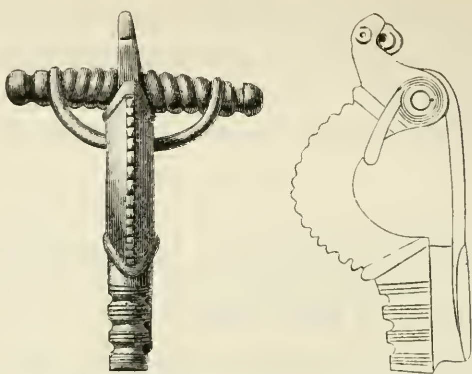

Fig. 24. *Fibula af brons. Småland.*

form som den här citerade gifvit upphof till serien af de senare fågelformiga fibulorna.

Från Sverige finnas fibulor (fig. 25), hvilka stå nära de fågelformiga. En jämförelse med orig. till fig. 23 visar för dessa fibulor följande drag:

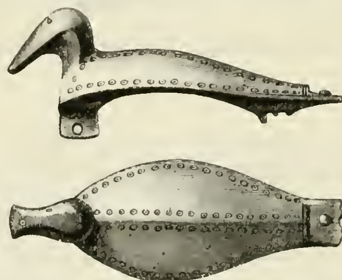

Fig. 25. *Fibula af brons. Öland.*

Bågen kupig, bredare, hvarigenom fågelkroppens form framträder tydligare, men vingarna ej ännu markerade. Halsen och stjärten mindre. Fötter saknas. Fågelhufvudet upprättstående.

Stadium I (a[1]): Fågelhufvudet i horisontal linje med kroppen, från hvilken det skiljes genom en insänkning,

likaså stjärten. Hufvudet i tidiga exemplar rått behandladt, bredt med delvis parallella, jämförelsevis långt utdragna sidokanter, som framtill afslutas med en afrundad eller tillspetsad båge. Vingarne å sena exemplar utmärkta. Ytan med små cirkelornament, däraf tvenne på ögonens plats. Smal stjärt. Fötterna ej synliga.

Skåne? Lunds mus. 10923. *Bornholm.* Bækkegård gr. 112 (1 ex. öfvergång till stadium II) Köp. mus. C 2480, gr. 157 (1 ex.) Köp. mus. C 2617. *Norge.* Lister og Mandal, Vause pgd, Sunde (*Aarsberetninger*, 1876 sid. 19, 99) Kristiana mus. C 8292.

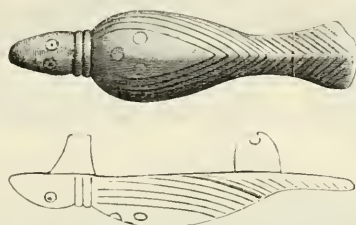

Fig. 26. *Fibula af brons. Skåne.*

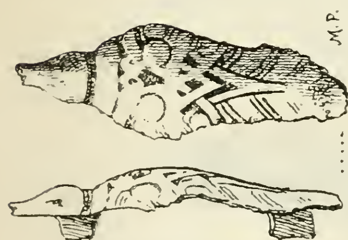

Fig. 27. *Fibula af brons. Bækkegård gr. 157. Bornholm.*

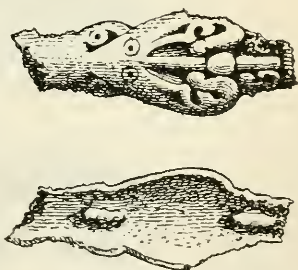

Fig. 28. *Fibula af brons. Bækkegård gr. 112. Bornholm.*

Stadium II (a^2). Fågelhufvudets och stjärtens läge = föregående, utan eller med endast svag insänkning mellan hufvudet och kroppen. Hufvudet med framåt spetsig afslutning, ofvantill med dekoration, obetydlig eller enligt stil II. Vingarne skarpt utmärkta. Stjärten bredare. Fötterna vanligen tydliga. Å somliga exemplar öfverytan med smal självständig dekoration.

Öland. Kastlösa socken, Rösslösa, Sthlm mus. 7916. Sandby socken, Skarpa Alby, Sthlm mus. 1985, Norra Möckleby socken, Dörby Sthlm mus. 6051: 32, Gärdslösa socken, Hagby, samt ännu 2 ex.

Fig. 29. *Fibula af brons med förgyllning i vingarnes fördjupningar. Bækkegård gr. 26. Bornholm.*

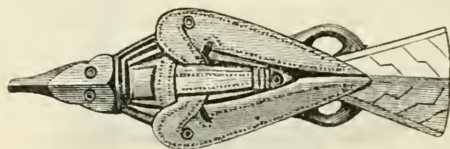

Fig. 30. *Fibula af brons med beläggning af hvit metall. Öland.*

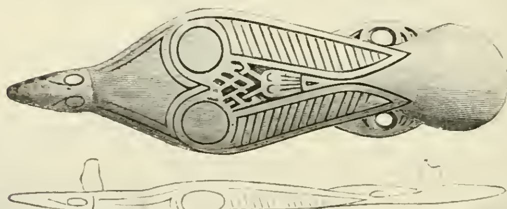

Fig. 31. *Fibula af brons. Skåne.*

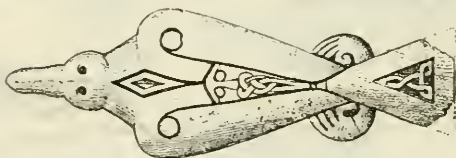

Fig. 32. *Fibula af brons med beläggning af hvit metall. Bækkegård gr. 157. Bornholm.*

Fig. 33. *Fibula af brons. Öland.*

Sthlm mus. utan inv. nr. *Skåne*, Fuglie, Sthlm mus. 2549. Hammar socken, Stora Hammar, Sthlm mus. 8651 b. *Skåne* (västra), Lunds mus. 13032. *Bornholm.* Bækkegård 26 (2 ex.) 106, 157 gr. Köp. mus. C 2357, C 2461, C 2616.

Ett fågelformigtbeslag motsvarande detta stadium är funnet i

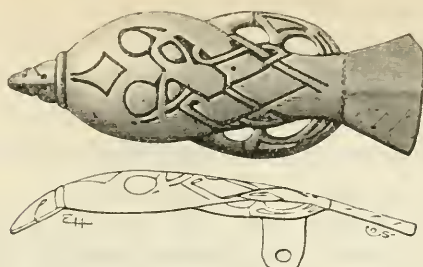

Fig. 34. *Fibula af brons. Öland.*

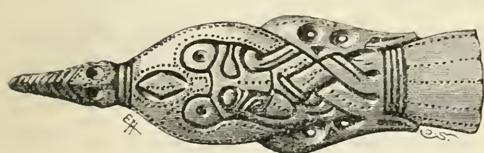

Fig. 35. *Fibula af brons med beläggning af hvit metall. Öland.*

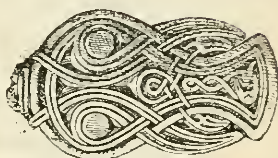
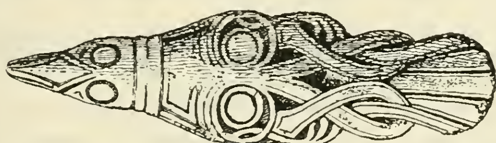

Fig. 36. *Fibula af brons. Lousgård gr. 13, Bornholm.*

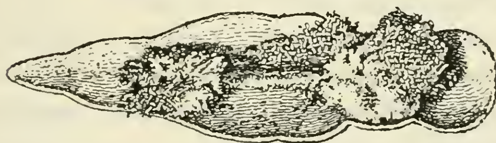

Fig. 37. *Fibula af brons. Lousgård gr. 18, Bornholm.*

Fig. 38. *Fibula af brons. Skåne.*

Vendelgraf XIV. (*Studier tillägnade Oscar Montelius,* sid. 104, fig. 5).

Stadium III (a³). a) Hufvudets och halsens läge = föregående. Hufvudets afslutning = föregående, emellanåt med självständig dekoration. Vingarne utmärkta. Fötterna starkt utbredda, bilda en art nytt vingpar, hvarigenom hela fibulan bakom hufvudet blir ungefär jämnbred. Ytan starkt dekorerad med mer eller mindre självständig dekoration. Sen stil II eller stil III.

Ex. *Öland*, Kalmar mus. 177. St. H. M. numreradt 1847. *Skåne* (sydöstra), Borreby, Ola Hanssons samling. *Bornholm*, Bækkegård gr. 77, Köp. mus. C 2417 (defekt), Lousgård gr. 13, Köp. mus. C 5613, Lousgård gr. 18, Köp. mus. C 5634.

b) Insänkning mellan hufvudet och kroppen, fötterna bandformigt följande kroppen bakåt. För öfrigt = a. Banddekoration.

Ex. *Norge*, Hedemarken, Löiten gr. 33 (afbildadt i *Aarsberetninger*, 1879, fig. 31).

Den allmänna gången af denna utveckling är sålunda denna: vissa fibulor förses framtill med ett fågelhufvud på en hög hals. Detta lockar att bilda den öfriga delen af fibulan till likhet med en fågel. Halsen blir kortare, bågen bredare. Senare sänkes hufvudet till samma höjd som bågen, hvarigenom man åsyftar att frambringa illusionen af en ofvanifrån sedd fågel, men ännu bibehålles en insänkning mellan fågelhufvudet och kroppen. Dekorationen är, liksom på öfriga obetydligare fibulaformer från denna tid, ingen eller bestående af små ringar. Så småningom framträda vingarne mera bestämdt både genom ytans dekoration och genom ett afpassande af begränsningslinjen. Insänkningen mellan hufvud och kropp minskas kontinuerligt, utom i Norge, hvarest den framgent bibehålles, och hufvudet får samtidigt en naturlig form. Benen framsträckas bakom vingarne såsom på en fågel i flykt. Ännu bibehåller sig i många fall den kupiga ryggen. Men redan under detta stadium, från naturimitationens sida sedt det mest lyckade, visar sig också en tendens att begagna de lediga ytorna till

en självständig dekoration. I gruppens sista stadium växer denna dekoration vidare ut och framtvingar bredare ytor. Man uppnår detta genom att göra stjärten bredare vid roten och genom att nedanför de ursprungliga vingarne låta ett nytt vingpar växa fram, som helt eller delvis upptager de gamla fötternas plats, hvarigenom den pa alla de hittills brukliga formerna befintliga indragningen mellan bål och stjärt försvinner. Den härigenom uppkomna, nästan jämnbreda ytan blir starkt dekorerad. Vingfästena, hvilka ursprungligen varit obetydliga eller saknats, växa samtidigt ut till relativt stora, emellanåt upphöjda rundlar i analogi med benfästena å de ornamentala däggdjuren. Beläggning med hvit metall framträder under stadium I, är under stadium II vanlig, men är senare känd blott genom ett exemplar. Förgyllning i fördjupningarna visar sig fastän sällsynt, rikast å ett ex. af stadium III.

B. Fibulor uppkomna af frigjorda ornament.

1. Däggdjursformiga fibulor.

Redan under Tène-tiden förekommer seden att utföra afbildningar af djur, företrädesvis ägnade att ses uppifrån, hvarpå vi i det mindre djuret i bottnen af Gundestrupskärlet äga ett storartadt exempel. Djuret, som har lång svans, ligger med framåt sträckta ben (fig. 39).

I de provinsialromerska länderna under den tidigare kejsartiden förekomma ingalunda ovanligt sådana djur. Dessa äro små självständiga föremål, långdragna, med lång stjärt och något utåtriktade ben (fig. 40.) (Mainz mus).

Tillsammans med så många andra romerska motiv införes äfven detta, ett självständigt djur liggande med utåtriktade ben, i den nordiska konstindustrien. Motivets upptagande i Norden är samtidigt med införandet af öfriga romerska prototyper för den germanska djurornamentiken. Vi hafva ett exempel i originalet till fig. 41

appliceradt på understycket af en fibula. Denna jylländska 300-tals-fibula hänvisar äfven i fråga om ornamenteringen af öfverstycket direkt på romerska förebilder.

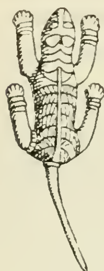

Fig. 39. *Från den inre bottnen af det stora silfverkärlet, funnet vid Gundestrup, Jylland.*

Fig. 40. *Från ett stort depotfynd. Köln.*

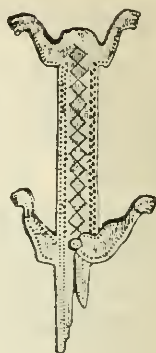

Fig. 41. *Ornament på en stor fibula af silfver. Jylland.*

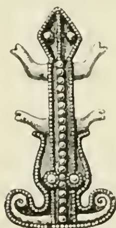

Fig. 42. *Ornament på ett guldhalsband. Västergötland.*

Fig. 43. *Ornament på ett guldhalsband. Västergötland.*

Sedan motivet väl upptagits, börjar sakta ombildningen. Vi äga i fig. 42 ett djur, som är nära i släkt med det jylländska fibulaornamentet. Båda de liggande djuren äro små, utsträckta i hela sin längd, med stjärt, utåtriktade ben och i saknad af benfästen. En skillnad lig-

ger däruti, att det senast omtalade djuret är försedt med en ryggradsliknande rand, hvilken äger sin motsvarighet hos djuret på Gundestrupskärlet. Djuret tillhör det äldsta af de stora svenska guldhalsbanden, hvilket hänföres till 400-talet.

I fig. 43 har ombildningen enligt de gällande nordiska reglerna gått betydligt längre, ehuru det typologiska sammanhanget med de tidigare nyssnämnda formerna är omisskännligt. Hos det liggande djuret ha benen försetts med benfästen, och endast fötterna men ej benen, hvilka följa kroppens längdriktning, äro utåtriktade. Stjärten har försvunnit, hvarigenom djuret är baktill afskuret. Djuret tillhör ett af de senare guldhalsbanden (början af 500-talet).

Samtidigt med det att det ofvanifrån sedda djuret göres till nordiskt, stödjes dess vidare utveckling genom en ornamental egendomlighet. I Södern, Salin, fig. 350, 637, 638, 639, som i Norden, Salin, fig. 134, 491, 593, uppkommer ett bruk att ornamentera en yta genom tvenne med ryggarna mot hvarandra lagda djur. Kropparna af dessa djur förses såsom i Salin, fig. 134, 637, 638, 639 med ett gemensamt djurhufvud, under det att i Salin, fig. 593 djurens benfästen bilda ögon i det genom sammanställningen af de båda djuren uppkomna djurhufvudet (Salin, sid. 269). Därigenom att de båda i profil sedda djuren nära förbindas med hvarandra, får hela figuren, såsom i Salin, fig. 652, en fullkomlig likhet med ett uppifrån sedt djur.

Här sammanstöta således tvenne olika strömningar. Då det uppifrån sedda djuret blifvit ett motiv i den nordiska konstindustrien, behandlas det så småningom efter nordiska regler och får därigenom samma utseende som det af tvenne i profil sedda djur uppkomna, hvilka vid sin sammanställning redan behandlas enligt gällande germansk smak.

Det förefinnes dock väsentliga skiljaktigheter. Det

uppifrån sedda djuret bibehåller längre än de i profil sedda sin afsaknad af benfästen och det är efter Gundestrupskärlets tid som oftast ett självständigt föremål (jfr dock *Antikvarisk Tidskrift* XIV, 2, fig. 69), visserligen fäst vid ett annat föremåls utsida, medan det djurornament, som uppkommit af tvenne med ryggarne mot hvarandra ställda djur, endast är en utsmyckning af det ornamenterade föremålets egen yta.

Det redan delvis fria föremålet frigöres nu fullständigt och omändras till fibula.

Stadium I (b[1]). Jämföra vi fibulan fig. 44 och ornamentet fig. 43, finna vi genast den inbördes öfverensstämmelsen. Den enda ornamentala skillnaden är, att i fibulan äfven hufvudet behandlas i för tiden karaktäristiskt mod, stil II. De band, som förbinda ryggraden med kon-

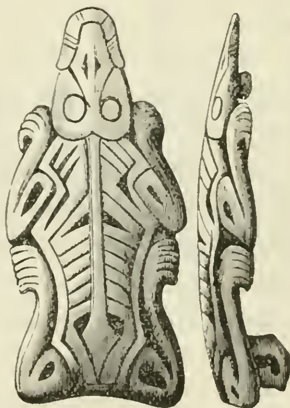

Fig. 44. *Fibula af brons. Kannikegård gr. 195, Bornholm.*

turlinjen, återfinnas redan tidigare på det ofvanifrån sedda djuret (Salin, fig. 528) samt på talrika af de i profil sedda. Stjärtens franvaro, benfästena, de längs kroppen liggande benen, de utatriktade fötterna och ryggraden äro för båda föremålen gemensamma drag. Den bornholmska fibulan tillkännagifver sig sålunda som direkt uppkommen ur ett dylikt ornament.

Ex. *Bornholm*, Kannikegård gr. 195, Köp. Mus. C 965.
Afbildning: *Eft.*, fig. 87.

Stadium II (b²). Denna form fortlefver under närmast följande tid, hvarvid djuret undergår den sedvanliga ornamentala förvandling, som karaktäriseras af sen

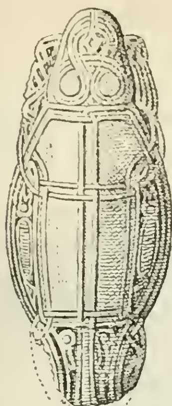

Fig. 45. *Fibula af brons. Lousgård gr. 6, Bornholm.*

Fig. 47. *Fibula af brons. Lousgård gr. 6, Bornholm.*

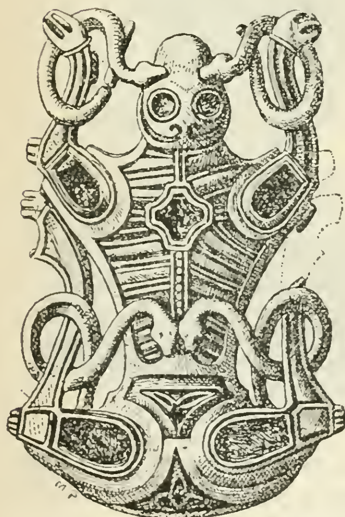

Fig. 46. *Fibula af brons. Lousgård gr. 12, Bornholm.*

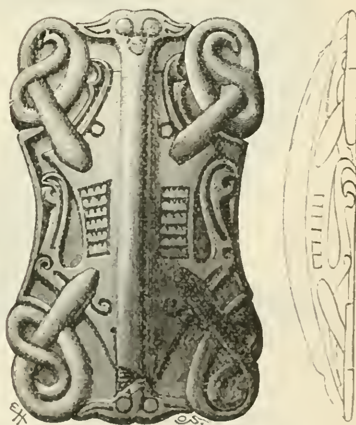

Fig. 48. *Fibula af förgylld brons. Öland.*

stil II och stil III. Under detta stadium inträder dock en väsentlig förändring, i det att jämte det ursprungliga djurornamentet uppträda andra självständiga ornament, hvilka delvis betäcka spännets yta. Detta vid sidan af

en inverkan från spännena med af ytornamentet oberoende begränsningslinjer medför, att fibulorna förlora sin kontur. I enstaka exemplar såsom å fig. 46 har dock spänneformen ytterligare utvecklats därigenom att benen frigjorts från kroppen.

Exempel från Öland och Bornholm: Stockh. Mus. 1304; 1841—61, Köp. Mus. C 2389, C 2390, C 2394, C 2395, C 2396, C 2530, C 5362, C 5405, C 6872, C 7222, C 5587, C 5592, C 5593, C 5603, C 5604, C 5607.

Afbildningar: *Sv. F.* 436. *Eft.,* fig. 88, 89, 90, 91, 92, 95, 96.

Vid sidan af fibulorna gifves det en annan fornsaksgrupp, som äfven företer ett ofvanifrån sedt djur, men hvarest begränsningslinjen af praktiska skäl är oberoende af ornamentet: svärdsfästeknappar.

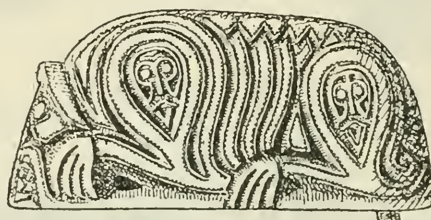

Fig. 49. *Svärdsknapp af brons. Kirmukarmu, Finland.*

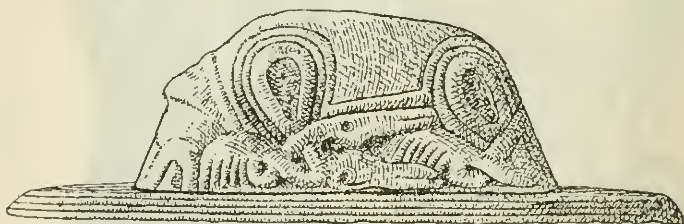

Fig. 50. *Svärdsknapp af brons. Gulldynt, Finland.*

Äldsta kända hithörande exemplar torde vara originalet till Salin, fig. 528, en samtida till djuren å guldhalsringarne, med hvilka ornamenteringen äfven företer likhetsdrag.

Senare, under 600-talet, tilltaga öfver hela Skandinavien svärdsfästeknapparne i höjd. En dylik, samtida med den däggdjursformiga fibulan från Kannikegård, är funnen vid Kirmukarmu i Finland, med hvilken det i detaljerna ganska noggrant öfverensstämmer (fig. 49). Senare är svärdsfästeknappen från Gulldynt (fig. 50). Den öfverens-

stämmer bl. a. i fråga om ormarna vid fötterna af djuret med orig. till fig. 46, med hvilken den äfven torde vara samtida.

I ett afseende afvika dessa senare svärdsfästeknappar från de med dem samtida fibulorna. Båda äga i profil en halfoval kontur, men utanför denna skjuter djurets hufvud ut. Detsamma är fallet med det vackra spännet från Öja i Södermanland (fig. 51), hvilket står dessa svärdsfästeknappar nära. Har månne denna fibulatyp, af hvilken vi hittills endast känna detta enda exemplar och hvars tidsställning är att sätta mellan den skånska och den äldsta finska svärdsfästeknappen,

Fig. 51. *Fibula af förgylld brons med hål efter i bronsen anbragt annat ämne. Södermanland.*

uppstått genom omändring af någon liknande fornsak, (jfr Aspelin, 1652)? På dylika omändringar erhålla vi under loppet af denna undersökning flera exempel. Jag har här upptagit dessa fornsaksformer i afsikt att belysa arten af sammanhanget mellan dem och de däggdjursformiga fibulorna.

Jämföra vi de fågelformiga och de däggdjursformiga fibulorna, finna vi ganska slående öfverensstämmelser. Då de icke förty äga ett alldeles olika ursprung, måste detta förhållande bero därpå, att de utvecklats under intryck af samma smakriktning. Ett gemensamt drag är, att båda äga en något kupig form. Båda nå samtidigt såväl i fråga om ytans dekoration som konturen den högsta graden af naturimitation, och båda typerna afslutas

Fig. 52. *Ornament å en fibula af silfver. Jarlsberg och Larvik, Norge.*

Fig. 53. *Ornament på en rund skifva af silfver. Slesvig.*

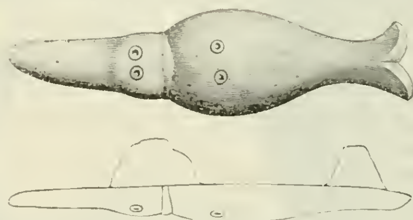

Fig. 54. *Fibula af brons med beläggning af hvit metall. Skåne.*

äfven samtidigt genom en serie fibulor, i hvilka en själfständig, af det egentliga ytornamentet oberoende dekoration uppträder och bidrager till förvanskningen af den naturliga konturen.

Närmast att hänföra till denna grupp äro de fiskformiga fibulorna. Exempel på fiskfigurer använda i ornamentiken finnas redan i Thorsbjergfyndet (fig. 53) och å Gallehushornet från 1734. Ett annat gifves här efter Salin (fig. 52), härstammande från tiden omkring år 400. Sannolikt samtida med de äldsta fågelformiga äro de fiskformiga som fig. 54 (c^1). De fiskformiga fibulorna äro i Norden sällsyntare än de motsvarande ornamenten. De bli senare bisymmetriska. Formen lämpade sig icke för vidare utveckling. I Södern gifvas talrika fiskformiga fibulor. inlagda med granater.

Exempel från Skåne (Malmö mus. 854) och Danmark (Köp. mus. 17226).

2. Hakformiga fibulor.

Mycket vanligare än de ofvanifrån sedda djuren voro i den nordiska ornamentiken de i profil sedda. Ornamentens form förbjöd dock af sig själf att använda dem till fibulor. Äfven ornament bestaende af i profil sedda djur emanciperas visserligen till själfständiga föremål, men då som påsyningsbeslag, sällan som fibulor.

Fig. 55. *Ornament på ett guldhalsband. Västergötland.*

Fig. 56. *Ornament på ett guldhalsband. Västergötland.*

Fig. 57. *Länk af brons. Gotland.*

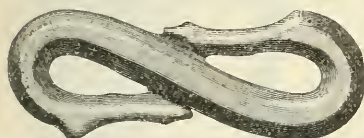

Fig. 58. *Fibula af brons. Gotland.*

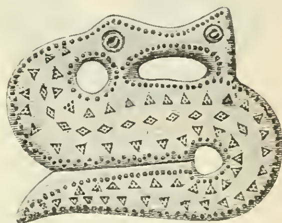

Fig. 59. *Fibula af brons. Öland.*

För att göra detta ornament lämpligt att apteras till fibula måste det först underga en förändring af en ganska betydelsefull natur. En dylik har också verkligen försiggått, redan innan tanken uppstått att göra ornamentet fullt själfständigt. Vi se i fig. 55 ett på huk liggande djur med tillbakaseende hufvud, en särdeles allmän företeelse. I fig. 56 möta vi ett liknande djur, men här ha ben och benfäste ersatts af ett andra hufvud, fullkomligt motsvarande det ursprungliga. Äfven denna art af dekoration, hvilken erbjöd sig genom den som ett band svängda kroppen, är icke alldeles ovanlig, i en något förändrad form allmän på de runda spännbucklorna från 600- och 700-talen.

Salin har, sid. 82, dock fullkomligt reservationsvis, framställt möjligheten af, att dubbelhaken gifvit upphof till här behandlade fibulaform. Skälet till Salins tvekan att fastslå detta antagande utgöres af den kronologiska åtskillnaden mellan dubbelhakarne och hithörande fibulor. Då dubbelhakarne i Norden synas försvinna med 200-talet, medan den äldsta hakformiga fibulan uppträder vid slutet af 500-talet, hvadan det således mellan dessa fornsaker existerar en tidsklyfta af minst 300 år, torde Salins tvifvelsmål vara berättigadt. Härtill kommer, att, ehuru dubbelhaken icke kunde varit ämnad att ses i sin helhet, vi dock ej hos den hakformiga fibulan träffa rudiment af det delvis skylande bandet. Orig. till fig. 57 utgör emellertid en länk i ett bälte (jfr för uppfattningen af utvecklingen Salin, fig. 500 och fibulan fig. 59). Den hakformiga fibulans tidsutveckling, sådan den här framställes, har redan af Salin, ibid., tydligt antydts.

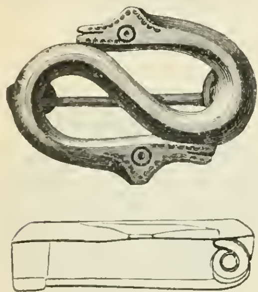

Fig. 60. *Fibula af brons. Öland.*

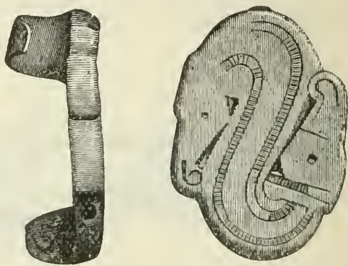

Fig. 61. *Fibula af brons. Gotland.*

Stadium I (d[1]). Nyssnämnda ornament har, i analogi med hvad som samtidigt skett med ornamentet af ett uppifrån sedt djur, emanciperats och apterats till fibula. Hufvudena rakt bakåtriktade, sinsemellan parallella. Djurets kropp odelad. Tidig stil II.

Exempel från Gotland, Öland, Skåne, Bornholm, Liffland och Norge.

Afbildningar: Salin, fig. 190, 191, 192, Rygh, 265, *Månadsbladet,* 1895, fig. 86, Aspelin, 2014, *Aarsberetninger,* 1881, fig. 21, 1893, fig. 9.

Stadium II (d[2]). Hufvudena riktade inåt mot kroppen så, att munnen biter kring kroppens ena band. Djurkroppen delad i tvenne parallella band, som dock ej äro åtskilda. Hufvudtupén eller öfverkäken utdragen, hvarigenom spännet erhåller en regelbunden oval form. Stil II.

Exempel från Bornholm, Själland och Jylland.

Afbildningar: Salin, fig. 193, *B. O.,* fig. 339.

Stadium III (d³). Hufvudets riktning = föregående. Kroppens tvenne band i sena exemplar åtskilda, hvarigenom kroppen blifvit genombruten. I stället för den försvunna tupén eller som en fortsättning af öfverkäken går kring hela spännet ett ovalt band, hvarför dessa fibulor kunna sägas intaga en mellanställning mellan hufvudgrupperna I och III. Emellanåt förekomma fyra djurhufvuden i stället för två.

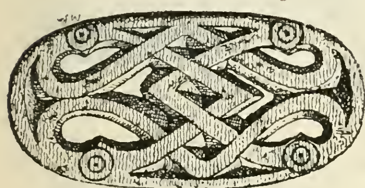

Fig. 62. *Fibula af brons. Lousgård. Bornholm.*

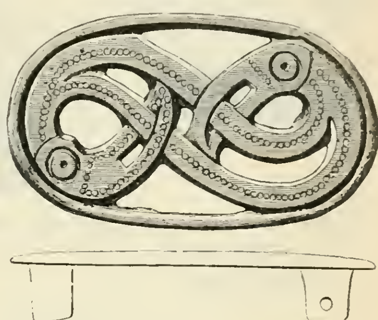

Fig. 63. *Fibula af brons. Skåne.*

Exempel från Skåne, Danmark och Norge.

Afbildningar: Salin. fig. 194, *Eft.*, fig. 72, Müller, *Jernalderen* 526, *Aarsberetn.* 1899, sid. 147, fig. B.

3. Ögleformiga fibulor.

Dessa fibulor äro närmast att jämnställa med de hakformiga, i det de äfvenledes uppkommit af emanciperade ornament, bestående af i profil sedda djur. Äfven i detta fall är det af skäl, som nyss framställts, ett ornament, hvilket icke tillhör de vanligaste hithörande typerna, som apterats till fibula.

Fig. 64 visar oss ett från romerska konsten härstammande ornament, föreställande ett djur, hvars bandliknande kropp virar sig så, att bakre delen ligger under den främre. Den cirkelrunda öppningen är utfylld med

kretsornament. Ehuru tidsafståndet mellan detta ornament och de ögleformiga fibulorna är stort (jfr dock *Antikvarisk Tidskrift*, XIV: 2 fig. 74 och Salin, fig. 500 g), 200 till 300 år, antager jag likväl med bestämdhet, att vi här äga en prototypisk form för de sistnämnda. Synnerligen allmänt har motivet icke varit[1]. Fig. 65, 66 återge tvenne ornament, i hvilka likaledes den bandformiga kroppen är virad på sätt nyss sagts, men djuren äro i båda fallen fotförsedda.

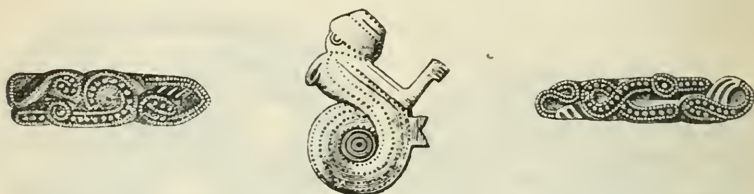

Fig. 65. *Ornament på ett guldhalsband. Västergötland.*

Fig. 64. *Ornament på en fibula af silfver. Jylland.*

Fig. 66. *Ornament på ett guldhalsband. Västergötland.*

Stadium 1 (e[1]). Det nämnda ornamentet har tillökats därigenom, att kroppen lagts i ännu en vindling. Kroppens främre del fortfarande öfver den bakre. Det monströsa hufvudet har ersatts med ett regelrätt i stil II, och konturlinjerna ha som sedvanligt utpräglats. Dekorationen, till större delen bestående af i rader efter kroppens svängning ordnade punkter på sidorna och midten af kroppen, är likartad, likaså i vissa exemplar det genom kroppens böjning uppkomna cirkelornamentet och dess dekoration.

Exempel från Gotland, Öland, Finland (afvikande i fråga om dekorationen af kroppen) och Bornholm.

Afbildning: Aspelin, 1225.

---

[1] Det får naturligtvis ej förväxlas med de mycket vanliga motiv, i hvilka djurets hufvud eller något af dess ben sammanvecklats med hvarandra eller med kroppen, eller i hvilka olika djurs kroppsdelar invecklats i hvarandra. Äfven ett ornament som Salin, fig. 582 hör ej hit.

Stadium II (e^2). Hvarje ögla bestående af ett djur med särskildt djurhufvud. Kroppens främre del under den bakre. Hufvudena mindre. Dekoration af cirkel-

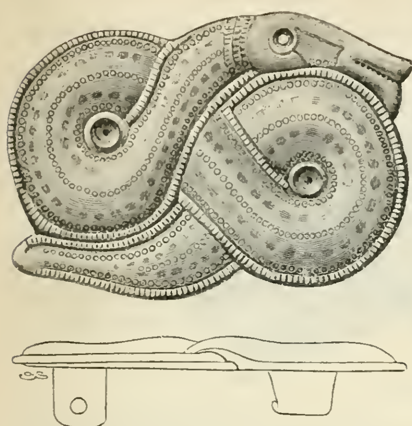

Fig. 67. *Fibula af brons. Öland.*

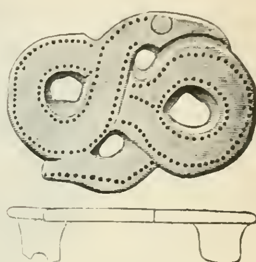

Fig. 68. *Fibula af brons. Gotland.*

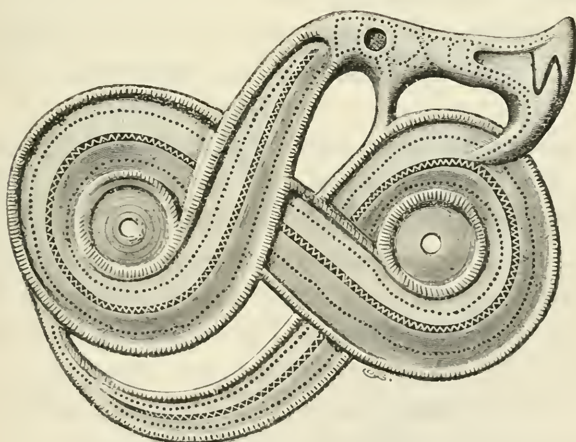

Fig. 69. *Fibula af brons. Gotland.*

figurerna i öglans midtpunkter saknas. Dekorationen på kroppen endast på midten.

Exempel från Gotland och Finland.

Afbildning: *Finskt Museum,* 1897, sid 85, fig. 6.

En sammanställning af de af frigjorda ornament uppkomna fibulorna visar oss flera gemensamma drag i deras utveckling. De hafva alla uppstått af ornament, hvilka under längre tid än de samtida kamraterna stått under den romerska smakens lydnad, och det är först i

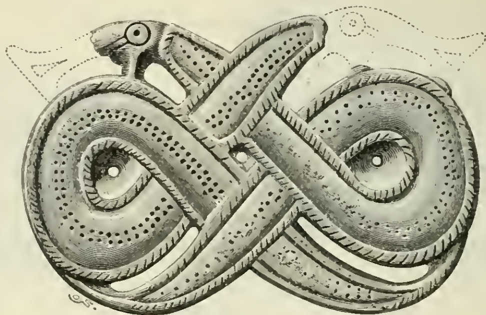

Fig. 70. *Fibula af brons. Gotland.*

och med det, att de apteras till fibulor, som de till alla delar ombildas enligt germanskt skick. De ha också alla, endast med undantag af de få och obetydliga fiskformiga fibulorna, bibehållit sig såsom fria ornament, till hälften självständiga föremål, som fastnitats vid ytan af andra.

På grund af sitt ursprung börja de alla med synnerligen fria konturformer, och nå samtidigt, under stil II:s senare tidsskede, sina för oss mest tilltalande utvecklingsformer. De hakformiga fibulorna äro redan från början bisymmetriska, de däggdjursformiga och de ögleformiga monosymmetriska. Vid tiden för uppträdandet af stil III bli äfven de ögleformiga bisymmetriska, och på flera af de däggdjursformiga, som genom sin natur mest sträfva emot denna utveckling, uppträda bisymmetriska drag, somliga bli t. o. m. fullkomligt bisymmetriska (jfr fig. 47). Äfven hos de hakformiga utpräglas bisymmetrien skarpare genom en ändring af fibulan, hvarigenom tvenne nya djurhufvuden tillkomma, analogt med hvad som samtidigt inträffar med de ögleformiga. Men i det hela taget

voro dessa spännetyper icke lämpade för vidare symmetrisk utveckling, och då de sålunda ej passa för denna allt starkare framträdande tendens, dö också alla typerna samtidigt, liksom äfven den fågelformiga fibulatypen, hvilken ej heller kunde fogas i denna utvecklingslinje.

I sammanhang härmed står den naturliga konturlinjens försvinnande. Det behof af regelbundenhet, som föder de bisymmetriska formerna, tål icke fibulans fria kontur. De däggdjursformiga fibulorna, hvilka till storlek och äfven till form, ehuru uppkomna på från de ovala och de rektangulära fibulornas alldeles skilda vägar, påminna om dessa, röna ett starkt inflytande af deras regelbundna konturlinjer, och härigenom uppstå sådana hybrida exemplar som orig. till fig. 48 och *Eft.*, fig. 96. Men symmetrien kräfde, att oregelbundenheterna ej blott i ytans ornamentik utan äfven i föremålets kontur försvunno. Dessa fibulatyper ägde då icke längre någon möjlighet att äfven med betydande koncessioner bibehålla sin existens.

Man hade under de föregående århundradena försökt att använda en till konturerna endast genom sin egen natur betingad ornamentik i fibulornas kanter, man hade nu tagit upp försöket på nytt genom att af ornamenter göra självständiga fibulor. Båda gångerna stranda försöken därpå, att fornsakens egen form vinner herraväldet öfver ornamentets.

II. Fibulor med af ytornamentet delvis beroende begränsningslinje.

Fibulor uppkomna ur äldre fibulaformer.

Ryggknappsspännen.

Under benämningen ryggknappsspännen sammanför jag tvenne grupper af fibulor, hvilkas uppkomst är sins

emellan olika, men besläktad. Den genomgående parallelliteten i dessa fibulors utveckling rättfärdigar denna sammanslagning. Orsaken till benämningen är självklar. Tidigare spännen äro emellanåt prydda med en tunn ryggsköld, och den mycket sporadiskt förekommande ryggknappen å några fibulor från närmast föregående period torde icke föranleda någon sammanblandning, i synnerhet som i fibulorna af annan typ knappen icke ingår som en hela utseendet väsentligt bestämmande del af föremålet såsom hos hithörande fibulor.

Ryggknappsspännena stå, ensamma bland denna tids fibulor, i filialförhållande till den föregående periodens praktspännen, fastän till de mindre bland dessa. Orsaken har legat däri, att endast dessa spännen voro i stånd att tjänstgöra som stomme för en klar och genomskinlig ornamentik passande för den pånyttfödda smak för tydliga och i följd däraf relativt stora ornamentala föremål och figurer, som utmärker tiden för inträdet af stil II.

Salin har sid. 64—67 tydligt uppvisat ursprunget och beskaffenheten af dessa fibulor, och jag har härtill intet väsentligt nytt att tillägga. Enligt sitt ursprung måste ryggknappsspännena indelas i tvenne hufvudtyper:

1. Ryggknappsspännen med endast en utskjutande rundel.

2. Ryggknappsspännen med tre utskjutande rundlar.

1. (f^1...) Den första af dessa serier har uppkommit ur fibulor med triangulärt understycke som Salin, fig. 147, 148, 495. Understycket förses på sidorna med kanthufvuden och afslutas med en rundel, samtidigt med det att den runda ryggknappen tilltager i storlek. Fotens inre del är till en början smal och kanthufvudena sträcka sig med naturlig begränsningslinje utåt och inåt ned utefter denna. I regeln uppstå pa så sätt mellanrum innanför kanthufvudena, så att foten blir genombruten.

Så småningom tillväxa fibulans alla delar i längd

och bredd, fotens inre del blir bredare och mellanrummet mellan denna och kantdjuren minskas och försvinner.

Slutligen tillväxer fibulan äfven i höjden, sidorna erhålla själfständig ornamentering, och äfven på ytan framträder en ny dekoration, hvarvid det gamla ornamentet af kantdjur förvanskas.

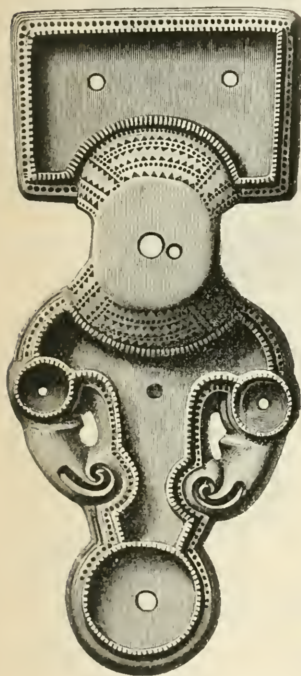

Fig. 71. *Fibula af brons. Gotland.*

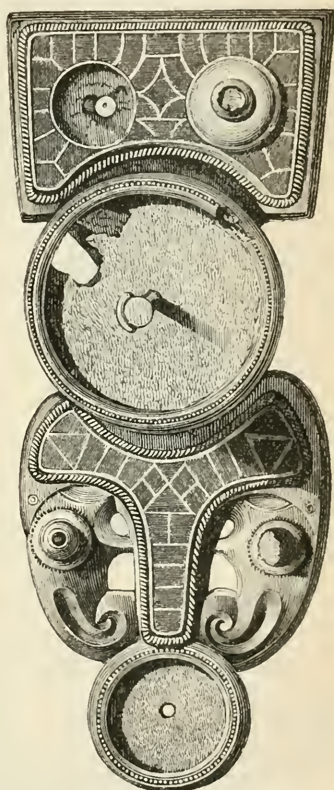

Fig. 72. *Fibula af brons med infattade granater. Gotland.*

Exempel föreligga från Gotland i ett hundratal, utanför Gotland enligt vidfogade öfversikt:

Sverige. *Uppland,* Bondkyrka socken, Ultuna, Sthlm mus. 7078.
Öland, Sandby socken, Sthlm mus. 1304, 1836: 66, d:o Södra Sandby, 1304, 1838: 86, Runstens socken, Bjärby, 1985, 1851: 11, 1856: 66 (?) (alla fyra med hvarandra nära öfverensstämmande).

Danmark. *Själland,* Kronborg Birk. Örby mark, Köp. mus. C 224. *Bornholm,* Bækkegård gr. 112. C 2479, d:o gr. 157, C 2615, d:o gr 90. C 2438 (afbildadt *B. O.,* fig. 327), d:o gr. 104, C 2453. Kobbeå gr. 2, C 5281 (djurhufvudena med öppen mun).

Jylland. Århus museum (utan nummer).

Okänd fyndort. Köp. mus. C 6064 (djurhufvudena med öppen mun).

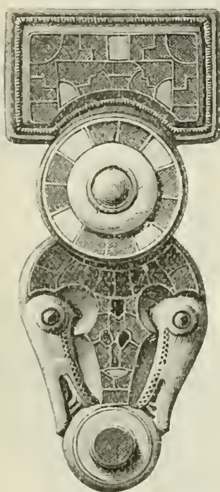

Fig. 73. *Fibula af brons med infattade granater. Gotland.*

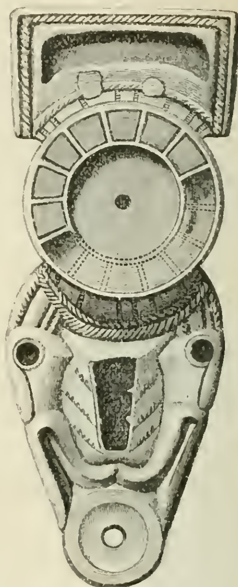

Fig. 74. *Fibula af brons med infattade granater. Gotland.*

Norge. 1 ex.?

Finland. Vörå socken, Gulldynt. Aspelin, 1273. 1274.

Afbildningar: *Teckningar,* III, fig. 16, 25. Salin, fig. 146, 149, 150, 619. *Månadsbladet,* 1878, fig. 38, 49, D:o 1880, fig. 43, 44. D:o 1898, fig. 39, 68. *Sv. F.,* 530, 531. Aspelin, 1273, 1274.

2. Den andra serien har uppkommit ur fibulor med rombiskt eller trapezformigt understycke. Att börja med nå kanthufvudena liksom i föregående serie icke ned till den afslutande rundelen. De tre rundlarne, af hvilka de

två äro fästa omedelbart nedanför kanthufvudenas mun, äro därför i äldre exemplar skilda.

På denna utvecklingspunkt bli äfven vissa hithörande fibulor stående, medan a andra kanthufvudena sträcka sig ned till fibulans afslutning såsom i serie 1. Häraf uppkomma således tvenne differerande underserier:

a) Ryggknappsspännen med tre från hvarandra skilda rundlar å fotstycket (g^1...).

Dessa fibulors utveckling karaktäriseras af de olika försöken att göra den af de båda sidorundlarne hejdade kanthufvudenas utveckling gällande. Dessa placeras antingen, i exemplar från Norge och Gotland, vid sidan af fotskifvans öfre del, eller ock, i exemplar från Gotland, Bornholm och svenska fastlandet, skjuta de in i fotstyckets stomme och bilda en del af dettas dekoration.

Det är möjligt, att pototypen till dessa fibulor enligt den lag, som jag på annat ställe framställt, äfven gifvit upphof till de stora bisymmetriska fibulorna som Salin, fig. 181, hvilka på grund af sin tidsställning icke kunna ha utvecklat sig ur äldre kända likarnade fibulor (jfr fig. 77). På liknande sätt har ur denna hufvudgrupp utvecklat sig ett spänne som orig. till *Månadsbladet*, 1880, fig. 41, 42.

Af hithörande fibulor känner jag nedanstående:

Sverige. *Helsingland*, Jättendals socken, Hällan 2 ex. Sthlm mus. 934, 1774.

Gestrikland, Hedesunda socken, Hade, Sthlm mus. 1209.

Gotland, Gerum socken, Myckelbys, Sthlm mus. 2962, Närs socken, 2394, Alfva socken, Ringome, 5035 c, Endre socken, Endregårda, 3296 (i slutet fynd tillsammans med ett mycket större spänne af vanlig gotländsk typ), Vallstena socken, Vallstenarum, 5368, Grötlingbo socken, Roes, 7563, ett, okänd fyndort, 2076: 7.

Skåne, Löddeköpinge socken, Lunds mus. 3610.

Danmark. *Bornholm*, Lousgård gr. 35, Köp. mus. C 5655.

Norge. *Söndre Bergenhus*, Voss, Gjukesten, Bergens mus. 664 (Rygh 254).

Afbildningar: *Eft.*, fig. 65, Rygh, 254. Montelius, *Huru gammal är bygden i Helsingland*, fig. 45, 46.

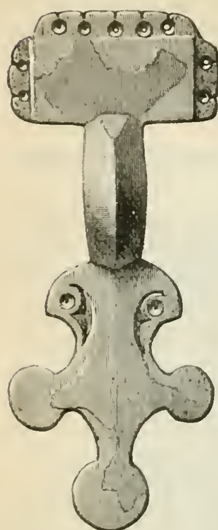
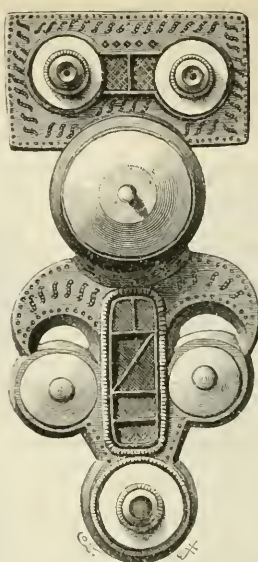

Fig. 75. *Fibula af brons. Gotland.*

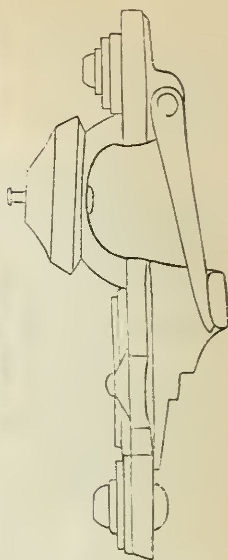

Fig. 76. *Fibula af brons med infattade granater (bortfallna). Gotland.*

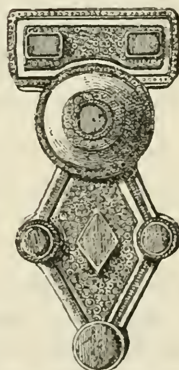

Fig. 77. *Fibula af brons med silfver, förgylld med infattade glasbitar. Själland.*

b) (h[1] . . .). Ryggknappsspännen med tre vid fotens spets samlade rundlar.

Såsom ofvan sagts, äro dessa fibulor yngre än de

äldsta af nyss omtalade underserie. Deras utveckling är för öfrigt likartad med den första seriens i hufvudgruppen, från hvilken den här för handen varande endast skiljes genom sidorundlarne och bågens något olika beskaffenhet.

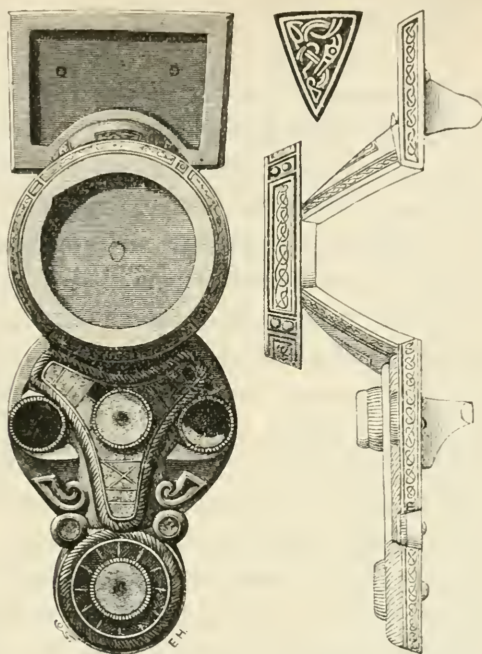

Fig. 78. *Fibula af brons med infattade granater. Öland.*

Af hithörande fibulor känner jag nedanstående:

Sverige. *Uppland,* Alsike socken, Tuna, Sthlms mus. 9404, d:o 9818, Bro socken, Håsta, Sthlms mus. 5767.

Öland, Gärdslösa socken, Södra Gärdslösa n:r 7, Sthlms mus. 10017, Köpings socken, Gröndal (bågen jämnbred, fotskifvan defekt) 11761.

Västmanland, Badelunds socken, Sörby, Sthlms mus. 9004.

Södermanland, Näshulta socken, Sthlms mus. 8716 (= Rygh 639).

Västergötland, Gudhems socken, Torbjörnstorp, Sthlms mus. 8177: 308 (= Rygh 638), Essunga socken, Klagstorp, 3044.

Småland, Bolmsjö socken, Bolmstad, hög 33, Sthlms mus. 5907 (fragment af toppkronan), Berga socken, Domaryd, 6745.

Danmark. *Själland,* Mörköv, Köp. mus. 11495 (= Rygh 638).

Bornholm, Bækkegård, gr. 2, Köp. mus. C 2313 (slutskifvan

defekt), d:o gr. 60, C 2397, d:o Lousgård, gr. 40, C 5688 (rå, ovanligt smal).

Okänd fyndort (Köp. mus., 1 ex. utan inventarienummer).

Norge. Ett tjugutal.

Afbildningar: *Sv. Fornm.-fören:s tidskr. IV*, sid. 94, fig. 1, Salin, fig. 144, 574, Rygh, 638, 639, *Aarsberetninger* 1881, fig. 8.

Ryggknappsspännena ha den lyckan att genom sin form lämpa sig för olika perioders smakriktningar. Till en början behandlas kanthufvudena liksom de hakformiga och de ögleformiga fibulorna såsom ornament af i profil sedda djur. Då ryggknappsspännena sedermera liksom andra fibulor upphöra att bli genombrutna, i det kantornamenten helt och hållet förenas med fotens stomme, behandlas dessa som integrerande del af den på fotens yta utbredda dekorationen. Härigenom kommo ryggknappsspännena att erhålla stora ytor i likhet med de fornsaker, rembeslag, ovala och runda spännbucklor, hvilka lämpade sig för en senare tids ornamenteringsbehof. Äfven denna periods smak för en upphöjd centralpunkt, ett utslag af den allmänna tendensen till symmetri, tillgodosågs genom den höga ryggknappen, som slutligen också utvecklades till en kronliknande pjäs, motsvarande dem på samtida likarmade fibulor och ovala spännbucklor.

Af alla fibulor från den nordiska järnåldern äro också ryggknappsspännena de, som förmå att längst hålla sig såsom spännen af första rang.

III. Fibulor med af ytornamentet oberoende begränsningslinje.

Kort tid efter det att fibulorna erhållit en tillräckligt stor yta, utfylles denna med ornamenter. Redan under 300-talet betäckas sålunda de ansenliga ytorna af fibulornas öfver- och understycken med en visserligen ännu

ganska sparsam dekoration, hvilken under 400- och 500-talen starkt tilltager. Ytan är således det först gifna, dekorationen det sekundära.

Det samma är fallet vid nu ifrågavarande tid. De äldsta fibulorna af denna grupp äga en naken eller svagt dekorerad yta. Dekorationsbehofvet har nu funnit en afledare i fibulorna med af ytornamentet betingad begränsningslinje. Men under samma tid, då dessa upphöra, vänder sig begäret att ornamentera till de öfriga fibulorna, och dessa erhålla då helt naturligt sina motiv från de försvinnande fibulorna ur första gruppen. De fibulaarter, hvilkas former icke lämpa sig att tjänstgöra som underlag för denna dekoration, försvinna, de öfriga fortlefva för att hastigt nog få rätta sig efter nya moderiktningar.

A. Fibulor uppkomna ur äldre fibulaformer.

Under närmast föregående period har man liksom nu i stort sedt ägt tvenne arter af fibulor: de stora, praktfulla, oftast förgyllda bågspännena och de jämförelsevis oansenliga bronsfibulorna utan beläggning af annan metall[1] och med obetydlig dekoration. Medan af de förra de flesta typerna försvinna under periodens lopp, fortsätta de smärre äfven under denna period. Redan under 300-talet visar sig å dessa en bisymmetrisk tendens, i det att å det stora flertalet ibland dem bågen fortsätter å andra sidan hufvudet i en längre eller kortare ten. Vid midten af 500-talet har denna tendens blifvit allmän, och vi äga från denna tid olika serier af *likarmade fibulor*. Allt eftersom dessa i det följande utvecklas, få vi under denna period tvenne serier: *näbbformiga och likarmade* fibulor.

[1] Jag kan för ögonblicket endast påminna mig en fibula af denna art med guldbeläggning, den i min uppsats i *Månadsbladet* 1901—1902, fig. 12 afbildade danska fibulan.

1. Näbbformiga fibulor.

Vi äga från Norge fibulor som fig. 79, från Finland som Aspelin, fig. 1276, 1279, från Norrland som fig. 80 och från Uppland exemplar af en något senare typ i orig. till fig. 81. Hos detta har spiralsträngen blifvit gröfre och mera utdragen, under det spiralen själf upprullats kring ett groft stift, som afslutas af tvenne knoppar. Dessa senare fibulor förskrifva sig från 500-talet samt antagligen från århundradets tidigare del eller midt. Tidsindelningen tydligt antydd af Vedel, *B. O.*, sid. 163 och Montelius, *Svenska Fornm.-fören:s tidskrift*, VIII, sid. 154.

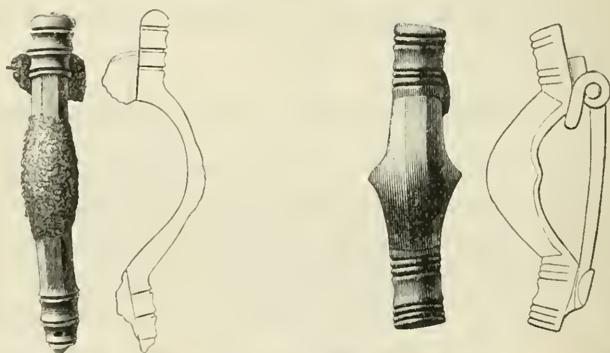

Fig. 79. *Fibula af brons. Norge.* Fig. 80. *Fibula af brons. Helsingland.*

Från tiden omkring eller omedelbart efter år 550 äga vi ett flertal exemplar af fibulor som fig. 82, 83, hvilka bildats enligt den vanliga lagen för uppkomsten af likarmade spännen, och som förekomma i Finland, på Gotland och i vissa delar af det svenska fastlandet. Dessa fibulor äga en slät eller med parallella tvärband prydd fot och motsvarande hufvud samt en icke tunn båge.

Stadium I (i^1). Vid 500-talets midt utjämnas knäna, som å båda sidor begränsa bågen, spiralsträngens bredd ökas högst betydligt, hvarjämte fibulans alla delar tilltaga i storlek. Dessa båda senare egenskaper äro utmärkande

för fibulor från hela det östbaltiska området, i det en mycket viktig grupp af fibulor från Östersjöprovinserna och Ostpreussen ungefär samtidigt börja visa samma egenskaper, hvilka tilltaga i styrka fram till vikingatiden. (Ex. Aspelin, 1762, 1846, 1848, 2076, 2119). I tidigare

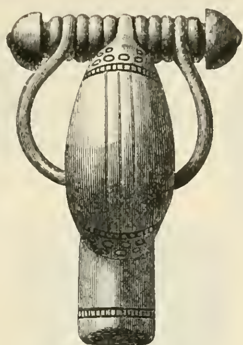

Fig. 81. *Fibula af brons. Uppland.*

Fig. 82. *Fibula af brons. Gotland.*

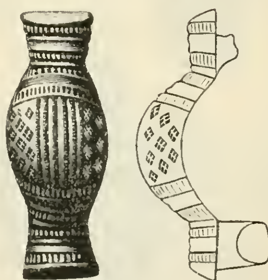

Fig. 83. *Fibula af brons. Gotland.*

exemplar af näbbfibulor ligger den breda spiralsträngen lös under bågen, i senare har den sammanvuxit med denna. Bågen utan dekoration eller i tidigare exemplar med tvärgående band vid roten, i senare med på ryggen en enkel eller dubbel ås, hvarifrån utgå sneda, raka eller böjda streck.

Exempel från Öland, Gotland, Skåne och Bornholm.
Afbildningar: *B. O.,* 328, 329.

Stadium II (i²). Näbbfibulan differerar sig nu i trenne varianter. a) Fibulan har ytterligare tilltagit i storlek. Bågen som oftast utplattad, ofta rikt dekorerad med emellanåt flerdubbel ryggås och små runda eller kantiga fördjupningar, i enstaka fall guldbelagd. Bågen och f. d. spiralsträngen sammanvuxna, så att endast i tidiga exemplar rudimentära hål återstå. Inga rudiment af spirallindningen. Bågens hufvud utskjutande ofvanför tvärstången.

Fig. 84. *Fibula af brons. Mellan Melsted och Kobbeå, Bornholm.*

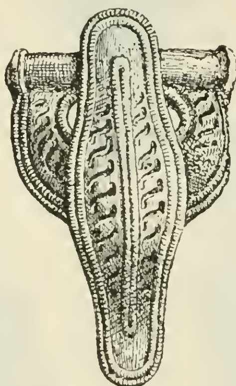

Fig. 85. *Fibula af brons. Lousgård, Bornholm.*

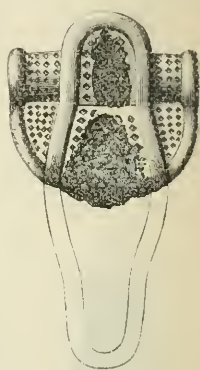

Fig. 86. *Fibula af brons. Södermanland.*

b) Fibulans storlek i det närmaste = stadium I. Bågens midt emellanåt något kupig, dess dekoration = stadium I. Bågen och f. d. spiralsträngen sammanvuxna. Vid sidan af bågen oftast ett icke rudimentärt hål. Ofta rudimentära streck efter spirallindningen. Bågens hufvud utskjutande ofvanför tvärstången, senare tillbakadraget. c) Storlek och dekoration som i b). Vid sidan af bågen tvenne hål. Rudimentära streck efter spirallindningen. Bågens hufvud ej utskjutande ofvanför tvärstången.

Ett par mycket stora exemplar äro möjligen senare än de här nämnda, men äro i öfrigt = stadium II a.

Stadium II b undergår en ytterligare utveckling, som dock ej berör Bornholm.

Exempel: a) från Södermanland, Öland, Gotland, Blekinge, Skåne, Bornholm, Själland, Ourö och Låland.

b) från Gotland, Öland och Bornholm. c) från Finland.

Afbildningar: Montelius, *Från Jernåldern*, pl. 7, fig. 6, *Sv. Forns.*, 439, *B. O.*, fig. 330, 331, *Månadsbladet*, 1895, fig. 38, Aspelin, 1277.

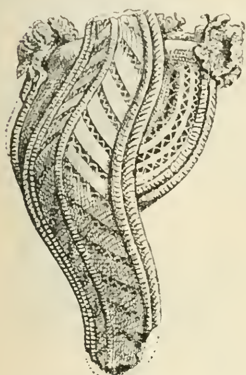

Fig. 87. *Fibula af brons. Bækkegård gr. 23, Bornholm.*

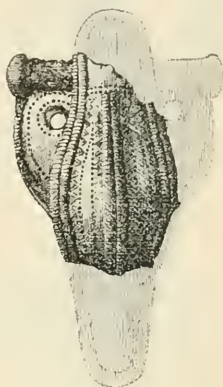

Fig. 88. *Fibula af brons. Gudhjem Möllebakken n:r 2, Bornholm.*

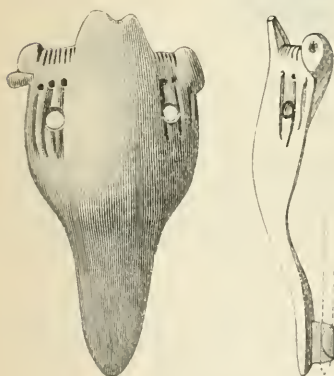

Fig. 89. *Fibula af brons. Gotland.*

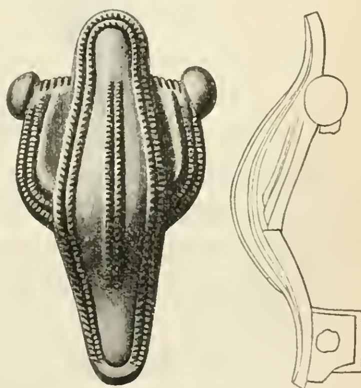

Fig. 90. *Fibula af brons. Gotland.*

De näbbformiga fibulornas utveckling visar en art parallellitet med ryggknappsspännenas, i det att de hal, som å båda sidor skilja fibulans stomme från de yttre delarne, samtidigt försvinna.

2. Likarmade fibulor.

Ett af de viktigaste kännemärkena hos de näbbformiga fibulorna är, som nämnts, knänas utjämning. Andra bisymmetriska fibulor utvecklas i motsatt riktning, i det

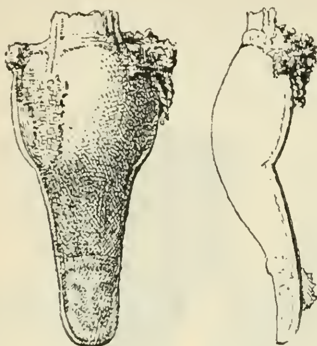

Fig. 91. *Fibula af brons. Lousgård gr. 10, Bornholm.*

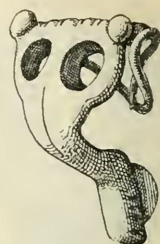

Fig. 92. *Fibula af brons. Gulldynt, Finland.*

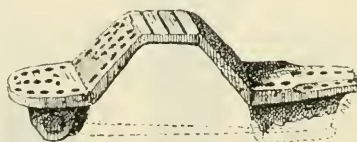

Fig. 93. *Fibula af brons. Saltuna gr. 2. Bornholm*

bågen höjes, hvarigenom en förening af den och spiralsträngen försvåras eller omöjliggöres. Hos somliga exemplar böjes t. o. m. bågen i vinkel och kommer således att bestå af 3 alldeles flata delar.

Stadium a 1 (k[1]). Likarmade fibulor med hög båge. Fibulornas armar smala eller af samma bredd som bågen.

Exempel: Bornholm, Heslegård gr. 11, Saltuna gr. 2.

Afbildningar: Montelius, *Från Jernåldern,* pl. 4, fig. 5, *Eft.,* fig. 62.

En fibula som orig. till fig. 94 visar, huru stark benägenhet man hyst att dekorativt begagna f. d. spiralsträngen, hvilken ännu bibehållits, oaktadt den måst högst ansenligt förlängas, då exemplaret i öfrigt bildats regelbundet som hithörande fibulor.

Stadium a II (k[2]). Likarmade fibulor med hög båge. Fibulornas armar bredare än de nedåtgående delarne af bågen.

Exempel: Medelpad, Vatjom gr. 16, Bornholm, Bækkegård gr. 35, C 2532.

Afbildning: *Månadsbladet,* 1899, fig. 134.

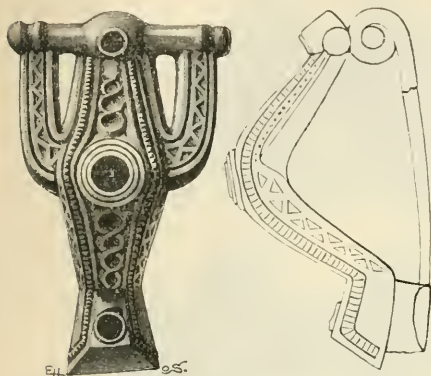

Fig. 94. *Fibula af brons med infattade granater. Södermanland.*

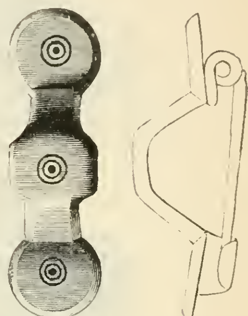

Fig. 95. *Fibula af brons. Medelpad.*

Stadium b I (k[3]). Exemplar representerande dessa fibulors närmaste typologiska fortsättning känner jag ej. Emellertid är det högst sannolikt, att denna omständighet sammanhänger med vår ännu bristfälliga kännedom om fynd af kvinnografvar från fastlandet under denna tid. Sammanhanget med de följande stadierna är följaktligen osäkert. Då vi åter möta de likarmade fibulorna, ha de förändrats därutinnan, att de såsom så många andra fornsaker under detta utvecklingsskede tillvuxit i längd och tjocklek. Den ökade tjockleken torde ha bidragit till, att skillnaden i höjd mellan bågens midtdel och armar aftagit. Dessa senare äro liksom i föregående stadium bredare än bågens nedåt gående delar, likaså bågens centrala del, hvarpå redan under stadium a II gifvits exempel. De tre utåtgående delarne af bågen hvarandra i det närmaste lika.

Exempel: *Bornholm,* Bækkegård gr. 156, Bögebjerg gr. 3, Lillevang gr. 3, Melsted gr. 20, dito 22, Kobbeå gr. 20.

Afbildning: *B. O.,* fig. 369.

Stadium b II (k[6]). Fibulans alla delar ha ytterligare vuxit. Den centrala delen af fibulan mindre utåtgående än de yttre, men försedd med en ansenlig upphöjning. Armarnas utåtgående delar emellanåt bestående af knoppar och knoppfästen.

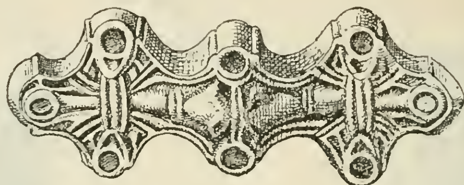

Fig. 96. *Fibula af brons. Bækkegård gr. 156, Bornholm.*

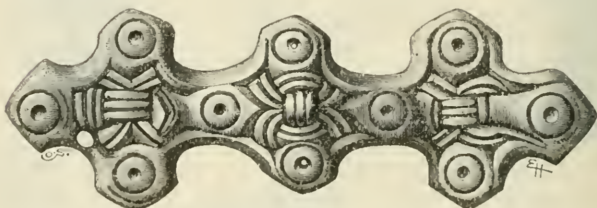

Fig. 97. *Fibula af brons med förgyllning. Gotland.*

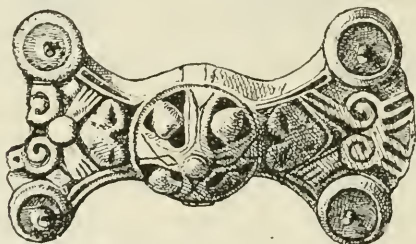

Fig. 98. *Fibula af brons. Lillevang (stensätthögarne) gr. 9, Bornholm.*

Exempel: *Bornholm,* Lillevang gr. 9, *Småland,* Torskinge socken, Torskinge, hög 27, *Östergötland,* Tjärstads socken, Rimforsa, *Gotland,* Gustafsvik gr. 27, *Norge,* Nordlands amt, Skjerstad herred, Ljönes gr. 2.

Afbildningar: Montelius, *Östergötland under hednatiden,* fig. 33. *B. O.,* fig. 370, *Sv. Fornm.-fören:s tidskrift* IV, sid. 12, fig. 7, *Månadsbladet,* 1898, fig. 140, Aspelin, 1700, 1714, *Aarsberetninger,* 1902, sid 142, fig. 1 a och b.

Stadium b III (k^7). Fibulan har ytterligare förlängts. Den centrala delen = föregående, starkt uppatstigande, ofta försedd med en kronliknande pjäs. Å de yttre delarne ofta djurformiga prydnader samt knoppar.

Afbildningar: *Sv. F.*, 564. 567, *B. O.*, fig. 371, 372, Salin, fig. 182.

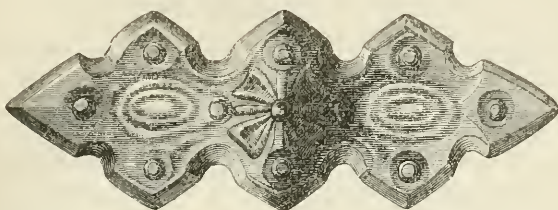

Fig. 99. *Fibula af brons. Småland.*

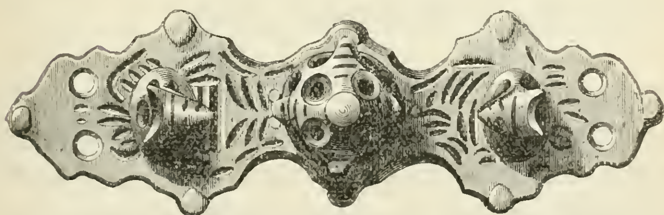

Fig. 100. *Fibula af brons. Ångermanland.*

Sammanställningen af de likarmade fibulorna är gjord med hänsyn endast till östra och södra Skandinavien. I västra Skandinavien är utvecklingen annorlunda. Afvikande är äfven en typ för likar-

made östskandinaviska fibulor, af hvilken exemplar äro kända från Öland (1 ex. Lunds mus.) och från Uppland (2 ex.), (jfr. *Månadsbladet*, 1897, fig. 40). Typen påminner närmast om en tidigare från Liffland känd form (Aspelin, 1818). Angående likarmade fibulor som Salin, fig. 181, se ofvan om ryggknappsspännen.

De likarmade och de näbbformiga fibulorna synas äga ett likartadt ursprung. De näbbformiga med sina visserligen bundna men dock mera omväxlande begränsningslinjer utveckla sig raskare såsom mera öfverensstämmande med den tidens smakriktning. Under denna tid och framgent intaga de likarmade fibulorna en blygsam ställning. Då de näbbformiga i sin typiska form upphört, utveckla sig däremot de likarmade fibulorna både i afseende på storlek och prakt, enär de erbjuda ett ypperligt tillfälle att realisera tidens smak för symmetri. Liksom i fråga om ryggknappsspännen, runda och ovala spännbucklor markeras midtpartiet, och armarne erbjuda här liksom hos några andra fornsaker, som vid hednatidens slut erfara en rik utveckling, fästepunkter för en symmetrisk ornamentering med själfständiga figurer.

B. **Fibulor uppkomna af beslag.**

Den period, som inledes med 500-talets midt, utmärker sig för ett utpräglad sinne för variation. Medan under föregående perioder en fibulatyp långsamt utvecklar sig ur en annan, uppträder nu vid sidan af detta för alla perioder gemensamma fenomen en tendens att skapa alldeles nya typer. Förebilderna existera dock redan. Vi hafva i det föregående sett, huru föremål af rent ornamental art förvandlats till fibulor, och vi erhålla här exempel på, huru saker, som användts till annat praktiskt bruk, likaledes apteras till fibulor.

Äfven i våra dagar är det icke ovanligt, att särskildt i ögonen fallande metallföremål, knappar, uniformsmärken, mynt etc. förvandlas till fibulor (broscher), och från vi-

kingatiden äga vi i de treflikiga spännena exempel på, hurusom remändebeslag behandlas på enahanda sätt. På samma sätt har man under tiden närmast efter de egentliga folkvandringarnas afslutning genom att på ett metallföremåls undersida efter från andra fibulaformer hämtade principer anordna nålfäste med nål samt nålhållare skapat en rad af nya fibulaformer. Här upptagas emellertid endast de fibulor, som tydligt visa sin uppkomstkaraktär. Det är emellertid mycket sannolikt, att både de ovala och de runda spännbucklorna hafva ett liknande uppkomstsätt. De ovala spännbucklorna torde i så fall härstamma från knappar, af de runda somliga likaledes från knappar, såsom redan Salin (sid 87 ff.) antydt, andra möjligen från ringprydnader eller brakteater. Tillsvidare upptagas de emellertid som självständiga fibulaformer.

1. Fibulor uppkomna genom omändring af rembeslag.

Rektangulära fibulor.

Redan från 400-talet förekomma ornerade beslag af rentangulär grundform (ex. *Slesvig*, det yngre Nydamfyndet, *Norge*, Bratsberg amt, Seljord sogn, Nordgården, *Aarsberetn.* 1898, sid. 96, fig. 10 a, b). Från tiden omkring och efter 500-talets midt föreligga särskildt från östra och södra Skandinavien talrika metallbeslag af samma form, hvilka begagnats att pryda svärdsremmar och hästmunderingspersedlar. Beslagen hafva emellanåt en mycket aflång, vid andra tillfällen en mera kvadratisk grundform. Exempel på dylika beslag föreligga från bl. a. Uppland, Öland och Gotland. Då samma form bibehåller sig, är det endast på dekorationens anordning, beskaffenhet och stil, som man kan urskilja dessa spännens tidsställning.

Stadium I (1[1]). Dekorationen vanligen löpande, bestående af djurfigurer. Tidig stil II.

Exempel föreligga från Skåne och Bornholm.

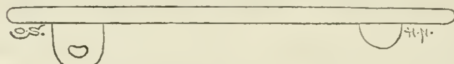
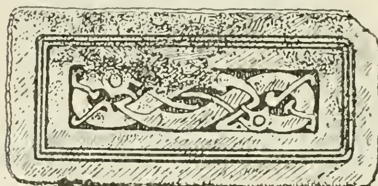

Fig. 101. *Fibula af brons. Skåne.*

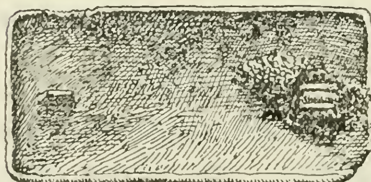

Fig. 102. *Fibula af brons. Lousgård gr. 16, Bornholm.*

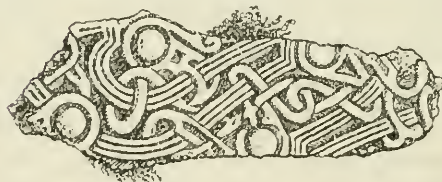

Fig. 103. *Fibula af brons. Lousgård gr. 10, Bornholm.*

Afbildningar: *B. O.*, fig. 337, Müller, *Jernalderen* 527, Salin, sid. 149 vignett. *Eft.*, fig. 71.

Stadium II (I^2). Djurdekorationen anordnad symmetriskt kring en rundel, en fågel e. d. Sen stil II och tidig stil III. Emellanåt ren banddekoration.

Exempel från Öland, Skåne och Bornholm.

Afbildningar: *Teckningar ur Kalmar museum* I, pl. VIII, fig. 33, Salin, fig. 586.

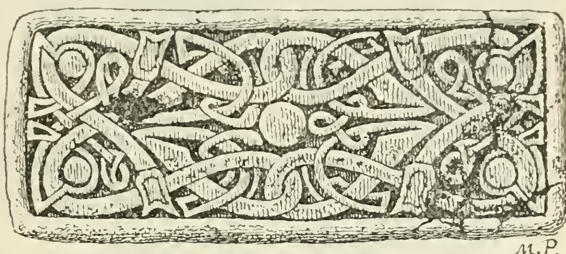

Fig. 104. *Fibula af brons. Lousgård gr. 18, Bornholm.*

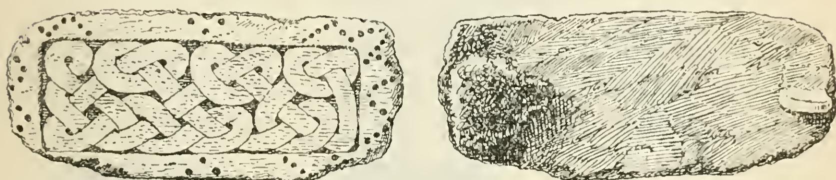

Fig. 105. *Fibula af brons. Bækkegård gr. 62, Bornholm.*

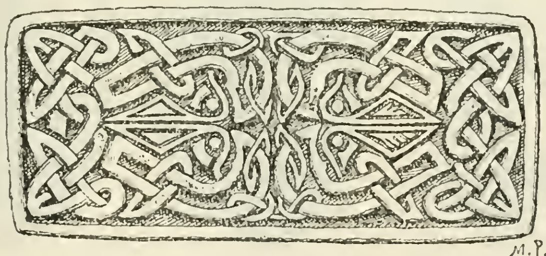

Fig. 106. *Fibula af brons. Lousgård gr. 9, Bornholm.*

Stadium III (I^3). Djurdekorationen har försvunnit, i stället symmetrisk dekoration med ringar, eller ringar inflätade i band.

Exempel från Bornholm och Själland.

Afbildning: *B. O.*, fig. 338.

Senare stadier beröra ej Bornholm.

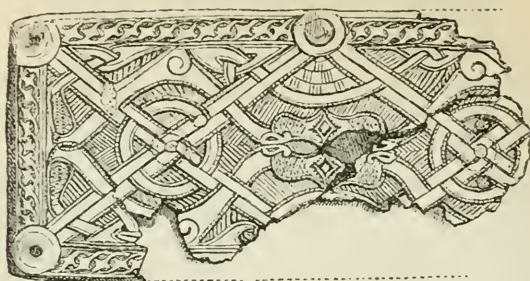

Fig. 107. *Fibula af brons. Bækkegård, på graffältet, Bornholm.*

2. Fibulor uppkomna af remändebeslag.

D-formiga och Treflikiga fibulor.

Från och med inträdet af 400-talet föreligga från Norden liksom från andra germanska områden remändebeslag, hvilka afslutas med en halfcirkelformig begräns-

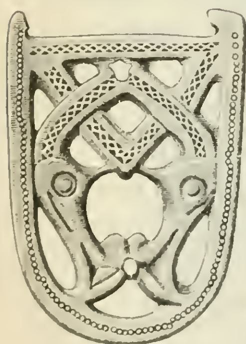

Fig. 108. *Remändebeslag af brons. Gotland.*

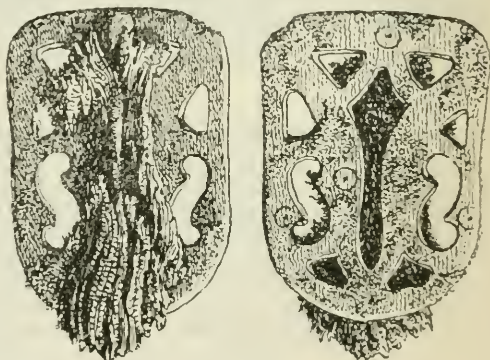

Fig. 109. *Fibula af brons. Lousgård gr. 39, Bornholm.*

ningslinje. Dekorationen af dessa berör i Norden endast föremålets inre del, icke kanternas kontur. Liksom formen här icke är särdeles allmän, äro äfven de af denna typ uppkomna fibulorna i Norden till en början sällsynta.

Stadium a I (m[1]). Som ett exempel vill jag nämna originalet till fig. 109 från Bornholm. Detta spännes tidsställning är den samma som de genombrutna hakformiga spännenas, hvilkas begränsningslinje blifvit bunden, en typ hvarmed denna fibula väl stämmer.

Fibulatypen fortvarar sedermera, men den äger i senare exemplar intet intresse för undersökningen om förhållandena på Bornholm.

Fig. 110. *Fibula af brons. Norge.*

Stadium b I (m[4]). Såsom Müller, Montelius och med särskild utförlighet Salin uppvisat, gifva dylika beslag, sammanställda till 3, upphof till de treflikiga spännena. Äldst äro bland dessa spännen, hvilkas medelbara uppkomst är tydligast, således spännen med triangulärt midtparti, begränsadt af bårder, hvilka ännu äga rudiment af nitarne. Växtornament. (Jfr fig. 110).

Afbildningar: Salin, *Ur djur- och växtmotivens utvecklingshistoria,* fig. 45, Rygh, 672.

Stadium b II (m[5]). Treflikiga spännen med tre- eller sexsidigt midtparti, rudiment efter nitarne i kanterna mellan flikarne, utåtriktade eller indragna. Växtornament.

Afbildningar: Salin, *Ur djur- och växtmotivens historia.* fig. 46, 47. *Teckningar*, VI, pl. 3 a. e, f. *B. O.*, fig. 373. Montelius, *Östergötland under hednatiden* (beslag) fig. 16.

Fig. 111. *Fibula af brons. Östergötland.*

Stadium b III (m⁶). Utvecklingen differerar här, i det fibulorna med utåtriktade rudiment efter nitarne i kanterna mellan flikarna någon gång erhålla äfven inåt afrundade flikar. Nitarnes rudiment hos dessa fibulor emellanåt kvarstående. Midtpartiet ej upphöjdt.

Fig. 112. *Fibula af brons. Småland.*

Fibulor med indragna rudiment efter nitarne i kanterna mellan flikarne äga de förut vanliga begränsningslinjerna. Midtpartiet ofta starkt upphöjdt, emellanåt dekoreradt med en kronliknande pjäs.

Upphöjd dekoration med djurfigurer och kringellik-nande ornament, mera sällan växtornament (Norge).

Afbildningar: *Sv. F.*, 552. Salin, *Ur djur- och växtmotivens historia*, fig. 49, Rygh, 671, 673, 674. *B. O.*, fig. 374. Müller, *Jernalderen*, 604. *Aarsberetninger*, 1888, fig. 13, 1885, fig. 22, 1881, fig. 16, 1883, fig. 21, 1887, fig. 18, 1879, fig. 52, 1901, sid. 362 fig. 1.

De D-formiga spännena följa samma utveckling som remändebeslagen, hvilka som det synes spontant förvandlats till spännen, men några nya typer uppkomma icke.

De treflikiga spännena däremot utvecklas självständigt. Orsaken låg tvifvelsutan dels i den bundna begränsningslinjen, dels i den möjlighet som gafs genom formens beskaffenhet att bekläda flikarnes ytor med symmetriska ornament, koncentrerade kring en midtpunkt, liksom hos flera andra till denna tid hörande fornsaker. Här utvecklas symmetrien till en hittills okänd grad, i det dekorationen, hvilken i hittills omtalade fibulor vanligen slutat som bisymmetrisk, hos de treflikiga spännena blir *trisymmetrisk*, hvarjämte hvarje flik dekoreras monosymmetriskt. Tydligen tilltalades man under 800- och 900-talen synnerligt af detta dekorationssystem, hvilket visas af de ganska talrika, emellanåt präktiga exemplaren från alla delar af Skandinavien. Men det är dock icke hos de treflikiga spännena, denna riktning får tillfälle att säga sitt sista ord.

C. »Självständiga Fibulor».

1. Runda spännbucklor.

Ursprunget till dessa fibulor är som nämndt icke konstateradt. Då fibulorna visa en ständigt stegrad utveckling i storlek, böra prototyperna sökas bland runda bronsföremål af en storlek mindre än de äldsta runda spännbucklorna. Sådana föremål äro knappar, beslag till svärdsremmar, brakteater, alla föreliggande från tiden före år 600.

De skandinaviska runda spännbucklorna torde lämpligast indelas i tvenne arter, hvilka möjligen äfven äga olika ursprung. Den ena af dessa arter a) utmärkes däraf, att dithörande fibulor under sin utveckling förses med en nedåtgående kant, som tilltager i höjd. Till den andra arten b) hörande fibulor ha uppåtviken kant eller sakna alldeles sådan. Inom båda dessa arter kunna fibulorna grupperas i underserier, allt eftersom de äro försedda med löpande dekoration α) eller med från centralpunkten bestämd dekoration β).

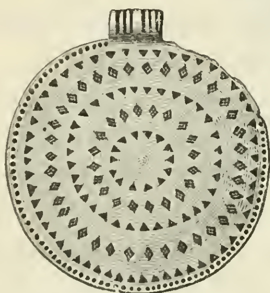

Fig. 113. *Brakteat af brons. Gotland.*

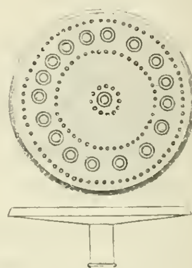

Fig. 114. *Knapp till svärdsfästrem. Gotland.*

a) Äldre och delvis samtida med fibulor af denna art äro brakteater som fig. 113, knappar till sköldbucklor, som *Eft.*, fig. 51, till svärdsfästremmar, sådana som orig. till fig. 114 och de som föreligga från det stora fyndet från Vallstenarum, *Teckningar*, serie V, fig. 33, motsvarande dylika från exempelvis det berömda svärdsfyndet från Sindelfingen.

α) Hithörande runda spännbucklor äga redan från början nedåtviken kant. Dekorationen vanligen med 3 eller 4, i profil sedda, sammanhängande djur, grupperade omkring centralpunkten. Kring den inre dekorationen ofta en rundtom spännets yta löpande bård.

Stadium I. (n^1). Djurdekoration med afrundade upphöjningar. Midtpunkt och ögon utmärkta genom de

vanliga grunda cirklarne med medelpunkt. Tidig stil II. Den vertikala kanten utan ornament.

Afbildning: *Teckningar*, serie V, pl. 3 k.

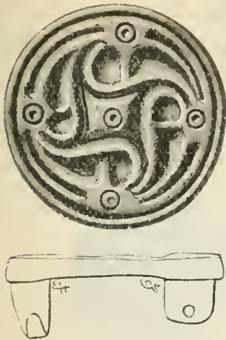

Fig. 115. *Fibula af brons med beläggning af hvit metall. Gotland.*

Fig. 116. *Fibula af brons. Gotland.*

Stadium II (n^2). Djurdekorationen skarpt framträdande, sen stil II och tidig stil III, ögonen cylindrar med eller vanligen utan medelpunkt. Under utvecklingens gång förlänges fibulans vertikala kant, hvilken ofta dekoreras med bandornament. Guldbeläggning i fördjupningarne ej ovanlig.

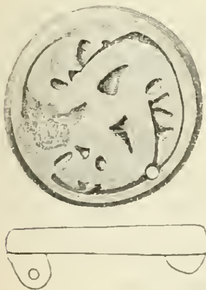

Fig. 117. *Fibula af brons. Gotland.*

Fig. 118. *Fibula af brons. Gotland.*

Afbildningar: *Teckningar*, serie V, pl. 3 a—i, l—o, pl. 4 e, Salin, fig. 595—599, *B. O.,* fig. 334, 335. (jfr fig. 117—119).

β) De äldsta hithörande exemplaren sakna nedåtviken kant. Då dylik förekommer på absolut äldre och samtida exemplar af α), måste hithörande fibulor hafva utvecklat sig under intryck af de nyss nämnda. Detta visas äfven däraf, att djurdekorationen inträder senare hos dessa fibulor, egentligen först då de nyss behandlade äro på väg att försvinna. De attraheras således i dubbel

Fig. 119. *Fibula af brons med förgyllning i fördjupningarna. Bækkegård gr. 76, Bornholm.*

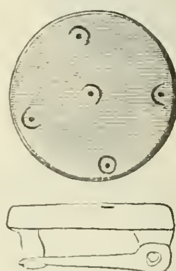

Fig. 120. *Fibula af brons med beläggning af hvit metall. Gotland.*

måtto, både i fråga om kant- och djurdekoration af aα och erfara därigenom en rik utveckling. Tidsindelningen är tydligt antydd af Hildebrand i *Månadsbladet* 1879, sid. 163 ff.

Studium I (o^1). Dekorationen på öfverytan bestående af cirklar, med eller utan medelpunkter, undantagsvis därjämte af skärande streck. Beläggning med hvit metall vanlig. Utan nedåtböjda vertikala kanter.

Exempel från Gotland, Blekinge och Bornholm.

Afbildning: *B. O.*, fig. 336 (se fig. 120, 121).

Stadium II (o^2). Dekorationen på öfverytan bestående af cirklar, af hvilka en i centrum, eller bandornament; indelning i tre fält; undantagsvis geometrisk dekoration å midten af fibulan, hvarvid fältindelningen, bestämd af den här ej markerade midtpunkten, icke uppträder; beläggning med hvit metall vanlig. Då nedåtviken kant förekommer saknar den djurornament.

Afbildningar: Salin, fig. 213, *Månadsbladet* 1898, fig. 36 (jfr en sköldbuckleknapp, *Månadsbladet* 1897, fig. 24, se fig. 122. 123).

Stadium III (o³). Fibulans storlek ökad. Fältindelning i tre fält. Djurornament på öfverytan och på den nedåtvikna kanten. Guldbeläggning i fördjupningarna ej ovanlig.

Afbildningar: Salin, fig. 214, 612, 613, 614.

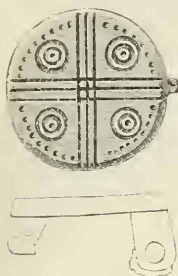

Fig. 121. *Fibula af brons med beläggning af hvit metall. Gotland.*

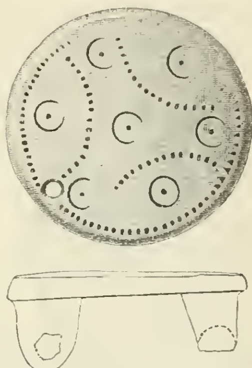

Fig. 122. *Fibula af brons med beläggning af hvit metall. Gotland.*

Stadium IV (o⁴). Storleken ytterligare ökad. Fältindelning i tre eller fyra fält. Centralpunkten starkt förhöjd. Fibulans kant med stolpar med självständig dekoration, hvilka skjuta ut ofvanför ytan eller motsvaras af i dennas ytterrand placerade knoppar.

Afbildningar: Salin, fig. 215, 627. *Eft.*, fig. 76.

Senare stadier beröra ej Bornholm.

b) Såsom prototyper för dessa fibulor äro äfven enligt Salin troligen att anse knappar, hvilkas bestämmelse dock är obekant. Möjligheten, att man har att räkna med ringsmycken som förebilder, är heller icke utesluten. Flera af de tidigare ringarne äro på utsidan prydda med ett föremål af glas eller emalj och utvecklingen synes ådagalägga parallellitet med hithörande fibulor (jfr Lindenschmit, *Die Alterthümer unserer heidnischen*

Vorzeit, IV, taf. 47 fig. 9, Rygh, 584). Äfven bland dessa kunna urskiljas samma underafdelningar som inom föregående art. Då exemplaren äro jämförelsevis sällsynta och som oftast föreligga från oupplysta fynd, torde någon genomförd tidsindelning ännu knappast vara lämplig.

α. Hithörande exemplar (p[1] ....) äga en sammanhängande dekoration öfver hela spännets yta, bestående af djurornament, som emellanåt degenererats till fullständig banddekoration. De äldre ofta flata, de senare något

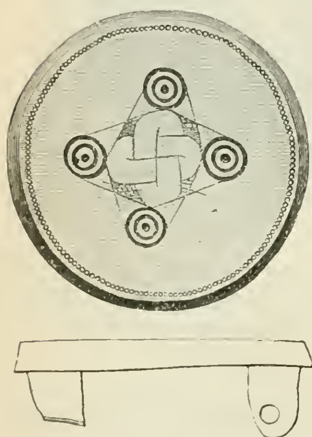

Fig. 123. *Fibula af brons med beläggning af hvit metall. Västmanland.*

Fig. 124. *Fibula af brons. Gotland.*

kullriga. De äldsta och minsta bland de kända äro samtida med aα stadium II.

Afbildningar: *Eft.*, fig. 70, *Månadsbladet* 1893, fig. 5, 1898, fig. 44, 137. *Sv. F.*, 579. Salin, fig. 569.

β. Utmärkande för dessa fibulor är den under hela deras utveckling bibehållna uppåtvikna inre kanten samt för flertalet exemplar äfven den upphöjda centralpunkten. I möjligen prototypiska exemplar för dessa fibulor som fig. 127 förefinnes dekoration å öfversidan af fibulans innanför den uppåtvikna kanten befintliga del, hvilken

sålunda icke varit fylld med något främmande ämne. Andra knappar åter (som Montelius, *Från jernåldern*, pl. 8, fig. 7) hafva den inre delen utfylld med verroterie cloisonnée. De äldre fibulorna förete ingen dekoration på öfverytan, de senare äga däremot dekoration i fält. Dekoration med i profil sedda djur ovanlig. Tidsindelningen närmast efter Salin, sid. 88 ff.

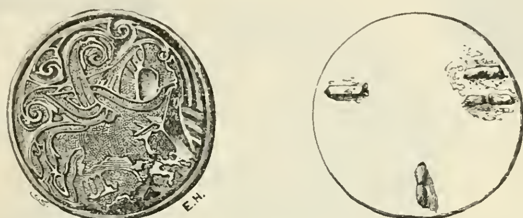

Fig. 125. *Fibula af brons. Västmanland.*

Fig. 126. *Fibula af brons. Gotland.*

Stadium I (q^1). Små fibulor, flata med upphöjd centralpunkt, uppåtviken inre kant, afsedd att skydda ett innanför kanten anbragt ämne. Yttre kanten jämförelsevis hög.

Stadium II (q^2). Fibulorna tilltaga i storlek, emellanåt svagt koniskt uppåtstigande. Vanligen upphöjd centralpunkt. Den yttre kanten relativt lägre, emellanåt försedd med parallella fåror. För öfrigt = föregående.

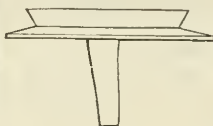
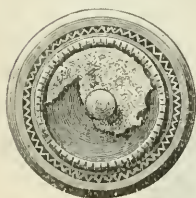

Fig. 127. *Knapp af silfver, delvis förgylld. Skåne.*

Fig. 128. *Fibula af brons. Gotland.*

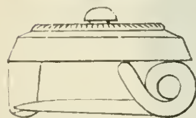
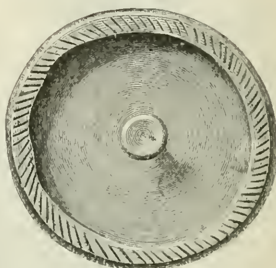

Fig. 129. *Fibula af brons. Södermanland.*

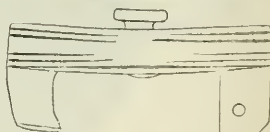

Fig. 130. *Fibula af brons. Öland.*

Afbildningar: Salin, fig. 209, *Månadsbladet* 1898, fig. 35.

Dessa närstående äro några högnordiska fibulor. Öfverytan af brons, konisk, midtpartiet af annat material. Emellanåt fältindelning, sällan löpande dekoration. Utan eller med obetydlig yttre vertikal kant.

Afbildningar: Salin, fig. 210, 211, *Månadsbladet* 1897, fig. 11, *Aarsberetn.* 1888, fig. 16, 1904, sid. 207, fig. 3.

Fibulan tilltager ytterligare i storlek, men som oftast bibehåller sig fältindelningen: Rygh, 668. Salin, fig. 212. Dessa senare stadier beröra ej Bornholm.

Af de runda spännbucklornas här först omtalade art utveckla sig de med löpande dekoration raskt. Ornamenteringen med i profil sedda djur motsvarade ju också nära de samtidiga fibulornas med fri begränsningslinje, som samtidigt upplefde sin glanstid. Men lika rask som utvecklingen var, lika hastigt ha de försvunnit. Tiden för deras försvinnande är den samma som för de nyss-

Fig. 131. *Fibula af brons. Lappland.*

nämnda, och orsaken har äfven varit den samma: de lämpade sig icke för det pockande symmetribehofvet.

Något bättre lyckas däremot de runda spännbucklorna af den andra arten, i det deras dekoration så småningom fogar sig efter de gällande symmetriska reglerna.

Långt viktigare äro däremot de runda spännbucklorna med från centralpunkten bestämd dekoration. Den andra underserien af de runda spännbucklorna med nedåtviken kant, *aβ*, för under början af perioden ett blygsamt lif. Sedermera, i det de upptaga djurdekorationen, utvecklas de både i fråga om den nedåtgående kanten och om öfverytan. Den runda formen och fältindelnin-

gen erbjödo ett det tacksammaste tillfälle att tillgodose symmetribehofvet och att samtidigt utveckla en öfverdådig ornamentik, som vid tiden för den vanliga ytdekorationens ersättande med filigrandekoration får möjlighet att smidigt rätta sig efter dessa nya behof. Från den sammanhållande starkt upphöjda centralpunkten gå fältindelningens gränsåsar strålformigt ut, inneslutande den rika ornamentationen. Dekorationen blir sålunda *polysymmetrisk*, topp-punkten för århundradens sträfvan efter symmetri. I fråga om prakt och klar stilutveckling tillhöra också dessa fibulor de allra förnämsta bland Nord-Europas fornsaker.

Analog är utvecklingen af fibulorna tillhörande *b3*, men den försiggår långsammare och når aldrig samma rikedom som de nyss omtalade spännbucklornas. Orsaken ligger i frånvaron af dekorationen med i profil sedda djur och af betydande vertikal kant. Äfven dessa spännens dekorationssystem blir polysymmetriskt. Vid hednatidens afslutning äro emellertid dessa båda arter af de runda spännbucklorna de mest betydande fibulorna.

2. Ovala spännbucklor.

Den mera privat än offentligt diskuterade frågan om uppkomsten af dessa fibulor har ännu icke fått sin lösning. Förslagsvis kan hänvisas på knappar som Lindenschmit, *Handbuch*, fig. 312, utan att man dock härigenom ryckt mycket närmare frågans afgörande. Vedels antagande (*Eft.*, sid. 92 f.), att de uppkommit genom en typologisk förändring af däggdjursformiga fibulor, öfverensstämmer ej alls med utvecklingen af denna tids fibulaformer, sådan den här framställes. Den form, de ovala spännbucklorna från början erhållit, bibehålla de allt framgent, liksom de runda spännbucklorna, och de olika underserierna skiljas endast genom ytans dekoration, de olika utvecklingsstadierna dessutom af storleken och nålfästets beskaffenhet.

Äldsta kända form är utan fråga den, som återgifves i fig. 132 (jfr Aspelin, 1234). Den här afbildade fibulan, som företer grundformen, saknar dekoration. Af metodiska skäl räknar jag denna form som prototypisk. Under sin utveckling gå de ovala spännbucklorna tvenne skilda vägar. Vägarnes förgrening ligger på den punkt, där fibulan förses med dekoration[1].

Underserien *a*. Ovala spännbucklor med dekorationen bestämd af fibulans längdriktning.

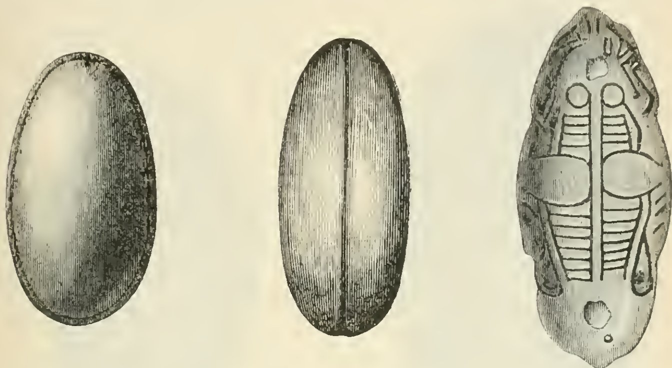

Fig. 132. *Fibula af brons. Uppland.* Fig. 133. *Fibula af brons. Öland.* Fig. 134. *Fibula af brons. Småland.*

Underserien *b*. Ovala spännbucklor med från midtpunkten bestämd dekoration.

Vi behandla först underserien a.

Stadium I (r^1). Små fibulor med en på ytans midt i fibulans hela längdriktning löpande ås.

Afbildning: *Månadsbladet,* 1873, fig. 55 (jfr fig. 133).

Stadium II (r^2). Fibulorna ha tillvuxit i storlek. Dekoration med ett i fibulans längdriktning liggande fyr-

[1] Det är ej osannolikt, att en tredje lokal underserie af mindre betydelse utvecklats jämsides med de här nämnda. I Norge har den ovala spännbucklan vuxit utan att samtidigt erhålla någon dekoration (*Aarsberetn.,* 1899, sid. 146, Rygh, 640). Äldre dekorerade norska exemplar tillhöra här behandlade underserier.

fota djur. Hela djurdekorationen fullt tydlig. Emellan ryggraden och djurets konturband tvärgående refbensliknande band. Sen stil II och tidig stil III.

Afbildningar: *Månadsbladet,* 1877, fig. 14, 15, 1901, fig. 61, *Eft.,* fig. 93 (jfr. fig. 134—136).

Stadium III (r^3). Storleken vanligen ytterligare ökad. Fyrfotadjuret ännu märkbart genom den på längden af ryggen gående ryggkammen samt oftast äfven på de refbensliknande banden. Å vissa exemplar synas ännu ögo-

Fig. 135. *Fibula af brons. Småland.*

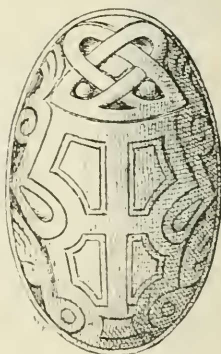

Fig. 136. *Fibula af brons. Lousgård gr. 12. Bornholm.*

nen, å andra äro de försvunna. Benfästena äro förvandlade till runda eller ovala figurer eller ock äro de alldeles försvunna i likhet med ögonen samt äfven hos exemplar, å hvilka ögon finnas. Djurens ben äro utdragna och ha gifvit upphof till en särskild dekoration, som löper längs fibulans kant. Stil III. Enkelt nålfäste.

Afbildningar: *Eft.,* fig. 94, 97, 98. *Månadsbladet,* 1877, fig. 17. Worsae, *Om Slesvigs eller Sönderjyllands oldtidsminder. Den yngre jernalder,* fig. 9. *Aarsberetninger,* 1888, fig. 14 (jfr fig. 137, 138).

Stadium IV (r^4). Djurets refben ha helt och hållet eller till större delen försvunnit, och ytan betäckes af

andra ornament. Ryggraden antingen kvarstår eller har efterträdts af tvenne utefter fibulans midt löpande parallella linjer, hvilkas mellanrum utfyllts af en mer eller mindre självständig dekoration. Af djurets ögon och benfästen ha antingen alla försvunnit eller ock endast ögonen eller ock, hvilket är det vanligaste, ha de under inflytande från den andra underserien förvandlats till, merendels af kransar omgifna, knoppar, hvilka, i den hän-

Fig. 137. *Fibula af brons. Öland.*

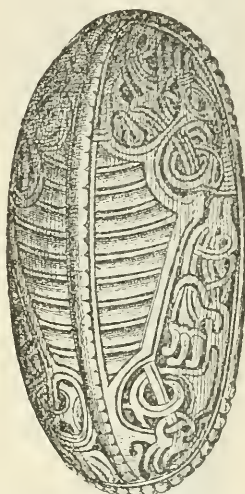

Fig. 138. *Fibula af brons. Lillevang gr. 2, stensättningarne Bornholm.*

delse rudimenten efter ögonen försvunnit, äro fyra, annars sex. Dubbelt nålfäste inträder.

Afbildningar: *Eft.*, fig. 99, 100, 101. *Månadsbladet,* 1877, fig. 18, Rygh, 641, (de båda midtlinjernas plats till större delen intagen af tvenne korsliknande figurer) 642, 645. *Aarsberetninger,* 1887, fig. 19, 1889, fig. 22 (jfr fig. 139).

Serien utvecklas vidare, men senare representanter äro ej kända från Bornholm.

Underserien b.

Stadium I (s[1]). Små fibulor. Dekoration af regel-

bundet ställda koncentriska ringar med utmärkt medelpunkt.

Exempel från Öland och Liffland.

Afbildning: *Månadsbladet,* 1877, fig. 26, Aspelin, 1832 (jfr fig. 140).

Stadium II (s^2). Fibulan har tilltagit i storlek. Ställningen af nyssnämnda fristående ornament begagnas liksom hos de runda spännbucklorna att framkalla en fältindelning af fibulans yta, i det de förbindas medelst raka eller

Fig. 139. *Fibula af brons. Lousgård gr. 47, Bornholm.*

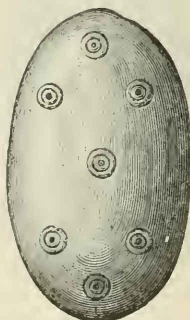

Fig. 140. *Fibula af brons. Öland.*

inåtsvängda linjer. Bestämmande för denna fältindelning är det centrala fältet, kring hvilket de öfriga gruppera sig. Fälten emellanåt dekorerade med djurfigurer.[1] Stil III.

[1] En egendomlig kontamination inträffar på Gotland mellan fibulor af båda underserierna, i det å ytan af en i längdriktningen dekorerad fibula (fig. 142) enskilda ornament uppträda i symmetriskt anordnade isolerade fält alldeles som å runda spännbucklor af underserien a med från midtpunkten bestämd dekoration.

Exempel från Bornholm och Öland.
Afbildningar: *Eft.*, fig. 102. *Månadsbladet,* 1877, fig. 27.

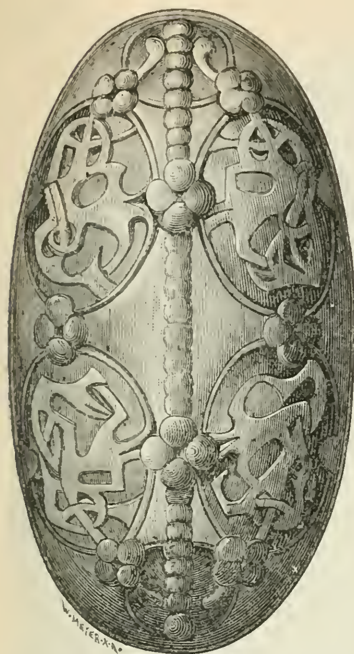

Fig. 141. *Fibula af brons. Öland.*

Fig. 142. *Fibula af brons. Gotland.*

Stadium III (s³). Storleken ytterligare ökad. Fibulans yta betäckt af en likartad sammanhängande dekoration, samtidigt med det, att de punkter, där de fälten begränsande linjerna sammanträffa, betecknas hvar och en med en i sammanhang med fibulan gjuten knopp. Dekorationen stil III. Enkelt nålfäste.

Afbildningar: *Eft.*, fig. 103. *Månadsbladet,* 1877, fig. 28. *Finskt museum,* 1894, sid. 77 (öfre fig. till höger). Rygh, 648.

Stadium IV (s⁴). Ytans centralpunkt, hvilken under föregående stadium legat i det mellersta fältet, betecknas med en knopp, från hvilken de fälten åtskiljande åsarne utgå. Knopparne 7 eller 9. Hos fibulor med 9 knoppar, hvilka äro de vanligaste, vållar denna anordning en för-

ändring i ornamentationen, i det åsarne dragas så, att de fyra knopparne, hvilka ligga mellan långsidornas och kortsidornas midtpunkter och hittills varit »döda» i dekorationen, nu förbindas medelst åsar, medan de knoppar,

Fig. 143. *Fibula af brons. Kobbeå gr. 15, Bornholm.*

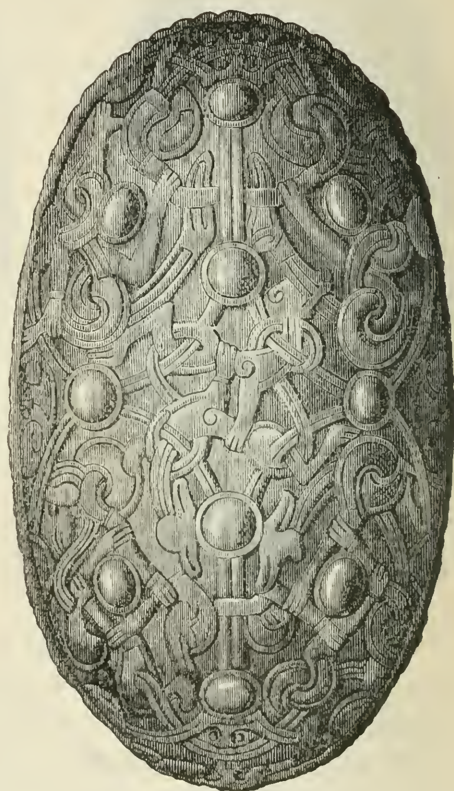

Fig. 144. *Fibula af brons. Uppland.*

hvilka ligga midt på långsidorna, förlora i betydelse. I vissa exemplar försvinna de alldeles, i andra kvarstå de. Dubbeltnålfäste inträder.

Afbildningar: *Eft.*, fig. 104. *Månadsbladet,* 1877, fig. 29. Rygh, 647, 649. Mestorf, *Vorgeschichtliche Alterthümer aus Schleswig-Holstein,*

733, 748. Sehested, *Fortidsminder og Oldsager fra Egnen om Broholm*, pl. XI, fig. 1.

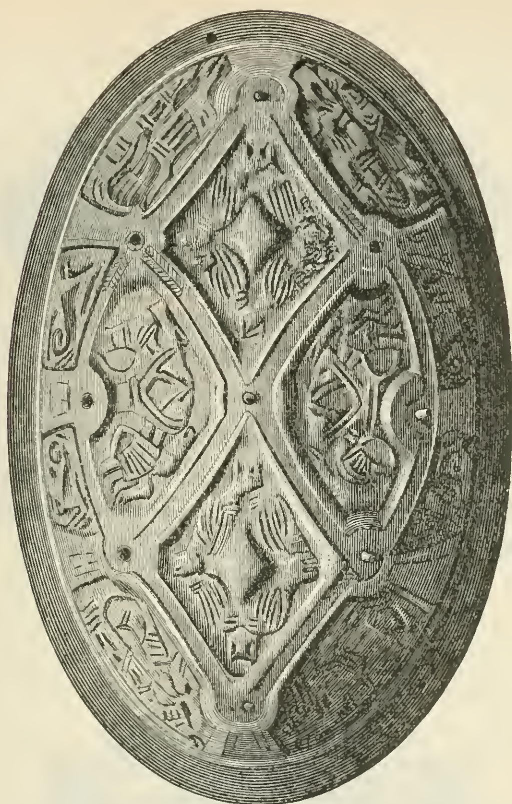

Fig. 145. *Fibula af brons. Småland.*

Stadium V (s5). De knoppar, hvilka under föregående stadium förbundits med midtknoppen, förbindas nu äfven på långsidan med hvarandra medelst åsar, hvilka sammanträffa midt på långsidan, på platserna för de nyss omtalade, försvunna eller ännu befintliga sidoknopparne. Så småningom lösgöres midten eller hela den dekorerade delen af fibulan till en särskild öfverskålla. Dubbelt nålfäste.

Afbildningar: *Eft.*, fig. 105, 106, *Sv. Fornm.-för:s tidskr.*, IV, sid. 246, fig. 1. *Månadsbladet,* 1877, fig. 30, 31. Rygh, 650, 657. Aspelin, 1657, 1694. Mestorf, *Vorgeschichtliche Alterthümer aus Schleswig-Holstein*, 734, 747.

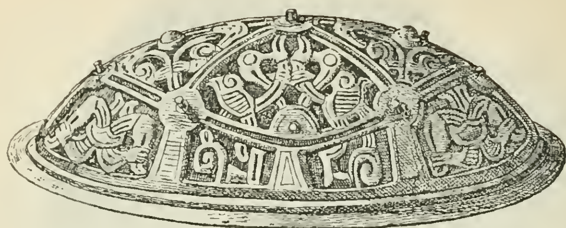

Fig. 146. *Fibula af brons. Melsted gr. 19, Bornholm.*

Stadium VI (s^6). Fibulor med öfverskålla. Alla knopparne genombrutna, likartade. De nedanför knopparne liggande fälten ha förvandlats till en jämnbred längs fibulans kant löpande bård. Dubbelt nålfäste.

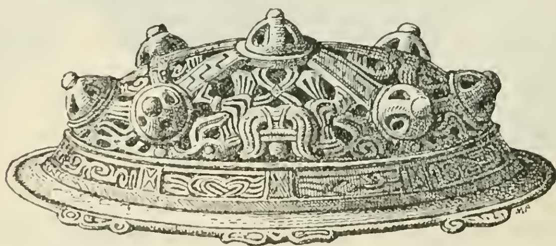

Fig. 147. *Fibula af brons. Lousgård gr. 28, Bornholm.*

Afbildningar: *Eft.*, fig. 107. Mestorf, *Vorgeschichtliche Alterthümer aus Schleswig-Holstein,* fig. 746. Aspelin, 1697. *Sv. Forns.*, 554, 555. Rygh, 652, 654.

Underserien fortsätter utanför Bornholm.

Resultaten af denna framställning öfverensstämma i allt väsentligt med dem, till hvilka Montelius kommit i *Månadsbladet* 1877, detta ehuru utgångspunkt och indelningsgrund varit andra.

De ovala spännbucklornas underserier visa, sedan de väl differerat på grund af den olika dekorationsprincipen, en genomgående parallellitet. Tillväxten i storlek håller i båda serierna jämna steg. Öfverskålla och dubbelt nålfäste inträda samtidigt. I den första underseriens andra stadium inträffar en kontamination med de däggdjursformiga fibulorna, hvilken för dessa blir ödesdiger. De ovala spännbucklorna, hvilka då erhållit sin djurdekoration, troligen uppkommen genom tvenne, ett på hvardera sidan om midtlinjen, lagda djur, fortsätta däremot sin utveckling, hvarunder djurbilden alltmera utplånas. Symmetritvånget spelar härvid hufvudrollen. Djurets ögon och benfästen utbildas hastigt till hvarandra alldeles lika knoppar. Men dessa äro placerade så, att mellanrummet mellan de främre benfästena och ögonen är mindre än mellan de främre och de bakre benfästena. Denna oregelbundenhet besegras på olika sätt. Antingen försvinna ögonen alldeles, och de fyra benfästena ställas nu så, att de ömsesidigt eqvivalera hvarandra. Eller ock försvinna alla knopparne. Eller också slutligen flyttas de tre knopparne på hvarje sida så, att de erhålla samma afstånd från hvarandra. Sedan symmetrien sålunda blifvit räddad, fortsätta fibulorna att utvecklas. Men för att verklig symmetri, bestämd från en sammanhållande centralpunkt, skall uppstå, måste fibulorna undergå ytterligare förändringar. Man når detta mål genom att fastnita dekorationsstycken ofvanpå fibulans yta, hvarigenom man blir oberoende af den ursprungliga ytdekorationen. Den fibulatyp, som på detta sätt erhålles, står nära det samtida stadiet i andra underserien, hvilken

tydligen bestämt slututvecklingen äfven af denna underserie.

Inom den andra underserien når man målet lättare. Fältindelningen lämpade sig ju också redan från början till en central dekoration. Den hufvudsakliga ändringen inträder, då läget af fälten ändras för att gifva möjligheten för en upphöjd centralknopp, hvarifrån den symmetriska dekorationen bestämmes. Härigenom uppkommer ett polysymmetriskt dekorationssystem, hvilket bemäktigar sig äfven den första underseriens fibulor.

Den andra ändringen i utvecklingen betecknas af anordningen af en öfverskålla. Denna uppträder icke tidigast på dessa fibulor, utan synes vara ett lån, närmast från de likarmade fibulorna som Salin, fig. 181. Såsom dekorationen visar, måste orig. till denna fibula vara samtidigt med stadium IV hos de ovala spännbucklorna. Öfverskållan åter, som således redan förefinnes hos den likarmade fibulan, inträder först under stadium V hos de ovala spännbucklorna. Denna nyhet blir mycket viktig i den senare utvecklingen, i det den möjliggör den stränga centralisationens förbindelse med en ökad prakt hos föremålen.

De ovala spännbucklorna och de båda arterna af de runda spännbucklorna förete åtskilliga likhetsdrag. I alla tre fallen möta vi tvenne underserier, den ena med utförd djurdekoration, den andra med från midtpunkten bestämd dekoration. Hos den första arten af de runda spännbucklorna och hos de ovala har denna djurdekoration samtidigt florerat som rikast, under det att den andra underserien varit jämförelsevis svagare företrädd. De runda spännbucklorna af denna art försvinna, under det att samtidigt de ovala spännbucklornas första underserie genom att uppgifva sin dekoration och ändras efter symmetriens regler lyckas rädda sin existens. Samtidigt framträder den andra underserien, hvilken i båda fallen varit

enkelt dekorerad, äldst med inslagna cirklar och sedan med enkla fält, såsom den enda eller viktigaste. Denna förändring inträffar, betecknande nog, samtidigt med det att fibulorna med fri, af ornamentets egen natur beroende begränsningslinje försvinna. Fibulor, med dekorationen bildad enligt symmetriens lagar och fast bunden kontur, äga nu uteslutande herraväldet.

Symmetrien inom ornamentiken skärpes ytterligare genom utpräglandet af centralpunkten. Men medan symmetrien således pålägger ornamentationen de strängaste tyglar, skaffar man sig en motvikt mot den enformiga horisontala begränsningslinjen genom att göra konturerna i det vertikala planet rika och omväxlande. Man vinner detta genom att antingen förse fibulan med en öfverskålla med en oftast genombruten rik ornamentation, eller genom en dekoration af filigran, eller upphöjda ornament af annan färg än ytan, eller slutligen genom att på ytan placera knoppar eller symmetriskt ställda djurfigurer. Detta blir hos de bisymmetriska, de trisymmetriska och de polysymmetriska fibulorna genomgående regel. Endast de fibulor, hvilka minst låtit sig intvingas i de symmetriska lagarne, ryggknappsspännena, undandraga sig, dock ej fullständigt, denna art af dekoration.

Beslag.

Påsyningsbeslagen äro en nyhet för denna tid. Fullkomligt onödiga för praktiskt bruk utgöra de ännu mera än fibulorna tecken för stegrad rikedom, fåfänga och praktbehof. Man ägde i arf en viss ingalunda ringa skatt af ornamentala former och man sökte nu att exploatera denna till prydnader. Naturligtvis grep man därvid först och främst till fibulan. Af de öfliga formerna, som förefunnos i små pjäser, hvilka man nitade fast vid större föremål, ägnade sig också vissa förträffligt för fibula-

fabrikation. Vi hafva sett, huru vid denna tid de däggdjursformiga, de fiskformiga, de hakformiga och de ögleformiga fibulorna uppkommo. Men af den stora syskonkretsen af ornament från 400- och 500-talen voro alla icke lika tjänliga såsom fibulamodeller. De i profil sedda djurens hufvuden och ben skuro allt för mycket ut utanför den allmänna begränsningslinjen, och det var som oftast genom särskilda modifikationer man i vissa fall lyckades aptera de frigjorda ornamenten till fibulor, hvilka ju af praktiska grunder böra äga någorlunda jämnt begränsade underytor. Ornament, som sålunda skulle, om man endast ägt fibulor, blifvit så att säga öfvertaliga, förstod man emellertid att fortfarande begagna genom att på baksidan förse dem med nitar eller en af hål genomborrad låg kam, som man sydde fast på kläderna.

Beslagen äro sålunda närmast i släkt med fibulor med af ytornamentet betingad begränsningslinje, hvilka uppkommit ur frigjorda ornament (I B). Dessa ornament böra vi söka inom samma krets, som gifvit upphof till de nämnda fibulaarterna.

De tämligen sällsynta fibulor, hvilka äro af samma form som här afhandlade föremål, sammanföras i denna öfversigt med beslagen.

A. Beslag med af ytornamentet betingad begränsningslinje.

Beslag återgifvande i profil sedda djur.

1. Däggdjursformiga beslag.
2. Fågelformiga beslag.

Beslag återgifvande ofvanifrån sedda djur.

3. Bandlikt djurformiga beslag.
4. Beslag med kombinerade djurformer.

B. Beslag med af ytornamentet oberoende begränsningslinje.

A. Beslag med af ytornamentet betingad begränsningslinje.

1. Däggdjursformiga beslag.

Nordiska ornamentala fyrfotadjur, sedda i profil, erhålla i allmänhet raskt en bandliknande kropp. Dylika djurornament voro tydligen icke tacksamma att begagna som själfständiga föremål. Men det finnes dock under 400-talet exemplar, hvilka behållit den under 300-talet (ex. fig. 148) vanliga bredare djurkroppen. Exempel möta vi å vissa guldbrakteater, å guldhornen från Gallehus och, hvilket här är af särskildt intresse, hos ornament som orig. till fig. 149, 150, hvilka tillhöra samma ornamentgrupp som de, till hvilka de däggdjursformiga och de hakformiga fibulorna visats stå i filialförhållande. Af de här afbildade figurerna visar den ena (fig. 149) redan nordiskt-germanska benfästen, medan de båda andra (fig. 148, 150) sakna sådana.

Fig. 149. *Ornament på ett guldhalsband. Västergötland.*

Fig. 148. *Ornament på en rund skifva af silfver. Slesvig.*

Fig. 150. *Ornament på ett guldhalsband. Västergötland.*

Då dessa ornament förvandlas till beslag, undergå de samma förändring som i fråga om förvandlingen till fibula. De förstoras högst ansenligt. Ett föremål, uppenbarligen en hästfigur, uppkommet på detta sätt äga vi i orig. till Sophus Müller, *Vor oldtid*, fig. 377, som företer benfästen liknande fig. 149. Ett senare, äfvenledes med benfästen samt påminnande om fig. 148, äga vi i det hästliknande beslaget från Björkö gr. 854 (fig. 153), i hvilket benen liksom å ett till samma grupp hörande

mindre betydande öländskt beslag utdragits till ormliknande band. Fig. 152 (Kalmar museum 5292) (jfr *Aarsberetning* 1903, sid. 17, fig. 2), visar huru djurfigurerna utan benfästen togo sig ut som beslag. Ett annat exempel gifves af fig. 151 (Stockh. mus. n:r 7909), hvarest ornamentet begagnats till fibula. De äro att jämföra med flera ristningar af hästar på våra äldre bildstenar.

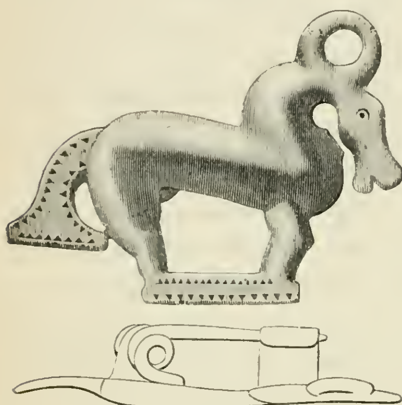

Fig. 151. *Fibula af brons. Gotland.*

Fig. 152. *Beslag af brons. Öland.*

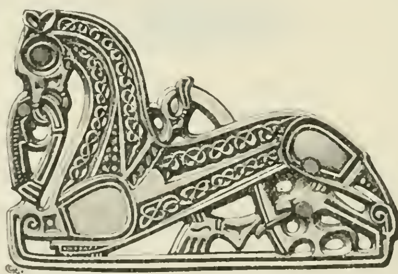

Fig. 153. *Beslag af förgylld brons. Björkö.*

2. Fågelformiga beslag.

Dessa beslag äro de utan jämförelse talrikast och vidast spridda. En granskning ger vid handen, att vi här ha att göra med minst trenne skilda former.

a) Den första formen äger till prototyp föremål som fig. 154 (jfr ornament på en mängd brakteater och på foten af en fibula från Slesvig, afbildad i Montelius, *De förhistoriska perioderna i Skandinavien*, pl. 18 fig. 3). Utvecklingen har skett på öfligt sätt genom ornamentets förstoring, men i öfrigt bibehåller sig formen med den breda halsen, det oftast nedåtvända hufvudet och den framåtsträckta klon, äfven sedan ornamentet blifvit beslag (eller, hvilket någon gång händer, fibula).

Afbildningar: Salin, fig. 592, 695, 696.

Aspelin, 1278. *Aarsberetninger*, 1893, pl. II fig. 8.

Exempel från Sverige, Norge, Finland, Danmark, England, Tyskland, Ungern och Schweiz.

Fig. 154. *Ornament på ett guldhalsband. Västergötland.*

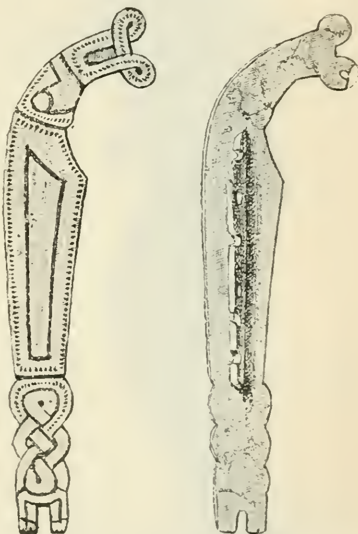

Fig. 155. *Beslag af brons med beläggning af hvit metall. Bækkegård, Bornholm.*

b) Den andra formen är mera speciell. Utgående från en enkel, bandliknande grundform utvecklar den sig på ett högst egenartadt sätt.

Stadium I. Ögat med omfattning, som håller sig innanför begränsningslinjen. Kroppen nedanför ögonomgifningsbandet utgående i vinkel.

Afbildning: *B. O.*, fig. 345.

Stadium II. Ögats omfattning gående utanför kroppens begränsningslinje. Kroppen nedanför ögonomgifningsbandet utgående i svag, ej vinkelformig buktning.

Afbildning: *Eft.*, fig. 79.

Fig. 156. *Beslag af brons. Lousgård gr. 16, Bornholm.*

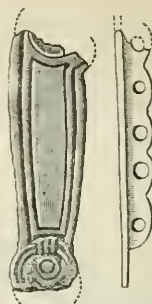

Fig. 157. *Beslag af brons. Öland.*

Fig. 158. *Beslag af brons. Öland.*

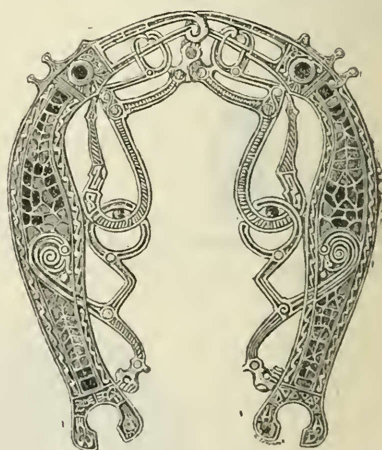

Fig. 159. *Beslag af förgylld brons med inläggning af granater. Lousgård gr. 47, Bornholm.* $^1/_2$.

Stadium III. Ögats omgifningsband gående nedåt betydligt utanför den öfriga begränsningslinjen, i spetsen försedt med ett ormhufvud. För öfrigt = föregående.

Afbildning: Salin, fig. 603.

Stadium IV. Ögonomgifningsbandet har i denna sin egenskap försvunnit samt förvandlats till en orm i kamp med djuret, och kroppen har i sena exemplar, analogt med omgifningsbandets utveckling till en orm, ytterligare omformats till en fågel.

Afbildningar: *Eft.*, fig. 77, 78.

Fig. 160. *Beslag af förgylld brons med inläggning af emalj. Kobbeå gr. 17, Bornholm.*

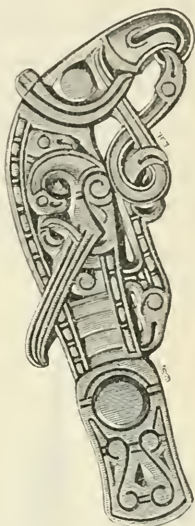

Fig. 161. *Beslag af förgylld brons. Uppland.*

Denna utvecklingsserie är en af de mest karaktäristiska under denna tid. Troligen har prototypen utgjorts af något af de bandliknande, fotlösa djuren från närmast föregående tid. Ögat var såsom i allmänhet vid denna tid begränsadt af en omfattning, hvilken i detta fall antager bilden af ett omgifningsband, som växer ut utanför hufvudets begränsningslinje. Salin har framdragit ett exempel, huru knuten på den romerske kejsarens halsband på imiterade romerska guldmynt i Norden omformades till ett

fågelhufvud, hvilket drog med sig halsbandets förvandling till en hel fågelkropp. Från smycken samtidiga med här ifrågavarande beslag äga vi några exempel på, hurusom ögonomgifningsbandets yttersta del utformas till ett nytt djurhufvud (Salin, sid. 254). I analogi med dessa fall förses äfven här ögonomgifningsbandet med ett ormhufvud, hvarigenom hela bandet samtidigt kommer att föreställa en orm. Man skulle nu kunna antaga, att den senare utvecklingen är rätt och slätt ornamentalt typologisk. Hela figuren, kämpande fågel och orm, skulle då äga endast dekorativ betydelse. Till stöd för ett dylikt antagande skulle kunna anföras, hurusom ormar förekomma tvenne gånger i förbindelse med däggdjur (svärdsknappen från Gulldynt, fig. 50, och däggdjursformiga fibulan fig. 46).

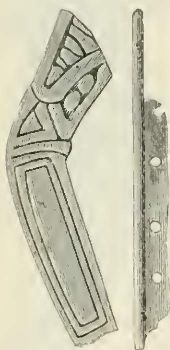

Fig. 162. *Beslag af brons. Småland.*

Fig. 163. *Rund skifva af silfver, inlagd med niello. Gotland.*

Jag tviflar emellertid på möjligheten af en dylik orsakslös utveckling. Förutom i ofvannämnda beslag uppträder ormen i förbindelse med fågeln äfven på ett fågelformigt med ormar prydt knifskaft (Lunds museum 14047) och på orig. till fig. 163 (Stockh. mus. 5279: a). Granska vi beslagen i fråga (af stadierna III och IV),

finna vi genast, att det äldsta af dem, fig. 158, icke föreställer någon fågel. Detta beslag är samtidigt med de tvenne nyssnämnda föremål, i hvilka ormen förekommer i förbindelse med fyrfotadjur. Ornamentmotivet med ormar har således varit löpande, om än sällsynt. Men så snart man erhöll ett ornamentalt djur, lämpligt att utveckla till en fågel i förbindelse med orm, begagnade man sig af detta tillfälle att framställa orm och fågel i kamp med hvarandra. Att så varit fallet, framgår af fig. 163, som framställer orm och fågel i strid. Orig. till figuren härstammar från tiden närmast efter år 1000 och står alldeles utanför denna beslagsserie. Motivet, som antagligen utvecklats med ledning af sydliga förebilder af annat innehåll, kan här icke hafva uppkommit på samma ornamentalt typologiska väg. Ett sagomotiv måste hafva förefunnits om ormen i kamp, en strid i hvilken den också blir dräpt. Denna ormens dödskamp åskådliggöres tydligt genom de föremål, i hvilka ormen sammanställts med fågeln (dödsfågeln). Då genom den ornamentala utvecklingen det ursprungligen bandformiga djuret tillsättes med en orm, begagna sig konstnärerna af det lämpliga tillfället att illustrera sagan. Angående detta motivs sagohistoriska ställning har jag å annat ställe yttrat mig (*Månadsbladet,* 1903—04).[1]

Ofvan gifna framställning förklarar denna beslagsseries utveckling liksom äfven de olika föremålens inbör-

[1] Typologien företer flera exempel på, huru man i tidigare figurer inlagt annan mening än den, som ursprungligen afsetts, och ombildat figuren efter den senare uppfattningen. Bästa exemplet gifves oss af brakteaterna. Den romerske kejsarens bild ägde för nordbon ingen betydelse, men han ombildade figuren, hvarigenom den blef ett uttryck för hans religiösa åskådning. Å kärl från bronsåldern finnes en dekoration med ursprungligen raka, sedan ringlande band. Man gaf bandet ormhufvud och omformade det därefter (Montelius, *Die typologische Methode,* fig. 206—247). Ormfigurens rika inveckling fig. 159 är ett vanligt drag (jfr å fig. 161).

des tidsställning. Det bör endast tilläggas, att i landsändar, liggande på afstånd från östersjökusten, serien aldrig hann sin fulla utveckling, hvilket visas af orig. till fig. 162. Det långt utåt gående ögonomgifningsbandet har här ej tillsatts med något ormhufvud, hvilket betingat den senare utvecklingen. Detta beslag är ungefär samtidigt med de tvenne här afbildade yngsta beslagen i serien.

c). För den tredje formen af fågelformiga beslag äger man äfvenledes prototyper, bestående i fastnitade ornament liksom i fråga om däggdjurs- och fiskformiga beslag, fig. 164, samt å brakteater, och det är sannolikt, att ornament af denna form, motsvarande de fastnitade ofvan omtalade ornamenten på guldhalsbanden förekommit under mellanliggande tid. Ornamentet föreställer en fågel,

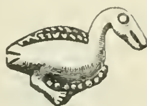

Fig. 164. *Ornament på en rund skifva af silfver. Slesvig.*

Fig. 165. *Ornament å en fibula af brons. Skåne.*

som antingen saknar ben eller hvars ben är i stående, ej såsom hos a) i framåtsträckt ställning; hufvudet framåtriktadt eller svagt nedåtböjdt; halsen smal. Ornamentet förekommer äfven som del af ytdekoration, fig. 165, och som kantdekoration (*Månadsbladet*, 1898, fig. 96).

Afbildningar: *Månadsbladet,* 1878, fig. 44, 1898 fig. 29.

3. Bandlikt djurformiga beslag.

Ornament bestående af ofvanifrån sedda djur tillhöra hufvudsakligen fibulorna och uppträda fullkomligt undantagsvis hos beslag. Ett dylikt djurornament äga vi emellertid i orig. till fig. 166 (Stockh. mus. 3053). Hufvudet och stjärten intaga en något självständig ställ-

ning, analog med benfästena hos de ornamentala däggdjuren. Någon utveckling hos dessa beslag kan ej sparas. Emellertid visa sig under vikingatiden fibulor (Müller, *Jernalderen*, 600) som med dem äro i släkt, men starkt ombildade enligt vikingatidens smak.

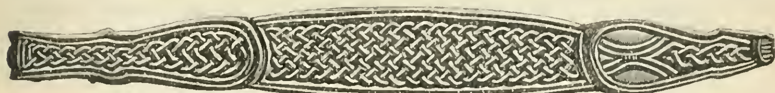

Fig. 166. *Beslag af brons. Gotland.*

Fig. 167. *Ornament på ett guldhalsband. Västergötland.*

Fig. 168. *Beslag af brons. Bækkegård gr. 88, Bornholm.*

4. Beslag med kombinerade djurformer.

Redan de pånitade ornamenten visa kombinationer af tvenne djur med nedåtböjda i profil sedda hufvuden, fig. 167. Dylika kombinerade ornament, fastän betydligt mera utvecklade, förekomma äfven som beslag, fig. 168, men synas ej ha varit allmänna. Det afbildade beslagets tidsställning framgår af ornamentationen af de båda nedåtböjda i profil sedda djurhufvudena samt af det mellan dem ställda framifrån sedda hufvudet, hvilket noga öfverensstämmer med hjälmbeslag.

Exempel: *Bornholm* Bækkegård gr. 16, d:o gr. 88 (Köp. mus. C 2426).

B. Beslag med af ytornamentet oberoende begränsningslinje.

Slutligen förefinnas äfven beslag af enkel geometrisk grundform. Denna erfar ingen utveckling, och för att konstatera tidsställningen är man hänvisad till dekorationen. Såsom af sekundärt intresse i detta sammanhang förbigås de tills vidare.

* * *

För att fullt förstå de här behandlade beslagens karaktär är det af nöden att kasta en blick på andra samtida fornsaksformer. Bland dylika äga förutom fibulor och beslag äfven de förut omtalade finska svärds-

Fig. 169. *Skifva af brons till kedjesmycke. Lousgård gr. 36, Bornholm.*

Fig. 170. *Skifva af brons till kedjesmycke. Lousgård gr. 40, Bornholm.*

knapparna, hjälmbeslag och sköldhandtag i djurhufvudform, svärdsdoppskor etc. fria eller delvis fria horisontala begränsningslinjer och i regeln endast svag vertikal profilering. Dessa fornsaker utvecklas i allmänhet icke ut öfver den tidsgräns, då den symmetriska fältindelningen uppträder, åtföljd af en starkare vertikal profilering. Vid samma tid börja beslagen ersättas af olika arter hängprydnader. Af de här behandlade grupperna är det endast 3 b), som på grund af ofvan berörda omständigheter ytterligare utvecklas under följande tid.

Kedjesmycken.

Det torde bli en af den nordiska järnåldersforskningens närmaste och mest tacksamma uppgifter att undersöka den växelverkan, som vid denna tid rådt mellan de olika östbaltiska länderna samt trakterna kring förbindelselederna inåt det nuvarande Ryssland. Jag har re-

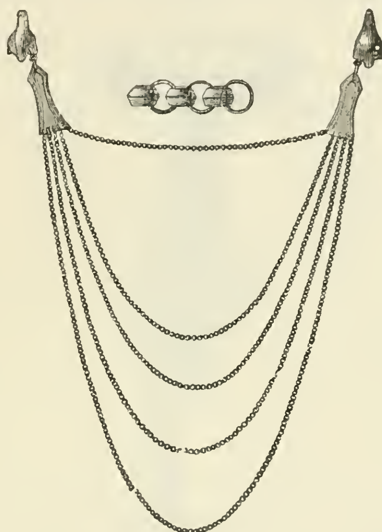

Fig. 171. *Kedjesmycke af brons. Gotland.*

dan vid behandlingen af de näbbformiga fibulorna berört den parallellitet i utvecklingen, som visar sig hos dessa och de viktigaste preussiska och litauiska fibulorna. Sättet att medelst metallkedjor, förbundna med större metallföremål, pryda det kvinnliga bröstet visar en liknande öfverensstämmelse liksom äfven andra förhållanden, af hvilka somliga i det följande skola omtalas.

Stadium I. I ett flertal grafvar vid Bækkegård på Bornholm (gr. 14, 16, 18, 35, 88, 95, 106, 109, 112, 157, 163) har man funnit fina järnkedjor. Dessa ha, såsom af gr. 16 visas, varit fastgjorda vid små »viftfor-

miga» järnstycken (gr. 16, 23, 95, 112, 140), emellanåt af en något aflång form (gr. 30, 74), hvilka öfverst varit försedda med en hake. Denna hake har sannolikt fästats vid någon fibula och förklarar, hvarför man, oaktadt bågen och f. d. spiralsträngen hos de näbbformiga fibulorna då voro på väg att växa tillsammans, likväl fortfor att vid sidan af bågen bibehålla ett, oftast cirkelrundt hål. Då man icke i någon af de nämnda grafvarne

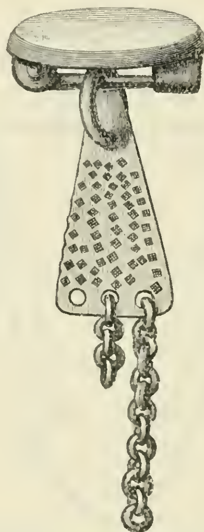

Fig. 172. *Kedjesmycke af brons. Gotland.*

funnit dylika järnföremål parvis, talar detta för, att kedjan, möjligen i upprepade vindlingar, hängt rakt ned och icke varit förbunden med någon annan liknande prydnad. Möjligtvis har dock denna prydnad varit kombinerad med de järnnålar, af hvilka man funnit exemplar (emellanåt parvis) i samma grafvar (14, 16, 35, 95, 106, 109, 112 m. fl.). I Bækkegård gr. 109 var kedjan fastgjord vid hufvudet af en järnnål.

Denna skäligen enkla prydnad vinner ungefär samtidigt å ett närbeläget ställe på samma ö en något rikare utveckling. Vid Lousgård äga grafvarne 24, 35,

36, 40 små flata pjäser med rak afslutning nedtill och halfrunda eller spetsiga ofvantill samt genombrutna för fastgörandet af den fina bronskedjan, hvilken äfven är bevarad från en af grafvarne (gr. 35). Äfven dessa föremål äga öfverst en hake för nyssnämnda ändamål. En kamrat till dessa fann man i Bækkegard gr. 103. Äfven i tre af de ofvannämnda grafvarne lågo nålar (af brons).

De nyss omtalade järnföremålens tillstånd tillåter i allmänhet icke att definiera deras ursprungliga form. Af bronsföremålen torde den typologiskt äldsta formen vara som fig. 169. Denna form ändras genom en skarpare tillspetsning af öfre ändan och inbuktning af sidorna (fig. 170 Köp. mus. C 5691). Med denna öfverensstämmer äfven järnstyckenas form i Bækkegård gr. 30, 74. I båda fallen håller sig storleken vid omkr. 4 cm.

Stadium II. Storleken tillväxer emellertid senare hastigt, liksom fallet är med så många andra fornsaker, men föremålet bibehåller sin hufvudform (jfr fig. 171 och *Teckn.* serie V, pl. 4 b). I stället för det långsmala hålet i nedre delen förses föremålet med flera hål, i hvilka de allt gröfre bronskedjornas öfversta ringar instickas.

Orsakerna, hvarför jag räknar formen fig. 169 såsom den typologiskt äldsta, äro tvenne. Dels visar den ungefär samtida formen fig. 170 närmare öfverensstämmelse med de senare utvecklingsstadierna. Dels öfverensstämmer typen med halfrund öfverkant ganska nära med exemplar från det inre af Ryssland och de ryska baltiska provinserna (ex. Aspelin 707, 714, 722, 727, 738 från Perm, 788 från Vjatka, 907, 908 från Rjäsan, 1891 från Kovno, 1900 från Vilna, 1908, 1968 från Estland, 2052, 2081, 2082, 2098 från Liffland) samt från Ostpreussen (vid Daumen i 7 grafvar från 500-talet, gr. 11, 20, 30, 90, 102 a, 108 a, 121, *Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia* XIX, taf. VII, fig. 5, sid. 41 ff.).

Från Ryssland förekomma väl talrika andra utvecklingsformer för detta smycke, men inga som öfverensstämma med den, som smyckena i Norden antagit under stadium II och senare. Denna jämförelse förklarar äfven, hvarför vi från så många grafvar af »viftformiga» föremål äga från hvarje graf endast ett, icke två exemplar, såsom man af den senare utvecklingen skulle hafva kunnat vänta. Af ofvan uppräknade ryska hithörande föremål är det stora flertalet utrustade med kedjor, hvilka hängt rakt ned utan att vara fästade vid någon pendant. De äro således här rena hängsmycken. På ett begränsadt område, de närmast Skandinavien liggande kustländerna, bindas emellertid senare kedjorna upp på andra sidan af bröstet vid ett liknande föremål, och kedjesmycket i sin helhet får sålunda en analog form på båda sidor om Östersjön.

Är detta smycke till sitt ursprung nordiskt? Olyckligtvis äro de kronologiska förhållandena i Ryssland alltför litet studerade, för att man ännu skulle våga något bestämdt påstående härutinnan. De bornholmska kedjesmyckena synas erbjuda den mest primitiva formen. Å andra sidan föreligger dock ett öfverväldigande antal ryska exemplar, däraf många af äldre typ, hvilket visar, att dessa smycken på östra sidan af Östersjön tidigt ernått en utomordentlig popularitet. Slutligen bör nämnas, att genombrutna hängplattor med halfrund öfverkant samt med annorlunda beskaffade vidhängande kedjor förekomma från trakterna kring Rhen och mellersta Donau, somliga enligt uppgift funna tillsammans med romerska mynt från 300-talet (Lindenschmit, *Die Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit*, IV, taf. 7 fig. 1—6). I hvad sammanhang de stå med de baltiska hängplattorna är osäkert.

Till kedjesmyckena kan man med en viss rätt äfven räkna bronspjäser som fig. 173, 174, 175.

De bestå af en hängplatta, sammangjuten med ett

spänne och fästas således direkt utan förmedling af fibula som de nyss behandlade. De förekomma ej parvis, hvarför man måste antaga, att kedjorna eller bandet hängt rakt ned, liksom på de ryska kedjesmyckena.

Afbildningar i *Sv. F.* 528. *Teckningar,* serie V, pl. 4 a, b, *Eft.*, fig. 85.

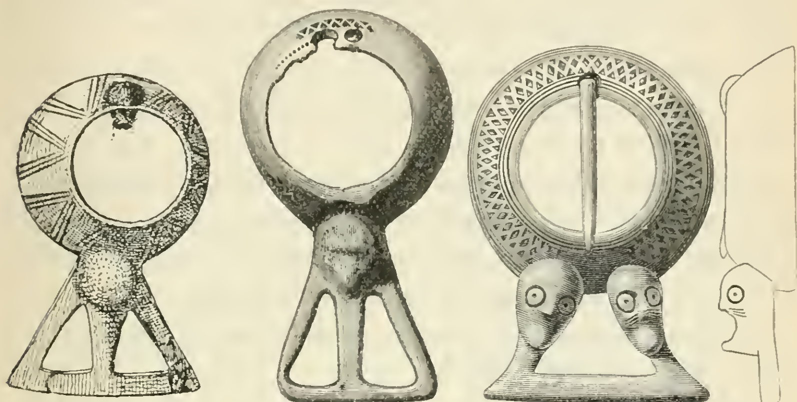

Fig. 173. *Sölja af brons. Lousgård gr. 39, Bornholm.*

Fig. 174. *Sölja af brons. Gotland.*

Fig. 175. *Sölja af brons. Gotland.*

Slutligen höra äfven ovala spännbucklor hit. På ett jämförelsevis sent stadium förbindas nämligen på olika ställen i Norden dessa fibulor med kedjor liknande här ifrågavarande. De ovala spännbucklorna träda således i stället för den här skildrade kombinationen af hängplatta och sölja. Exempel härpå föreligga äfven från Bornholm.

Smyckeringar.

Armringar. Äfven de bornholmska armringarne visa i sina olika former stora öfverensstämmelser med dem från länderna öster om Östersjön. Detta gäller såväl spiralringarne som de enkla ringarne.

Spiralarmringar af guld ha funnits spridda öfver stora delar af Skandinavien under föregående tid. Huru-

vida de stå i sammanhang med nu ifrågavarande, som alla äro af brons, är svårt att bestämma. Dessa äro tunna, ej trinda som guldringarne och vanligen vridna i fyra hvarf.

Stadium I. Spiralringarne äro äldst, antingen i det närmaste platta eller obetydligt hvälfda och sakna så godt som alldeles dekoration. Hvarfven kunna någon gång vara flera än fyra.

Exempel: *Bornholm,* Bækkegård gr. 16, 20, 91, 95, 112, 157, 160. Lousgård gr. 9, 10, 39.

Stadium II. Spiralen bestående af fyra hvarf. Öfversidan med en streckad strimma eller en svagt upphöjd ås längs ringens midtlinje. Dekoration af inslagna trianglar utefter ringens kanter eller åsens sidor.

Exempel: *Bornholm,* Lousgård gr. 18. Österlars Strandlod 123 e gr. 2. Nörre Sandegård gr. 4.

Afbildning *Eft.*, fig. 82.

Spiralarmringar af samma slag som i det äldsta stadiet på Bornholm äro mycket allmänna i de båda preussiska provinserna, i de ryska Östersjöprovinserna och inåt Ryssland, hvarest spiralringar äfven begagnades såsom fingerringar, (Aspelin 827, 828, 888, 1224, 1398, 1399, 1400, 1584, 1599, 1669, 1691, 1709, 1710, 1765, 1787, 1861, 1898, 1947, 1963, 1990, 2066, 2105, 2106, 2133, 2136, 2139, 2140, 2141, 2154).

Ringar af stadium II finnas däremot ej öster om Östersjön. Ornamentmotivet, inslagna trianglar med upphöjda punkter, är på andra sidan om Östersjön allmänt, och det förekommer äfven i samma anordning som å de bornholmska spiralarmringarne (Aspelin 893, 1770, 2057, 2131) men, så vidt jag känner, icke på spiralringar. Här upprepar sig således samma förhallande som i fråga om kedjesmyckena. Äldst äro formerna på båda sidorna om Östersjön; likartade men ungefär samtidigt utveckla sig ur typerna särskilda skandinaviska former.

Enkla armringar. Af dylika äga vi från Bornholm flera arter. De allmännaste äro af brons, oftast tunna, utan eller med synnerligen obetydlig dekoration. Dylika former kunna tydligen uppstå alldeles spontant och lämna på sin höjd kronologiska upplysningar.

Exempel: *Bornholm,* Bækkegård gr. 5, 11, 26, 50, 64, 77, 89, 109, 153. Lousgård gr. 10.

Afbildning: *Teckningar,* serie V, pl. 4 n. o. p.

Det samma gäller om ett par armringar af järn.

Exempel: *Bornholm,* Lousgård gr. 12, 18.

Ringarne ökas senare i tjocklek och ornamentationen blir skarpare framträdande: *Teckningar,* serie V, pl. 5 a, b, d. Nedan omtalade ringar äro möjligen att betrakta som utvecklingsformer af de här nämnda.

Närstående äro *armringar med inslagna kvadrater.* De äro något tjockare, ornamenterade med inslagna, i rader på längden ordnade, snedt ställda små kvadrater utan upphöjda punkter. De ökas senare i tjocklek, hvarjämte dekorationen tilltager i rikedom.

Exempel: *Bornholm,* Bækkegård gr. 44. Lousgård gr. 47.

Afbildning *B. O.,* fig. 350.

Senare exemplar af silfver. (*Sv. F.* 597).

På liknande sätt ornamenterade armringar äga vi äfven från de baltiska provinserna, men skillnaden är i detta fall större än i fråga om de fornsaker, för hvilka förut redogjorts, hvilket står i sammanhang därmed, att dessa ringar äro till tiden senare än spiralarmringarne, och likheten mellan fornsakerna på denna och andra sidan Östersjön raskt aftager efter ett gifvet tidsmoment. Exempel på ringar med liknande dekoration i Aspelin, 1919, 2142, 2171, 2181.

Viktigare äro *armringar med vågformiga ornament.* Dessa äro af två arter: ringar, som tilltaga i tjocklek mot de tvärt afskurna ändarne, och ringar som aftunnas mot ändarne. Med säkerhet ha dessa ringar utgått ur

tvenne alldeles skilda typer. Ringar med tjocka ändar vid öppningen ha af Sophus Müller sammanställts med de tidigare allmänt germanska guldringarne af samma form (*Jernalderen*, 567). I de baltiska provinserna förefinnes typen i brons[1] (Aspelin, 1757, 1758, 1773, 1786, 1852, 1865, 1885, 1901, 2071, 2074) och ernår en stor popularitet. Möjligen äro de bornholmska ringarne att sammanställa med de östbaltiska. Ringar med tunna ändar vid öppningen hafva likaledes talrika motsvarigheter på andra sidan Östersjön, men formen är för enkel att tillåta några slutsatser.

Dekorationen af ringar med tjocka ändar vid öppningen utgöres äldst af inslagna halfmånformiga figurer. På ringar som på andra föremål från 400-talet i Skandinavien förekomma dylika ornament talrikt. I Finland finnas i myckenhet från här ifrågavarande tid liknande ornament inslagna på bronsföremål liksom på Bornholm (Aspelin, 1328, 1329, 1357, 1519, 1551, 1583), men de äro snarare D-formiga än halfmånformiga. Slutresultatet af dekorationen blir på båda hållen detsamma, ehuru vägarne äro något olika. Utvecklingen antydd af Sophus Müller (*Jernalderen*, 542, 567, 612).

Stadium I. Ringar med tjocka ändar vid öppningen. Halfmånformiga, tämligen svagt rundade smala, eller starkare rundade breda, emellanåt sammanbundna ornament, ofta med små upphöjda punkter inuti, på den tjockare hälften af ringen.

Afbildningar *Eft.*, fig. 83, Rygh, 719.

Exempel: *Bornholm*, mellan Lillevang och Melsted gr. 4 (*Eft.*, sid. 137), Lousgård gr. 12 (jfr fig. 176—177).

Stadium II. Ringar af båda arterna. De halfmånformiga ornamenten starkare rundade utan upphöjda punkter inuti, djupare. De dem sammanbindande ban-

[1] Så äfven sydligare, fastän mindre allmänt (ex. *Zeitschrift für Ethnologie* etc. 1891, fig. 9, 10 från Castellarano, provins Reggio i Italien).

den emellanåt mera jämnbreda med de egentliga ornamenten, hvarigenom dekorationen blifvit vågformig.

Exempel: *Bornholm,* Lousgård gr. 47, Bækkegård gr. 105, 109 (jfr fig. 178).

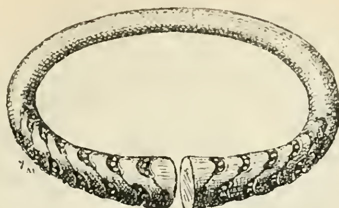

Fig. 176. *Armring af brons. Lousgård gr. 12, Bornholm.*

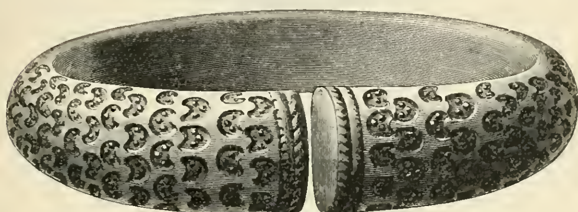

Fig. 177. *Armring af brons. Uppland.*

Stadium III. Ringar af båda arterna. Dekorationen vågformad med tvära rundningar, djupare. Ringarne med bredare genomskärning.

Exempel: *Bornholm*, mellan Lillevang och Melsted gr. 2, gr. 5 (*Eft.*, sid. 138), Bækkegård gr. 156.

Afbildning: *B. O.*, fig. 351 (jfr fig. 179).

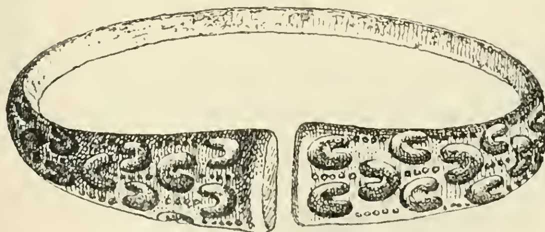

Fig. 178. *Armring af brons. Lousgård gr. 47, Bornholm.*

Stadium IV. Ringar med aftunnade ändar vid öppningen. Dekorationen med tvära rundningar, emellanåt korsliknande, ytterligare fördjupad. Ringarnes genomskärning af ytterligare ökad bredd.

Exempel: *Bornholm*, Melsted gr. 21.

Arten, som under detta stadium differerar, fortsätter utanför Bornholm, men materialet är sedermera silfver eller guld (*Sv. Forns.*, 599, 600, 603. Rygh, 721).

Hufvudringar. Till diademringar afsedda att pryda håret, har man användt ganska tunna ringar, af hvilkas

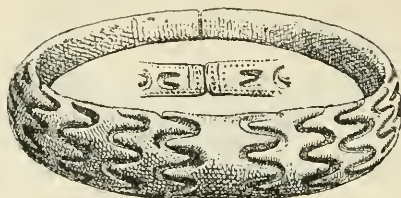

Fig. 179. *Armring af brons. Bækkegård gr. 156, Bornholm.*

dekoration endast den framåtvända delen varit ämnad att synas. Dylika ringar äro icke särdeles allmänna.

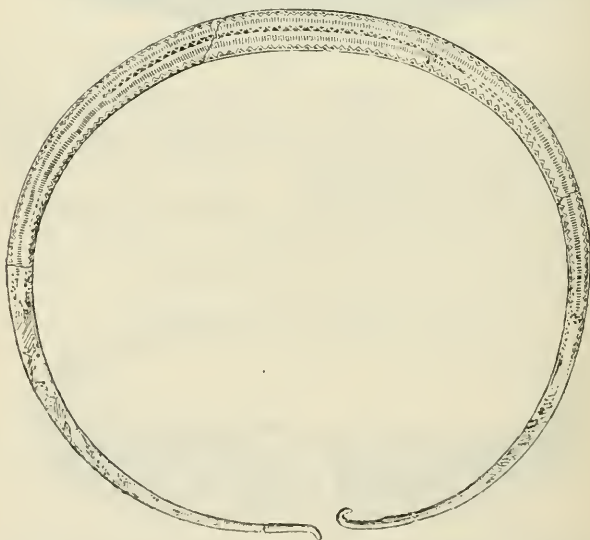

Fig. 180. *Diadem af brons. Saltuna b. gr. 2, Bornholm.*

Stadium I. Äldst äro dessa hufvudringar ganska låga. Mellersta delen något högre, dekorerad med längs kanterna löpande dekoration. Det smala mellanrummet emellanåt utfylldt.

Afbildningar: *Eft.* fig. 81, *Månadsbladet,* 1898, fig. 110 (jfr fig. 180, 181).

Stadium II? Ringen höjes ansenligt. Den ökade ytan ger tillfälle att utbilda den enkla dekorationen till verkliga kantbårder.

Afbildning: *Teckningar* serie V, pl. 4 q.

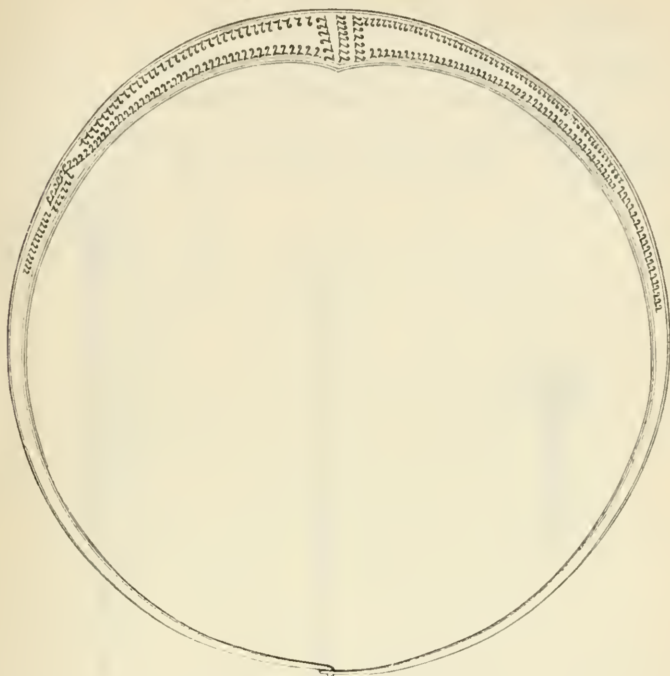

Fig. 181. *Diadem af brons. Gotland.*

Nålar.

De bornholmska nålarne under denna tid kunna indelas i olika typer efter nålhufvudets beskaffenhet.

En för ön karaktäristisk form visar orig. till fig. 182, hvars hufvud af Vedel betecknas som omvändt kägelformigt. På somliga exemplar äro hufvudet och nålens öfre del tvärstreckade.

Exempel: Bækkegård gr. 112 (med ögla öfverst), Lousgård gr. 35 (2 ex.), 36, Kobbeå gr. 6. Från trakterna kring Rhen och Donau äro dylika nålar kända, af brons och äfven af guld, däremot, så vidt jag vet, ej från andra trakter i Norden.

Af öfriga nålar finnas sådana med kubooktaëdra huf-

vuden, som äro skarpkantiga (Lousgård gr. 37, Österlars matr. n:r 123 e, Knarregård gr. 1, Köp. mus. C 2718) eller ock genom fortgående försvagning i gjutningen erhållit en afrundad form (Lousgård gr. 40, Köp. mus. C 5692, Melsted löst på grafplatsen (*B. O.*, sid. 373). I ett exemplar är det kubooktaëdra hufvudet försedt med en rakt uppåtgående trapezformig kam, genomborrad med ett rundt hål (Kobbeå gr. 4, Köp. mus. C 3725).

Afbildningar: *Månadsbladet,* 1895, fig. 36, 1898 fig., 48.

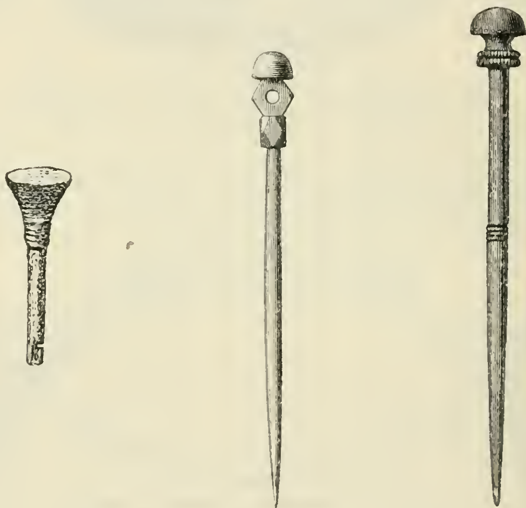

Fig. 182. *Nål af brons. Lousgård gr. 36, Bornholm.* Fig. 183. *Nål af brons. Gotland.* Fig. 184. *Nål af brons. Gotland.*

I tillfällen, då hufvudet är genomborradt eller försedt med ögla, har tydligen nålen varit ämnad att fästa någon kedja (se om kedjesmycken). Innanför dessa olika nåltyper kan ej göras någon tidsindelning. Det gifves visserligen äfven i fråga om dem tydliga utvecklingsserier, men de senare stadierna utvecklas ej på Bornholm och beröra ön endast undantagsvis. En dylik senare nål är den fig. 183 afbildade med sammansatt hufvud, hvars undre del består af en oktaëder, medan öfre delen är halfklotformig (från Gotland, en liknande från Nörre Sande-

gård gr. 4). Förutom de nämnda finnas på Bornholm en mängd järnnålar af mycket enkel form.

Bältespännen.

Från olika perioder af järnåldern föreligga bältespännen af enkel kvadratisk grundform. Äldsta dylika af rund grundform härstamma från 400-talet. (*Sv. Forns.* 433, Salin fig. 498, Worsaæ *Afbildninger fra Det Kongelige Museum for Nordiske Oldsager* 313). Från nu ifrågavarande period föreligga några exemplar af något liknande form. Den nästan runda plattan är fastgjord vid den ovala söljan samt sammanhänger genom en ofvanpå fäst mindre platta med tornen. De runda nordiska bältespännena, om hvilka här är fråga, hafva möjligen för sin tillkomst att tacka förbindelsen med Ostpreussen, där bältespännena under denna tid äro vanliga och bältena äfven i öfrigt rikt utstyrda med beslag. I graffältet vid Daumen har man förutom en mängd af snarlik grundform funnit icke mindre än 7 runda bältespännen liknande de nordiska (i gr. 24, 31, 49, 68, 77,117, 148 se *Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia* häft. XIX sid 41 ff. pl. VI 6, IX 13). De utvecklas dock självständigt i Norden. Bältespännet motsvaras af tvenne fyrkantiga beslag.

Stadium I. Af brons, förgylldt eller oförgylldt. Ytorna utan prydnader eller dekorerade med inslagna ornament eller med verroterie cloisonnée på rutad guldplåt.

Afbildningar: *Sv. Forns.*, 431—432, *B. O.*, fig. 319, Rygh, 329—331 (till spännet hörande beslag ornamenteradt som en hakformig fibula af stadium I.)

Exempel: *Sverige,* Stockholms mus. 484: 35, 8767: 108 (2 ex.), 8552: 242, 4740, 6181. *Norge,* Kristiania Mus. c 5651, 5897, 5652. *Bornholm,* Melsted »gr. 2», Kobbeå gr. 1, Nexö Strandmark gr. 1.

Stadium II. Af brons med järnbeläggning eller af järn. Ornamenten inlagda med silfver, animala af tidig stil II eller geometriska.

Afbildningar: *Eft.,* fig. 57—59. *Finskt museum,* 1897, sid. 64, fig. 21—22.

Exempel: *Bornholm,* Lousgård gr. 14 samt från Finland och Rhentrakterna.

Af de till dylika bältespännen hörande rektangulära beslagen äro exemplar funna flerstädes bl. a. på Bornholm i Kobbeå gr. 7 och 10, men då hufvudpjäsens form ej är känd, äro de icke medtagna här. På Slamrebjergs ås fanns fragment af ett bältespänne af stadium I el. II (»gr. 78»).

Bältespännena, äfven de prydliga, hafva emellanåt i Norden och oftast i den öfriga germanska världen en helt

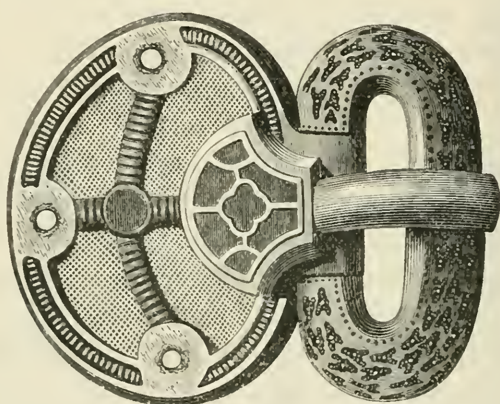

Fig. 186. *Bältespänne af förgylld brons med infattade granater. Gotland.* 1/1.

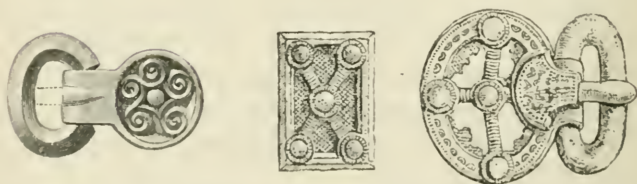

Fig. 185. *Bältespänne af brons. Gotland.*

Fig 187. *Bältespänne af förgylld brons med infattade granater. Melsted »gr. 2», Bornholm.* 1/2.

annan form. Bältespännen som det bornholmska af stadium II äro ej ovanliga från grafvar i trakterna vid mellersta Rhen och Öfre Donau.

Svärdsknappar.

Svärdsknapparna på Bornholm äro alla af brons, tresidiga, emellanåt med inåtsvängda sidor. De äro med ett undantag ganska låga och tillhöra således periodens början. Till samma tid hänvisar afbildningen *Eft.*, fig. 50 den enda knappen med utförd dekoration. Endast svärdsknappen i Bækkegård gr. 69 (*B. O.*, fig. 307 b), som är högre än svärdsknapparna från den äldsta Vendelgrafven samt från grafvarne vid Ultuna och Endregårda, tillhör en något senare tid.

Exempel från Bornholm. *Stadium I:* Melsted gr. 3, 17, funnet löst på grafplatsen 1 ex., Kobbeå gr. 3.

Stadium II: Bækkegård gr. 69.

Relativ kronologi.

Till allmän grund för kronologiseringen af ifrågavarande tids fornsaker ligger föregående typologiska utredning. I denna ha icke alla fornsaksformer från Bornholm upptagits. Åtskilliga af dessa, såsom knifvar, saxar, pincetter, förete ingen utveckling under denna tid och äro således odugliga vid kronologiska beräkningar, andra, såsom betselplåtar, kunna tidsbestämmas endast med ledning af ytdekorationen. Slutligen gifves det fornsaker, såsom vissa arter af lerkärl, mosaikknappar etc., hvilka kunna begagnas som tidmätare, oaktadt de själfva ej undergå någon typutveckling. Den kända formen förekommer då vid flera tillfällen tillsammans med fornsaker från endast en bestämd kort tidrymd men icke med föremål från tidigare eller senare tid, och den kan då tjäna att tidsbestämma grafvar som sakna andra kronologiska kännemärken.

Då inom de olika grupperna af fornsaker, tagna hvar för sig, den relativa kronologien i förväg fastställts, blir således uppgiften att uppvisa de typologiskt behandlade fornsakstypernas inbördes tidsställning. Målet för den kronologiska undersökningen blir följaktligen att söka fastställa

de olika fornsakskombinationernas d. v. s. grafvarnes inbördes succession. Angående metoden är det efter utgifvandet af Montelius *Die typologische Methode* onödigt att orda.

Kvinnografvar.

Skede I. Vi börja med de typologiskt äldsta fornsaksformerna. Tillsammans med näbbformiga fibulor af stadium I lågo i Melsted gr. 4 en hakformig fibula af stadium I, i Saltuna b gr. 2 en likarmad fibula och en hufvudring, båda af stadium I.

Till detta skede äro att räkna näbbformiga, hakformiga och likarmade fibulor samt hufvudringar, alla af stadium I. Samtida med de nämnda grafvarne äro öfriga grafvar på Bornholm, hvilka innehållit fornsaker tillhörande samma grupper i samma utvecklingsstadium. På grund af dekorationen, hvilken utvisar en senare tidsställning än Salin, fig. 118 men ännu är att räkna till stil I, bör äfven det i *B. O.*, fig. 320 afbildade föremålet räknas hit. Af nämnda skäl äro följande af mig kända kvinnografvar att bestämma som tillhörande skede I:

Lillevang b gr. 2, emellan Lillevang och Melsted b gr. 6, Melsted gr. 4, 5, 16, Kobbeå gr. 4, Österlars matr. nr 19 b (Rönne museum nr 1244—1247), D:o matr. nr 123 e, Saltuna b gr. 2, Lensgård i Österlars, Gryet i Östermarie (*Eft.*, sid. 125, 166), Heslegård gr. 11 (ofvangrafven).

Skede II. Näbbformiga, likarmade och hakformiga fibulor af stadium II måste af typologiska skäl följa i tiden närmast efter samma slags fibulor af stadium I. Tillsammans med näbbformiga fibulor af stadium II funnos fågelformig fibula af stadium II i Bækkegård gr. 106, ryggknappsspännen af något utvecklad typ i Lousgård gr. 35, 40, Bækkegård gr. 90 (gr. 20 fragment af dylikt?), rektangulära fibulor af stadium I i Lousgård gr. 9, Bækkegård gr. 17, 88, 90, 93, likarmade fibulor af stadium II i Bækkegård gr. 30, 35, runda spännbucklor

art a β stadium I i Bækkegård gr. 155 och Knarregård gr. 1, med runda spännbucklor b α (tidig) i Lousgård gr. 40, d:o β stadium II i Lousgård gr. 36, 37, ögleformig fibula af stadium I i Bækkegård gr. 155, hakformiga fibulor af stadium II i Bækkegård gr. 14, 141, spiralarmringar af stadium I i Bækkegård gr. 16, 20, 93, kedjesmycken af stadium I i Lousgård gr. 35, 36, 40, Bækkegård gr. 16, 23, 30, 140, kombineradt djurformiga beslag i Bækkegård gr. 88, nålar med omvändt kägelformigt eller kubooktaëdert hufvud i Kobbeå gr. 6, Knarregård gr. 1, Lousgård gr. 35, 40. Tillsammans med spiralringar af stadium I funnos dessutom kedjesmycke af stadium I i Bækkegård gr. 95, hakformig fibula af stadium II i Lousgård gr. 9, genombruten D-formig fibula i Lousgård gr. 39. Tillsammans med rektangulär fibula af stadium I fågelformigt beslag art b af stadium II i Lousgård gr. 16. Såsom typologiskt närmast föregående däggdjursformiga fibulor af stadium II bör äfven däggdjursformiga fibulan af stadium I i Kannikegård gr. 195 räknas till här ifrågavarande tid.

Fornsaker utmärkande för detta skede äro: fågelformiga och hakformiga fibulor af stadium II, däggdjursformiga och ögleformiga af stadium I, ryggknappspännen af något utvecklad typ, likarmade och näbbformiga fibulor af stadium II, rektangulära af stadium I, genombrutna D-formiga fibulor, runda spännbucklor art a β stadium I, d:o art b α tidiga, d:o art b β af stadium II, fågelformiga beslag art b af stadium II, spiralarmringar af stadium I, nålar med omvändt kägelformigt eller kubooktaëdert hufvud. Hithörande kända grafvar äro:

Melsted gr. 15, Kobbeå gr. 6, 33, Lousgård gr. 9, 10, 16, 24, 25, 36, 37, 39, 40, Bækkegård gr. 14, 16, 17, 18, 20, 23, 24, 30, 35, 74, 76, 88, 90, 93, 95, 103, 104, 106, 109, 139, 140, 141, 155, 160 Gudhjem Möllebacken gr. 2 (sek.), Rö: Gudmingegård.

Lerkärl som *Eft.*, fig. 86 funnos i Melsted gr. 4 (skede I), Lousgård gr. 40, Knarregård gr. 1 (skede II).

De tillhöra således skedena I och II. Till dessa skeden tidsbestämda bli härigenom:

Gudhjem gr. 7, Melsted gr. 18 (sek.), Kobbeå gr. 10, Bækkegård gr. 83 (detta senare dock af tidigare typ).

I några få grafvar funnos föremål från skedet I och II blandade, såsom naturligt då vi här röra oss med relativt kortvariga tidsskeden. I Kobbeå gr. 2, Bækkegård gr. 112, 157 lågo ryggknappspännen på ett något tidigare utvecklingsstadium än de, som annars förekomma i grafvarne från skede II. Dylika stora och präktiga spännen bevarades naturligtvis längre än mera anspråkslösa föremål. I Bækkegård gr. 112 fanns äfven en bronsnål med omvändt kägelformigt hufvud men af smärre dimensioner än i de från skedde II kända. I gr. 157 funnos tvenne fågelformiga beslag art b och en fågelformig fibula (fig. 27), båda af stadium I. Då emellertid i båda dessa grafvar funnos äfven fågelformiga fibulor af stadium II i den förra af öfvergångsform från stadium I (fig. 28), den senare orig. till fig. 32, och i Kobbeå gr. 2 näbbformiga fibulor af samma stadium, böra dessa grafvar räknas till skede II men uppenbarligen till dess början. I Bækkegård gr. 26 funnos fågelformiga fibulor af öfvergångsform mellan stadium I och stadium II (fig. 29) tillsammans med näbbformiga fibulor af stadium II. Således höra till nu afhandlade skede äfven:

Kobbeå gr. 2, Bækkegård gr. 26, 112, 157.

Skede III. Med skede II upphöra på Bornholm de näbbformiga fibulorna samt nålarna med kubooktaëdra och omvändt kägelformiga hufvuden. De fågelformiga fibulorna sträcka sig genom stadium III utöfver föregående skede. Tillsammans med en dylik fanns i Bækkegård gr. 77 sinsemellan alldeles lika, runda spännbucklor art b α något senare än de nyss omtalade från skede II samt rektangulär fibula af stadium II. Tillsammans med alldeles likadan, rund spännbuckla, möjligen gjuten i

samma form, fanns i Bækkegård gr. 3 rund spännbuckla art a α af stadium II. Tillsammans med en alldeles likadan spännbuckla som den sistnämnda funnos i Bækkegård gr. 44 ovala spännbucklor första underserien af stadium II, likaledes med rund spännbuckla art a α af stadium II i Bækkegård gr. 143, 153, ovala spännbucklor af stadium II, armring med inslagna kvadrater (tidig) i Bækkegård gr. 44, däggdjursformiga fibulor af stadium II i Bækkegård gr. 50. Tillsammans med däggdjursformiga fibulor af stadium II förekommo dessutom rektangulär fibula af stadium II i Bækkegård gr. 63, armring med vågformig dekoration af stadium I i Lousgård gr. 12, mellan Lillevang och Melsted b gr. 4, spiralarmring af stadium II i Nörre Sandegård gr. 4, armring af järn i Lousgård gr. 12, nål med sammansatt, ofvantill halfklotformigt hufvud i Nörre Sandegård gr. 4, rundt hängsmycke i d:o. På grund af dekorationen böra äfven beslag som *B. O.*, fig. 346—347 räknas hit.

Fornsaker utmärkande för detta skede äro: fågelformiga fibulor af stadium III, däggdjursformiga af stadium II, hakformiga af stadium III, ryggknappsspännen af mera utvecklad typ än de som tillhöra föregående skede, rektangulära af stadium II, runda spännbucklor art a α af stadium II, art b α af senare typ än de från föregående skede, ovala af stadium II, spiralarmringar af stadium II, armringar af järn, d:o af brons med vågformig, halfmånformig dekoration af stadium I, d:o med dekoration af inslagna kvadrater (tidig form), nålar med halfklotformigt hufvud, runda hängsmycken. Hithörande grafvar äro:

Gudhjem, nordligaste trädgården (*B. O.*, sid. 385, 10 Köp. mus. C. 3362), Lillevang b gr. 3, mellan Lillevang och Melsted b gr. 3, 4, Österlars matr. nr 123 e gr. 2, Nörre Sandegård gr. 4, Lousgård gr. 3, 6, 11, 12, 13, Bækkegård gr. 2, 3, 44, 50, 59, 60, 62, 63, 64, 66, 143, 153, 162.

Knappar af måladt glas eller mosaik med ögla af metall funnos i Bækkegård gr. 106 (skede II) och gr.

153 (skede III). Dylika i Bækkegård gr. 158 och Kobbeå gr. 14. Till skede II eller III höra således:

Kobbeå gr. 14, Bækkegård gr. 158.

Lousgård gr. 9 innehöll en rektangulär fibula af tidigt stadium II (fig. 106) samt i öfrigt järnsaker från skede II, (se ofvan).

I Lousgård gr. 18 funnos föremål från skede II och III blandade med hvarandra. I grafven låg nämligen en rektangulär fibula af stadium I (*Eft.*, fig. 71) tillsammans med en rektangulär fibula af stadium II, (fig. 104) en fågelformig fibula af stadium III (fig. 37), en armring af järn, ett spiralarmband af stadium II. Till en möjligen tidig del af skede III är således äfven att räkna:

Lousgård gr. 18.

Skede IV. Med skede III upphöra på Bornholm de fågelformiga, de däggdjursformiga och de hakformiga fibulorna samt ryggknappsspännena, spiralarmringarna, bronsnålarna och stora runda hängsmycken. De ovala spännbucklorna inträda vid skedets slut i tredje stadiet. Tillsammans med ovala spännbucklor af detta stadium funnos fågelformigt beslag art b af stadium IV i Lousgård gr. 47, armring med dekoration med inslagna kvadrater (sen typ) i samma graf, armringar med vågformig dekoration af stadium II Lillevang (stensättningarna) gr. 2, Lousgård gr. 47, Bækkegård gr. 105, 159 och Söndregård gr. 5. I Lillevang gr. 2 funnos tvenne ovala spännbucklor af stadium III, af hvilka det ena tillhörande underserien a, det andra underserien b.

Fornsaker utmärkande för detta skede äro: ovala spännbucklor af stadium III, fågelformiga beslag art b af stadium IV, armringar med inslagna kvadrater (sen typ), d:o med vågformig dekoration af stadium II. Hithörande grafvar äro:

Lillevang (stensättningarna) gr. 2, 4, Kobbeå gr. 15, 17, Lousgård gr. 47, Söndregård gr. 5, Bækkegård gr. 105, 132, 135, 159.

Skede V. Med skede IV upphöra på Bornholm de fågelformiga beslagen art b och armringarne med inslagna

kvadrater. De ovala spännbucklorna inträda vid skedets slut i fjärde stadiet af sin utveckling. Tillsammans med dylika lågo (stora) likarmade fibulor af stadium V (I) i Melsted gr. 20, 22, Lousgård gr. 29, Bögebjerg gr. 3, Bækkegård gr. 156, treflikiga fibulor af stadium I i Bögebjerg gr. 6 och Söndregård gr. 4, armringar med vågformig dekoration af stadium III i Lillevang (stensättningarna) gr. 1, mellan Lillevang och Melsted gr. 2, 5, Söndregård gr. 9, Bækkegård gr. 156. På grund af dekorationen måste orig. till *Eft.*, fig. 76 föras hit.

Fornsaker utmärkande för detta skede äro: (stora) likarmade fibulor af stadium V (I), treflikiga fibulor af stadium I, runda spännbucklor af art a β af stadium IV, ovala spännbucklor af stadium IV, armringar med vågformig dekoration af stadium III. Hithörande grafvar äro:

Lillevang (stensättningarna) gr. 1, 3, 7, mellan Lillevang och Melsted a gr. 2, mellan Lillevang och Melsted b gr. 2, 5, Melsted gr. 20, 22, Kobbeå gr. 20, Lousgård gr. 29. 44, Bögebjerg gr. 1, 3, 6, Bækkegård gr. 156, Söndregård gr. 4, 9, Sigtegård, Dammegård.

Skede VI. Med skede V upphöra på Bornholm de runda spännbucklorna. De ovala spännbucklorna öfvergå vid slutet af skede V i sitt femte stadium. Analogivis bör slutas, att armringarne med vågformig dekoration samtidigt öfvergå i det fjärde stadiet af sin utveckling. Tillsammans med ovala spännbucklor i stadium V förekom treflikig fibula af stadium II i Lillevang (stensättningarna) gr. 9.

Fornsaker utmärkande för detta skede äro: (stora) likarmade fibulor af stadium VI (II), treflikiga fibulor af stadium II, ovala spännbucklor af stadium V, armringar med vågformig dekoration af stadium IV. Hithörande grafvar äro:

Melsted gr. 1, 19, 21, Lillevang (stensättningarna) gr. 9.

Skede VII. Då en närmare kronologisering af de sista hednagrafvarne på Bornholm faller alldeles utanför

afhandlingens ämne, sammanställer jag här fornsaker från den följande hedniska tiden utan afseende i öfrigt på samhörighet i tid. De ovala spännbucklorna öfvergå vid slutet af skede VI i sitt sjätte stadium. Samtidigt öfvergå efter all sannolikhet de likarmade och de treflikiga fibulorna i respektive VII:de (III:dje) och III:dje stadierna af sin utveckling. Vidare förekomma bl. a. fingerringar af silfver med enkla ornament.

Fornsaker utmärkande hednatidens afslutning äro: (stora) likarmade fibulor af stadium VII (III), treflikiga af stadium III, ovala spännbucklor af stadium VI, ringar jämte flera andra föremål af silfver. Hithörande graf är:

Lousgård gr. 28.

Tillsammans med föremål ifrån skede IV lågo (Bækkegård gr. 132) stora pärlor af bergkristall, hvilka äfven förekomma i senare grafvar. Dylika förekommo äfven vid Anhöj i Bodilsker. Till skede IV—VII hör således:

Bodilsker Anhöj.

Mansgrafvar.

Medan i fråga om kvinnografvarne fornsakernas rika och klart bestämbara typologiska utveckling ger oss möjlighet att ganska noggrant fastställa de olika tidsskedena, är tidsbestämningen för mansgrafvarne endast i sällsynta undantagsfall möjlig. De föremål, som på Bornholm medgåfvos mannen i grafven, voro vapen, enstaka lerkärl och hästmunderingspersedlar, föremål som under denna tid sällan äro ornamentalt utsmyckade och sällan växla form. Vi få således utom i fråga om ett helt obetydligt antal grafvar nöja oss med allmänna bestämningar.

Skede I. De i det föregående omtalade svärdsknapparna af stadium I, hvilka tillhöra tveeggade svärd, äro, såsom förut framställts, utan tvifvel att räkna till denna

period och visserligen till dess första skede. Ett par af dem äro mycket små. Såsom Salin sid. 101 framhållit, äro dylika diminutiva svärdsfästeknappar att betrakta såsom förminskningar af de samtida större, icke såsom till tiden föregående. Ett med en dylik knapp utrustadt svärd är i Melsted »gr. 2» funnet tillsammans med ett rundt bältespänne af stadium I, i Melsted gr. 3 med en långsmal spjutspets med hufvudförsedd nagel under spjutbladet

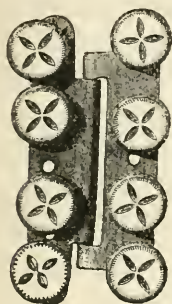

Fig. 188. *Bälteknäppe af brons. Norge.*

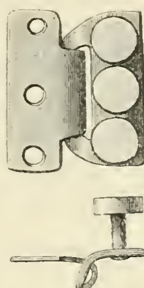

Fig. 189. *Bälteknäppe af brons. Gotland.*

Fig. 190. *Bälteknäppe af brons. Dal.*

(*B. O.*, fig. 311). Tillsammans med en dylik spjutspets äro i Kobbeå gr. 7 funna bälteknäppen med håliga märlor af förgylld brons (*B. O.*, fig. 352). Dessa bälteknäppen äro tidsbestämda genom talrika norska fynd af sådana af en något tidigare typ (Montelius i *Svenska fornm. fören. tidskrift*, X, sid. 113 ff) samt genom fyndet vid Österryftes på Gotland (omkring år 500, *Månadsbladet* 1890, sid. 128 ff). Ett något senare fynd (förra delen af 500-talet) från Dal, Ånimskogs socken, Hult (*Månadsbladet* 1892, sid. 91 ff.), har att uppvisa ett liknande bälteknäppe, men ytan af de runda märlorna, hvilken på det gotländska exemplaret är plan, är på det senare konkav med flat

kant. De ännu senare bornholmska bälteknäppena äga af ytan endast kvar den flata kanten (jfr dock Engelhardt, *Fyenske mosefund*, Kragehul, pl. IV. fig. 18 med enklare profilering och smärre icke koncentriskt anbragta hål).

Fornsaker utmärkande skede I äro: tveeggade svärd med svärdsknappar af stadium I, spjutspetsar med aflångt spjutblad samt oftast en med hufvuden prydd nagel genom holken under spjutbladet, runda bältespännen af stadium I, bälteknäppen. Hithörande af mig kända grafvar äro: Melsted gr. 2, 3, 17, Kobbeå gr. 3, 7, 8, Knarregård gr. 2. Bækkegård gr. 136.

Skede II. Såsom en regel, hvilken funnit allmänt gillande, har redan Vedel uppställt, att de tveeggade svärden tillhöra den tidigare delen af denna period. Tveeggade svärd, som förekomma tillsammans med fornsaker som icke tillhöra föregående skede, böra således räknas till det därefter följande skede II. Tillsammans med tveeggade svärd funnos breda lansettformiga spjutspetsar i Melsted gr. 6, Kobbeå gr. 1, Glasergård gr. 1, 2, trappformigt pyramidala rembeslag som *Eft.*, fig. 53 i Kobbeå gr. 1, Glasergård, gr. 1, 2, med bältespänne af stadium II i Kobbeå gr. 1. Tillsammans med trappformigt pyramidala rembeslag låg lansettformig spjutspets i Melsted gr. 18, rembeslag med ornamentik utförd i silfver i Glasergård gr. 1.

Fornsaker utmärkande skede II äro: tveeggade svärd med knappar af stadium II, spjutspetsar med breda lansettformiga blad utan nagel genom holken[1], rembeslag af trappformigt pyramidal form och dylika inlagda med silf-

[1] En dylik spjutspets finnes afbildad å en af Torslunda-plåtarne. På en annan af plåtarne synes den äldre formen med nagel genom holken. (*Studier tillägnade Oscar Montelius*, sid. 103, fig. 1 och 2). Under antagande, att den yngre formen kommit i bruk något tidigare på Öland än på Bornholm, gifver detta oss en tidsbestämning för plåtarne till senare delen af 500-talet (jfr Stjerna, ibid. sid. 109).

verornamentation, runda bältespännen af stadium II. Hithörande grafvar äro:

Melsted gr. 6, 18, Kobbeå gr. 1, Lousgård gr. 1, 24, Bækkegård gr. 27, 32, 117, Glasergård gr. 1, 2.

Grafvar utan andra tidsbestämmande fornsaker än tveeggade svärd tillhöra skede I eller II. Dylika grafvar äro Kobbeå gr. 36, Bækkegard gr. 121, en graf i Gryet i Östermarie (*Eft.*, sid. 125, 166). Lerkärl som *Eft.*, fig. 86 förekommo i Knarregård gr. 2 (skede I), Glasergård gr. 2 (skede II). Grafvar utan andra tidsbestämmande fornsaker än dylika lerkärl tillhöra således något af dessa skeden. Detta är fallet med Kobbeå gr. 10. Sköldbucklor med knappar belagda med hvit metall förekommo i Kobbeå gr. 3 (skede I), Kobbeå gr. 1 och Glasergård gr. 1 (skede II). Dylika förekommo i förstörda grafvar vid Bækkegård. På Slamrebjerg »gr. 78» fanns fragment af ett bältespänne.

Till skede I eller II höra således:

Kobbeå gr. 10, 36, Bækkegård gr. 121, Slamrebjerg »gr. 78».

Att till tiden skedena I och II i det närmaste sammanfalla med motsvarande skeden för kvinnografvarnes kronologi framgår bl. a. af följande. De vasformiga lerkärlen med 9 knoppar, ställda 3 och 3, tillhöra de första skedena hos både mans- och kvinnografvar. De med tenn belagda sköldbuckleknapparne i skede I och II motsvara de likaledes med tenn belagda runda spännbucklorna i skede II. I Lousgård 24 finnas tvenne uppenbarligen samtida grafvar, den ena kvinnograf, den andra mansgraf, båda tillhörande skede II.

De närmast följande skedena kunna vi icke följa. Grafvar, hvilkas hufvudsakliga innehåll utgjorts af eneggade svärd, brynen och knifvar, synas tillhöra den efter skede II följande tiden. Först då i grafvarne förekomma ringnålar och söljor, blir det oss möjligt att verkställa en noggrannare kronologisering. Men då de mel-

lanliggande skedena ej kunna bestämmas, blir en dylik undersökning af mindre intresse. Kronologiska bestämningar för de senare mansgrafvarne komma därför att göras endast i mån som de under arbetets gång visa sig vara af nöden.

Grafföljden. Absolut kronologi. Bofästningen.

En blick på de af Vedel (*B. O.*, sid. 377, *Eft.*, sid. 140, 144) publicerade kartorna från denna period visar genast, att grafvarne lagts i annan ordning än hvad som varit sed före utvandringen. Vid Lousgård lågo exempelvis sydligast ett par tidiga grafvar (gr. 9, 10), därefter kommo senare grafvar (gr. 11, 12), så åter längre i norr tidigare (gr. 14, 16) etc. Vid Bækkegård lågo sydligast grafvar från skede III, så i midten en rad af grafvar från skede II och längst i norr grafvar från skede IV. Principen för grafföljden måste sålunda vara en annan.

På det betydande graffältet vid Bækkegård höjde sig i ena kanten ett gammalt stort röse. De tvenne närmast öster om röset belägna grafvarne (gr. 107, 108) kunna icke dateras. Men af de därnäst närmaste grafvarne är gr. 112 med blandning från skedena I och II en af de allra äldsta grafvarne. Äfven öfriga grafvar, som i söder och sydväst (gr. 83, 160, 163) hafva legat i kanten af detta röse, synas hafva varit mycket gamla grafvar. Att således det i förväg på platsen befintliga röset spelat en roll vid väljandet af platsen för graffältet synes sannolikt, och detta bestyrkes däraf, att äfven vid Lousgård (gr. 24, 9, 10) och Kobbeå (gr. 14) de äldsta grafvarne voro belägna vid foten af gamla rösen. Emellertid funnos vid Bækkegård andra grafvar, hvilka äro af samma ålder som gr. 112, och som ligga aflägsna från rösets fot. Gr. 26 och 157 innehöllo båda liksom gr. 112 fornsaker från

skedena I och II och de bredvid dem liggande gr. 14, 23 och 24 samt gr. 140 och 141 följde dem nära efter i tid. Dessa grafvar lågo på afstånd från röset, gr. 157 etc. norrut och gr. 26 etc. österut. Slutligen låg ett godt stycke mot norr gr. 139 från skede I, invid hvilken låg den tidiga gr. 138. Vi hafva således 4 samtida grafgrupper. Den största kring rösets fot i öster, söder och sydväst, den andra ett stycke mot öster, den tredje ett stycke mot norr och den fjärde ännu längre mot norr. Ännu en femte grafgrupp vid Glasergård har sannolikt tillhört detta stora graffält, ehuru de flesta grafvarne sköflats. De undersökta grafvarne Glasergård gr. 1 och 2 tillhörde en jämförelsevis tidig del af skede II. Af dessa olika grafgrupper behandlas här hvar och en för sig.

Grafgruppen kring röset börjar med grafringen 155—83—112, fortsättes närmast genom de något yngre till skede II hörande grafvarne österut (gr. 117, 121, 158, 104, 103, 106, 95, 88, 90, 93) och sydost (gr. 69, 76, 74). Då grafgruppen utsträckts till den östra gräns, som angifves af gr. 96, 95, 93, stöter den tillsammans med den gamla grafgruppen gr. 14, 23, 24, 26. Gruppens senare grafvar upptogos därför något åt söder (gr. 66, 64, 63, 62, 60, 59, 77 etc. skede III), sedan då den hindrande grafgruppens grafvar blifvit kringgångna, åter åt öster (gr. 50, 44 skede III).

Den östliga grafgruppen börjar med de nyssnämnda grafvarne (gr. 14, 23, 24, 26), sträcker sig mot sydost (gr. 27, 35, 32, skede II) och öster (gr. 16, 17, 18, 20, 30, skede II) samt senare mot norr (gr. 5, 3, 2, skede III).

Grafgruppen närmast norr om röset (gr. 157, skede II tidigt, 140, 141, skede II) utbreder sig söderut (gr. 143, 153, skede III) till dess den påträffar upptagen mark (gr. 155, 160, 163 tillhörande den största grafgruppen) och sträcker sig sedan mot väster (gr. 159, skede IV, 156, skede V).

Den nordligaste grafgruppen har sannolikt ursprungligen varit ganska stor. Tidigaste kända graf är gr. 139. Denna grupp synes ha utbredt sig mot söder, där den påträffat den senast omtalade grafgruppen samt mot öster och slutligen mot norr (gr. 132, 135, skede IV). Om grafgodset i de förstörda grafvarne i söder och öster (skedena I—IV) se *B. O.*, sid. 384 spalt 2.

Grafgruppen vid Glasergård kan såsom hufvudsakligen förstörd ej behandlas på samma sätt.

I den händelse man icke vill antaga, att grafvarne ha upptagits alldeles på slump, synes mig ofvannämnda indelning vara den enda möjliga. Men äfven antagandet, att slumpen här skulle varit bestämmande, är orimligt af den grund, att exempelvis öster om röset ligga en mängd grafvar från skede II och endast från detta skede, att söder om dessa ligga uteslutande grafvar af skede III, att i kanten längst mot västnordväst äfvenledes ligga endast grafvar från skede III, att längst i norr de kända grafvarne äro från skede IV etc. Detta vittnar allt för tydligt om, att en ordning iakttagits vid upptagandet af grafvar. Endast en graf, tillhörande fältets yngsta (gr. 105), har kommit på obehörig plats. Hade graffältet orubbadt öfverlämnats åt den sakkunniges spade, hade väl äfven denna gåtfulla plats blifvit förklarad.

Vid Kobbeå funnos tvenne grafgrupper.

Den nordliga grafgruppen gr. 3, 4, 7, 10, 8 (skede I) och gr. 1, 2, 6 (skede II) är den äldsta. Dess ursprungliga beskaffenhet kan ej konstateras, då stora delar sannolikt förstörts. I denna grupp funnos ej grafvar från senare tid.

Den sydliga grafgruppen har lagts vid foten af ett röse. Närmast detta låg gr. 14 från skede II eller III. Söder om denna graf en flock grafvar, bland hvilka gr. 15, 17 tillhörde skede IV. Gruppen utbreder sig därifrån mot söder (gr. 20, skede V), öster (gr. 29) och

väster (gr. 31). Dessa båda senare grafvar innehöllo stora ringnålar af en typ, som förekom i graffältet vid Bögebjerg, hvars alla bestämbara grafvar tillhöra skede V.

Graffältet vid Lousgård har innefattat 3 grafgrupper, hvarjämte en gammal dubbelgraf (gr. 24, skede II) lagts vid foten af röset d.

Den sydligaste grafgruppen har börjat vid röset c med de båda gamla grafvarne 9 och 10 (skede II) och utbredt sig mot öster (gr. 1) och norr (gr. 11, 6, 12, 13, skede III), till dess den påträffade redan upptagen mark.

Den mellersta grafgruppen har börjat med gr. 14 (15?), 16 (skede II) och sträckt sig mot norr (gr. 18, skede III) uppefter kanterna af röset d.

Den nordligaste grafgruppen börjar med en serie af grafvar från skede II (gr. 39, 40, 37, 36, 35) samt sträcker sig mot norr (gr. 47, skede IV) och väster (gr. 29, 44, skede V, gr. 28, skede VII).

Äfven här kan det icke vara tal om tillfälligheter. Sydligast som nordligast i graffältet ligga grafvar från skede II. Norr om de sydligaste ligga en serie från skede III, och de nordvästliga grafvarne i fältet äro alla sena.

Vi se således, huru de stora graffälten från denna period sönderfalla i grafgrupper. Liknande grafgrupper äro kända från samma tid äfven från Sverige. Så torde det äldre graffältet vid Bläsnungs i Vestkinde socken, hvilket, såsom jag i inledningen nämnt, anordnats uteslutande kronologiskt, således efter samma princip som exempelvis det vid Kannikegård (enligt meddelande af docenten Almgren), förete en i viss mån likartad bild som de här skildrade bornholmska, och en dylik samtida grafgrupp, som på samma gång är ett graffält, äga vi från Vendel i Uppland. Detta sistnämnda graffält ger oss förklaringen. Det torde icke kunna betviflas, att vendelgrafvarne tillhört en och samma *ätt*, hvars manliga med-

lemmar här begrafts. Bland vendelgrafvarne funnos inga kvinnografvar, och fältet har legat afskildt från öfriga graffält på en helig plats, såsom antydes däraf, att intill grafvarne senare sockenkyrkan byggts. Dessa manliga medlemmar af höfdingeätten betraktades sålunda som heliga, deras heliga graffält var afskildt.

Jämföra vi grafvarne vid Vendel med dem vid t. ex. Bækkegård, ha vi att observera tvenne olikheter. Vid Vendel funnos endast manliga grafvar, vid Bækkegård både manliga och kvinnliga. Vid Vendel fanns endast *en* grafgrupp, vid Bækkegård 5. Dessa olikheter i afseende på de båda samtidiga graffälten bero båda af samma orsak. Vid Vendel begrofs höfdingeätten, vid Bækkegård menige man. På det sistnämnda stället har följaktligen flera ätter kunnat begagna samma fält, men på detta graffälts område har hvarje ätt begagnat en särskild del.

Grafgruppen är följaktligen att betrakta som ett graffält för en särskild ätt.[1]

Det stora graffältet vid Bækkegård har således begagnats af minst 5 ätter, Lousgård af 3, Kobbeå af 2 etc. Härvid ha vi naturligtvis icke att tänka på ätt i vår tids mening = familj, snarare, för att välja ett modernt uttryck, något liknande det danska »husstand». Ännu under vikingatiden bestod ätten af ett stort antal medlemmar, af hvilka de flesta stodo i ett mer eller mindre bundet tjänsteförhållande till husbonden. Äfven dessa ha begrafts i ättens grafgrupp. Detta lämnar förklaringen på, huru vid sidan af en rik graf med exempelvis ett guldbelagdt ryggknappsspänne och andra fibulor, spiralarmring, pärlor och beslag

---

[1] Jfr härmed benämningen *ättehage*, Hyltén-Cavallius, *Värend och Virdarne* I, 158 (Småland, hedniskt?) samt *Ol. Petri Krön.*, sid. 82 (1500-talet), *Meddelanden från Nordiska muséet*, 1899—1900, (Nerike, 1754) Peringskiöld, *Monumenta Uplandica*, sid. 262 (Upland, 1710) Rietz, *Dialektlexikon*, s. v., »den för en slägt eller ett hemman utstakade begrafningsplatsen på kyrkogården» (Halland, 1800-talet).

en annan upptagits som endast innehållit en knif, ett par pärlor o. d. Så är tillfället med alla de bornholmska graffälten. Vid Vendel, där man begrof blott höfdingarne själfva, är detta icke händelsen.

De kända och genom fornsaker utmärkta graffälten på Bornholm från denna tid äro följande:

Utefter kusten:

Österlars: *Gudhjem* skede I—II (*B. O.*, sid. 366, gr. 7, sid. 372 gr. 2, sid. 385, 10, troligen strödda grafvar).

Lillevang skede I—VII (*B. O.*, sid. 363, 386, 388, *Eft.*, sid 133, 136).

Mellan Lillevang och Mested skede I—VII (*B. O.*, sid. 388, *Eft.*, sid. 136—137).

Melsted skede I—VI (*B. O.*, 372—376, *Eft.*, sid. 137—139).

Mellan Melsted och Kobbeå skede I—VI (*B. O.*, se Melsted, *Eft.*, sid. 134, 139).

Kobbeå skede I—VI (*B. O.*, se Melsted, *Eft.*, sid. 139—143).

Lousgård skede II—VII (*Eft.*, sid. 143—148).

Saltuna skede I—VII (*B. O.*, sid. 388—389, *Eft.*, sid. 149).

Ibsker: *Klippegård* skede? (*B. O.*, sid. 277).

Nexö: *Nexö strandmark* skede II—VII (*B. O.*, sid. 364, gr. 1, 6, 12, 16 m. fl.)

Inuti landet:

Klemensker: **Kofoedgård* skede VII (*B. O.*, sid. 385).

Rutsker: **Hyldegård* skede? (*B. O.*, sid. 371).

1:ste V. g:s parcel skede VII (*B. O.*, sid. 385).

Rö: *Gudmingegård* skede II (*B. O.*, sid. 371).

**10 S. G. Fortov* skede VI (*B. O.*, sid. 395).

---

* utmärker att angifvelsen betecknar enstaka graf med en enda fornsak eller enstaka fornsak funnen under obekanta omständigheter.

*_Pilegård_ skede VI? (_B. O._, sid. 124, 321 f. gr. 15, sid. 390).

Österlars: _Heslegård_ skede I (_Eft._, sid. 131 gr. 11).
Lensgård, _Sigtegård_ skede I—V (_B. O._, sid. 371, 390).
Bögebjerg skede I—VI (_B. O._, sid. 389, 396).
I Risen skede VI? (_B. O._, sid. 396).
Knarregård skede I—II (_B. O._, sid. 371—372).
Bækkegård—Glasergård skede I—V (_B. O._, sid. 376—484, _Eft._, sid. 149—150).
Söndregård skede IV—V (_B. O._, sid. 390).

Östermarie: _Gryet_ skede I—II (_Eft._, sid. 125, 16 b).

Ibsker: *_Sortegård_ d skede VII (_B. O._, sid. 276, 385).

Bodilsker: _Kannikegård—Slamrebjerg_ skede II (_B. O._, sid. 339, 350).
Anhöj tidigast skede IV (_B. O._, sid. 366).

Pedersker: _Dammegård_ skede V (_Eft._, sid. 136).
Skrædergård skede V (_B. O._, sid. 398).

Nylars: *_Kinhöj?_ skede III (_B. O._, sid. 393).

Västermarie: _21 S. G._ skede VII (_B. O._, sid. 394).

En öfverblick öfver dessa graffält visar ganska olika siffror för de olika skedenas grafantal. Skede I är jämförelsevis svagt representeradt, skedena II och III mycket talrikt, skedena IV och V åter något svagare. Detta gäller saväl om man endast tager hänsyn till de grafvar, hvilka säkert kunna bestämmas genom de i dem liggande fornsakerna som äfven i den händelse man uppdelar fälten i grafgrupper och innanför dessa söker summariskt afgränsa tidsskedena äfven med hänsyn till de grafvar, som ej genom egna fornsaker äro tidsbestämda. Hvad de senare skedena VI och VII beträffar, är antalet be-

* Se noten å föregående sida.

stämbara grafvar alltför obetydligt i förhållande till grafvar från samma skeden, hvilkas grafinventarier ej tillåta någon tillräckligt fast kronologisering för att erbjuda grund för dylik beräkning. På grund af det betydligt större antalet grafvar måste man för skedena II och III antaga en något rymligare tid än för skedena I, IV, V. Dessa skeden uttrycka endast tidsskillnader, icke stilskillnader, och de ha fastställts endast genom jämförelse af grafgodset i de olika grafvarne. Hade materialet varit rikhaltigare, är det möjligt, att man kunnat fastställa den kronologiska indelningen med hänsyn till stilriktningarna eller utgå från på samma kronologiska afstånd från hvarandra fastslagna tidsgränser. Med det förhanden varande materialet har ett sådant förfaringssätt icke varit möjligt. Ett större antal grafvar och en rymligare tid ha följaktligen måst anslås åt skedena II och III än för närmast föregående och efterföljande.

Skede V är genom åtskilliga fynd fast tidsbestämdt till förra delen af 800-talet, skede VI till samma århundrades senaste del och skede VII till 900-talet. (Se Montelius, *Öfversigt öfver den nordiska forntidens perioder i Svenska fornm.-fören:s tidskrift*, VIII, sid. 157 ff. *Den nordiska järnålderns kronologi*, ibid. X, sid. 55—130, *Östergötland under hednatiden*, ibid. XII, sid. 34 samt Salin, sid. 350 ff.) Återstår alltså att bestämma de fyra första skedena. Salin fastställer för stil III 700-talet, och då i skede III förefinnas föremål tillhörande sen stil II och tidig stil III, bör sålunda skede III omfatta äfven tiden omkring år 700. Då detta skede representerar en vidsträcktare tidrymd än skede IV, under hvilket sen stil III florerar och som icke gärna kan sammanträngas inom en mindre tidrymd än ett halft århundrade, bör sålunda skede IV närmast motsvara tiden mellan omkr. åren 750—800, skede III däremot från någon tidpunkt på 600-talet sträcka sig till omkring år 750. Skede II är

tiden för stil II:s tidigare del. Med ett sannolikt antagande att skedena II och III innefatta ungefärligen lika långa tidrymder, skulle således skede II:s början vara att sätta vid tiden omkring år 600, skede III:s vid tiden omkring år 675. Skede I åter torde i så fall böra räknas innefattande senare hälften af 500-talet, i det dess sista grafvar visa spår af mycket tidig stil II.

Denna tidsindelning öfverensstämmer i det allra närmaste med den, som gifvits af Montelius och Salin. Några obetydliga skiljaktigheter särskildt berörande fornsaker af skede I, hvilka brukat sammanställas med föremål från skede II, början af Montelius period 7, bero på studiet af härvidlag särdeles upplysande Bornholmska fyndförhållanden. Jag begagnar sålunda i det följande absoluta tal för att uttrycka grafvarnes och fornsakernas tidsställning. Det säger sig själft, att hvart och ett af dessa årtal är ungefärligt.

Skede I 550—600.	Skede V 800—850.
Skede II 600—675.	Skede VI 850—900.
Skede III 675—750.	Skede VII 900—.
Skede IV 750—800.	

Vi hafva redan berört förhållandet mellan den senare järnålderns graffält i allmänhet och de tidigare graffälten. Men äfven förhållandet mellan de senare graffälten inbördes är af stort intresse.

Ofvanstående förteckning öfver graffält visar bl. a., hvarest de äldsta grafvarne, de från 500-talets slut, varit belägna: vid Gudhjem, Lillevang, Melsted, Kobbeå, Saltuna, Gryet, Heslegard, Lensgård, Bækkegård. Alla dessa platser äro belägna i närheten af hvarandra. Namnen Lillevang, Melsted, Kobbeå beteckna i själfva verket ett enda graffält med olika grafgrupper, somliga trängda

mera tillsammans, andra atskilda, alla belägna nära den södra foten af klipporna vid Gudhjem. Likaledes vid kusten ligger ett stycke mot söder ett annat graffält, Saltuna, ett par kilometer med utgångspunkt härifrån Gryet och med utgångspunkt från det stora graffältet vid Gudhjem 2 à 3 kilometer i olika riktningar graffälten vid Knarregård, Heslegård, Lensgård och Bækkegård. Endast vid Gudhjem äro fynden från 500-talets slut sa pass talrika, att de konstatera en verklig bosättning under denna tid.

Omkring år 600 utvidgas området. Graffälten från 500-talet fortfara med undantag för Heslegård att begagnas, nya grafgrupper upptagas sydligare och sydligare på det stora graffältet *Gudhjem-Lousgård*, nya graffält vid Nexö och Kannikegård samt inåt landet vid Gudmingegård en kilometer från Lensgård. Under 600-talets senare del och ända fram till 800-talet upptogos såvidt kändt inga nya graffält. Vid tiden omkring år 800 vidtager ett graffält, omkring en kilometer längre in i landet från Bækkegård räknadt (Söndregård), omedelbart efter denna tidpunkt ett annat, Bögebjerg, likaledes omkring en kilometer från Bækkegård, och fram emot 800-talets slut ständigt nya, Dammegård ett stycke från södra kusten vid nuvarande Pedersker kyrka, på 900-talet vid Kofoedgård i Klemensker, vid 1:ste V. g. i Rutsker, vid Sortegård i Ibsker, på 900-talet och på 1000-talet på Bodilsker Höjlyng, vid Egeby i Åker, på Enesbjerg i Vestermarie, Blemme lyng i samma socken, på Klemensker Höjlyng (*B. O.*, sid. 26), vid Klintebacken väster om Åkirkeby (*B. O.*, sid. 386) samt under öfvergången till kristen tid eller då kristendomen redan predikades på Slamrebjerg och vid Munkegård i Povlsker (*B. O.*, sid. 391—392).[1]

---

1 Troligen böra till de senaste förkristna århundradena äfven räknas graffälten vid Spagergård och Västermarie Klint. De här

Denna öfversikt visar, huru Bornholm på nytt tagits i besittning af folkstammar, hvilka, såsom vi förut sett, varit främmande för den gamla befolkningens traditioner och sålunda måste hafva invandrat från annat håll.

Vid tiden omkring år 550 ha dessa invandrare satt sig fast vid Gudhjemsudden, en flock har seglat ett litet stycke söderut utefter kusten till närmaste hamnplats och bofäst sig vid Saltuna. Vid Saltuna utmynnar Kjeldse å. Uppför denna å har en del af invandrarne trängt fram till Gryet. Strax intill Gudhjem, där nykomlingarne på stranden lagt sina grafvar, utrinna bredvid hvarandra de båda åarne Kobbeå och Melsted å. Från Gudhjem ha några familjer dragit uppefter Kobbeå, där de efter en kort marsch ha påträffat lämplig mark. De ha då fäst sina bopålar vid det nuvarande Bækkegård strax intill de vid Gryet bosatta, från Saltuna komna kamraterna, medan samtidigt andra flockar dragit uppefter Melsted å och ett dess biflöde och slagit sig ned vid Knarregård och Lensgård. Alla dessa ställen ligga på endast ett par kilometers afstånd från kusten och de stodo genom åarne i direkt förbindelse med samhället vid Gudhjem, Bækkegård genom Kobbeå och Kjeldseå både med Gudhjem och Saltuna. Att dessa samhällen, de enda från ön som vi känna från denna tid, tätt trängda tillsammans, samarbetat med hvarandra, är mera än en sannolikhet.

Under 600-talets lopp har denna koloni utvidgats, vare sig nu genom naturlig ökning eller tillskott af nya immigrantflockar. Från Lensgård har man trängt ett litet stycke inåt landet till Gudmingegård och från samhällena vid kusten har man seglat söderut och fäst bopålarne vid Nexö och vid Kannikegård, men intet af

---

förekommande stensättningarne likna de vid Lillevang (*B. O.*, sid. 385), af hvilka de äldsta kända härstamma från 800-talet.

dessa nya samhällen blef betydande. Centrum utgjordes allt fortfarande af kusten vid Gudhjem och det närmast innanför belägna lilla området, och den här belägna kolonien har allt fortfarande tillväxt i folkmängd och rikedom.

Ända fram till 800-talets midt förete befolkningsförhållandena på ön samma bild. Fran Bækkegård har man utefter Kobbeå dragit ytterligare ett obetydligt stycke in i landet till Söndregård och utefter ett biflöde till Kobbeå ett lika långt stycke till Bögebjerg. Men för öfrigt kan ingen utflyttning konstateras. Den under 500-talet grundlagda kolonien vid Gudhjemsbergets fot, förmodligen för sin existens hänvisad till hafvet, blir slutligen så stor, att dess graffält sträcka sig kilometervis längs kusten, på hvars mjuka sand fartygen legat uppdragna. Att hafsfärderna voro förbundna med ständiga strider, visa de öfvermåttan talrika svärden i grafvarne. Först vid tiden omkring midten af det nionde århundradet, då med den egentliga vikingatiden, såsom Montelius i sina arbeten flerestädes påpekat, mera fredliga förhållanden inträda, försvinna så småningom svärden i grafvarne, och samtidigt slaknar äfven det stränga band, som hållit invandrarne tillsammans. Längs efter öns södra kust fäster befolkningen under de närmast följande århundradena nya boplatser. De tränga in i landet och besätta de arealer, som nu upptagas af Bodilskers, Povlskers, Pederskers och Vestermarie socknar. Samtidigt riktar sig strömmen härfrån eller från de gamla samhällena inuti landet bakom Gudhjem mot öster och norr och breder sig norr om Almindingen öfver den öfriga delen af ön.

En bestämd skillnad mellan den tidigare bosättningen och detta senare besittningstagande af den stora återstoden af ön ligger däruti, att de tidigare utflyttningarne från det ursprungliga området vid Gudhjem varit bundna till detta eller endast berört kusterna, medan den senaste allmänna utflyttningen gällt det inre af landet i lika hög

grad som hafskusten, något som belyser den skillnad i förvärfskällor, som utmärkt denna senare tid i förhållande till den föregående.

Däremot finnes en genomgående likhet i fråga om en viss mycket viktig detalj. De nya graffälten, vare sig de härstamma från 500-talet eller 900-talet, ha gärna lagts i beröring med de gamla. I regeln har det såsom vid Bækkegård, Bögebjerg, Melsted, Kobbeå, Lousgård, Sortegård i Ibsker, Knarregård, på berget vid Gudhjem, Slamrebjerg, Enesbjerg i Västermarie, Bodilsker och Klemensker höjlyng varit gamla rösen eller grafkullar, hvilka den äldre befolkningen lämnat efter sig, som lockat nykomlingarna att lägga sina grafvar på den gamlas plats. De döda hvilade då i jord, som helgats genom deras tidigare föregångare. Detsamma gäller platser som Kannikegård, Gryet, Munkegård i Povlsker och andra, endast med den skillnaden, att märkena efter de tidigare grafvarne ej utgjorts af rösen.

Det kan mot denna framställning i dess helhet invändas, att graffynd äro ett verk af slumpen, att man följaktligen möjligen i en framtid kan göra fynd från exempelvis 600-talet på andra ställen af ön, i dess norra eller västra del. Hufvudparten af fynden äro ju icke heller mera än omkring 30 år gamla. Men detta gäller också endast hufvudparten. Sedan de förnämsta fynden blifvit gjorda, jämfördes de af Vedel med dem, som tidigare inkommit från ön till museet. Och det har visat sig, att alla äldre fynd från perioden 550—800 tillhöra den ofvan angifna begränsade lilla landsträckan. Detsamma är fallet med alla senare tillfälliga fynd. Man har, sedan de systematiska undersökningarna började, ständigt och snart sagdt i alla trakter af ön — utom Almindingen — gjort fynd från bronsåldern, från den äldre järnåldern och från öfvergångsskedet till medeltiden, men med undantag af en rund spännbuckla, som en gång

skall vara funnen i Nylarsker[1], är från hela ön i öfrigt intet vare sig graf- eller markfynd gjordt, härstammande från den 300-åriga tidrymd (550—850), som här sysselsatt oss. Och detta är så mycket viktigare, som rikedomen både på grafvar och fornsaker från samma period, hvilka tillhört Gudhjemskolonien och dess utgreningar, är större än från något annat motsvarande område i Norden med undantag endast för Gotland.

Härtill kommer, att man efter denna periods afslutning kan följa utbredningen af kulturen, huru denna under 800-talets lopp berör ställen, som ligga det egentliga Gudhjemsområdet nära, Bögebjerg, Söndregård, Pilegård i Rö eller i naturlig fortsättning af dess utgreningar utefter kusten, (Dammegård), huru den senare under 900- och 1000-talen tränger in öfver hela ön, så att från öfvergången till kristen tid mark- och graffynd äro kända litet hvarstädes ifrån[2].

Det är gifvet, att, då kristendomen infördes, de äldsta församlingarne bildats i den äldsta mest uppodlade bygden. Den församling, hvars gränser omsluta Gudhjemskolonien med dess förgreningar inåt landet, således Gudhjem—Lousgård, Bækkegård—Glasergård, Bögebjerg, Söndregård, Lensgård—Sigtegård, har helgat sin kyrka åt S:t Lars. En församling på västra Bornholm har helgat

---

[1] Fyndet gjordt af icke-sakkunnig på 1860-talet. Vid Hasle har i en stor hög funnits en »lille firkantet og en rund Metalplade med fremstående Stifter, hvorpå sat farvede Glasperler, som dog strax efter Optagningen lösnede sig», jämte tvenne bronsnålar, en pinsett och pärlor af glas (*B. O.*, sid. 285 f.).

[2] Jfr med detta hastiga bebyggande af Bornholm den samtida lika snabba koloniseringen af Island; oaktadt den egentliga koloniseringen på denna ö började först mot slutet af 800-talet, antages Island vid slutet af 900-talet ha ägt ungefär samma invånareantal som på 1200-talet.

sin åt S:t Nicolaus. Att emellertid den först omtalade kristna församlingen är den äldre, visas däraf, att man förvred det senare namnet så, att kyrkan kom att heta Nylarsker och då kallade den östra kyrkan Österlarsker. På västra sidan ligger en församling Nyker, hvilken således måste vara yngre än de nämnda. Den äldst bebyggda traktens betydenhet visas ock däraf, att Österlarsker kyrka är den förnämsta af öns rundkyrkor och jämte kyrkan i Åker den största på ön.

Invandrarne.

Invandrarnes ursprung.

Man kan med full visshet, då det gäller att bestämma de till Bornholm invandrande folkstammarnes nationalitet, utgå ifrån deras skandinaviska härstamning. Något afbrott i befolkningens utveckling kan sedermera icke spåras, och den skandinaviska munart, hvilken är den på Bornholm gängse, bevisar utan fråga öfolkets skandinaviska ursprung. Detsamma betygas af fornsakerna, hvilka — om ock icke alldeles undantagslöst — äro af skandinavisk typ.

Såsom ofta framhållits, kan ön vid invandringens början, således under loppet af 500-talet, ej hafva varit alldeles obebodd. Den äldre befolkning, hvars försvinnande från ön bör ha påskyndats genom inkräktarnes ankomst, har stått i nära förbindelse med Weichselområdet. Bornholmska smyckeringarne och kedjesmyckena med halfrund öfverkant kunna möjligen anses visa att denna förbindelsetradition upptagits och fortsatts af de nya inbyggarne.

Men i öfrigt gifvas på Bornholm icke fornsaker, som antyda icke-skandinaviska förbindelser. Det är således

inom Skandinavien vi ha att söka immigranternas ursprungliga hem.

För att kunna närmare precisera belägenheten af detta hem äro vi i första hand hänvisade till fornsakerna. Grafformerna från denna tid erbjuda nämligen på vår kunskaps nuvarande ståndpunkt endast obetydliga hållpunkter. Först må det härvid erinras, att man icke från Bornholm äger någon enda fornsaksform från föregående tid, som utgör den typologiska förutsättningen för någon af dem som uppträda efter år 550. Vedel har visserligen hänvisat på en likarmad fibulatyp, som *B. O.*, fig. 149, men, såsom ofvan framställts, utveckla sig under 400-talet de bornholmska likarmade fibulorna i en riktning, från hvilken de näbbformiga, som det här skulle vara fråga om, icke kunna härledas, och den utvecklingsserie, som framställts i *Eft.*, sid. 92 i likartadt syfte att förklara andra fibulors ursprung ur inhemska förutsättningar, kan ej numera accepteras. Ryggknappsspännena kunna ej heller efter de sammanställningar, som gjorts af Salin (sid. 66 ff.), afledas af de bornholmska fibulorna från 400-talet.

Försök att afleda nordiska fornsakstyper från denna tid från på ett eller annat ställe befintliga lokala former måste ännu bli i någon mån sväfvande, eftersom nya fynd kunna lämna upplysningar om hittills okända mellanformer och ändra åsikterna om den lokala fördelningen. I den händelse dock att ett flertal allmänna och framför allt speciella fornsaksformer visa sig vara utmärkande för vissa bestämda geografiska områden, måste en dylik arkeologisk öfverensstämmelse antagas bevisa etnisk samhörighet.

Vi begagna vid genomgången af fornsakerna samma ordningsföljd som hittills. Vi upptaga först de fornsaker till behandling, som äro gemensamma för en större landsträcka, sedan dem, som utmärka mera begränsade områden.

Fornsaker tillhörande större landsträckor.

Likarmade fibulor som utveckla sig parallellt med de näbbformiga äro fastän icke talrikt kända från den svenska Östersjökusten i allmänhet taget. De fyra hithörande exemplaren från Bornholm (i Saltuna gr. 2, Heslegård gr. 1, Bækkegård gr. 30, 35) gifva således ringa ledning. Nålar med kubooktaëdra hufvuden äro kända från Gotland, svenska Östersjökusten och i senare exemplar äfven från västra Sverige, trappformigt pyramidala beslag från Gotland (jfr. *Eft.*, fig. 53) och Väster-

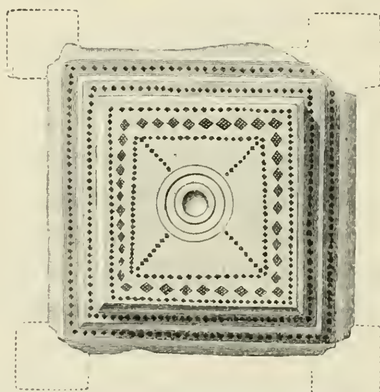

Fig. 191. *Rembeslag af brons. Gotland.*

götland, svärdsknappar, tresidiga eller med de två uppåtstigande sidorna inåtsvängda, tveeggade och eneggade svärd, långsmala och lansettformiga spjutspetsar, flata, kvadratiska beslag, yxor som orig. till *B. O.*, fig. 313, sländtrissor, kammar, knifvar, prylar och bronsvikter sådana som de bornholmska från hela Skandinavien, glas- och mosaikpärlor, bälteknäppen som de på Bornholm från Gotland och mellersta Skandinavien, hakformiga fibulor från Gotland, södra Skandinavien och Norge. Äfven toalettapparater som de från Bornholm torde, fastän hittills kända endast genom spridda fynd, vara att tillräkna hela

Skandinavien. Vid uppgörandet af den geografiska fördelningen kunna således alla dessa fornsaker utan vidare elimineras.

Fornsaker utmärkande Kalmarsundsområdet.

De fågelformiga fibulorna. Fibulor med öfre delen som ett fågelhufvud på en kort upprätt hals äro kända från Öland (fig. 25). Det norska exemplaret visar den afvikande form, de erhållit i västra Skandinavien. Äfven den senare utvecklingen är i Norge något afvikande. Den vidare utvecklingen af dessa fibulor, fågelformiga af stadium I, är känd från Skåne?, Öland och Bornholm. Stadiet tillhör tiden för invandringen, men de kända exemplaren, af hvilka vissa visa öfvergång till stadium II (Bækkegård gr. 26, 2 ex., gr. 157, 1 ex., gr. 112), föreligga först från tiden omkring år 600. Af fågelformiga fibulor af underserien a, tillhörande tiden efter 600-talets inträde, föreligga exemplar från Skåne, Bornholm och Öland.

De däggdjursformiga fibulornas närmaste prototyper äro kända från Västergötland. Vidtomfattande undersökningar sådana som de, hvilka af Vedel med så stor framgång bedrifvits på Bornholm, hafva ej kunnat företagas på Öland. Ännu har man sålunda ej haft tillfälle att konstatera, huruvida de närmaste prototyperna för de däggdjursformiga fibulorna funnits i Kalmarsundsområdet, men då de nyssnämnda prototyperna äro kända från Västergötland och förekomma å guldhalsringar, af hvilka ett exemplar är kändt från Öland, då det senaste af dem står stadium I af fibulorna, sådant det är representeradt på Bornholm, bra nära (fig. 44) och då slutligen vi af dessa fibulor af stadium II känna exempel endast från Öland och Bornholm, talar all sannolikhet för, att Öland varit förmedlingslandet. En jylländsk

fibula från tiden omkring år 600 (Köp. mus. C. 9420), hvilken möjligen kan räknas hit, är starkt genombruten och företer i öfrigt mycket stora skiljaktigheter samt synes snarast äga sina fränder bland beslagen med kombinerade djurformer.

Ryggknappsspännen med tre vid fotens spets samlade utåtgående rundlar äro att räkna som en fastländsk form. Af dessa tillhöra de tidigare exemplaren med mot knappfästet afsmalnande båge det svenska fastlandet och Norge. Tidiga exempel å dylika fibulor med jämnbred båge känner jag endast från Öland och Bornholm (Lousgård gr. 40); något senare äro ryggknappsspännena från Bækkegard (gr. 2 med defekt fotskifva, gr. 60).

Likarmade fibulor af den speciella typ, som förekommer från Melsted gr. 16, känner jag för öfrigt endast genom de i *Månadsbladet* 1903 och 1904, sid. 8 afbildade tvenne exemplaren, det ena från Öland, det andra från »Danmark».

De näbbformiga fibulornas äldsta, ännu icke likarmade, prototyper äro spridda öfver ett vidsträckt bälte, gående i öster och väster öfver Finland och Norge. De ur dem utgående likarmade fibulorna som fig. 82—83 tillhöra mellersta Sverige ned till Blekinge med Gotland samt södra Finland (de tvenne i Lunds och Kiels museer befintliga exemplaren torde näppeligen härröra från säkra fynd), således ett något mera begränsadt område. Innanför detta utveckla sig de likarmade fibulorna till näbbformiga dels inom Kalmarsundsområdet, dels på Gotland. Utvecklingen sker under loppet af 500-talet. Af den för Kalmarsundstrakterna karaktäristiska formen äga vi tidiga exemplar (förutom 1 från Skåne?) från detta område och Bornholm. Från det följande utvecklingsstadiet under 600-talet föreligga ett betydande antal exemplar från Öland och sydöstra Sverige öfver hufvud samt framför allt från det bättre upplysta Bornholm, slutligen äfven från det östra Danmark, 4 ex.

Runda spännbucklor art a β af stadium I äro kända från Kalmarsundsområdet (Blekinge), i form af knappar från Gotland, där formen senare utvecklar sig, samt från Bornholm, (Bækkegård gr. 155 och Knarregård gr. 1), fibulor som alldeles motsvara den omtalade blekingska (Stockh. mus. 10037).

Runda spännbucklor art b β förekomma i stadium I från östra Sverige öfver hufvud taget, af stadium II, således tiden efter år 600, från sydöstra Sverige och Bornholm.

Ovala spännbucklor synas i sin äldsta form tillhöra östra Sverige och böra på grund af det säkra fyndet från Uppland hänföras till 500-talet.[1] Från detta århundrade och början af 600-talet finnas dylika fibulor på Öland, men äro för öfrigt icke kända genom fynd väster om Öland; vid slutet af 600-talet uppenbara de sig längs svenska Östersjökusten och äfven något in i landet ända upp till Lappland samt på Bornholm.

Gemensamt för alla eller flertalet af dessa fornsaksformer är, att de ursprungligen tillhört ett ganska betydande område. Genom en fortgående specifikation utveckla de sig i en viss riktning vid den svenska Östersjökusten, i området kring Kalmarsund, framför allt på Öland. Det är med fornsakerna som med vissa af språkets substantiv och verb. De hafva en gång varit allmänt gångbara i ett stort språkområde, men under den delvis omedvetna utvecklingen kvarstanna och utvecklas de vidare endast i någon provinsdialekt. Så utveckla sig också vissa af de ursprungligen allmänt skandinaviska eller

[1] *Månadsbladet* 1890, sid. 105, fyndet gjordt af doktor Salin. Jfr angående bronsspiralerna bl. a. *Månadsbladet* 1890, sid. 128 ff., fyndet från Österryftes, och angående ändbeslaget i detta fynd *Månadsbladet* 1873, sid. 187 samt facetteringen å flera ex. ändbeslag i Daumen, Ostpreussen, (*Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia* XX, sid. 41 ff. pl. IV fig. 4—7 samt pl. V fig. 6 från grafvar, tillhörande 400- och 500-talen.)

svenska fornsaksformerna endast på Gotland eller i Sveriges sydöstra hörn. Men det arkeologiska språk, som utvecklat sig i detta senare område, öfverföres därifrån till Bornholm samtidigt med invandringen. Att invandrarne bekänt sig till detta språk, d. v. s. att de kommit från trakterna kring Kalmarsund, från Öland och möjligen äfven från de midtemot liggande Småland och Blekinge, torde böra anses som berättigad slutsats.

Det skall ej bestridas, att somliga af de ofvan anförda fornsaksserierna, hvilka karaktäriserats såsom utmärkande för Kalmarsundsområdet, äfven kunna ha förekommit i andra trakter af Skandinavien, t. ex. i västra Sverige, men de äro dock hufvudsakligen eller endast funna på det angifna området. Härtill kommer en annan, i detta sammanhang särdeles viktig omständighet. Oaktadt systematiska undersökningar icke företagits på Öland i större utsträckning än i öfriga trakter af södra Sverige, äro dock relativt mycket flera fornsaker från denna tid funna där. Detta visar, att man där i vida högre grad än i västra Sverige eller Skåne nedlagt fornsaker i grafvarne. Detsamma är fallet på Bornholm. Själfva fyndrikedomen utgör sålunda ett bevis för sammanhanget mellan Öland och Bornholm.

Af kända fornsaksserier finnes det ingen, som tydligare bevisar intimiteten i förbindelserna mellan de nämnda öarne, än de fågelformiga beslagen art b. Såsom vi minnas, uppkomma dessa beslag ursprungligen ur enkla bandformiga djurornament. Djurets ögonomgifningsband växer ut nedanför hufvudet, får ett ormhufvud, kryper ut och förvandlas till ett själfständigt ormdjur, hvarefter det ursprungliga, bandformiga djuret omedelbart äfven omformas till en fågel (fig. 155—161). Nu utvecklas denna serie jämsides i Kalmarsundsområdet och å Bornholm. På båda ställena har man således ägt samma sagotradition, och man har därjämte för att illustrera denna under

ständig samverkan gått alldeles samma visserligen långt ifrån direkta väg till samma mål, ett mål som nåtts efter en tid af omkring 250 år.

Detsamma är förhållandet med öfriga fornsaker, hvilka dock sakna denna specifika karaktär. De för Bornholm och Kalmarsundsområdet utmärkande fornsakerna, hvilka uppenbara sig på Bornholm under tiden 550—700, således under invandringsskedet, utveckla sig sedermera på båda hållen parallellt. Åtminstone känner jag ingen af de nämnda fornsakstyperna af senare stadier än det, i hvilket de först uppträda, som i flera exemplar äro kända från den ena af dessa öar, hvilken icke också förekommer från den andra, något som visserligen kan sammanhänga med den under vikingatiden stegrade likheten hos sydskandinaviska fornsaksformer i allmänhet taget. Den förbindelse som rådt mellan öarne bör sålunda gärna hafva varit af konstant natur. Den synes knappast hafva fullständigt upphört under heden tid. Runstenar bära äfven vittne härom. En bornholmsk runsten omtalar (E. Svensén i *Svensk Historisk Tidskrift* 1895, sid. 433 ff.), huru en bornholmare deltagit och fallit i slaget vid Utlängan, som ligger söder om inloppet till Kalmarsund, Högbystenen i Östergötland, huru en östgöte fallit på Bornholm.[1] Huruvida förbindelsen fortsatts under äldsta kristna tiden, kan möjligen konstateras genom en jämförande detaljerad undersökning af rundkyrkorna på Bornholm och i Kalmar län.

Fornsaker utmärkande för Gotland.

Ögleformiga fibulor förekomma i stadierna I och II från Gotland (fig. 68—70) och Finland, deras äldsta

---

[1] Den här accepterade öfversättningen är den traditionella. Möjligen bör det åsyftade uttrycket endast angifva, att personen föll »i holmgång», således utan geografisk bestämning.

prototyp från Jylland. Från Öland är ett at särdeles gammal typ (fig. 67), från Bornholm ett exempel kändt (Bækkegård gr. 155), af stadium I således från tiden o. 600.

Ryggknappsspännen med endast en utåtgående rundel vid foten ha uppkommit ur prototyper, kända från Danmark, Norge och Skåne. Från Gotland förefinnas exemplar, hvarå den triangulära fotformen ännu är bevarad. Fördelningen af dessa fibulor visar, att de utan fråga äro en fullkomligt gotländsk form. På Gotland finnas ett par tidiga hithörande fibulor, å hvilka djurhufvudena hafva öppen mun (Stockh. mus. 7480 b, f—h, fig. 73, 74). Ett ryggknappsspänne alldeles liknande ett af de här afbildade är funnet i Kobbeå gr. 2 (se slutvignetten). Ryggknappsspännen, å hvilka djurhufvudena ha sluten mun, äro funna i Bækkegard gr. 90 (*B. O.*, fig. 327), 104, 112, 157. De bornholmska exemplaren tillhöra alla tiden före år 700.

Ryggknappsspännen med tre åtskilda rundlar å foten tillhöra såväl Gotland som äfven, fastän sällsyntare, fastlandet. Hithörande bornholmska fibula (Lousgård gr. 35, *Eft.*, fig. 65) liknar närmast ett par gotländska och är att räkna till 600-talet.

Näbbformiga fibulor af stadium II differera, såsom berördes i den typologiska utredningen, i trenne underserier. Af dessa hafva vi redan berört den ena. Den andra underserien med bågen mindre starkt höjd på midten, obetydlig dekoration, i tydlighet aftagande gränslinjer mellan bågen och f. d. spiralsträngen, ofta med ett icke rudimentärt hål vid sidan af bågen etc. är gotländsk och utvecklar sig på Gotland fram till hednatidens slut. På Bornholm finnas exemplar i Gudhjem Möllebacken gr. 2 (med hål, *Aarböger* 1868, pl. III, 7), Bækkegård gr. 24 (2 ex. med hål), 14 (2 ex.), 155 (2 ex.), Lousgard gr. 10 (Köp. mus. C. 5597, fig. 91). Andra

näbbformiga fibulor höra möjligen hit, men åtskilliga exemplar hafva förkommit eller sammanblandats, så att de nu ej kunna identifieras.

Af genombrutna D-formiga fibulor känner jag endast det bornholmska exemplaret i Lousgård gr. 39 (fig. 109). Det ursprungliga remändebeslaget äger sin motsvarighet å Gotland (fig. 108).

Runda spännbucklor art a α äro utan fråga gotländska. Dylika förekomma från Bornholm i Bækkegård gr. 3, 44, 76, 143 (2 ex.), 153. Spännbucklorna från gr. 3, 44 (hvarandra lika, fig. 200) och 76 (fig. 119) visa en självständig riktning i utvecklingen af det gotländska dekorationssystemet, de i gr. 143 (*B. O.*, fig. 335) äro af en gotländsk dekoration och den i gr. 153 är tydligen tillverkad på Gotland (= *Teckningar* V, pl. 3 b med den nedåtvikna kanten dekorerad som *Teckningar* V, pl. 3 g). Hithörande bornholmska fibulor äro alla att räkna till tiden 675—750.

Runda spännbucklor art a β på Bornholm kunna hänföras både till Kalmarsundsområdet och Gotland. Om liknande gotländska knappformiga beslag se ofvan sid. 261. De två bornholmska exemplaren äro från tiden före år 700.

Runda spännbucklor art b α äro delvis att hänföra till Gotland. I Bækkegård gr. 3 och 77 (2 ex.) förekommo tre i samma form gjutna fibulor. Fig. 201 återger en på Gotland funnen rund spännbuckla från 600-talet med degenererade djurslingor (Stockh. mus. 9836). I orig. till fig. 202, af mera oviss tidsställning, äfvenledes från Gotland (Stockh. mus. 10658), har degenerationen fortgått. Af djurhufvudet kan knappast mera än ögonen urskiljas och af dessa ha de två redan förvandlats till öglor, men slingorna äga fortfarande samma ställning inbördes. Sista stadiet i denna utveckling, hvilken representeras af de tre bornholmska spännbucklorna, intages af orig. till

fig. 203, å hvilken rudimenten efter ögonen fallit bort och banden bragts i bättre konstruktivt sammanhang med hvarandra. Fibulorna tillhöra tiden från 700-talets midt.

Af runda spännbucklor art b β förekommer på Bornholm endast ett kändt exemplar, tillhörande 800-talets förra hälft. Det är mycket olika de samtida gotländska spännbucklorna af samma typ och är icke arbetadt på Gotland. Möjligen utgår denna form från den motsvarande gotländska och bildar en särskild sydskandinavisk serie. Ett spänne liknande detta men ändradt till en mera kvadratisk form genom utskjutandet af stöden för de periferiska knopparna och med starkt upphöjd midtpunkt förekommer från en jylländsk graf tillsammans med en oval spännbuckla af stadium IV och en dylik af stadium V (tidig typ), således från 800-talets midt. Då jag ej känner stadier, som intaga en eventuell mellanställning, mellan de gotländska hithörande spännbucklorna och den bornholmska samt den senare jylländska, torde denna form tillsvidare lämpligast utgå ur undersökningen.

Enkla armringar af brons, tunna eller trinda, med ingen eller obetydlig dekoration förekomma på Bornholm talrikt, men äro icke kända från öfriga Danmark (Müller, *Jernalderen* III, 540). De äro på Gotland allmänna. De bornholmska exemplaren tillhöra alla tiden före år 750.

Hufvudringar (eller halsringar) af guld hafva under närmast föregående tid säkerligen begagnats på olika håll i Skandinavien, Danmark (Müller, *Jernalderen* III, 561) och Norge (Rygh 299). Ett diadem? från Södermanland (Stockh. mus. 8886), som torde böra räknas till 500-talet, är afbildadt *Månadsbladet* 1891, fig. 20, och formen har i Skandinavien äfven begagnats för mindre ringar (*Månadsbladet* 1892, fig. 11). Ringar af liknande form äro kända från Gotland (*Månadsbladet* 1890, fig. 47, 49, 50) från förra delen af 500-talet och från samma århundrades slut (*Månadsbladet* 1898, fig. 110). Denna sist angifna hufvudring

stämmer nära in med den bornholmska däruti, att den är öppen bakåt, till storlek, form och dekoration. Det bornholmska exemplaret (Saltuna gr. 2) tillhör likaledes slutet af 500-talet.

Kedjesmycken äro en för Gotland och Bornholm utmärkande företeelse. Dylika med halfrund öfverkant äro ännu icke kända från Gotland, hvilket dock i betraktande af det ännu jämförelsevis ringa antalet väl upplysta graffynd från tiden före 600-talets midt icke utesluter deras därvaro. Senare utvecklingsformer (af stadium II) äro på Gotland mycket allmänt företrädda och de näbbformiga fibulorna med icke rudimentärt hal visa, att kedjesmycken af tidigare form förefunnits på ön. Fynd utanför tydliga grafvar af dylika pjäser af järn, såsom de bornholmska, vore ju äfven ganska öfverraskande, då järnet förrostar snabbare än bronsen och de äga ett skäligen tarfligt utseende. De talrika hängplattorna af järn från Bornholm ha också blott upptagits af sakkunnig hand. De tillhöra på Bornholm alla tiden före år 700. Fig. 172 visar emellertid en gotländsk hängplatta af brons af viftformig typ.

Kedjesmycken med sölja äro på Gotland mycket vanliga. Det bornholmska exemplaret (Lousgård gr. 39) öfverensstämmer så fullkomligt med det fig. 174 afbildade gotländska, att det måste antagas vara förfärdigadt på Gotland. Det tillhör tiden före år 700.

Nålar med halfklotformigt hufvud äro karaktäristiska för Gotland. Dylika nålar hafva där ömsom enkelt, ömsom sammansatt hufvud. Det bornholmska exemplaret (Nörre Sandegård gr. 7), som är tillverkadt på Gotland, tillhör 700-talets förra hälft.

Stora runda genombrutna hängsmycken af brons äro möjligen afkomlingar af de smärre runda hängsmyckena af guld, hvilka under föregående tid förekommit äfven i västra Skandinavien. De förekomma under

denna tid på Gotland och i Östersjöprovinserna men äga olika utveckling. Bland gotländska hängsmycken bör här erinras om det fig. 192 afbildade. Ett alldeles likadant hängsmycke från Bornholm (Nörre Sandegård gr. 4) är importeradt från Gotland. Det tillhör förra delen af 700-talet.

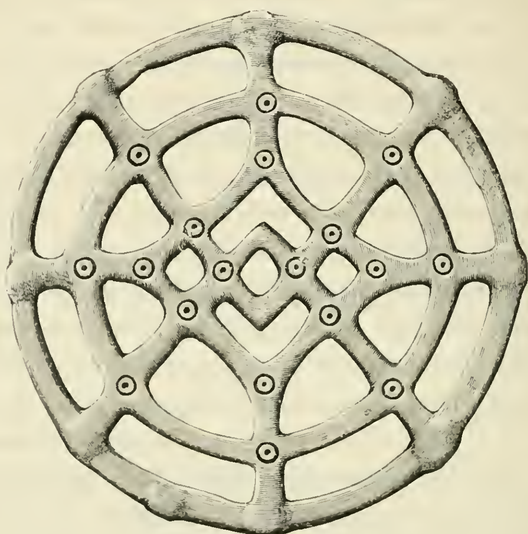

Fig. 192. *Rundt hängsmycke af brons. Gotland.*

Fig. 193. *Svärdsknapp af brons. Gotland.* 1/1.

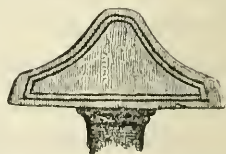

Fig. 194. *Svärdsknapp af brons. Bækkegård, gr. 69. Bornholm.* 1/2.

Svärdsknappar äro, som ofvan sagts, i det hela af samma form öfver hela norden. En svärdsknapp med samma, visserligen enkla dekoration, bestående af tvenne utefter sidorna löpande ränder som en bornholmsk dylik (fig. 194) är funnen på Gotland (fig. 193). Båda tillhöra tiden före år 700.

Bältespännen, af brons eller järn, af rund form föreligga från Norden i ett antal exemplar från Gotland samt ett från Finland och ett från Norge. Systerexemplar äro de bada bältespännena med verroterie cloisonnée på rutad guldplåt från Endregårda pa Gotland och Melsted på Bornholm, de enda kända med denna dekoration (fig. 186, 187). Dessutom föreligga 3 exemplar från Bornholm. De tillhöra tiden före år 700.

Pärlformiga bronsspiraler, hvilka utgått från liknande prydnader af guld (Müller, *Jernalderen* III, 569) äro talrikt kända från Bornholm och Gotland. På Bornholm upphöra de vid 700-talets midt, på Gotland begagnas de äfven senare.

Det är en ståtlig lista öfver fornsakstyper gemensamma för Gotland och Bornholm, som denna jämförelse bragt med sig, och de fall äro få, då det ådagalagts, att de uppräknade fornsakerna i något nämnvärdt antal exemplar förekomma fran andra håll. De äro gotländska till ursprunget och de fortfara att begagnas och i de flesta fall äfven att utvecklas på Gotland.

Likväl är, om man tager i betraktande icke antalet typer utan antalet exemplar, kvantiteten af för Gotland karaktäristiska fornsaker på Bornholm mindre betydande. Då äger Kalmarsundsområdet utan tvifvel försteget. Detta beror delvis däraf, att efter 700-talets midt de gotländska fornsakerna försvinna, medan parallellutvecklingen mellan Öland och Bornholm ostördt fortfar. Men delvis har det ock säkerligen sin grund däri, att antalet af öländska invandrare varit gotländingarne öfverlägset. Fördelningen af de gotländska fornsakerna i tid är härvid särdeles upplysande. Mycket talrika äro fornsakerna fram till 600-talets slut. Under 700-talets förra hälft minskas numeràren afsevärdt, ehuru ännu ett beaktansvärdt antal gotländska saker förekomma. Men vid 700-talets midt är det alldeles slut med inflytandet från Gotland.

Det svar, fornsakerna ge oss på vår fråga om de gotländska och öländska elementens förhållande till hvarandra, är således följande. Vid 500-talets midt ha flockar från trakterna kring Kalmarsund, samtidigt eller omedelbart förstärkta af talrika gotländingar, tagit kuststräckan söder om Gudhjem i besittning. Under det följande århundradet ha ständigt nya tillskott kommit från moderländerna till den uppblomstrande kolonien. Men vid någon tidpunkt under 700-talets förra hälft ha gotländingarne plötsligt upphört att erhålla förstärkningar. Kalmarsundselementet får från denna tidpunkt öfvertaget. Efter år 750 står Bornholm icke längre i det förhållande till Gotland som en koloni till sitt moderland. Utvecklingen af Bornholms arkeologiska språk försiggår såsom om aldrig den gotländska insatsen funnits. Då de franska normanderna öfversvämmade England, förde de med sig ett nytt språk. Men endast en mängd lösryckta franska ord lyckades omformade tränga sig in i det gamla språket, som var den öfvervägande majoritetens och som fortfor att utvecklas alldeles självständigt. Så förete icke heller de många gotländska fornsakerna på Bornholm någon utveckling. Den fastländsk-bornholmska majoriteten segrar definitivt, och i de få fall, då gotländska former tillåtas lefva, lyda de, såsom vi skola se, under bornholmska utvecklingslagar.

Grad och art af inhemsk utveckling.

Femhundratalets senare hälft är öfver hela Norden utmärkt genom djupgående förändringar. Den arkeologiska bilden som möter oss under 600-talet är därför också på alla punkter mycket olika mot den, som den närmast föregående perioden erbjudit oss.

Af dessa förändringar hafva ofvan berörts ett par, men då det för att rätt fatta Bornholms ställning under

invandringstiden är nödvändigt att se dess förhållanden i belysning af den allmänna tidsutvecklingen, må här äfven framhållas andra drag, som utmärka detta skede.

De närmast föregående århundradena äro Nordens guldrikaste period i förhistorisk tid. Vid 500-talets midt aftager denna guldrikedom hastigt. Dels med ledning af utifrån komna motiv, dels genom utveckling af inhemska förutsättningar har emellertid under »guldåldern» en mängd nya fornsaksformer skapats. Vid den inträdande fattigdomen på ädla metaller öfversatte man då de förut af guld och silfver arbetade fornsakerna i brons. Så äga vi i guld eller silfver prototyperna för de däggdjursformiga, ögleformiga och hakformiga fibulorna, ryggknappsspännena, de däggdjursformiga, fågelformiga och rektangulära beslagen, spiralarmringarne, de enkla jämntjocka och de enkla mot ändarne tjockare armringarne, diademen, de runda genombrutna hängsmyckena, de pärlformiga bronsspiralerna, svärdsknapparna, beslagen till svärdsskidornas mynningar, de runda bältespännena. Alla dessa arter af fornsaker förefinnas från 500-talets slut och från 600-talets början i brons. Vissa af ornamenten, t. ex. de halfmånformiga, de D-formiga och de triangulära, som förekommit på guldsakerna, uppträda äfven på föremålen af brons.

Samtidigt med det, att man med af stilutvecklingen betingade förändringar utarbetar de gamla motiven i brons, ökar man, då ej föremålens användning förbjuder det, storleken. Orsaken härtill ligger såväl i en fortgående smakriktning som i bronsens prisbillighet i jämförelse med guldet eller silfret. Så har storleken väsentligt vuxit i fråga om de nämnda fibulaarterna, beslagen, spiralarmringarne, hängsmyckena, svärdsknapparne och bältespännena. Tendensen att öka storleken öfverföres äfven på föremål, hvilkas prototyper varit af brons. Af de här afbildade remändebeslagen tillhöra de smärre (fig. 195—196) tidigare, de större (fig. 197—198) senare fynd.

En följd af de ädla metallernas ersättande med brons och den hufvudsakligen däraf beroende ökade storleken är äfven, att de tidigare vid metallföremål fastnitade ornamenten numera ofta begagnas självständigt. Vi hafva härpå under afhandlingens gång träffat flera exempel i fibulor och beslag med af ytornamentet betingad begränsningslinje.

Fig. 195. *Remändebeslag af brons. Gotland.*

Fig. 196. *Remändebeslag af brons. Gotland.*

Den stora mängden af guld i Norden var importerad, härstammade i sista hand från de gamla romerska provinserna. Tillsammans med det oarbetade guldet infördes till Norden äfven romerska ornament och romerska mynt. Vid 500-talets midt är det slut med guldströmmen äfven hvad mynten beträffar. Ungefär samtidigt upphöra de genom imitation af mynten framkallade nordiska brakteaterna (i egentlig mening). Afbrottet i förbindelserna med Romarrikena medför äfven en öfvergående förvirring i dekorationen, hvilken, sedan förvirringen öfvervunnits, utvecklar sig oberoende af yttre inflytelser.

Till alla dessa förändringar fanns en gemensam orsak, upphörandet af förbindelserna med de romerska länderna. Nordmännen tillhörde ju den östgermanska gruppen af de germanska folken. Under samma tid, som här

utmärkes af den stora guldrikedomen, stodo de östgermanska rikena i sitt flor, och ännu på 500-talets tidigaste decennier nådde det största bland de östgermanska rikena sin högsta blomstring. Men den närmast följande

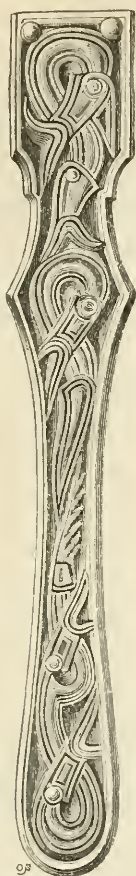

Fig. 197. *Remändebeslag af förgylld brons. Gotland.*

Fig. 198. *Remändebeslag af brons med beläggning af hvit metall. Kobbeå gr. 1, Bornholm.*

tiden blir för dem alla ödesdiger. På 530-talet tillintetgöres vandalernas rike af den östromerske kejsaren, samtidigt burgundernas af frankernas konungar. Under århundradets förra del trängas vestgoterna, äfvenledes af frankerna, under en rad af mördande nederlag från de

flesta af sina besittningar norr om Pyreneerna (Magalon, *Histoire du Languedoc* I, sid. 160 ff.), och slutligen på 500-talets midt går ostgoternas stora rike under. Därmed äro också förbindelserna mellan Skandinavien och Medelhafsländerna slut. Utan tvifvel står detta allmänt politiska förhållande också i förbindelse med den viktigaste af de många förändringar, som karaktärisera denna tidpunkt i Skandinavien: fornsaksformernas ändrade och utpräglade geografiska fördelning.

En nyansering af fornsaksformerna efter den geografiska fördelningen är under föregående tid tydlig, i regeln sammanhängande med de skilda landsdelarnes olika förbindelser utåt. Den nu uppkommande åtskillnaden framträder däremot som en långsamt fortgående differentiering af under den guldrika perioden gemensamt skandinaviska former. Vissa ornament, fibulor, ringar etc., af hvilkas prototyper exemplar, utförda i silfver och guld, tillhöra hela Skandinavien, bli nu — i brons — karaktäristiska för bestämda distrikt. Detta sker antingen därigenom, att fornsaken i fråga endast utvecklas inom ett dylikt distrikt, men försvinner från de öfriga (exempelvis ögleformiga fibulor, hufvudringar) eller ock därigenom, att fornsaksformen utvecklas at skilda håll i olika distrikt (exempelvis näbbformiga fibulor och djurhufvudformiga spännbucklor). Utrymmet förbjuder att i detalj uppvisa gången af denna differentiering. Distrikt, hvilka sålunda afsöndra sig, äro Gotland, västra Finland, delar af Norge, de danska öarna med Jylland. Innanför gränserna för hvart och ett af dessa områden åter härskar en jämförelsevis enhetlig utveckling. Dessa distrikt torde utgöra områdena för de smärre etniska enheter, hvilka, efter det de sydskandinaviska stammarne genom de östgermanska rikenas fall förlorat den sammanhållning, som bestod i en gemensam blomstrande förbindelse med Södern, utveckla sig till mer eller mindre fullständigt oberoende af hvarandra.

Högst märklig är Kalmarsundsområdets ställning. Redan under järnålderns tidigare skeden synes Öland hafva intagit en viss grad af självständighet, hufvudsakligen beroende på öns förbindelser mot söder och sydöst, och detta förhållande fortvarar till tiden omkring år 500. Efter denna tid inträder en förändring härutinnan, i det att Öland och den midtemot liggande delen af det svenska fastlandet bilda ett arkeologiskt helt, som mindre än förut skiljer sig från Mälarområdet.

Bornholm är icke såsom de ofvan berörda distrikten utmärkt af mer eller mindre säregna fornsaker. Fornsaksgrupper bekanta från Bornholm men icke eller mycket sparsamt från Kalmarsundsområdet och Gotland äro: rektangulära fibulor, nålar med omvändt kägelformiga hufvuden, spiralarmringar och ringar med vågformig dekoration af tidig typ.

Hvad de få nålarne af sagda form beträffar, torde det vara för tidigt att uttala sig. Deras förekomst i södra Tyskland synes tyda på ett vidsträcktare utbredningsområde.

Rektangulära fibulor af stadium I och II äro kända från Skåne (3 exemplar), dessutom äfven ett från Öland (*Teckningar från Kalmar museum*, fig. 33), af sen typ från det västliga Danmark. Beslag af sådan art, att de kunnat gifva upphof till rektangulära fibulor, äro kända både från Öland och Gotland. Tydligen kan det enkla apterandet af dylika beslag, hvilka på Bornholm visa sig omkring år 600, ha försiggått alldeles spontant, liksom fallet är med D-formiga fibulor. Förvandlingen af ornament eller beslag till fibula var, såsom ofvan berördt, öfverhufvud i länderna vid Östersjön en mycket vanlig företeelse.

Spiralarmringarne på Bornholm skulle visserligen kunna hafva utgått direkt ur äldre dylika af guld, liksom exempelvis äfven de flata själländska exemplaren. De bornholmska ringarne, af hvilka flertalet äger

konkav innersida, torde likväl endast medelbarligen härstamma från den föregående periodens spiralarmringar. Man kan nämligen i de baltiska provinserna följa, huru de trinda guldringarne efterträdas af liknande bronsringar, såväl enkla som spiralvindade, och huru under den vidare utvecklingen ringarne under bibehållande af den trinda ytan utåt erhålla en inåt flat eller konkav yta. På detta område efterträdas äfven de runda hängsmyckena af guld af dylika af brons, som äro af en annan, den ursprungliga närmare stående, typ än de vanliga gotländska hängsmyckenas (Aspelin 1763, 1776, 1782, 1784, 1785, 1799, 1805—09, 1911 emellanåt apterade till fibulor). De bornholmska spiralarmringarne torde således snarast vara att anse såsom uppkomna genom förbindelsen med länderna vid Östersjöns sydöstra hörn, där dylika ringar öfvermåttan talrikt begagnats.

De enkla armringarne med vågformig dekoration torde snarast härstamma från mellersta Skandinavien. Att de halfmånformiga ornamenten utvecklat sig ur de tidigare liknande ornamenten på guldringarne är visserligen sannolikt. Men detta dekorationssystem har säkerligen icke fortlefvat på Bornholm under den mellanliggande tiden. Bronsringar med så pass betydande ytor, att dessa ornament kunnat finna användning, uppenbara sig icke på Bornholm förr än fram på 700-talet, oaktadt från de närmast föregående 150 åren förekomma mycket talrika ringar i öns grafvar. Att ornamentet varit allmännare begagnadt, visas af en norsk silfverring som Rygh 719, ett i Uppland gjordt fynd med en ring som fig. 177 jämte ännu andra yngre samt af de under senare tiden öfver större delen af Skandinavien förekommande armringarne med vågformig dekoration. Hvarest emellertid ornamentet fortlefvat för att sedan liksom de ovala spännbucklorna fran mellersta Skandinavien

och Kalmarsundsområdet sprida sig öfver större sträckor, kan ännu icke bestämmas.

I fråga om fornsakernas former kan således Bornholm icke uppvisa någon självständig utveckling under denna tid. De i guld och silfver förefintliga prototyperna från tiden före år 550 utveckla sig i olika skandinaviska distrikt i brons, men i intet fall kan det ådagaläggas, att en dylik öfverföring ägt rum på Bornholm. Hit ha typerna förts, först efter det deras första utveckling ägt rum på andra skandinaviska områden.

I hufvudsak, men icke i samma grad, gäller detsamma om fornsakernas dekoration. De med Kalmarsundsområdets fornsaker öfverstämmande föremålen förete ingen differentiering i fråga om dekorationen och ej heller de äldre gotländska, som tillhöra tiden före omkring år 675. De geometriska motiven äro allmänt skandinaviska och förete för Bornholms räkning intet säreget. De föremål, som härvid komma under någon behandling, äro således dels sådana för Bornholm utmärkande, dels de senare gotländska (o. 675—o. 750). Men af dessa är det endast de rektangulära fibulorna och de runda spännbucklorna, som äga djurdekoration. En fibula som fig. 102 (Lousgård gr. 16) visar ännu tvenne efter stil II regelbundet bildade djurfigurer. Sådana äro dock icke allmänna på Bornholm. Redan det fågelformiga beslaget i samma graf (fig. 157) visar, huru ögonomgifningsbandet går utanför kroppens begränsningslinje. En rektangulär fibula från Lousgård gr. 10 (fig. 103) företer ett alldeles ovanligt rikt utveckladt ögonomgifningsband. Detta utgår från ögonomfattningens nedre del, öfver och sedan under kroppens öfre band, så öfver sig själf och slutligen under kroppen. Äfven utanför Bornholm förekommer det ej sällan, att ögonomfattningen under form af ett band går utanför allmänna konturlinjen. På Gotland är detta oftast riktadt bakåt (jfr dock Salin fig. 315), och då det på

andra håll i Skandinavien riktas framåt såsom på Bornholm, erfar det icke, så vidt jag känner, en tillnärmelsevis så rik utveckling.. Under öfvergångstiden till stil III eller rättare under tiden för tidig stil III utbildas detta band ytterligare, och utgör i själfva verket ett af kännemärkena på Bornholm för denna tid. Ett synnerligen karaktäristiskt exempel härpå äga vi i fig. 200 (Bækkegård gr. 3, 44). Djurhufvudet torde ha uppkommit genom en förvanskning af ett djurhufvud, som det i en fibula som orig. till 199 förekommande, kännetecknadt af sin från mellanhufvudet lossnade öfverkäke, en detalj som återfinnes på de bornholmska exemplaren.

Fig. 199. *Fibula af brons. Gotland.*

Fig. 200. *Fibula af brons. Bækkegård gr. 3, delvis förgylld, d:o gr. 44, Bornholm.*

Men det för dessa utmärkande är, att öfverkäken förbindes med hufvudet genom det nedåtgående ögonomgifningsbandet, som på vägen till och med utvecklar sig till ett litet hufvud, hvilket biter om bandet. Äfven den runda spännbucklan, afbildad i *B. O.*, fig. 335 har ett, dock genom ytans begränsning svagare utveckladt, nedre omgifningsband kring djurets öga. Icke heller då djurhufvudet är framställdt en face (fig. 106), undvikes det utanför den öfriga konturlinjen gående ögonomgifningsbandet (jfr härmed Salin fig. 570, 573). Ännu på ovala spännbucklor från 700-talets senare del spelar detta band en roll i dekorationen (*Eft.*, fig. 98).

Ett annat kännemärke för den bornholmska dekorationen är förkärleken för bandornamentik. Å den rektangulära fibulan fig. 104 se vi ett exempel på dylik, ett annat å den runda spännbucklan fig. 203, ett tredje i fig. 107[1]. Å en rund spännbuckla (fig. 119) dekorerad enligt gotländsk modell ha djurhufvudenas mun-

Fig. 201. *Fibula af brons. Gotland.*

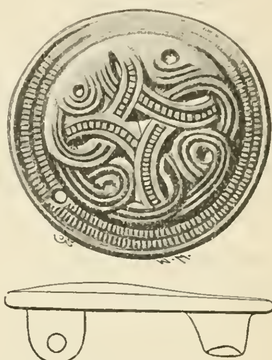

Fig. 202. *Fibula af brons. Gotland.*

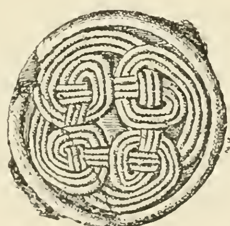

Fig. 203. *Fibula af brons. Bækkegård gr. 3, 77, Bornholm.*

[1] Ornamentiken å denna fibula öfverensstämmer närmast med ornamentiken å skotska bildstenar. Så finnas dubbla ringar instuckna i kryssningarna af dubbla band alldeles som på citerade figur äfven å tvenne stenar på kyrkogården vid Wigton (John Stuart, *Sculptured Stones of Scotland,* Aberdeen 1856, vol. I, plate CXXII) liknande äfven å en sten från Govan (anf. arb. plate CXXVII) samt å en från Suchinnan i Benfrew Shire (anf. arb. plate LXXV). Själfva indelningen af skifvan med en midtfigur af särkild form och tre eller fyra rundlar på hvarje sida är den samma som å en sten från Iona Argyllshire (anf. arb. vol. II, plate XLV). Snarlik indelning är mycket vanlig å de skotska korsen.

partier alldeles upplösts i hvarandra korsande band, liksom äfven centralpartiet försetts med ett kvadratiskt bandornamet. Bandornamentiken framträder, så snart den starka förbindelsen med Gotland afbrutits.

Det är icke utan, att denna dekoration kan betraktas som ett bevis på bristande förmåga att följa med i stilutvecklingen, hvilken under samma tid med stil III når sin högsta blomstring i Norden. Denna synes i sin fullt typiska form, efter nu kända fynd att döma, egentligen hafva hemma på Gotland, i mellersta Sverige och i Norge. I Kalmarsundsområdet, som naturligtvis stod i närmare förbindelse med de högnordiska länderna, förekommer den sällsynt[1]. Från Bornholm förråder dekorationen af en rektangulär fibula som fig. 104 (Lousgård gr. 18) tydligen kännedom om denna stil, och det samma kan sägas om orig. till *Eft.*, fig. 97, 98 och 102, hvilken senare är att hänföra till den öländska utvecklingens alster. Men jag känner intet exempel på djurfigurer från Bornholm, som äro oklanderligt bildade efter stil III. I Skåne, delvis äfven i Norge aflöses den egentliga stil II af en stilriktning (Salin fig. 582—587), hvilken något aflägsnar sig från stil III, men som icke företer frändskap med den samtida ornamentiken på Bornholm. Tillhör stil III i sin typiska form det sydligaste Skandinavien eller differerar stil II i flera grenar, af hvilka vi på Bornholm känna en, i Skåne en och i mellersta Skandinavien en, denna sistnämnda, den normgifvande, under namn af Salin stil III?

Den vid 700-talets slut till Skandinavien invandrande stilriktningen förbinder sig på Bornholm (exempelvis *Eft.*, fig. 97) som annorstädes i Norden med sena utlöpare af stil III och företer efteråt intet för Bornholm säreget drag.

[1] Endast på det ofvan afbildade fågelformiga beslaget förekomma fullt regelrätt enligt stil III bildade djurfigurer.

Stilutvecklingen å Bornholm äger sitt stora intresse därigenom, att den jämte fornsakernas former visar, huru förhållandet till Gotland gestaltat sig. Äfven i Kalmarsundsområdet utvecklas ögonomgifningsbandet nedåt och framåt såsom t. ex. i de fågelformiga beslagen art b. Nu äro de äldre bornholmska föremalen fullständigt lika de motsvarande gotländska. Det är således saker, som medförts af de gotländska invandrarne själfva eller af med dem till Bornholm komna handtverkare, som nedlagts i de äldre grafvarne. Efter inträdet af 600-talets sista kvartsekel förekommer ännu ett antal rent gotländska fornsaker, vittnande om den lifliga förbindelsen mellan öarne. Samtidigt arbetar man på Bornholm efter gotländska traditioner, hvaraf resultaten bli sådana som de nyss omnämnda runda spännbucklorna. De stå i ungefär samma förhållande till de gotländska spännbucklorna, som de nordiska brakteaterna till de romerska guldmynten. Den stilkänsla, som frambragte dem, var flertalets, d. v. s. de invandrade öländingarnes eller fastlandssvenskarnes.

Äfven i ett annat afseende bör denna sida af den bornholmska dekorationen uppmärksammas. Man skulle af den samtida förekomsten af rektangulära fibulor i Skåne och på Bornholm kunna sluta till en ömsesidig förbindelse. Emellertid företer ingen af de kända skånska fibulorna af denna art nämnda egendomlighet i dekorationen, liksom å andra sidan den i Skåne förekommande varianten af stil III ej förefinnes å Bornholm.

Den likhet, som i fråga om fornsakernas former i vissa fall förefinnes mellan Skåne och Bornholm, är icke tillräckligt genomgående för att medföra antagandet af någon särdeles intim förbindelse under tiden före år 800.

Däremot finnas efter denna tid svaga spår af en närmare anknytning mellan Bornholm och de öfriga delarne af det uppväxande danska konungariket. Antydan därom gifvas af dekorationen å ex. orig. till *Eft.*, fig. 99, for-

men af den *Eft.*, fig. 76 afbildade runda och den fig. 107 afbildade rektangulära fibulan, hvartill samtida motsvarigheter finnas från västra Danmark samt slutligen i den omkr. år 900 hastigt aftagande rikedomen af fornsaker i grafvarne. En betydelsefull skillnad existerar dock under hela den yngre järnåldern mellan begrafningsskicken på Bornholm och i Jylland. Skelettgrafvarne äro nämligen i det sistnämnda området städse orienterade i riktning väster—öster, på Bornholm i norr—söder (Neergaard i *Aarböger* 1892, sid. 325 not), i likhet med hvad förhållandet är på Gotland.

Invandringens teori.

Det är i de etnologiska vetenskaperna en alltför vanlig företeelse, att man för att förklara afbrott eller förändringar i ett områdes utveckling tager sin tillflykt till teorier om folkförträngningar, ut- och invandringar. Sedan man med ett sorgfälligt användande af den typologiska metoden lyckats visa, att afbrotten sällan varit plötsliga och förändringarna sällan hastiga, ha dessa vandringsteorier kommit i berättigad misskredit. Antagandet af en förändring, så total som den, att ett landområde besatts af en främmande folkstam, fordrar tydligen för att kunna framställas med fordringar såsom en vetenskaplig teori mycket starka bevis. Jag sammanfattar därför här i korthet resultaten af hvad jag ofvan anfört samt anger äfven andra skäl, hvilka visa samma sak men ej förut berörts i afhandlingen.

Utvandringen.

Vid midten af 200-talet börjar på allvar den stora utvandringen af de östgermanska folken i Tyskland. Vid 300-talets början äro stora delar af Hinterpommern affolkade, vid 300-talets midt gäller det samma om östra Brandenburg och Vorpommern, omkring år 400 om allt

land vid tyska Östersjökusten från jutska halföns rot till länderna vid Weichsel. Dessa stammar bildade tillsammans med skandinaverna den stora östgermanska folkgruppen. Utvandringen af stamförvanterna i söder, med hvilka de skandinaviska östgermanerna dittills under järnåldern stått i liflig förbindelse, har medfört en skakning som berört Danmark, södra och mellersta Sverige. På Gotland markeras denna rörelse genom upphörandet af de talrika »kämpagrafvarne», från svenska fastlandet söder om Dalälfven och Danmark känner man väl knappast graffält från den period, då utvandringen återverkar på förhållandena i Norden, hvilket fortsatts under närmast följande tid. Bornholm var af alla skandinaviska områden det, som låg de, med undantag af sporadiska enklaver, hastigt tömda delarne af Tyskland närmast, å Bornholm hade befolkningen samlat sig till den punkt af ön, hvarifrån trafiken med dessa distrikt var bekvämast, och slutligen visa fornsakerna, att denna förbindelse var Bornholms utan all jämförelse förnämsta, troligen äfven en af öns hufvudsakliga näringskällor. Den östgermanska utvandringen har verkat sugande på hela Skandinaviens befolkning, och denna verkan bör a priori ha varit af den starkaste effekten på Bornholm.

Vi hafva följt Bornholms befolkningsförhållanden under järnåldern, konstaterat, huru dess invånare tillhörde den skandinaviska grenen af den östgermanska stammen och följaktligen voro närmaste stamförvanter till de utvandrande kontinentala östgermanerna. Samtidigt med det utvandringen börjar i södern, aftager på Bornholm antalet kända graffält och grafvar. Vid 200-talets midt eller kort därefter upphöra de flesta af öns stora graffält. De graffält, som under den följande tiden fortsätta, äro i förhållande till närmast föregående tid så få, att detta ensamt förutsätter en grundlig folkuttömning. Under tiden för den supponerade utvandringen uppträda på

olika graffält kenotafer, minnen af bortdragande bornholmare, som dött i utlandet. Dessa kenotafgrafvar ligga ofta gruppvis tillsammans, antydande ankomsten af för flera personer gemensamma dödsbud. Och slutligen är under tiden efter år 300 fram mot 500-talets midt på de graffält, som icke upphöra, antalet grafvar försvinnande, mot hvad det varit under tiden före samma tidpunkt.

Genom tvenne stora trafikleder stodo de utvandrade östgermanerna i förbindelse med Norden, Weichsellinjen och den Hannoveranska slätten (Salin sid. 131 m. fl. st.) Utvandrarne hade nu blifvit herrar öfver de rikaste trakterna i Europa och norra Afrika. Mycket af det guld som blef deras egendom har gått till deras anförvanter i norr. Man må erinra sig, hvilken roll Skandinavien spelade i utvandrarnes föreställningar. De ansågo Skandinavien såsom sitt urhem och ha åtminstone i vissa fall hämtat sina höfdingar därifrån. Härtill kom, att det i Norden efter nordöstra Tysklands affolkning endast i Skandinavien (och nedre Weichselområdet?) lefde kvar östgermanska anförvanter. Sedan den västra förbindelsen (Se Hauberg i *Aarböger* 1894, sid. 363), afbrutits, tilltager rörelsen utefter Weichsel och berör under 400-talets senare del i all synnerhet Öland och Bornholm. Den lifliga förbindelsen med nedre Weichselområdet tillför nu Bornholm betydande rikedomar, som komma den kvarvarande fåtaliga befolkningen, hvilken ännu lefde tämligen spridd öfver ön, mestadels på sina gamla boplatser, till godo. I och med det att guldströmmen på 500-talets förra del upphör, upphöra äfven öfriga minnesmärken på ön. Intet graffält har fortsatt utöfver den sagda tidsgränsen, ingen af de boplatser, där mynt eller guldsaker finnas från denna tid, innehåller något föremål från tiden efter 500-talets midt.

Bland de utvandrande folkstammarne voro burgunderna en. Den äldsta historiska notis, i hvilken de om-

talas, har intet att förmäla om Bornholm men berättar, att burgunder bott i Hinterpommern, således den trakt af Tyskland, som ligger Bornholm närmast och var med Bornholm närmast arkeologiskt befryndad. Burgundernas namn afledes filologiskt från namnet på ön. De ha, sedan en mindre förelöpande utvandrareskara misslyckats, efter midten af 200-talet i stor talrikhet brutit upp från sina boplatser, genomtågat Germanien och satt sig fast i östra Gallien. Under otaliga strider häfda de sin själfständighet, intill dess de omkring år 530 stå inför en sista afgörande strid mot de västgermanska frankerna. Burgundernas konung gör då ett sista försök att samla sitt genom krigen decimerade folk, upptager i sitt land burgunder från granntrakterna och från utlandet men förlorar slaget (år 532. Dahn, *Urgeschichte der germanischen und romanischen Völker*, IV, 2 sid. 112—113), hvarigenom burgundernas rike tillintetgöres. Samtidigt försvinna från Bornholm de ännu kvarvarande resterna af interna arkeologiska utvecklingsformer.

Invandringen.

Vid 500-talets midt ligger Bornholms arkeologiska diskordanslinje.

De grafvar, som upptagits efter denna tid, äro undantagslöst lagda utan kännedom om de gamla fasta begrafningstraditionerna. Oftast ha inbyggarne upptäckt de gamla graffältens existens. De ha då lagt sina grafvar vid sidan af de gamla eller, om de endast uppmärksammat rösena, vid sidan af dessa, och de ha kommit att skära sönder de äldre graffältens grafvar eller placerat de nya grafvarne ofvanför de gamla. Detta är så mycket viktigare, som man känner (Cartailhac, *La France préhistorique*, sid. 303), att de utvandrade goterna i Gallien mycket försiktigt behandlade äldre grafbyggnader, och att grafvar under äldre tider i allmänhet utgjorde ett

föremal för dyrkan och fruktan. Detta på Bornholm från och med 500-talets midt ständigt upprepade förhållande är i och för sig ett afgörande bevis för arkeologisk diskordans. Från andra trakter i Norden är på sina ställen samma förhållande observeradt (t. ex. Östergötland, *Meddelanden från Östergötlands fornminnesförening* 1903, sid. 13, 16 ff.; Vestergötland, *Sv. Fornminnesföreningens tidskrift* XI, sid. 127). I de anförda fallen ha vikingagrafvar funnits i likartad förbindelse med äldre grafvar. Det är således graffält från genom folkvandringstiden skilda tidsperioder, som äfven här på detta sätt sammanstöta. Jag har redan ofvanför omtalat den skakning, som under samma tid träffar dessa trakter. I östra Tyskland möta vi samma företeelse (*Mechlenburgische Geschichte in Einzeldarstellungen* I, sid. 157, *Baltische Studien* XXXIX, sid. 210 ff., *Verhandlungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Etnologie und Urgeschichte* 1897, sid. 447 ff., 1898 sid. 93, sid. 201 ff., jfr sid. 274 ibid., 1899 sid. 217 ff., *Nachrichten über deutsche Alterthumsfunde* 1896, häft. 1, sid. 16, häft. 6, sid. 85 ff., 1898, häft. 2, sid. 32, 1902, häft. 1, sid. 5, jfr *Verhandlungen der Berliner Gesellschaft* etc., 1897, sid. 36 ff.). Här är förhallandet alldeles klart. Det är slaverna, som under sitt framträngande påträffat de utvandrade germanernas graffält[1] och förfarit med dem på samma sätt som de nyinvandrande stammarne på Bornholm med de utvandrade burgundernas[2].

---

[1] Intressant är i detta sammanhang v. Schulenburgs observation, att de invandrade slaverna vid sin bofästning på vissa ställen i Brandenburg äfven brukat samma ännu i dag beståndande samfärdselleder till lands, som dessförinnan begagnats af de utvandrade germanerna (*Verhandlungen der Berliner Gesellschaft etc.*, 1897, sid. 443).

[2] På ställen, å hvilka icke något senare graffält blifvit funnet, ha grafvar från tiden före utvandringen dock gifvit upphof tilll åsikten om »underjordiska» (*B. O.,* sid. 63, *Eft.,* sid. 161). Att detta ej

Diskordansen rör äfven grafföljden. Äfven under tiden före år 550 kunde graffälten, såsom t. ex. på Slamrebjerg, vara afdelade i grafgrupper, men dessa grupper äro så stora, att de ej kunna hafva varit graffält för enskilda släkter. Nu är det visserligen sannolikt, att den nya principen att bilda graffält af skilda ätters grafgrupper sannolikt bör anses som ett allmänt tidsdrag, hvilket ingalunda är utmärkande för Bornholm ensamt, men det betydelsefulla ligger däruti, att den inträder samtidigt med det, att man af andra orsaker äger rätt att sluta till en invandring. I grafgrupper, hvilka kunna konstateras vara upptagna enligt denna princip, finnes ingen graf, som tillhör tiden före den afgörande tidpunkten. De äldsta hithörande grafvarne, de vid rösenas fot belägna, äro alla från 500-talets slut eller tiden därefter.

Ej mindre tydligt framträder diskordansen i fråga om öns förbindelser. Bornholm ägde vidsträckta förbindelser före utvandringen: längs den skandinaviska halföns västra kust upp till Norge, med Schlesvig-Holstein och de danska öarne, med Skånes sydkust, särskildt landskapets sydöstra hörn, med Öland och Gotland och framför allt med trakterna kring Oder och Weichsel. Af den norska förbindelsen kan nu icke upptäckas ett spår, ej heller — såsom naturligt — med de af germaner så godt som affolkade delarne af Tyskland. Slutligen icke med Ungern, som dock utöfvat ett betydelsefullt inflytande på Bornholm under tiderna närmast före 500-talets midt.

alls är liktydigt med en ända från tiden för de ursprungliga grafvarne fortsatt tradition, visas af, att dylika föreställningar i Tyskland existerat om graffält, som tillhört de utvandrade germanerna (*Verhandlungen der Berliner Gesellschaft* etc., 1897, sid. 117 ff., sid. 435 f.). Då i södra och mellersta Sverige kristna kyrkor ligga intill grafplatser från bronsåldern eller äldre järnåldern, behöfver detta således ej antyda under mellantiden bevarad tradition, utan förhållandet är snarast att jämföra med fynd sådana som de anförda från Öster- och Västergötland.

Först fram emot 800-talet kan en — dock obetydlig — förbindelse med västra Danmark möjligen skönjas. Och äfven förbindelserna med Skåne och det nedre Weichselområdet synas spela en synnerligen obetydlig roll. Däremot knytas de allra intimaste förbindelser från de båda andra Östersjö-öarne och möjligen äfven från den svenska östkusten.

Diskordansen mellan den tidigare och den senare utvecklingen visar sig skarpast i fråga om fornsakerna. Oaktadt särskildt under 400-talet och 500-talets förra hälft ett antal fornsaker äro importerade eller att hänföra till utländska förebilder, måste dock den allmänna utvecklingen före år 550 anses vara i hufvudsak intern. Men från nämnda tidpunkt hänför den sig till Öland och Gotland. Parallellutvecklingen med Öland är påtaglig. Ett antagande, att de många gotländska föremålen i de bornholmska grafvarne skulle vara ett resultat af handelssamkväm, är orimligt, enär då ingen förklaring kan gifvas på, hvarför Gotland icke har att uppvisa någon motsvarande massimport af bornholmska fornsaker, vidare hvarför den gotländska importen plötsligt alldeles upphör, slutligen också hvarför man under någon kort tid arbetade efter gotländska förebilder men vid tiden för förbindelsens afbrytande upphör därmed. Endast i den händelse de som specifikt gotländska angifna typerna före 700-talets midt skulle i rikare mått visa sig vara tillfinnandes på svenska östkusten och Öland, skulle bilden af invandringen till Bornholm ändras.

I hvad mån diskordansen träffar grafskicket, är svårare att bestämma. I toppen upprifna stenkummel, som påträffas på Bornholms kuster på platser, hvilka berörts af invandringen (*B. O.*, sid. 363—365)[1] torde vara att

[1] Graffältet å Nexö norra strandmark består af grafvar från perioderna före och efter invandringen. De föremål som skulle hän-

räkna till denna tid. De äro kända från Gotland och svenska fastlandet. Det samma gäller om rektangulära, ovala och skeppsformiga stensättningar. Efter invandringstiden inträder skicket att begrafva obränd häst eller hund jämte människan. Denna sed är äfvenledes känd på fastlandet och Gotland. De på graffälten före utvandringen talrikt förekommande groparne, hvilka ofvan angifvits såsom offergropar, äga ingen observerad motsvarighet under tiden efter o. 550.

Slutligen rör diskordansen äfven platsen. Bornholm bildar en långsträckt romboid, hvars nordöstra sida afbrytes genom det höga Gudhjemsberget, hvilket som en halfö sträcker sig mot nordost ut i hafvet. Ett stycke längre ut i Östersjön ligger Ertholmenes lilla arkipelag. Sjöfolk kommande från Gotland och från inloppet till Kalmarsund med kurs på Bornholm observera först Rytterknegten i öns centrum och omedelbart därefter Ertholmene och Gudhjems berg[1]. Detta promontorium står

---

föra detta graffälts »vallgrafvar» till äldre järnåldern äro otydliga (gr. 2, 6) eller härrörande från osäkra fynd (gr. 17.)

[1] Distansen mellan Ölands södra udde och Gudhjem på Bornholm är 66′, från Ölands södra udde till den punkt, hvarest under färden skärgården utanför Karlskrona förloras ur sikte, 19′. Vid normal refraktion bör Rytterknegten på Bornholm vara synlig å 26′30″ distans och högsta toppen af Gudhjemsåsen å 16′30″ distans, hvarvid den förra bör komma i sikte å en distans 3′6″ längre ut till sjös. Vid godt väder tillryggalägges med en segelbåt, byggd efter Nydamtyp, distansen från Ölands södra udde till Gudhjem på 16 timmar (enl. benäget meddelande af hamnkapten G. Stenfelt i Malmö). Efter 4 timmar 45 min. har båten efter denna beräkning kommit ur sikte af skären vid Utklippan utanför Blekinge. Efter ytterligare 6 timmar 30 minuters segling utan landkänning får man från båten sikte på Rytterknegten. Med härigenom erhållen landkänning har man styrande på Rytterknegten en färd af 45 min., då Gudhjem kommer i sikte. Med kurs för Gudhjem landar man vid foten af berget efter ytterligare 4 timmars färd. Utan segel ökas tiden under i öfrigt samma förhållanden med omkring 4 timmar.

i dag som på folkvandringens tid som ett väldigt sjömärke, mot hvilket, för att välja den samtida diktens ord, »de sjötrötte» styrde för att nå hamn. Ty Gudhjems klippor tjänstgjorde äfven som en kolossal molo mot nordanvinden, och vid foten erbjöd den mjuka, fina sanden den mest önskvärda plats för fartygen. Här ha också människor bott under alla arkeologiska åldrar och än i dag ligger Bornholms mest betydande fiskeläge vid foten af klipporna. På denna plats, naturlig för dem, som kommo från Östersjööarne, låg Gudhjem-Lousgårds stora graffält, intill och bakom detta alla öfriga grafvar från invandringsskedet, och härifrån utstrålar småningom befolkningen öfver den öfriga ön. Det gifves ett — om ock negativt — bevis för, att någon bosättning af betydenhet icke ägt rum på den öfriga delen af Bornholm under denna tid. Talrika grafvar och graffält från föregående tider äro spridda öfver hela ön. Grafvarne från tiden efter år 550 uppträda så godt som undantagslöst i förbindelse med äldre graffält. Men de graffält, som på norra, västra och sydvästra Bornholm uppträda i dylik förbindelse, äro alla daterbara såsom hänhörande till hednatidens slut eller kristen tid. Från den äldsta invandringstiden finnas hufvudsakligen skelettgrafvar, hvilka skadat eller stört de äldre grafvarne. Men i de delar af Bornholm, hvilka först mycket sent berörts af invandringen, finnas icke på dylikt sätt skadade grafvar. Det är således icke endast på grund af fornsakerna daterbara grafvar, som saknas på de nämnda till arealen ojämförligt största delarne af Bornholm, utan äfven grafvar, hvilka af andra orsaker skulle kunna tillskrifvas invandringstiden.

Men den genomgripande brytning, som inträffat på Bornholm, har träffat äfven förhallanden, hvilka ej kunna åtkommas af arkeologen. Det är otänkbart, att, då ön

stått i det närmaste öfvergifven, de gamla ortnamnen kunnat annat än undantagsvis bibehållas.

På sydvästra Bornholm ligger en af de rikaste fyndorterna från tiden närmast före utvandringen. Den har utan tvifvel under den romerskt-gotiska perioden och den följande folkvandringstiden (*B. O.*, sid. 394, 18, 400, 10) varit en helig ort, hvilken man i det längsta torde ha dragit sig för att öfvergifva. Dess namn *Smörenge* (jfr Almgren i *Månadsbladet* 1900, sid. 119) har därför också lyckats att bevara sig. I norra delen af Östermarie nära Bækkegård-Glasergårds grafffält, således på en plats, där de inträngande nykomlingarne tidigt böra ha stött samman med den gamla befolkningen, ligger en samling gardar som heta *Aalöse*, ett namn, som det tycks, af gammal prägel, hvars förekomst förklaras genom belägenheten. Det är möjligt, att ännu något enstaka namn från gammal tid bevarats, så som ju allmänt anses vara fallet i de slaviska delarne af Tyskland. I öfrigt har diskordansen träffat äfven ortnamnen. Men då de tidigare följaktligen försvunnit, kan man endast negativt bevisa denna diskordans. Man hade, eftersom Bornholm ligger Skåne närmast och i alla tider varit bebodt af skandinaver, ägt rätt att vänta sig, att ortnamnen på Bornholm och i Skåne skulle vara öfverensstämmande, särskildt i betraktande af den nästan till identitet gränsande öfverensstämmelse, som råder mellan de gamla ortnamnen i Skåne och på Själland. Men en flyktig blick pa kartan visar genast, att förhållandet är alldeles motsatt. De namn, som förekomma i Skåne, finnas ej på Bornholm, och omvändt saknas de bornholmska namnen i Skåne.

Skillnaden ligger däri, att den bornholmska namngifningen är genomgående mycket yngre. Steenstrup, som med största utbytet för Danmarks räkning studerat de nordiska ortnamnen har (*Dansk Historisk Tidskrift*, VI, 5) kommit till allmänt resultat, att namnen på -löf och

-lösa tillhöra de äldsta skandinaviska. Åtminstone för Skånes räkning vill jag här tillfoga de på -hög (-ie.) Namn på -löf, -lösa[1] äro ytterst vanliga i Skåne och inga i ett stort antal sockennamn. De saknas på Bornholm. I och för sig är detta ett bevis därför att Bornholm efter utvandringen befolkats från områden, där de nämnda sammansättningsdelarne icke alls varit tillfinnandes eller ock redan upphört att begagnas till bildande af nya ortnamn.

Vända vi oss till den första sammansättningsdelen i bornholmska ortnamn, erhålla vi ett icke mindre säkert bevis för, huru ung namngifningen är på Bornholm. Öfver hela Skandinavien finnas talrika namn, i hvilka som första sammansättningsdel ingår namnet på någon hednisk guddomlighet, Odin, Frö, (Balder), Thor, Njord, Skade, Ull. Fran Bornholm kännas inga sådana namn[2]. Ön var under den förkristna tiden efter år 550 ju också endast bebodd pa en helt obetydlig sträcka. Då kristendomen infördes, var bebyggandet ännu så nytt, att inga traditioner fran hednatiden funnos nog fasta att förmå vidmakthålla de hedniska namnen. Därför träffa vi ej heller nagot namn, sammansatt med -vi, -hof, -harg.

Men de bornholmska namnens sena tidsställning är bevisbar äfven positivt. I ortnamnsforskningen utgår man i allmänhet från den regeln, att socknarnes hufvudorter bevarat de äldsta namnformerna. Så är också utan tvifvel

[1] Om Aalöse se ofvan. Namn på -lösa finnas äfven på Öland, men åldern har ej blifvit bestämd. Namn som Væggelös, Drikkelöse, Brödlöse tagas här ej i betraktande. Namnen på -hög anser jag — naturligtvis med undantag af de moderna — delvis härstamma från bronsåldern. Terrängen visar i ett flertal fall, att det varit grafhögar, som förorsakat dessa namn. På någon utförlig bevisföring kan jag ej här ingå. De bornholmska namnen på -hög röra högen själf och icke orten.

[2] De enda som möjligen kunna åsyfta gudadyrkan äro, så vidt jag kunnat finna, Onsbæk och Onsbjerggård, namn hvilkas äldre former jag icke känner.

fallet med vissa af sockennamnen i Danmark, södra och mellersta Sverige. Men sockennamnen på Bornholm tillhöra ej en gång den hedniska tiden, i det, utom i ett par undantagsfall, som ej hänvisa på någon hög ålder (Nyker, Aaker[1]), samtliga äro bildade med helgonnamn. Ej heller förefinnas gamla häradsnamn å ön. Dessa äro endast bildade med beteckningarna för väderstrecken.

De öfriga namnen äro nästan alla bildade med sena sammansättningsdelar: -gård, -by, -mölle, -hus, -bro, -ager (sällsynt), -lykke. Namn på -bo (ex. Gildesbo, Kirkebo), -holm (ex. Skovsholm), -hjem (ex. Tophjem, Sjöhjem) röja sin ungdom genom första sammansättningsdelen. Möjligt är, att vissa af ortnamnen dock äro äldre än hvad de nyss nämnda sammansättningsdelarne gifva vid handen. -gård, -hus etc. kunna nämligen hafva analogivis tillsatts under senare tid. Men ej heller om vi eliminera dessa slutord, komma vi till verkligt gamla namn. Vi stanna då, fastän sällsynt, vid namn på -ing (inge), -tofta, -lund, sådana som gifvits under vikingatiden och sannolikt äfven senare (jfr Vibe i *Nordisk Tidskrift* 1884, sid. 535 ff., Tegnér ibid. sid. 652 ff.).

Det finnes dock på Bornholm några namn, som böra antagas vara äldre än denna tid, men de tilllhöra alla den kuststräcka, som nybyggarne togo först i besittning. Dessa namn äro Svaneke, Saltuna, Listed, Ypnasted, Melsted, Gudhjem[2]. Det första af dessa namn har sin motsvarighet i andra ortnamn på -eke från södra Skandinavien. Namn på -tuna tillhöra mellersta Sverige (*Svenska Fornm.-fören. Tidskrift*, X., sid. 46—47), Viktigast äro namnen på -sta (så uttalas ännu sammansättningsdelen på Bornholm). En jämförelse af de framställningar, som gifvas af Tegnér i *Nordisk Tidskrift*,

[1] Rö har förut hetat S:t Michael.

[2] Begränsande Gudhjemsberget i norr ligger bukten Salene med Röstad.

1884, sid. 204) och Karl Henrik Karlsson (i *Svenska Fornm.-fören. Tidskrift*, X, sid. 42—46) visar, att namn på -sta i södra Skandinavien äro äldre än tiden för vikingatågen och den gryende kristendomen. I Norge och Norrland fortforo dylika namn att begagnas till nybildningar ännu på 900-talet, hvilket bl. a. framgår däraf, att de i myckenhet användts vid Islands kolonisation. Den senare namnbildningen på -sta kan ej hafva stått utanför sammanhang med den tidigare, då -sta-namnen uppkommo i södra och mellersta Skandinavien. Det naturliga är, att denna namngifning spridde sig från de svenska gränstrakterna norrut till Norge och Norrland, medan den i söder efterträddes af en ändrad namnbildning. Den kan således ej hafva utdött *mycket* tidigare än den tid, då den var vid fullt lif i Norge och på Island d. v. s. 900-talet. Det är här att märka, att dessa namn på Bornholm tillhöra den sträcka, som bebyggts och följaktligen namngifvits under tiden 550—750[1], däremot icke den öfriga delen af ön[2].

På Bornholm äro de icke moderna namnen på -hem endast representerade af ett, Gudhjem, hvilket (jfr O. Nielsen i *Blandinger* I, sid. 258) bör anses som mycket gammalt. De anses hafva utgått ur namngifningen något tidigare än de på -sta. Deras förekomst relationsvis till dessa senare i mellersta Sverige (Karlsson anf. arb. sid. 50) öfverensstämmer med förhållandena på Bornholm.

Den korta öfversikten öfver namngifningen på Bornholm ger således samma resultat som den arkeologiska utredningen. Bornholms befolkning har vid en viss tidpunkt öfvergifvit ön. De nya inbyggarne, med gotländska eller mellansvenska traditioner ha under den tid, som

[1] Melsted på Bornholm jfr Medelstad (Blekinge), Melstaby (Öland).

[2] Vid 500-talets midt fortfar alltså denna namngifning men har på 800-talet, då utflyttningen börjar, upphört.

närmast föregår vikingatiden, tagit kuststräckan vid och söder om Gudhjem i besittning och därifrån spridt sig öfver ön under en så sen tid, att ortnamn, antydande heden kult, ej kommo att bli traditionsfasta.

De bornholmska ortnamnen erhålla härigenom en självständig betydelse. Jag har ofvan omtalat den skakning, som under folkvandringstiden träffade större delen af Norden. Men det finnes intet betydande landområde inom Skandinavien, som till den grad förlorat sina gamla ortnamn som Bornholm, följaktligen har rubbningen där äfven varit starkast. »Ortnamnen äro utan gensägelse att räkna bland människotankens varaktigaste skapelser. Städer förintas så, att knappt spillrorna mera finnas, men namnet som staden burit, viker ej från sitt rum. Självva naturen ombildas, skogar uthuggas, höjder jämnas med marken, strömmar sina ut, sjöar torka bort, och likväl bär orten ett namn, som talar om skog, höjd, sjö och ström. Hela djursläkten kunna utdö från jorden, men ortnamnen vittna ännu om, hvar sådana djur en gång haft sitt bo» (Tegnér). Folkens religioner växla, men ännu berättar oss den mark, där en helig källa flödat eller en helig lund vuxit, om namnet på den gud som dyrkats där. På Bornholm har denna skatt varit förgänglig. Där finnes intet, som meddelar oss, hvad den blomstrande stad hetat, som knutit vida förbindelser med Europas kontinent, med den skandinaviska halfön och med Östersjöns öar, ingen bäck eller skog som omtalar gudarnes namn, ingen grafhög, som nämner oss höfdingarnes. Folket har dragit bort och tagit med sig namnen, som minne har det endast lämnat kvar sitt eget namn, bevaradt af ön själf.

Men Bornholms jord har dock skänkt oss mera. Den bortdragande stammens grafvar ha berättat oss dess historia i stora drag, huru den knutit sina intimaste förbindelser med fränderna på kontinenten, smaningom kon-

centrerat sin hufvudort till den punkt af ön som låg dem närmast, och i sällskap med dem vandrat bort. De senare grafvarne ha meddelat oss, att nya skaror kommit från systeröarne i Östersjön och lagt hufvudorten på den plats af ön, som låg deras hemländer närmast. Ruiner ofvan jord vittna huru, då Bornholm under medeltiden knöts till den skånske ärkebiskopen, hufvudpunkten flyttats till den udde, som sträcker sig mot det skånska landet, liksom det lifliga Rönne på den strand, som ligger närmast det egentliga Danmark, säger oss, till hvilket land Bornholm i dag hör.

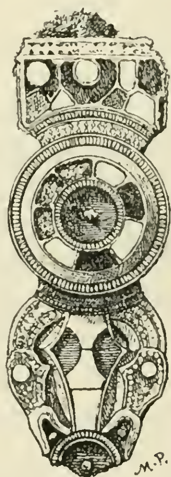

Fig. 204. *Fibula af brons med infattade granater. Kobbeå gr. 2, Bornholm.*

Bornholm före midten af det sjätte århundradet eft. Kr. föd.

Bornholm efter midten af det sjätte århundradet eft. Kr. föd.

Bornholm jusqu'à la seconde moitié du VIème siècle après Jésus-Christ.

Bornholm à partir de la seconde moitié du VIème siècle après Jésus-Christ.

Bland i afhandlingen oftare begagnade förkortningar märkas:

Oscar Almgren, Studien über nordeuropäischen Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen, Stockholm 1897 — citeras Almgren, de enskilda fibulaformerna Almgr. eller A.

Aarböger for Nordisk Oldkyndighed og Historie, udgivne af det Kongelige Nordiske Oldskrift-Selskab, Kjobenhavn 1866 ff.
— citeras *Aarböger.*

Foreningen til norske Fortidsmindesmerkers Bevaring, Aarsberetninger, Kristiania 1845 ff. — citeras *Aarsberetn(inger).*

Antikvarisk Tidskrift för Sverige, Stockholm 1864 ff.
— citeras *Antikvarisk Tidskrift.*

Aspelin, Antiquités du Nord Finno-ougrien, Helsingfors 1877—84.
— citeras Aspelin. [1])

Baltische Studien, herausgegeben von der Gesellschaft für Pommershe Geschichte und Alterthumskunde, Stettin.
— citeras *Balt(ische) Stud(ien).*

Vedel, Bornholms Oldtidsminder og Oldsager, Kjöbenhavn 1886.
— citeras *B. O.*

Boye, Fortegnelse over de Gjenstande i det kongelige Museum for Nordiske Oldsager i Kjöbenhavn, der ere forarbejdede med ædle Metaller, Kjöbenhavn 1859. — citeras Boye, *Fortegnelse.*

Vedel, Efterskrift til Bornholms Oldtidsminder og Oldsager, Kjöbenhavn 1897. — citeras *Eft.*

Hauberg, Skandinaviens Fund af Romersk Guld- og Sölvmynt för Aar 550 i Aarböger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1894.
— citeras Hauberg.

Mestorf, Vorgeschichtliche Alterthümer aus Schleswig-Holstein, Hamburg 1885. — citeras Mestorf. [1])

Mestorf, Urnenfriedhöfe in Schleswig-Holstein, Hamburg 1886.
— citeras Mestorf, *Urnenfriedhöfe.*

Ordning af Danmarks Oldsager ved Sophus Müller, II, Jernalderen.
— citeras Müller, *Jernalderen.*[1])

---

[1]) Siffrorna utmärka figurnumren, ej sidonumren.

Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Månadsblad 1872 ff. — citeras *Månadsbladet.*

Nachrichten über deutsche Alterthumsfunde, Ergänzungsblätter zur Zeitschrift für Ethnologie, Berlin 1890 ff.
— citeras *Nachrichten (über deutsche Alterthumsfunde).*

Rygh, Norske Oldsager, Kristiania 1885.
— citeras Rygh.[1])

Salin, Die Altgermanische Thierornamentik, Stockholm 1904.
— citeras Salin.

Montelius, Svenska Fornsaker, Stockholm 1873—75.
— citeras *Sv. F.*[1])

Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift, Stockholm 1870 ff.
— citeras *Sv. Fornm. Tidskr.*

B. E. Hildebrand och H. Hildebrand, Teckningar ur Svenska statens historiska museum, Stockholm 1873 ff. — citeras *Teckningar.*

Undset, Jernalderens Begyndelse i Nordeuropa, Kristiania 1881.
— citeras Undset.

Verhandlungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte (jfr följ.)
— citeras *Verhandlungen (der Berliner Gesellschaft etc.)*

Zeitschrift für Ethnologie, Organ der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte.
— citeras *Zeitschrift für Ethnologie etc.*

Statens Historiska Museum, Stockholm. — citeras Stockh. mus.

Nationalmuseum. Den Danske Samling. Kjöbenhavn.
— citeras Köp. mus.

Universitetets samling af nordiske Oldsager i Kristiania.
— citeras Kristiania mus.

---

[1]) Siffrorna utmärka figurnumren, ej sidonumren.

Rättelser och tryckfel. *)

Sid. 19^6 står: två sidorna af människans två väsen läs: två sidorna af människans väsen,

Sid. 30_3 står: *Ska'ld-* läs: *Skáld-*

Sid. 30_2 står: Symmonds läs: Symons

Sid. 155, fig. 58 står: Gotland läs: Skåne

Sid. 166, fig. 75 står: Gotland läs: Västergötland

Sid. 213_2 står: inveckling läs: utveckling

Sid. 138 skola litteræ n, o, q flyttas ett steg till vänster.

---

*) Red. är ej ansvarig för att ofvan stående rättelser och tryckfel icke blifvit af författaren anmärkta i korrekturet, utan först i rentrycket. *Red.*

KYLFVERSTENEN.

En 24-typig runrad

af

Otto von Friesen och **Hans Hansson.**

I.

Fyndförhållanden

af

Hans Hansson.

År 1903 anträffade jag i en forngraf på Gotland en sten med äldre samgermanska runor, hvilken genast uppsändes till Statens Historiska Museum i Stockholm, där den nu förvaras. Här lämnas en redogörelse för fyndomständigheterna samt för de slutsatser rörande runinskriftens ålder, hvartill dessa och de med stenen anträffade fornsakerna från arkeologisk synpunkt kunna gifva anledning.

På eftersommaren 1903, då jag som vanligt vistades någon tid på Gotland, sysselsatt med arkeologiska undersökningar för K. Vitterhets Akademien, erhöll jag af folkskoleläraren J. P. Enström i Stånga underrättelse om, att vid Kylfver gård i samma socken funnos stensättningar och kullar, hvilka han ansåg böra af någon sakkunnig undersökas, isynnerhet som åtminstone en af dem redan var af obehöriga uppgräfd. Den 29 augusti s. a. besökte jag Stånga, närmast med anledning af de då i dagarne på kyrkogården anträffade vikingatidsfynden, hvilka af herr Enström tillvaratagits. Dessa voro emellertid redan uppsända till Stockholm, men, då jag nu var så nära, gjorde jag, åtföljd af Enströms son, skolynglingen Josef Enström,

ett besök vid de ofvannämnda stensättningarna. Dessa, som genast visade sig utgöra ett forntida graffält med grafvar af olika yttre form, äro belägna i en vacker, typisk Gotlands-äng, tätt bevuxen med löfskog, isynnerhet ek och hassel, på sluttningen ner mot »Stånga-myr», ungefär 0,5 km. söder om den lilla gården Kylfver i Stånga, till hvars ägor den hör.

Fornlämningarna äro af följande slag:

1. *Kistor* af kantställda kalkstenshällar, med öfre kanten i jordytan, utan takhällar, under slät mark. Tre undersöktes af mig under denna och påföljande höst. Af dessa var en, den som innehöll runstenen, förut uppgräfd af skattsökare. Möjligen finnas flere, men torde de blifvit förstörda vid sekundära begrafningar.

2. *Jordblandade rösen* med obetydlig hög (intill 0,4 m.) och *stenfyllda kretsar* utan hög. Diameter 2—7,5 m. Elfva har jag hittills undersökt, men många flere finnas på fältet.

3. En stor *hög*, 13 m. i diameter och 0,6 m. i höjd, som inneslutit en kista af kalkhällar med takhällar. Kistan var förstörd af skattsökare, men jag genomgräfde den ånyo, dock utan att anträffa något. Sedermera har jordägaren i den uppkastade graffyllningen efter ett regnväder hittat ett tunt, romboidformigt bronsbeslag med starkt insvängda sidor, försedt med ett nithål i hvardera hörnet och ett i midten, samt 4 till detsamma hörande bronsnitar med litet högkullrigt hufvud[1].

4. Två *resta stenar.*

Mitt första besök gällde egentligen den under n:r 1 härofvan nämnda, förstörda hällkistan. Denna hade för ett par år sedan blifvit uppgräfd af dåvarande jordägaren, som numera är afliden, samt en ännu i Stånga bosatt arbetare L. Björklund. Denne, hvilken jag tillkallade och

---

[1]) Beslaget är närmast likt fig. 3 i *Sv. Fornm.-fören:s tidskr.* B. VI, sid. 122.

utfrågade, förklarade bestämdt, att de icke anträffat några som helst fornsaker. Endast något svart jord och möjligen kol hade förmärkts i den mellersta af de småkamrar, i hvilka grafvens östra halfva varit indelad. Enligt uppgift af honom och andra personer, däribland den ofvannämnde skolynglingen Enström, skulle nämligen grafven varit anordnad på följande sätt.

Den bestod af en yttre rektangulär kista — eller egentligen ett slags ram, da såväl botten som tak saknades — af ungefär decimetertjocka kantställda kalkstenar, med längdriktning i N—S. Längden var omkr.. 3 m. och bredden 2,25 m. Denna ytterkista var det enda, som vid min ditkomst fanns orubbadt kvar, åtminstone hvad angår långsidornas hällar, 3 på hvardera sidan, hvilka ännu sutto ordentligt fast vid jorden utanför, samt möjligen de 2 södra gafvelhällarna. Vid norra gafveln stodo visserligen också två hällar bredvid hvarandra — den ena af dem var runstenen — men lösa och lutande mot jordväggen. Ursprungligen skulle denna kista varit genom andra hällar delad, först och främst i två halfvor på längden, och vidare den östligaste af dessa halfvor i tre små kvadratiska kammare med den mellersta något mindre än de båda andra. Grafvens plan skulle alltså tett sig ungefär såsom vidstående figur utvisar (fig. 1). Af denna anordning fanns nu, som sagdt, intet spår, emedan dessa inre hällar uppkastats samt dels kvarlågo vid sidan af grafven, dels bortförts och nedlagts i en körbro öfver ett dike i en närbelägen åker[1]. När jag med ynglingen E. kom fram till grafven, hvilken ej var igenkastad efter skattgräfningen, omtalade min följeslagare, att han förut sett något slags repor i en af hällarna. Det befanns vara den östliga af de båda

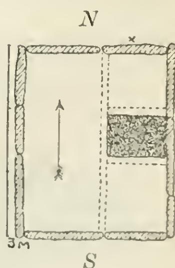

Fig. 1. x *Runstenens plats, då den anträffades af mig.*

[1] Jag lät sedan upprifva denna bro och undersökte noga alla stenarne — men man hittar ej runstenar hvarje dag.

norra gafvelhällarna. Den stod, som förut är nämndt, lös och något lutad mot jordkanten samt med den rundhuggna sidan vänd utåt mot denna. Jag tänkte mig till en början, att den stod ungefär på sin ursprungliga plats och möjligen endast vid gräfningen, då den lossnat, med sin nedre kant glidit något neråt och utåt. Emellertid har Josef E. sedermera i bref till mig meddelat, att han jämte ett par kamrater ett år tidigare, sommaren 1902, funnit runstenen liggande ungefär midt i grafven med runorna uppåt. Åtminstone de flesta af mellanväggarna stodo då kvar. I hvilket rum, runstenen låg, kunde han icke erinra sig. Gossarne hade då med förenade krafter flyttat och ställt den lutande mot en jordvägg »med inskriptionssidan mot väggen, emedan runorna då skulle taga minst skada».

Det tyckes alltså, ledsamt nog, vara omöjligt att med bestämdhet afgöra, hvar runstenen ursprungligen haft sin plats i grafven, och åt hvilket håll den ristade sidan varit vänd.

Intet spår af runor eller andra ristningar fanns på någon af de öfriga hällarna, hvilka jag naturligtvis mycket noga synade. I den uppkastade jorden på grafvens västra sida fann jag bland de ytterst få och små kullerstenar, den innehållit, två fragment af en sliphäll af kalksten med en reffla i hvardera. Vid den påföljande undersökningen, då såväl bottnen i grafven genomgräfdes som den förut uppkastade jorden sållades, hittade jag i den östra jordvallen dels *kol* och *brända ben* dels några små af eld skadade *bronsbitar*, hvaribland ett *rembeslag*, tunt, något buktigt, försedt med ledgång samt i ena kanten med en ögla, hvari sitter en, ursprungligen lös, sluten bronsring (fig. 2).

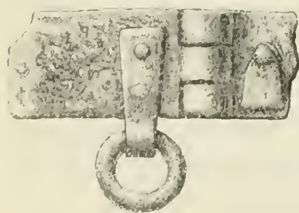

Fig. 2.

Hvad som i fråga om denna fornlämning kunnat med någorlunda

säkerhet konstateras, är alltså dess hufvudsakliga anordning — under flat mark en grafkammare utan tak, inuti delad i ett större, aflångt och tre mindre, kvadratiska rum, byggd af kantställda kalkstenshällar, hvaribland en med runor — samt att åtminstone ett af smårummen innehållit en brandgraf. Angående runstenens beskaffenhet hänvisas till docenten von Friesens beskrifning här nedan.

Tätt norr om runstensgrafven fanns en orörd hällkista med ungefär samma anordning som den förstnämnda. Det yttre omhöljet bestod här endast af 2 parallella kalkhällväggar i riktning N—S, omkr. 2,8 m. i längd samt på ett afstånd från hvarandra af omkr. 2,2 m. Inga

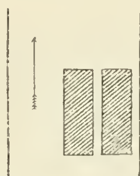

Fig. 3. *Skematisk plan af hällkistan nr 2.*

gafvelväggar funnos här. Emellan dessa ytterväggar i sö. delen befunno sig bredvid hvarandra två mindre hällkistor, 1,5 m. långa och 0,6 m. breda, hvilka troligen haft små takhällar, som nu lågo nersjunkna mellan sidohällarna (fig. 3[1]).

Vid afgräfvandet af det öfre jordlagret anträffades tätt under jordytan något *kol* samt ett par små starkt förbrända *bronsbitar*, den ena utgörande öfre ändan af en *fibula* med facetterad knopp af samma slag som *Sv. Fornsaker*, fig. 328.

---

[1] Då, såsom jag förut nämnt, den inre anordningen i runstensgrafven var förstörd, innan jag kom dit, och jag ej kunnat få fullt noggrant besked rörande densamma, är det naturligtvis ej omöjligt, att småkamrarna i denna äfven varit täckta af hällar.

Vid undersökning af de båda mindre kistorna anträffades:

1. I den västra:

Några *brända ben* och *kolbitar.* Ungef. 1 dm. utanför sv. hörnet fanns en liten *kolfläck.*

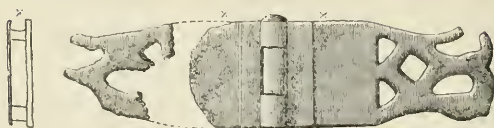

Fig. 4.

2. I den östra:

Ett stort *obrändt djurben.*

Brända ben och *kol* utbredda öfver kistans hela yta. I detta brandlager, omkr. 4 cm. tjockt, med början omkr. 40 cm. under jordytan funnos följande fornsaker:

a. *Smälta glasklumpar* samt en liten *osmält skärfva,* troligen af *glaskärl.*

b. *Rembeslag af brons,* likarmadt, med ledgång på midten, ändarna genombrutna (fig 4).

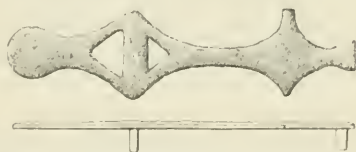

Fig. 5.

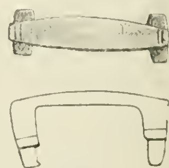

Fig. 6.

c. *Beslag af brons,* möjligen rembeslag, genombrutet (fig. 5).

d. Litet *rembeslag af brons* att sticka remmen igenom (fig. 6).

e. *X-formigt rembeslag af brons.*

f. Liten cirkelrund *remsölja af brons*, 22 mm. i diameter.

g. Två *bronsspikar* med kullriga hufvuden.

h. Ett litet *järnbeslag*, bestående af 2 rektangulära, 26 mm. långa, tunna järnskifvor, förenade genom 3 järnnitar.

i. *Lerkärlsskärfvor*, hvaribland ett mynningsfragment med utsvängd kant. Ornering: i insvängningen ett rundtomgående (horisontelt) aftryck af ett fint snöre och från detta nedåt, snedt åt vänster gående likadana »snörlinjer». Godset fint och tunt (fig. 7).

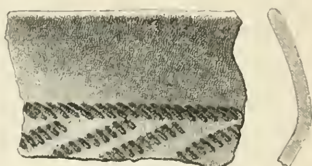

Fig. 7.

Förutom denna graf undersökte jag äfven en annan i närheten af runstensgrafven befintlig hällkista. Den utgjordes af en något rektangulär stensättning af små kalkhällar utan tak. Med all säkerhet har denna kista icke inneslutit någon graf, ty i densamma fanns intet spår af lämningar hvarken efter jordande eller brandgraf. Det är ej lätt att förstå, hvad meningen varit med en sådan stensättning, hvartill motstycke förr blifvit anträffadt på Gotland. Nordin omtalar en sådan kista af kantställda hällar från det af honom undersökta stora graffältet vid Bläsnungs i Veskinde. »Ingenting hittades», säger han, »som antydde, att någon begrafning härstädes försiggått.» [1]

På flere ställen i trakten närmast omkring runstensgrafven synas kanter af stående kalkhällar, hvilka dock vid närmare undersökning visade sig numera icke bilda några kistor. Mycket troligt är dock, att de utgöra lämningar af sådana, hvilka blifvit förstörda genom senare begrafningar, då man vid graffyllningen användt kullerstenar. Öfriga af mig undersökta grafvar tillhöra den yngre järnåldern ända fram i vikingatiden, under det att

[1] *Sv. Fornm.-fören:s tidskr.*, B. VII, sid. 49, graf 163.

de nämnda hällkistorna måste hänföras till äldre järnåldern af skäl, som jag nu vill söka framställa.

För ett närmare bestämmande af runristningens ålder kan det arkeologiska material, hvarför här redogjorts, måhända tyckas skäligen obetydligt. Men sammanställes det med andra i vårt land och isynnerhet på Gotland gjorda fynd, torde man dock kunna komma till ett någorlunda säkert resultat. Att de båda hällkistorna med brandgrafvar, trots deras något olika anordning, tillhöra samma tid, torde ej kunna förnekas. Därom vittnar ock deras fornsaksinnehåll.

Hvad då först angår *grafskicket*, hänvisar detta otvetydigt till den äldre järnåldern. Kistor af kantställda kalkstenshällar med eller utan takhällar och med längdriktning N—S förekomma talrikt på Gotland under romersk järnålder, tiden från Kr. f.—400 e. Kr. (ell. Montelius 4:de och 5:te perioder). Från senare tid förekomma de ej, eller äro åtminstone ytterst sällsynta. Under period IV och förra delen af period V (1:sta, 2:dra och 3:dje årh.) innesluta de obrändt skelett och äro då naturligtvis af minst manslängd samt täckas alltid af en hög, hvilken visserligen tidigast är mycket låg, men dock alltid märkbar. Den kan ock innehålla en brandgraf utan kista. Under 5:te periodens senare del (300-talet), då likbränning är det ojämförligt vanligaste begrafningssättet, försiggår en egendomlig förändring i grafbyggandet. Under det att stenkistor med skelett blifva sällsynta, uppträda nu talrikt *brandgrafvar i hällkistor*. Några af dessa hafva manslängd och täckas af en större hög. Till denna grupp hör måhända nr 3 i fornlämningsförteckningen från Kylfver härförut.[1] De tyckas bilda öfvergången till de små från denna tid så vanliga, nästan kvadratiska kistorna, inneslutande ett litet brandlager, hvilka ofta förekomma flere

[1] Dock häntyder det däri funna romboidformiga bronsbeslaget på något äldre tid.

tillsammans.[1] Sådana små grafkistor äro förut undersökta i Lärbro af G. Gustafson[2], i Veskinde och Hejnum af F. Nordin[3]; samt af mig vid Högbro i Roma. A ett graffält vid Duckarfve i Linde, ej långt från Kylfver, finnas sådana små kistor i mängd, placerade gruppvis invid hvarandra. De ligga alltid under slät mark, och sidohällarna sticka vanligen med sin öfre kant upp i jordytan. Från den yngre järnåldern äro brandgrafvar under slät mark så godt som okända. Endast på Björkö äro sådana med säkerhet iakttagna; de bestodo af små brandlager tätt under jordytan, således utan kista.[4]

Att Kylfvergrafvarna omgifvits af en yttre hällkista, kan väl ej, med den kännedom man f. n. har om järnålderns grafskick, förändra den slutsats, hvartill jag här på grund af deras form och anordning kommit ifråga om deras ålder, nämligen att de tillhöra 5:te periodens senare del, d. v. s. 4:de århundradet.

Vi skola nu se till, hvart de i dem anträffade fornsakerna kunna föra oss.

För sammanhangets skull anför jag här ånyo de viktigaste af dessa.

Graf A. (runstensgrafven):

1. Rembeslag af brons med *ledgång* samt i ena kanten en *ögla med en lös ring* (fig. 2).

Graf B.:

2. Fragment af bronsfibula;
3. Rembeslag af brons, likarmadt, med *ledgång* på midten, ändarna *genombrutna* (fig. 4);
4. Rembeslag af brons, *genombrutet* (fig. 5);

---

[1] För det gotländska grafskicket under äldre järnåldern hänvisas till Oscar Almgrens *Gotländische Grabfunde der älteren Eisenzeit,* i *Centralblatt für Anthropologie Ethnologie und Urgeschichte,* 1901, h. 5.

[2] *Antikv. tidskr. för Sverige,* VIII. 4.

[3] *Sv. Fornm.-fören:s tidskr.*, B. III, VI och VIII.

[4] Almgren, *Sveriges fasta fornlämningar från hednatiden,* sid. 37.

5. Rembeslag *på fot* af brons (fig. 6);
6. X-formigt rembeslag af brons; samt
7. Liten rund remögla af brons.

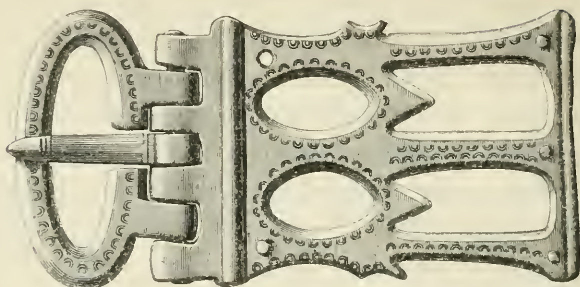

Fig. 8.

Till ett fynd från Litslena socken i Uppland höra rembeslag, som visa stor likhet med Kylfverbeslagen. Så finnas där ledade beslag, genombrutna remhållare, X-formiga beslag, hvaraf ett i ena kanten har en ögla med en lös rund ring, samt ett beslag på fot att sticka remmen

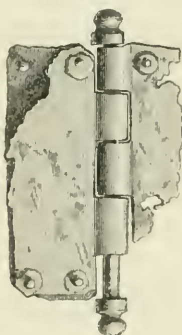

Fig. 9.

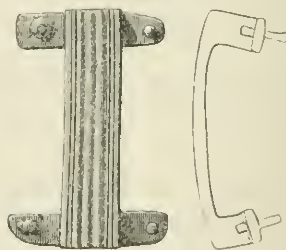

Fig. 10.

igenom. Fyndet är af Salin beskrifvet i *Månadsbladet* 1896, sid. 28 o. följ. Af figurerna där återgifvas här några. (fig. 8—12). Om detta fynds ålder säger Salin (sid. 42), att det »synes lämpligast böra hänföras till Montelii 5:te period af järnåldern och, närmare bestämdt, midten eller senare delen af 300-talet».

De genombrutna Kylfverbeslagen tillhöra otvifvelaktigt samma fyndgrupp som föremålen i ett fynd från Kälder i Linde, hvilket Almgren anträffat och beskrifvit i *Ett guldmynt från en gotländsk graf*, i *Studier tillägnade Oscar Montelius*, sid. 90. Fyndet bestämmes af A. tillhöra 5:te periodens senare del.[1]

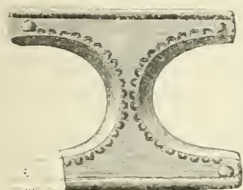

Fig. 11.

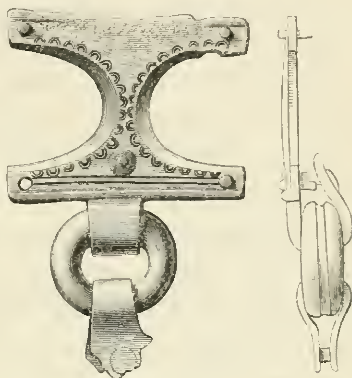

Fig. 12.

I *Teckningar ur svenska statens historiska museum*, h. 3, pl. 2, finnas flere föremål af alldeles samma typer, som Kylfversakerna: fig. b (hvarmed spännefragmentet 2 kan jämföras), e, f, g, l, m, q (den runda remsöljan) och z.

Enligt benägen uppgift af amanuensen T. Arne lära i Historiska Museet föreligga fynd från Havor i Hablingbo af samma art som beslaget från runstensgrafven. Säkerligen härröra dessa från samma å det stora graffältet rikt representerade grupp som den nyss omnämnda grafven med guldmyntet från Kälder.

Såväl grafskicket som fornsakerna synas alltså visa, att de båda här behandlade hällkistorna tillhöra senare afdelningen af järnålderns 5:te period. *Runristningen på*

[1] Jfr Almgrens förut omnämnda *Gotländische Grabfunde*, där han om period V: 2 säger, att då uppträda många gotländska lokaltyper, hvaribland remändbeslag i genombrutet arbete = *Sv. Forns.* 304 och 305.

Kylfverstenen skulle alltså tillkommit senast omkr. år 400 och således vara den hittills äldsta kända runinskrift i Sverige.

Salin har i sitt nyligen utkomna arbete *Die altgermanische Thierornamentik*, som bekant, visat, att under 3:dje och förra hälften af 4:de århundradet från norra Svartahafstrakterna utbredt sig en stark kulturström eller t. o. m. en verklig folkvandring åt norr upp mot Östersjön och därefter vidare västerut till Danmark, hvarifrån den spridt sig norrut till Skandinaviska halfön, isynnerhet Norge. Med denna kulturström hafva de äldre runorna kommit hit upp till Norden, där de äldsta runristade föremålen tillhöra de märkliga danska mossfynden, som möjligen kunna vara minnen af strider mellan landets invånare och de framträngande inkräktarne. De tidigaste af dessa mossfynd, Vimose- och Thorsbjergfynden, sättas af Montelius till senare hälften af 3:dje århundradet, hvilket ju väl stämmer med tiden för den ifrågavarande kulturströmmen, som tagit sin början omkr. år 200.

Att det svenska fastlandet fått sina äldre runor från Danmark är gifvet, men hvad Gotland beträffar, kunna de mycket väl hittat dit på en annan, betydligt genare väg, nämligen direkt från trakterna kring Weichsels och Oders mynningar. Vi veta, att denna förbindelseled var öppen åtminstone så tidigt som i slutet af det 2:dra århundradet, då denarströmmen till Gotland gick denna väg. Af stor vikt för denna frågas lösning vore, om runforskarne skulle kunna påvisa något närmare sammanhang mellan de gotländska äldre runskrifterna och dem som äro kända från trakterna sydost och söder om Östersjön. Underligt skulle i sanning vara, om de gotländske köpmännen, som säkerligen företogo talrika handelsfärder åt detta håll, äfven sedan den nämnda kulturströmmen med runorna där trängt fram, icke skulle förstått att taga vara på denna märkliga nyhet och föra den med hem till sitt

land. Då det synes mig ganska sannolikt, att den första bekantskapen med bokstafsskriften just på denna väg kommit till Gotland, ligger ingenting märkvärdigt uti, att man där påträffat ett så gammalt runminnesmärke. Det vore snarare mera egendomligt, om man icke på Gotland framdeles skulle påträffa runskrifter, från ännu äldre tid än Kylfverstenens.

II.
Inskrifterna

af

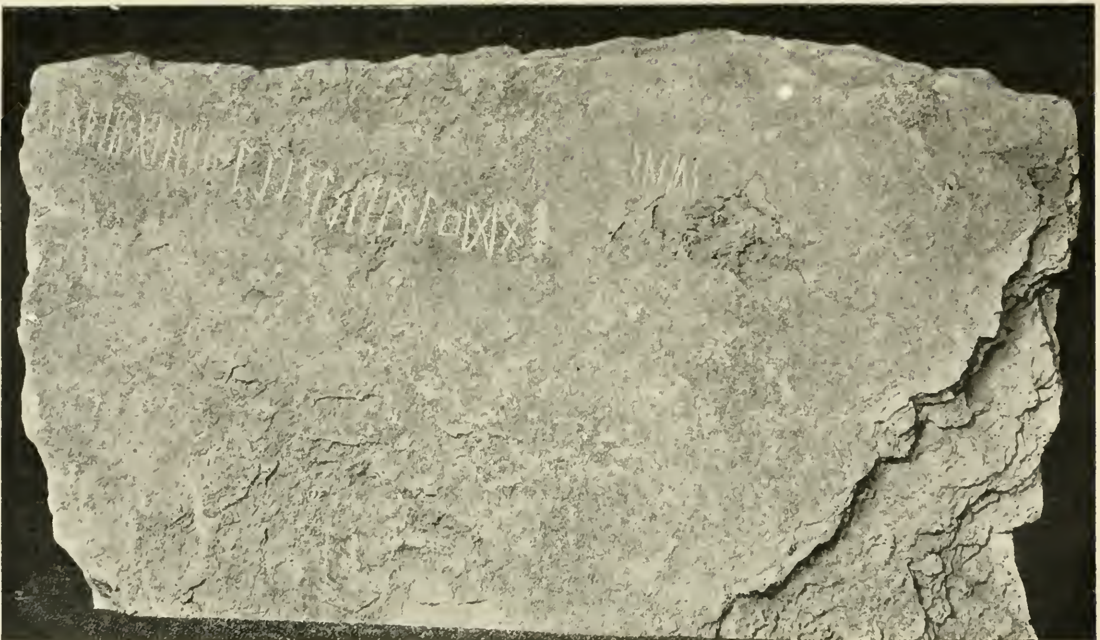
Otto v. Friesen.

Inskrifterna äro anbragta å ett otillhugget kalkstensblock af parallelogramform (se planschen). Blocket afsmalnar något nedåt. Dess längd är upptill 1,05 m., dess största höjd c:a 0,75 m. och dess tjocklek intill 12 cm. Stenen är nu uppsatt å en treställning.

Blockets bakre yta är mycket skroflig, den främre, på hvilken inskrifterna utförts, är däremot, isynnerhet upptill, ganska jämn och utgöres af en naturlig släppa i stenen. I nedre högra hörnet är denna yta skadad genom en vid och djup flagring. En mindre flagring, som troligen funnits redan före inskriften, bryter ytan under och snedt nedåt höger om den kortare ristningen. Stenen är något, dock ej mycket vittrad, men förefaller att här och där vara sliten, särskildt å något mer framstående partier.

Inskrifterna tyckas vara utförda med ett verktyg med lång egg, som förts fram och tillbaka öfver stenens yta, hvilket å vissa ställen, där de olika dragen ej koinciderat, vållat, att runornas hufvudstafvar visa flere jämnlöpande grundare repor, särskildt tydliga i första stafven af ᚺ-runan.

På stenens släta yta äro två inskrifter anbragta, en längre *A* och en kortare *B*. Den förra börjar 2,5 cm. från stenens vänstra kant och 3 cm. från dess öfre och löper i väsentligen horisontal riktning. Dock sjunker den småningom åtskilligt nedåt höger, så att runan ᛟ's topp befinner

Runsten funnen vid Kylfver, Stånga socken, Gotland.

sig 14 cm. under stenens öfverkant. Den större inskriftens längd är 51,5 cm. Den mindre börjar 62 cm. från stenens vänstra kant och 8,5 cm. från dess öfre. Denna inskrifts längd är 6,5 cm.

Kylfverstenen har jag undersökt vid upprepade tillfällen under förliden vinter och vår, däribland i förening med geologen doc. Rutger Sernander den 12 februari 1904. Resultatet af vår gemensamma granskning återger jag inom citationtecken efter det på stället förda protokollet, hvilkets samtliga uppgifter vi båda voro ense om. Tidigare — den 7 och 9 september 1903 — har stenen undersökts af lektor E. Brate. Öfver hans undersökning finnes i K. Vitterhets Akademiens förvar en af honom skrifven redogörelse. Lektor Brate är den förste, som i vidare kretsar spridt kännedomen om vår runurkund genom ett hösten 1901 utsändt hektografiskt meddelande. Mellan lektor Brates och våra undersökningsresultat förefinnas på sina ställen ganska djupgående och viktiga divergenser. Dessa äro i ett antal fall beroende på att inskrifterna äro otydliga och ristningen svår att skilja från tillfälliga skador i stenens yta. I ett annat antal fall beror olikheterna i resultat på ogynnsam dager vid tillfällena för lektor Brates undersökning. Vid en senare gemensamt af lektor Brate och mig företagen granskning kommo vi till väsentligen kongruerande uppfattning i alla viktigare punkter. Brates afvikande åsikter skola nedan anges.

A.

»Omkring 1 cm. från stenens vänstra kant synes en S-liknande grof, relativt bred, ojämn fördjupning, som förefaller oss tillfällig. Till höger om denna ytterligare några runda groplika fördjupningar, som likaledes synas tillfälliga.» Brate läser här ett femledadt ᛋ, följdt af ett skiljetecken bestående i tre i triangulär ställning anbragta

punkter. Han finner att ᛋ står så nära stenens kant, att andra runor kunna tänkas hafva stått å den bortslagna delen. Med Sernanders och min uppfattning af den »S-liknande figuren» och skiljetecknet som tillfälliga ojämnheter följer, att vi anse att inskriften på denna sida är oskadad.

1. »Mot inskriftens längdaxel en icke fullt vertikal, utan åt vänster lutande, skuren linje, som icke med full säkerhet kan följas ända upp till runornas medelhöjd, enär den dessförinnan råkar ett parti med grofkornigare yta, där den förlorar sig i några ojämnheter. — Den nedre af Brates bistafvar består dels af en äfven på vänstra sidan fortlöpande linje, dels nedåt af några tillfälliga fördjupningar. Hufvudstafven kan säkert följas uppåt till 3 cm. från basen och med någornlunda säkerhet ytterligare 1 cm. Till höger om hufvudstafvens öfre del ett upphöjdt parti i stenen, hvilket synes ha varit utsatt för slitning, som *kan* ha borttagit möjliga bistafvar.» Brate iakttog på hufvudstafvens högra sida två ytterst svaga fåror, som han tvekade att antaga som ristade. Jag kan ingenstädes upptäcka några bistafvar. Hufvudstafvens åt vänster lutade ställning och försvinnande uppåt göra det sannolikt, att bistafvarna ursprungligen varit anbragta till höger och upptill.

2. »Säkert **u** med nästan rak bistaf, utgående c:a 1 cm. nedom toppen af hufvudstafven. Denna går väsentligen vertikalt mot ristningens längdaxel i motsats till föregående teckens. Hufvudstafvens höjd 5 cm., bistafvens 4 cm.»

3. »Hufvudstafven kan följas säkert 4,5 cm. Runan är **þ**. En vinkelrät uppböjning på nedersta sidostafven är troligen en flagring tillkommen vid ristningen. Den nämnda sidostafven når ej fullt fram till hufvudstafven.»

4. »Runan är vändruna af **a**. Hufvudstafvens höjd ej fullt 5 cm., bistafvarne på vänster sida tydliga. En tredje bistaf, som v. Friesen trott sig iakttaga på stan-

niolaftryck, är en naturlig afsats i stenen. Bistafvarne äro 10 (den öfre) och 7 mm. (den nedre) långa.»

5. »Runan är **r**. Hufvudstafven är 5 cm., bistafven öppen. Till vänster om hufvudstafvens topp en tillfällig fördjupning i stenen. Vid runans smalaste parti är stenen skadad å en yta om 5×2 mm.»

6. »Runan är **k**. Nedre stafven är 1 cm. lång. Den öfre kan endast följas på en hälften så lång sträcka och är tämligen grund. Brates läsning (**v**) beror på en tillfällig, icke fullt sammanlöpande fördjupning i stenen.»

7. »Runan är **g**. Stafvarne icke fullt 5 cm. långa.»

8. »Hufvudstafven kan följas 4,5 cm. Någon bistaf kan icke med säkerhet iakttagas. På dess eventuella plats en ljusare färgskiftning i stenen. Efter denna runas midt stenytan ojämn, något skadad. Något skiljetecken kan ej iakttagas.» Tilläggas kan, att, då Brate och jag den 1 juni gemensamt granskade stenen, trodde vi oss se spår af bistafven till **w**.

9. »**h**. Höjden på bägge stafvarne är 5 cm. Första stafven tämligen bred med tydligt skönjbara dubbla skåror; den vänstra betydligt grundare än hufvudskåran. Till höger om högra stafvens topp är ytan ursprungligen ojämn och dessutom senare flagrad, hvilket vållat en del fördjupningar mellan denna och följande runas toppar.»

10. »**n**. Höjd knappa 5 cm.; bistafven 1,5 cm. lång.»

11. »**i**. Kan följas säkert inemot 5 cm.; därutaf dock nedre delen något otydlig på grund af en bred åt höger utbredd flagring.»

12. »**j**. Runans midtparti och vänstra skänkelns nedre del äro skadade. Högra stafven börjar tydligt 1 cm. under de öfriga runornas medelhöjd; dock endast 8 mm. under n:o 13.» Brate ser denna runa helt annorlunda. Han läser 6 och finner runan skadad: nedre bågen är bäst bevarad. Den nedersta bågen anser han

löpa in i runan 11 **i** en half cm. från dess fot. Runan står, som han ser den, snedt i raden lutande åt höger.

13. »**þ**. Hufvudstaf 5 cm.; bistafvarne säkra.» Brate har tagit en tillfällig 8 cm. från hufvudstafvens bas utgående fåra som nedre bistafvens första led.

14. »**ę**. Runhöjd 5 cm. Öfre bistafven osäker, då möjligheten af naturlig vittring föreligger; bistafven ganska djup, men grof.»

15. »**R**. Hufvudstafven kan säkert följas något öfver 4 cm. En bistaf nere till vänster säker och tydlig. Den, som säkerligen en gång funnits till höger, är bortfallen med en tydligt afflagrad flisa. Den afflagrade skollans öfre parti har en gång sammanhängt med en nu kvarstående hvass kant.» Brate läser ett icke stupadt **R** och säger härom: »Synlig med full klarhet är blott en staf om $5^1/_2$ cm. Kännestafvarne måste ha befunnit sig på det frätta stället ofvan stafvens topp, där ock fördjupningar motsvarande vänstra kännestafvens och hufvudstafvens topp med lätthet utvisas. Det högra kännestrecket är däremot mera gropigt. Stafven och denna topp tillsammantagna gifva runan en längd af 7 cm.; toppen skjuter alltså upp högre än sidorunorna.»

16. »**s**. Består nu af 4 streck. Runan vänd åt vänster (vändruna). Det nedersta ledet stympadt genom samma flagring som omtalats vid föregående runa.» Brate läser ett 5-ledadt **s**. Nedersta leden anser jag vara tillfällig.

Brate anmärker därpå: »Intet säkert skiljetecken; dock möjligen **:**». Mig förefalla de omtalade groparna tillfälliga; i protokollet öfver undersökningen: »Efter **s** kunna vi ej iakttaga något skiljetecken.»

17. »**t**. Höjd säkert 4,5 cm., osäkert kan hufvudstafven följas ännu 0,5 cm. nedåt. Bistafvarne säkra och tydliga. En cm. från hufvudstafvens säkra bas utgår åt höger, snedt uppåt, en fördjupning, hvars sista del är parallell med hufvudstafven. Denna fördjupning tillfällig».

Brate läser ihop denna och följande runa som **m** i form af två mot hvarandra vända **w**. »Kännestafvarne äro ej fullt tydliga men säkra, då man väl fått ögonen på dem» (Brate).

18. »**b**, vändruna. Denna runas hufvudstaf 5 cm., afbruten 1 cm. från toppen af en fåra i stenen, hvilken råkar följande runas topp. Öfre bistafvarne äro till följd af den nämnda fåran svåra att iakttaga. Den öfversta dock säker. Det nedre bistafparet är grundt, i synnerhet den nedersta bistafvens nedre parti. Hufvudstafven uppvisar parallelt löpande, grunda, ristade fåror. Hela stenpartiet omkring denna runa har gjort ristaren tydliga svårigheter. På högra sidan inga bistafvar; här ännu svårare att rista.»

19. »**e**. Runans höjd 5 cm. Den högra bistafvens nedre parti osäkert på grund af stenens skroflighet.»

20. »**m**. Höjd 5 cm. Den åt höger gående bistafven är säker. Så ock den snedt ned åt vänster löpande; dock är denna svagare och kan ej följas ända ut till dess ändpunkter. Högra hufvudstafvens nedre parti afbrutet af den stora flagring, som sträcker sig öfver nedre delarne af denna runa och de föregående och i hvars botten nederdelen af hufvudstafvarne äro ristade.»

Här läser Brate **t**: »stafven är klar men kännestafvarne mycket oklara» och **ʒ**: »nedre kännestrecket ohjälpligt förstördt af en grop.»

21. »**l**. Runans höjd 4,5. Bistaf och hufvudstaf fullt tydliga. Till höger om toppen en tillfällig urgröpning.»

22. »**ng**. Denna runa börjar 1 cm. längre ned än följande runas topp. Högra vertikala stafven sträcker sig 2 mm. öfver och under resp. öfre och undre tvärstafvarne. Den öfre tvärstafven är på midten otydlig till följd af en serie tillfälliga fördjupningar, som omgifva den. Vänstra vertikalstafven är 22, högra 28, öfre tvärstafven 13 och undre 17 mm. För Brate ter sig runan

under annan form: »upptill är det högra kännestrecket (= min högra vertikalstaf + öfre tvärstaf) i bågform böjdt åt vänster, tills det träffar det vänstra kännestreckets lodräta del.» Några gropar i stenen torde vara hvad Brate fattat som böjning.

23. »**d**. Höjd 5 cm. Hufvud- och bistafvar tydliga.» Den snedt nedåt vänster löpande bistafven kan jag ej följa ända ut till hufvudstafvarne.

24. »**o**. Börjar på samma höjd som de föregående, men dess nedersta skänkel sträcker sig icke ned till samma djup som öfriga runor i regel göra. Höjd 4,5 cm. Högra nedre skänkeln otydlig uppemot öglan.» Runan synes ej vara, åtminstone i sitt nedre parti, skadad.

25. »Höjd 4,5 cm. På vänstra sidan 6 bistafvar, på högra 7, möjligen 8.» Brate: »högra sidan 7, sannolikt 8»; »på vänstra sidan säkert 3 kvistar; andra med dessa jämnlöpande skuggningar troligen ej huggna.»

B.

1. **s**. Tydlig och säker.

2. **u**. Säkert. Bistafven utgår 1 cm. nedom hufvudstafvens topp.

3. **l**? Hufvudstafven säker. Tvärstafven vid toppen sannolik, men något osäker. Jag vågar ej med Brate säga att 3 och 4 tillsammans »med säkerhet synes vara **e**, om ock kännestrecken äro litet gropiga». I synnerhet är högra delen af den förmenta bistafven ytterst problematisk. Stenen är här full af små gropar, men mellanpartierna mellan groparne äro ej så nedskurna, som man måste vänta, om här stått **e**.

4. **i**. Jfr 3.

5. **u**. Bistafven utgår här nästan från toppen.

6. **s**. Säker. (Brate vill läsa runan som **j**.)

Kylfverstenens runologiska värde är högst betydligt. Visserligen äro några runor skadade genom nötning (t. ex. nr 1 och 8) eller flagring (t. ex. nr 15, 16, och 20), men dels äro skadorna mindre omfattande, så att man med hjälp af hvad som är bevaradt af runan med säkerhet kan sluta till hennes ursprungliga form i inskriften, så t. ex. nr 15, 20, 18, dels ha de mer omfattande skadorna oftast träffat runor, hvars form kan kompletteras med hjälp af andra inskrifter. Att beklaga är att runan 12 **j** icke med säkerhet kan återställas. Man kan på grund af hvad som nu finns kvar lika väl sluta sig till en form liknande Tune-stenens (med två fristående skänklar) som till en form liknande Stenstad-stenens (med i en punkt sammanlöpande skänklar). I hvarje fall har tecknet emellertid mindre medelhöjd än den normala hos öfriga runor. Ovisst är också, om nr 16 **s** varit fyra- eller femledadt. Flere än fem leder kan det svårligen ha haft utan att betydligt öfverskrida runornas medelhöjd. Snarast synes runan ha bestått af fyra leder. Man kan sålunda med säkerhet eller (för fyra runor) med någorlunda sannolikhet restituera Kylfveralfabetet på följande sätt:

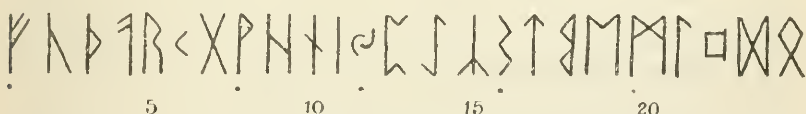

Fig. 13.

Detta runalfabet afviker i följande punkter från det 24-typiga allmänt germanska, sådant vi hittills föreställt oss detta på grundvalen af kända, i inskrifter eller manuskript bevarade runrader.

1. *Vändrunor:* ett antal tecken nämligen nr 4 **a**, 16 **s** och 18 **b** ha en ställning motsatt den man skulle vänta i skrift, som löper från vänster till höger, i det att **a** och **b** ha bistafvarne anbragta till vänster i st. f.

till höger om hufvudstafven och **s** har vinklarna öppna åt vänster. På sätt och vis kan nr 22 **ng** behandlas i detta sammanhang, enär runan är vriden 45° i planet, så att två parallella sidor kommit att stå vertikalt i st. f. diagonalt såsom på Vadstenabrakteaten.

2. *Ordningsföljden* mellan runorna är omkastad i två fall, nämligen mellan nr 13 och 14 **þ ẹ** (alla öfriga längre runrader ha följden **ẹ þ**) samt nr 23 och 24 **d o**. I sistnämnda fall är emellertid den ursprungliga ordningen något oviss. Förhållandet är nämligen det, att runan **d** fattas å Vadstenabrakteaten och vi ej kunna med säkerhet afgöra, huruvida den utelämnats före eller efter den nu faktiskt sista runan **o**. De tidigare kända fullständiga alfabeten äro nämligen sinsemellan afvikande i denna punkt, i det att den ags. runsången har följden **o d** men alla öfriga ags. runrader, Thames-knifven inräknad, — dessa öfverhufvud de enda fullständigt bevarade — ha ordningen **d o**. Wimmer, som, *Runenschrift* s. 86 f., antar, att den ursprungliga följden varit **o d**, framhåller emellertid osäkerheten af detta antagande. Visserligen kan icke Kylfver-futharken ge ett alldeles afgörande utslag på denna punkt, då den i ett annat fall afviker från den normala ordningen, men den gör det åtminstone mest sannolikt att **o** från början stått efter **d** och *således varit det sista tecknet i den gamla runraden.* Särskildt vinner detta antagande i styrka, om man erinrar sig, att icke mindre än åtta ags. alfabet ha denna följd.

3. *Enstaka former:* **u**-runan har liksom **b**-runan bistafven ansatt ett godt stycke nedom hufvudstafvens topp: denna form har jag icke antecknat från någon äldre urnordisk inskrift eller äldre futhark. På det gotländska Etelhems-spännet förekomma emellertid former af **a w** och **l** med bistafvarne anbragta nedom hufvudstafvens topp. **u**-runan förekommer icke i denna inskrift.

j-runan är skadad, men säkert är, att den har mindre

än normal medelhöjd, hvadan Wimmer icke, såsom han senast gör i *Sønderjyllands Runemindesmærker*, s. 12 f., med rätta anser att olika höjd är skiljemärke mellan **j**- och **ng**-runorna: Kylfverinskriften visar, att båda kunna i likhet med **k** ha mindre höjd än öfriga tecken.

p-runan är särskildt märklig. Den har nämligen i det allra närmaste samma form som i de engelska handskriftalfabeten. Enda skillnaden är att bistafvarnes yttre leder har en diagonal riktning i st. f. en vertikal. Den öfverensstämmer sålunda fullständigt med Thames-knifvens motsvarande typ. Wimmer, *Runenschrift* s. 119, framhåller, att när Vadstena-brakteaten har **b** som tecken för **p**, detta måste uppfattas som en tidig remplacering af det ursprungliga tecknet för **p** med **b**-runan. Den äldre formen i Norden ger oss sålunda Kylfver-futharken, och denna form är identisk med den anglosaxiska.

R-runan är stupad. Denna form möta vi i Norden tidigast i Kragehul-fyndet — **R** står där i ligatur med **a** — samt fristående och i ligatur å Järsbergs-stenen.

ng-runan utgöres af en sluten, i vertikal riktning något aflång parallellogram. I de fall, där detta tecken med säkerhet uppträder, hvarom se v. Friesen, *Om Runskriftens härkomst*, s. 44, är det helt och hållet eller till väsentlig del *en sluten fyrkant*, det förra å Vadstena-brakteaten och Kylfver-futharken, det senare i de anglosaxiska alfabeten. Opedal-inskriften uppvisar en mellanform mellan Vadstena-brakteatens och de ags. urkundernas typ, äfven om den står den förra närmast.

o-runan når med sin ögla upp till runornas medelhöjd. Runans fotskänklar nå däremot icke ned till motsvarande djup. Huruvida detta är ursprungligt eller beroende på senare flagring, kan jag ej med full säkerhet afgöra, men flera grunder synas mig tala för, att det förra alternativet är det sannolikare. Denna företeelse — att **o** är mindre än öfriga tecken är ej så sällsynt, om det också

Sagotraditioner om sveakonungen Adils.

Af

Lars Levander.

A) Adilssagans äldsta framträdande.

I Beówulf v. 2201 f., 2380 f. och 2611 f.[1] antydes en berättelse af följande innehåll: efter sveakonungen Ongenþeows fall besteg hans son Ohthere svearnas tron; efter Ohtheres död bemäktigade sig hans broder Onela riket, under det att Ohtheres söner, Eánmund och Eádgils, måste fly till geaternas konung Heardred. Onela öfverföll geaterna med krig; i kampen stupade Eánmund och Heardred. Efter Heardreds död blef Beówulf geaternas konung; för att hämnas Heardred, understödde han den landsflyktige Eádgils med en här, hvarefter denne besegrade och dödade Onela och själf besteg sveatronen.[2] — Att vi här ha att göra med de i isländska källor omtalade Aðils och Áli, kan ej betviflas, i synnerhet sedan den etymologiska öfverensstämmelsen mellan namnen Onela och Áli, Eádgils och Aðils (Auðgils) gjorts trolig [3].

---

[1] Ed. Heyne[7] (1903).

[2] Härvid har jag följt den tolkning, som gjorts bl. a. af Müllenhoff och Bugge, utan att ingå på det till meningen alldeles motsatta förklaringsförsök, som föreslagits af Heyne m. fl.

[3] Bugge i *PBB* XII 33, Noreen i *Uppsalastudier* 195. — Antagligare synes dock, att ags. *Eádgils* af angelsaxarna insatts i st. f. ett nord. *Aðgísl*, ty 1) det ags. namn, som väl närmast skulle mot-

Alla de ofvan omnämnda ställena ingå i den senare delen af Beówulf, dikten om geaternas konung och hans strid med draken. Det är onödigt att ingå på frågan om med ags. *geátas* menas jutarna eller götarna; här upptas endast den af ten Brink, Boer, Schück m. fl. delade åsikten, att därmed afses götarna, särskildt i nuv. Västergötland. Ej heller torde det vara nödvändigt att ingå på den invecklade frågan om drakkampsdiktens historia; oaktadt åsikterna angående denna äro synnerligen växlande, äro de flesta forskare ense om att dess mera historiska element återgå till geatiska sagor. Så redan Ronning (1883),[1] som ansag, att till grund för de många inskjutna episoderna om geaternas strider med svearna ligga folkliga geatiska dikter, som först af en senare konstdiktare inordnats i den större dikten. Moller (1883)[2] anser, att verserna 2380—2391, slutande med orden *þät wäs gôd cyning*, tillhöra en dikt om den historiske Béowulf från 500-talet, en dikt, som saknar alla fantastiska och öfvernaturliga element och som i stil och innehåll står mycket nära Ongenþeow-episoden. I samma riktning uttala sig Fahlbeck (1883)[3], som t. o. m. går så långt, att han vill historiskt bestämma striden mellan Onela och Eádgils till tiden 530—540, Sarrazin (1888)[4] och äfven

svara fn. *Aðgísl*, nämligen *Aethelgils*, synes ha varit ytterst sällsynt (i Searles *Onomasticon* finnas endast 2 belägg); 2) däremot var *Eádgils* ett mycket populärt ags. namn; 3) en paralell till omtydningen af *Aðgísl* till *Eádgils* finna vi däri, att en frisisk konung hos Willelmus Malmesbiriensis kallas dels *Adalgisus*, dels *Eádgils;* det är samme man, som förekommer i flera fht. källor under namnet *Adalgis;* alltså ha angelsaxarna ersatt ett fris. *Adalgis* med det af dem mera kända *Eádgils*.

[1] *Beovulfskvadet.*

[2] *Das altenglische volksepos* 141.

[3] *Antikvar. Tidskr.* VIII 74.

[4] *Beowulfstudien* 45.

ten Brink (1888)[1], som ju annars anser, att både sagan och dikten om Beówulf h. o. h. utbildats af anglerna. Samma mening — att de historiska elementen i drakkampsdikten återgå till geatiska sagor eller dikter — uttalas äfven af Müllenhoff (1899)[2].

Den ofvan omtalade striden mellan Eádgils och Onela har alltså framställts i götiska folkdikter, som behandlade ämnen ur den götiska konungasagan och som i viss mån anslöto sig till den historiska verkligheten. Detta är det äldsta spår vi ha af en saga om sveakonungen Adils[3]; och denna antydan visar tillvaron af en dylik saga åtminstone redan på 600-talet. Beówulfsställena tyda med visshet endast på en götisk Adilssaga; men att en liknande *uppsvensk* saga redan vid samma tid funnits, är ju a priori troligt, så ock, att den behandlats i liknande folkdikter; de efter allt att döma obetydliga dialektala skiftningarna i det gemensamma urnordiska språket lade säkerligen inga hinder i vägen därför; och omöjligt är ju ej heller, att den götiske diktaren af Beówulf begagnat sig af dikter med ämnen ur de svenska skilfingasagorna, liksom han antagligen användt dikter, behandlande dels de götiska, dels de danska konungasagorna.[4] Hvad vi se i Beówulf är en mycket ålderdomlig, möjligen med den historiska verkligheten nära öfverensstämmande form af sagan om Adils; i motsats till de senare förvir-

[1] *Beowulf* 148, 190.

[2] *Beovulf* 15. — Åsikten synes äfven kunna förlikas med Boers hypotes (*Arkiv* XIX) angående Beówulfsagans ursprung; se särskildt s. 81.

[3] Ty jag vågar ej sammanställa den i *Widsið* på flera ställen omnämnde myrgingafursten Eádgils med den uppsvenske konungen; detta göres emellertid af Searle, *Onomasticon anglosaxonicum* 181.

[4] Stjerna (*Sv. Fornm. Tidskr.* XII 352) framhåller som sin åsikt, att ej blott drakkampsdikten, utan äfven dikten om Beówulfs bragder bland danskarna (åtminstone till största delen) författats af en götisk diktare.

rade traditionerna torde vi här, i hufvudsak åtminstone, ha det ursprungliga sammanhanget.

Med de senare versionerna öfverensstämmer denna form af sagan endast i tre punkter: 1) det är en kamp mellan Adils och Åle, som skildras; 2) Adils segrar i kampen och dödar Åle; 3) Adils erhåller i striden utländsk hjälp. Bugge[1] vill finna ytterligare ett par öfverensstämmelser; så öfversätter han Beówulf v. 2396 f. såsålunda: »Eádgils nahm rache durch kalte kummerwege *(cealdum cear- sîðum)*» och anser, att *ceald* här begagnas både i bildlig bemärkelse och i rent fysisk betydelse; vi skulle alltså här ha en antydan om, att redan Beówulfsdiktaren kände till den i sagorna berömda kampen mellan Adils och Åle på Vänerns is, på hvilken annars tidigast anspelas i Kálfsvísa[2]. — Hvad beträffar berättelsen om att Adils i kampen fick utländsk hjälp, så kom denna enligt den ags. traditionen från Beówulf, som understödde Eádgils *folce, wìgum ond wæpnum*, enligt den senare nordiska traditionen däremot från Rolf, som sände sina bärsärkar att understödja Adils. Detta anför Bugge som ett skäl för att Beówulf har varit en gammal *jutisk* furste, som infogats i skjoldungarnas konungasaga och hvilkens bragder öfverflyttats på Rolf. Lika antaglig är dock den förklaring, som antydes af Müllenhoff[3] och enligt hvilken den senare nordiska traditionen alldeles glömde bort det självständiga Götarikets och Beówulfs existens och endast ihågkom Adils såsom den med Rolf samtidige sveakonungen; när det nu berättades om Adils, att han begagnade utländsk hjälp för att återvinna sitt fädernerike, låg

---

[1] *PBB* XII 13 f.

[2] Dessutom påpekar Bugge, att ags. *Weohstân* motsvarar isl. *Vésteinn* och att en Vésteinn nämnes i Kálfsvísa i samma strof som Adils och Ale.

[3] *Beovulf* 48 f.

det ju nära till hands — i synnerhet för en *dansk* diktare — att tillskrifva Rolf, skjoldungarnas störste hjälte, denna hjälp[1].

Berättelsen om Adils och Åle vandrade tillika med öfriga sagor, tillhörande Beówulfskretsen, från Norden till England — på hvilken väg, under hvilken tid och i hvilken form, vågar jag ej yttra mig om. Om man får döma efter person- och ortnamn, synes Adilssagan ha åtnjutit en viss popularitet i England; det är ju märkligt, att namnen Eádgils och Eánmund återfinnas ganska ofta i ags. urkunder[2], under det att namnen Ongenþeow, Onela och Ohthere alldeles saknas, liksom alla namn ur skjoldungaätten.

B) Adilssagan i Danmark.

Efter dessa notiser angående Adilssagans allra äldsta form synes det lämpligast att först söka i hufvuddragen följa Adilstraditionernas utveckling i Danmark, för hvilket land ett någorlunda stort material står oss till buds. Det blir då nödvändigt att i korthet beröra de olika uppfattningar, som framställts rörande denna utveckling. Müllenhoff anser[3], att sagoutvecklingen från den till grund för Beówulf liggande nordiska diktningen i allmänhet betecknas af att Ongenþeow, geaternas tillvaro som själfständigt folk, etc. glömdes bort och att Adils ensam ihågkoms såsom Rolfs samtida i Sverige; den danska konungaätten träder i de bortglömda geatiska konungarnas ställe;

[1] På de konsekvenser äfven för uppfattningen af Adilssagan, som skulle framkallas, om Sarrazins identifiering af Beówulf och Bǫðvar Bjarki (*Beowulfstudien* 46 f.) antoges, ingår jag ej, då S:s uppfattning afgörande kritiserats af Olrik (*Danm. helt.* I 134).

[2] Binz i *PBB* XX 167; Searle, *Onomasticon*.

[3] *Beovulf* 48 f.

sagan tål bredvid Adils ej ens Åle, utan förflyttar denne till Norge. Mot denna uppfattning måste invändas, att det ej går för sig att blott tala om en »nordisk» sagotradition i motsats mot en angelsaxisk; man måste skilja på de olika nordiska ländernas sagor och ej som här hopblanda speciellt norrön tradition (Åle) och speciellt dansk tradition (Rolf hjälper Adils). Olrik, som också behandlat denna fråga,[1] vill läsa följande historiska sammanhang ut ur dels Beówulf, dels den danska dikten Bjarkamál: Adils dödar Åle, Åle var gift med Hróars enda syster och alltså Rolfs onkel; Rolf hämnas därför hans död på Adils genom ett krigståg till Uppsala, hvilket tåg afslutas med en djärf ridt öfver Fyrisvallarna och Adils' förödmjukande. Mot denna uppfattning af Rolfs Uppsalafärd som *historisk* kan möjligen invändas: 1) enligt framställningen i Beówulf synas Rolf och Adils knappast kunna vara samtidiga som konungar; när den unge Beówulf kommer till Danmark och besöker Heórothallen, sitter Hróðulf (Rolf) redan vid den gamle Hróðgars sida som ett slags medkonung, och ej långt därefter synes han ha fått makten i Danmark; Beówulf reser så hem, upplefver både Hygelacs och Heardreds regeringar, regerar också länge själf (Beówulf v. 2393: *uferan dôgrum*), och först på sin ålderdom hjälper han den då tydligen unge Eádgils (Adils) till makten; 2) läsarten *Onelan cwên* i Beówulf v. 62, som skulle tyda på Rolfs och Åles frändskap, är som bekant mycket osäker; en alldeles afvikande läsart har föreslagits af Kluge[2] och äfven vunnit bifall; 3) de politiskt-geografiska förhållandena i Skandinavien under förra delen af folkvandringstiden, för så vidt de äro kända, tala knappast för troligheten af ett danskt krigståg till

[1] *Danm. helt.* I 28 och passim.

[2] *Engl. studien* XXII 145.

Uppsala.[1] Allt detta gör det antagligare, att historien om Rolfs berömda färd till konung Adils hof är en fri dansk sagokonstruktion, som utgick därifrån, att götarnas tillvaro som självständig nation glömdes bort — det är ju också troligt, att götafolket ganska snart efter de i Beówulf skildrade händelserna gick under —,[2] att svearna kommo att stå som danskarnas grannar och naturliga fiender och att af de gamla skilfingakonungarna endast Adils ihågkoms och därför helt naturligt sattes i förbindelse med skjoldungarnas störste konung, Rolf.

I sin restauration af Bjarkamál, sådant det hördes af Saxo, uppfattar Olrik[3] *aðils* i orden *aðils of sinnar* som appellativ och öfversätter »ædlingens følge». Häremot kunna följande invändningar göras: 1) ett substantiv *aðill* »ädling» torde, oaktadt det som Olrik anför s. 101 f., ej vara uppvisadt; 2) visserligen förekommer Adils ej i Saxos latinska omskrifning af Bjarkamál, utan blott i den i Heimskringla bevarade 1:a strofen af Bjarkamál; men det synes mig uppenbart, att man i en dylik fråga måste ge Heimskringla vitsord gentemot Saxo, i synnerhet som man lätteligen inser, hvarför den senare ej fått med sveakonungen i sin öfversättning: Saxo, som hade synnerligen förvirrade föreställningar om Adils' historia,[4] kunde ej förstå, hvarför han nämndes på detta ställe i Bjarkamál, uteslöt därför ifrågavarande passus och fyllde luckan med uttryck från antika skalder;[5] 3) Olriks förnämsta anledning att utmönstra uttrycket *Aðils sinnar* är säkerligen den,

[1] Jfr Stjerna, *Svear och götar under folkvandringstiden* (*Sv. Fornm. Tidskr.* XII 339 f.).

[2] Jfr Müllenhoff a. a. 22 f.; Stjerna i *Sv. Fornm. Tidskr.* XII 358 f.

[3] Danm. helt. I 46. En ny omredigering af ifrågavarande ställe har senare gjorts af A. Olrik och V. Andersen gemensamt. (*Da. Studier* 1905, s. 170.)

[4] Jfr t. ex. ed. Holder pp. 56, 75 och 112.

[5] Olrik a. a. I 344.

att det skulle strida mot hans välgrundade mening att föreställningen om Rolfs tolf bärsärkar ännu ej var utbildad, då Bjarkamál diktades; emellertid torde uttrycket i fråga mycket väl kunna förlikas med nämnda åsikt, i det att till grund för uttrycket *Aðils sinnar* ej behöfver ligga den senare föreställningen om kämpatolften, utan blott en berättelse om en hjälphär, som Rolf sände Adils;[1] 4) att namnet Adils verkligen förekommit i Bjarkamál (enligt Olrik diktadt omkr. 900), därför talar i någon mån uppträdandet af namnet *apisl* på Vordingborgstenen (enligt Wimmer[2] ristad o. 940), då man betänker, att detta namn ej synes förekomma på någon annan runsten inom Skandinavien och äfven i öfrigt är sällsynt.[3]

På grund af den utredning, som här gjorts, synes det sannolikt, att Adilssagan o. 900 i Danmark hade följande innehåll: den svenske konungen Adils behöfde hjälp i en strid och fick denna hjälp af danskarnas konung Rolf, som sände en här till hans understöd och till lön därför betingade sig vissa smycken; Adils segrade med den danska härens hjälp, men ville ändå ej utbetala lönen, hvarför Rolf gjorde ett krigståg till Uppsala, förföljdes af den girige Adils, men undkom genom att strö guld på Fyrisvallarna.

Efter Bjarkamáls tid saknas alla danska källor för Adilstraditionerna ända till långt in på 1100-talet. Vi veta emellertid, att berättelsen om ridten öfver Fyrisvallarna redan på 900-talet utvandrat till Norge; Eyvindr skáldaspillir använder nämligen i en dikt från tiden 961

---

[1] Jfr dels Beówulf, dels Bjarkarímur VII 18:

Ef *herrinn* ferr og hetjur tólf,
hafa skal pund í mála.

[2] *De danske runemindesmærker* II 408.

[3] Tilläggas bör, att det omtvistade ordet i Bjarkamál uppfattas som *Aðils* äfven af Heusler-Ranisch, *Eddica minora* XXIV f. och 31 samt af Herrmann, *Die geschichte von Hrolf Kraki* 121.

—965[1] kenningen *Fýrisvalla fræ* för guldet; och i allmänhet synes Rolfsdiktningen under senare hälften af 900-talet ha vandrat till Norge.[2] Det är då antagligt, att de moment, som äro gemensamma i senare dansk och norrön tradition om kampen mellan Rolf och Adils redan före tiden o. 1000 utbildats i Danmark. Utom ridten öfver Fyrisvallarna, som ju antydes redan i Bjarkamál och som i de minsta detaljer skildras lika i senare dansk och senare fvn. tradition, märkas två dylika moment, nämligen Rolfs eldprof i Adils' hall, som skildras både af Saxo och Snorre, och Adils' giftermål med Rolfs moder Yrsa, som omtalas i Snorres Edda och i Danmark redan i den bekanta sagokrönikan i Annales Lundenses.[3]

Berättelsen om hur Rolfs kämpar hjälpa Adils anser Olrik ha tillkommit först på det norröna området och där upptagits från Ynglingasagorna; som bevis härför anföres, att Adils' och Åles kamp från början tillhör dessa sagor.[4] Detta är ju sant, men med sagan om denna kamp sammanhänger ej nödvändigtvis berättelsen om hur Rolfskämparna hjälpa Adils; i Ynglingatal synes ej ens ha förekommit den ringaste antydan om Rolf och hans kämpar.[5] Det synes mig, som om detta motiv naturligast uppfattades som en dansk uppfinning; ofvan ha anförts skäl för den åsikten, att redan Bjarkamáls författare kände till denna berättelse *(Aðils sinnar)*; och att man äfven senare i Danmark hade något minne af historien om, huru Adils

[1] Heimskringla (ed. Finnur Jónsson I 226; jfr Finnur Jónsson, *Lit. hist.* I 454.

[2] Olrik, *Danm. helt.* I 86 f., 333.

[3] *SRD* I 225.

[4] *Danm. helt.* I 333.

[5] Ynglingasagas k. 30: »fall Hrólfs kraka» utgör knappast en omskrifning af någon förlorad strof af Ynglingatal, utan återgår väl på Skjoldungasaga; i denna riktning uttala sig Storm, *Snorre Sturlassons historieskrivning,* 109 och Gjessing, *Kongesagaens fremvæxt* 27.

nekade kämparna deras lön, synes framgå dels af Saxos starka framhållande af Adils' girighet,[1] dels af orden: »Atislus... matrem Roluonis Vrsam coniugio sibi sociandam curauit, intercedente connubii affinitate efficaciores priuigno monitus *super tributi laxacione* daturus.»[2] Olrik framhåller vidare, att det motivet, att kämparna skola ha *lön* för hvad de uträttat i Adils' tjänst, är »kunstigt og uheroisk» och därför måste vara senare norrön tillsats. Då det emellertid synes vara hans mening, att motivet från början tillhört de svenska ynglingasagorna, så bör anmärkas, att det i så fall ju skulle återgå till fullt lika »heroisk» tid som den i Bjarkamál antydda sagan. Antages det däremot, att kämpamotivet är senare tillkommet, så skulle vid en viss tidpunkt på det norröna området ha funnits dels en (ursprungligen svensk) saga om, hur Adils besegrar och dödar Åle, dels en (ursprungligen dansk) saga om, hur Adils bjuder Rolf till sig för att döda honom etc.; man förstår då alls ej anledningen, hvarför dessa två sagor skulle kombinerats och utbildats så som skett; helt naturligt blir detta däremot, om man antar, att det fanns dels en saga om, hur Adils besegrar och dödar Åle, dels en saga om, hur Rolf sänder sina kämpar att hjälpa Adils i en svår kamp, hur Adils segrar med deras hjälp, men nekar dem deras rättmätiga lön etc. — Mycket synes alltså tyda på att man bör uppfatta detta motiv som ett af de danska »huskarlesagn», som Olrik så ypperligt skildrat. Det blef senare undanträngdt i den danska traditionen, och som anledning till Rolfs Uppsalatåg satte man i stället det motivet, att Adils lockar Rolf till sig med stora skänker för att döda honom, ett motiv, som

[1] Saxo p. 53, rad 23 f.; märkas bör, att denna girighet endast omtalas af Saxo, i själfva handlingen framträder motsatsen.

[2] Saxo p. 53; en liknande tanke inlägges i dessa ord också af P. Herrmann, *Die geschichte von Hrolf Kraki* 81, noten.

på det intimaste sammanhänger med berättelsen om Yrsas intrig mot Adils, hvilken berättelse ju äfven af Olrik uppfattas som en yngre dansk sagoutbildning.[1] I den norröna utvecklingen däremot kvarstod det äldre danska motivet och kombinerades här med den ursprungligen svenska sagan om Adils och Ale. —

Men äfven i andra omgifningar uppträder Adils i de danska sagorna, så i den bekanta sagan om Frövins söner. På denna saga häntydes tidigast i Svend Agesøns historia, som enligt Olrik är från tiden kort efter 1185;[2] här berättas nämligen om Uffe, att han teg ända till sitt trettionde år »propter enormitatem opprobrii, qvod tunc temporis Danis ingruerat, eo qvod in ultionem patris duo Dani in Sveciam profecti, patricidam suum una interemerunt».[3] Det kan synas egendomligt, att Svend ej omtalar namnen på de handlande personerna; men detta beror säkerligen ej på att dessa namn voro honom obekanta, utan förklaras däraf, att Svend som bekant medvetet utesluter åtskilligt, som Saxo skulle närmare behandla. Denne senare har också en synnerligen utförlig berättelse om Adils och Frövins söner,[4] infogad i sagan om Vermund och Uffe. Olrik har — gentemot Müllenhoffs åsikt om

---

[1] Hela berättelsen om Rolfs inbjudning till Uppsala kallas af Jantzen (Saxo übers. 86, not 1) träffande »etwas phantastisch». — Påpekas bör också den möjligheten, att den uppfunnits i anslutning till vidt spridda sagomotiv, ss. t. ex. Atlesagan; Adils och Attila synas verkligen ha sammanblandats på danskt område (*Arkiv* X 231, 248).

[2] Om Series runica altera i runhandskriften af Skånelagen, såsom Usinger vill (*Dän. annalen des mittelalters* 22), delvis stammar från Sven Erikssons tid (1146—1157), skulle vi spåra Frövinssagan ännu tidigare. U:s åsikt torde dock ej hålla streck.

[3] SRD I 45.

[4] Saxo p. 107 f.; enligt Saxos egen framställning är denne *Athislus* en annan person än den *Atislus*, som skildras i bok II, men detta är, som redan Müllenhoff påpekat, säkerligen ett misstag.

Uffesagan — uppvisat, att hela denna sagokrets från äldsta tider till uppteckningstiden fortlefvat i Ejdertrakten.[1] — När man nu genomgår källorna för sagan om Frövinssönerna,[2] märker man, hur de alla peka mot Sönderjylland. Alla Svend Ågesons utförligare sagor äro, som Olrik påpekar, sannolikt jylländska, och nu är Uffesagan den vidlyftigaste af dem alla; Saxos Uffesaga antyder genom sina ortsbestämningar tydligen sitt sydjylländskt-slesvigska ursprung;[3] och ännu starkare är Uffekretsen genom uppgifterna i Annales Ryenses lokaliserad i Ejdertrakten.[4] Det är alltså mycket antagligt, att denna sagokrets (Vermund och Uffe, Frövins söner och Adils) helt och hållet utbildats i dessa trakter; så torde också enklast förklaras, att Saxo skildrar Uffesagans Adils och Rolfsagans Adils som två olika personer: han har haft olika sagesmän för sina berättelser, för den förra en jylländing, för den senare antagligen en själländing.

Vid läsningen af Saxos Uffesaga blir man nödvändigtvis öfverraskad af en viss dubbelhet i skildringen af Adils:[5] han framställes än som en dådsäll, nästan oöfvervinnelig furste, än som en tom storskrytare. Bakom Saxos saga synes — som ett äldre lager i sagoutvecklingen — ligga en saga om Adils och Frövin, som skildrat denna historia från en helt annan, för teckningen af Adils' karaktär mera gynnsam synpunkt; märkas bör också, att Frövinssagan ej från början tillhör Uffesagan.[6] Det gäller

---

[1] *Arkiv* VIII 368 f.

[2] Endast danska källor finnas; Freávine och hans son Wig uppräknas visserligen bland Cerdics förfäder på två ställen i Anglo-Saxon Chronicle (ed. Thorpe II 3, 15), men intet berättas om dem.

[3] *Slesuicensium* p. 107, *Ialunga* (= Jællinge) p. 108.

[4] *SRD* I 152: *Kunengikamp*, *Eydora*.

[5] Anmärkt också af Olrik, *Kilderne* II 186.

[6] Olrik, *Kilderne* II 184.

alltså att finna, huru denna äldre saga uppstått. Nu veta vi, att på 900-talet (eller möjligen i slutet af 800-talet) en svensk höfding Olof eröfrat Sönderjylland;[1] vi veta vidare, att hans ättlingar åtminstone ett halft århundrade regerat därstädes och att de trädt i nära beröring med danskarna (så blef t. ex. Olofs son Gnupa gift med en dansk kvinna); vi ha alltså här de bästa betingelser för att en sagobildning skulle kunna uppstå. Det fanns nu i denna trakt sedan gammalt en saga om Frövin och hans söner (eller son); detta veta vi genom uppgifterna i Wìdsìð och i Anglo-Saxon Chronicle, ehuru vi ej kunna konstatera sagans innehåll; i denna saga insattes, möjligen af en skald vid det svensk-jylländska hofvet i Slesvig, svearnas kanske störste sagohjälte, konung Adils i Uppsala; och sagan utbildades så, att det blef Adils, som dödade Frövin, i grund besegrade hans här och eröfrade Slesvig; Saxos berättelse om, hur Adils skulle först ha fullständigt nedgjort och förskingrat den slesviska hären och sedan lugnt återvändt hem till Sverige utan att underlägga sig landet förefaller nämligen i hög grad oursprunglig. Anledningen till att Frövinssagan utbildades på nu skildrade sätt var möjligen den, att den svensk-jylländska konungasläkten, som synes ha härstammat från den svenska ynglingaätten,[2] därigenom velat ge sig ett sken af gammal arfsrätt till Slesvig; det måste emellertid också ingå i sagan en berättelse om hur Adils förlorade landet, och för att göra äfven denna i viss mån ärofull för svearnas store sagokonung, uppfann man det motivet, att Frövinssönerna fegt och skamligt båda tillsammans öfverföllo och dödade sveakonungen.[3] Ett

---

[1] Wimmer, *De danske runemindesmærker* I 71 f.; Schück i *Sv. Hist. Tidskr.* 1895, s. 62 f.

[2] Schück l. c. 66.

[3] Ryktet om denna stora skam synes starkt ha fäst sig i sagoberättarnas minne, se *SRD* I 45; Saxo pp. 113, 114, 117. — Kanske

minne af denna äldre, troligen af svenskar utbildade saga ha vi enligt mitt förmenande särskildt i berättelsen om hur Adils dödar Frövin, hvilken, om man bortser från Saxos lätt genomskinliga, chauvinistiskt-danska bearbetning, förefaller vara h. o. h. berättad från svensk synpunkt. Emellertid utplånades med tiden det svenska elementet i Sönderjylland, och sagan om Frövinssönerna förändrades följaktligen så, att den skam, som danskarna genom deras dåd lidit, på något sätt fick en upprättelse; detta skedde genom att sagan kombinerades med Uffesagan och motivet: Uffe besegrande två saxare nybildades inom denna saga,[1] hvilkens egentliga handling från början väl var endast Uffes seger öfver landets fiender vid Ejder; så framträder sagan nämligen redan i Vidsið, där kampen emellertid gäller myrgingarna och ej saxarna. Visserligen omtalas Uffes kamp med två fiender på *en* gång äfven i den engelska sagotraditionen, men först i en så sen källa som Vita Offæ från slutet af 1100-talet, och här är ju senare påverkan från Danmark ej otänkbar.[2] —

I sammanhang med den nu skildrade sagoutvecklingen förändrades helt naturligt uppfattningen af Adils' karaktär, och han synes så småningom för jylländingarna ha blifvit den onde sagokonungen par préférence. På detta vis förklaras väl enklast, att Adils kom att spela en viktig roll

---

tyder den omständigheten, att Anglo-Saxon Chronicle nämner blott *en* Frövinsson, Wig, på att berättelsen om *två* Frövinssöner är uppfunnen just i detta sammanhang. Anmärkas bör också, att ett alldeles liknande motiv redan förut fanns i den svenska hjältediktningen, nämligen berättelsen om hur Ottar dödas af Vått och Faste.

[1] Ett minne af att motivet är nybildadt synas vi ha däri, att Uffe strider ej med två likbördiga kämpar, utan med saxerkonungens son och en vanlig kämpe (Svend: *pugil*, Saxo: *athleta*).

[2] Den förklaring, som här framställts, synes göra Sarrazins mening (*Engl. studien* XXIII 234 f.), att Rolfs verklige motståndare var myrgingafursten Eádgils och ej sveakonungen Adils, öfverflödig.

i den, som jag vill söka påvisa, jylländska sagan om Rakke och Snjo. Denna saga återfinnes ej hos Saxo, men troligen har han känt den och häntyder på densamma.[1] Äldst påträffas den i sagokrönikan i Annales Lundenses;[2] denna krönika är, som Jörgen Olrik visat,[3] författad i Roskilde och återger själländska sagor; emellertid pekar krönikan vid berättelsen om Snjos död uttryckligen mot Jylland; och ännu tydligare se vi, hvar sagan hör hemma, om vi gå till andra källor; så framställa Annales Ryenses sagan med all önskvärd tydlighet som en jylländsk lokalsaga, i det de om Snjo säga: »Iste multa mala et innumera fecit Danis, sicut Athislo promiserat, qvi tandem sedens in placito Wiburgensi, in loco, qvi Lusæhogh dicitur, coram omnibus melioribus regni, a pediculis est corrosus.»[4] Likaledes återfinnes sagan i folkvisan Dansk kongetal, som enligt Olrik är ett slags versifierad katalog öfver sydjylländska kungasagor på 1300-talet och där det bl. a. heter:[5]

Ennd mindes mig luse-kongenn,
hand waar op under ø:
saa mange ulouger lagde hannd oppaa,
saa skammelig feck hannd sinn dodt.

Märkas bör också, att alla östdanska uppteckningar placera Snjo långt ner i kungaserien, i närheten af Harald hildetand (Saxo, Ser. run. prima, Ser. run. altera), detta i motsats mot de jylländska uppteckningarna, som satte Snjo i förbindelse med Adils och följaktligen måste göra honom till Rolfs samtida.[6]

---

[1] VIII p. 285; jfr Olrik, *Kilderne* II 261.

[2] *SRD* I 225.

[3] *Da. Histor. tidskr.* 7. række, II 224.

[4] *SRD* I 151. — Ännu i vår tid har denna lokalsaga ihågkommits på Jylland; se E. T. Kristensen, *Danske sagn* IV, n:o 71.

[5] *DgF.* n:o 115.

[6] Med det nu anförda har jag endast velat visa, att den saga

I detta sammanhang må nämnas, att sagan om Adils, Rakke och Snjo återfinnes i ett fragment, kalladt Een deel aff danske krönike i hedendomen, som är bifogadt den svenska prosaiska krönikan;[1] här har Adils fått namnet »Attilia» och kallas än »göta konungh», än »swerikis konungh». I denna form återfinnes berättelsen i prosaiska krönikan, där det, sedan historien om Rakke och Snjo berättats, heter: »man finder i mangom androm krönikom aff manga stora gerninga som then samma atila konung giorde i tydzland walland ok flere land». Att allt sammanhang med Adils är bortglömdt, ses också däraf, att litet längre ned i krönikan om konung »adhel» berättas (efter Historia Norwegiæ) den bekanta historien om konungens död genom ett fall från hästen.

C) Adilssagan i Sverige.

Härefter vända vi oss till Sverige för att undersöka, om anledning föreligger att antaga några svenska sagor om konung Adils. Redan ofvan (s. 3 f.) har antydan gjorts om en historisk uppsvensk sagotradition, som framträder redan i Beówulf, om man får antaga, att den götiske skalden begagnat sig af dikter, som behandlade ämnen ur den uppsvenska konungasagan. Här finna vi kampen mellan Eádgils och Onela inordnad såsom ett

om Adils, Rakke och Snjo, som vi återfinna i några danska källor, är jylländsk; däremot har jag alls ej yttrat mig om det vidt spridda hundkonungmotivets uppkomst. Schück har nyligen sökt visa (*Ur gamla papper* VII 169 f.), att hundkonungsagan ursprungligen är norsk.

[1] Klemming, *Småstycken på fornsvenska* 243 f. Fragmentet skulle enligt Brandt (*Gammeldansk læsebog* I 65) närmast återgå på *Gesta Danorum pa Danskæ;* en skånsk krönika från o. 1295; emellertid öfverensstämmer det vida bättre med Annales Lundenses; så t. ex. kallar Gesta Dan. sveakonungen ej Adils, utan Haghen.

led i den serie strider mellan svear och götar, som utgör det hufvudsakliga historiska elementet i den senare delen af Beówulf, drakkampsdikten. Det synes sålunda antagligt, att den svenska Adilssagans äldsta form var en ej senare än på 600-talet uppkommen uppsvensk dikt, som utgjorde ett led i de uppländska skilfingarnas sagocykel.

Som namnen Adils och Åle, så vidt jag vet, ej ens förekomma i någon form på någon runsten i Sverige, saknas alla svenska källor för den följande tiden, och det blir alltså nödvändigt att gå till den fvn. litteraturen och undersöka, om något därstädes visar hän mot Sverige. Den äldsta källan på detta håll är Ynglingatals strof 32,[1] där Adils kallas *Ála dolgr*. Det är ej möjligt att här ingå på den invecklade frågan om tid och ort för Yts. författande; här följes Snorres, Finnur Jónsson och Storms åsikt, som upptagits af Mogk i hans litteraturhistoria och enligt hvilken Yt. författades i sydliga Norge under senare hälften af 800-talet. Att Tjodolf för sina strofer om Adils begagnat sig af svenska sagor eller dikter, torde numera vara tämligen allmänt erkändt;[2] märkas bör också, att Tjodolf i stroferna om Ottar säger:

þau frák verk
Vǫtts ok Fasta
Sænskri þjóð
at sǫgum verða;

då nu skilfingarna Ottar och Adils förekomma som far och son redan i Beówulf, torde det få anses som fullkomligt oemotsägligt, att åtminstone berättelserna om dem återgå till svenskt ursprung.[3] Också vid berättelsen om

[1] Wisén, *Carm. norr.* I 6.

[2] En alldeles afvikande mening har dock framställts af Stjerna i *Sv. Fornm. Tidskr.* XII.

[3] Mot denna slutsats uttalar sig Bugge i *PBB* XII 17; hans skäl kritiseras emellertid träffande af Stjerna i *Arkiv* XXI 72 f.

den *efter* Adils följande konungen, Eystein, synes Tjodolf häntyda på svenska sagesmän:

ok sikling
með Svíum kváðu
Józka menn
inni brenna.

Uttrycket *Ála dolgr* i Yt. tyder alltså på att det ännu på 800-talet fanns en svensk saga om kampen mellan Adils och Åle.

Men äfven andra historiska element i Adilssagan, som nu endast återfinnas på fvn. område, måste hänföras till svenskt ursprung. I en af de allra äldsta s. k. *nafnapulur*, nämligen Kálfsvísa, en dikt, som troligen stammar från 1100-talet, säges bl. a.: »Aðils red på Slongvir, men

Áli Hrafni,
es til íss riðu,
en annarr austr
und Aðilsi
grár hvarfaði
geiri undaðr.»

I dessa ord häntydas uppenbarligen på Adils' och Åles kamp på Vänerns is. Om man med Bugge[1] vågade sammanställa Kálfsvísas berättelse med uttrycket *cealdum cearsiðum* i Beówulf, så vore det ju bevisadt, att äfven detta element ingick i den historiska svenska Adilssagan; men äfven om man ej gör denna kanske något vågade sammanställning, är saken mycket trolig. Kálfsvísa är visserligen själf jämförelsevis ung, men stöder sig med säkerhet på äldre dikter;[2] dess berättelse om Vänerslaget torde alltså ej vara lånad från andra fvn. berättelser om slag på Vänerns is, utan är äldre än dessa; och under sådana förhållanden finnes ju ingen anledning att antaga,

---

[1] *PBB* XII 13.

[2] Finnur Jónsson, *Lit. hist.* II: 1, s. 176.

att ett dylikt motiv skulle ha uppfunnits på det fvn. området; motivet är säkerligen svenskt, möjligen rent af historiskt;[1] att just Vänern skulle bli platsen för kampen mellan Adils och Åle, framgår helt naturligt ur situationen, sådan den skildras i Beówulf. Det är ju också antagligt, att det är detta ovanliga och karaktäristiska motiv, som uppehållit minnet af kampen mellan Adils och Åle; det är ytterst sällan, man finner ett rent svenskt motiv, som ej återfinnes i Ynglingatal, ihågkommet af norrmän och isländingar. *Vänern som kampplats* synes också ha blifvit ett i den fvn. diktningen gärna användt sagomotiv. Det återfinnes i Hrómundar saga Greipssonar[2] vid skildringen af Haddings och Óláfs kamp; märkas bör, att det här alls ej framgår naturligt ur händelsernas sammanhang, utan i hög grad gör intryck af inlånadt; man finner ej, hvarför den *svenske* Hadding utmanar den *danske* Óláfr till kamp på Vänern, som ju ej var gränssjö mellan länderna, och, som Boer påpekar,[3] »wie Hrómundr auf einmal von dem Vänersee nach Dänemark kommt, bleibt unerklärt». All anledning finnes alltså att med Boer antaga, att det hela är en reminiscens från sagan om Adils och Åle.[4] — Vänern som kampplats återfinnes också i Gautrekssaga[5] vid skildringen af kampen mellan Starkaðr och Sísarr; äfven här förefaller motivet föga naturligt: Starkaðr och Víkarr komma från Agðir, Sísarr från Kænugarðr, dvs. Kiev; hela Starkads kamp med Sísarr synes snarast höra hemma

[1] Jfr Schück, *Studier i nord. litt.- och relig.-historia* II 199.

[2] Fas. II 362 f.; en äldre form af sagan, där motivet också uppträder, ses i *Griplur*.

[3] *PBB* XXII 386, not 1.

[4] Bekant är ju också, att Hrómundarsaga i mycket stor utsträckning använder sig af gammal skalde- och eddadiktning (Mogk, *Gesch. d. lit.* 833).

[5] Ed. Ranisch 19 f.

bland hans många bragder i Ryssland.[1] Det är sålunda antagligt, att äfven här en reminiscens från Adilssagan föreligger, i synnerhet då man betänker, att Vikarssagan också f. ö. synes ha stått i beroende af Ynglingasagorna.[2] — Min mening är alltså den, att kampen mellan Adils och Åle på Väners is var en af dessa stora scener i den nordiska epiken före vikingatiden, som skalder och sagaskrifvare ständigt ihågkommo och begagnade sig af för sina skildringar, i detta afseende jämförlig med t. ex. Bjarkamáls slutscen.

I den 14:e och början af den 15:e strofen af Hyndluljóð läses:

Ále vas áþr ǫflgastr manna,
Halfdanr fyrre hǽstr Skjǫldunga;
frǽg vǫro folkvíg þaus framr gorþe,
hvǫrfloþo hans verk meþ himens skautom.
Efldesk viþ Eymund, óztan manna.[3]

Otvifvelaktigt är, att Hyndluljoðs författare afser *skjoldungarna* Åle och Halfdan; men det kan ifrågasättas, om ej här skett en förblandning af skilfingen och skjoldungen Åle. Att dessa verkligen förväxlats på norskt område, därpå ha vi ett säkert exempel i det telemarkiska Bråvallakvädet;[4] och genom detta antagande förklaras äfven förekomsten af en annars okänd Eymund i detta sammanhang; det synes nämligen ej omöjligt att identifiera denne med den i Beówulf omtalade skilfingen Eánmund, broder till Eádgils. Ags. *Eánmund* motsvarar ett urn.

[1] I samma riktning uttala sig Heusler-Ranisch, Edd. min XXXII; jfr Olrik, *Nogle personnavne i Starkaddigtningen (Festskrift t. V. Thomsen)* 127.

[2] Ranisch LXXXVIII; Olrik, *Kilderna* II 77. — Kamp på Vänerns is förekommer också i Magnús saga barfætts k. 13, men här synes den vara rent historisk.

[3] *Die lieder der Edda* (ed. Sijmons) 182.

[4] *Arkiv* X 234, 254.

**Aunimundur* (jfr flt. *Aunimund*); detta har ljudlagsenligt blifvit först **Eynmundr* och sedan *Eymundr*.[1] Namnet Eymund var ju äfven under senare tid ganska vanligt inom den uppsaliensiska konungaätten.[2] — Det är alltså sannolikt, att på Hordaland, där Hyndluljóð diktades,[3] funnits en saga om hur sveakonungarna Adils och Eymund voro i strid med Ale och i denna strid fingo hjälp utifrån; denna hjälp har i den ursprungliga sagan lämnats af götarna, men som så mycket annat af götakonungarnas bragder öfverfördes den på skjoldungarna, i detta fall på Halfdan, som väl ansågs vara samtida med Adils och Eymund; ett minne af denna saga ha vi nu i Hundluljóðs berättelse om Halfdans vänskap med Eymund. Ett minne af att den här nämnde Eymund var en svensk furste, ses möjligen däri, att Skáldskaparmál och Fláteyjarbók göra honom till konung i Holmgård; här regerade ju en uppsvensk konungaätt, och de senare fvn. författarna, som mindes, att Eymund var en uppsvensk furste, men ej kunde passa in honom bland Uppsalakonungarna, som man ju hufvudsakligen kände genom Ynglingatal, förlade honom då till Holmgård.[4]

I Skáldskaparmál k. 41 säges efter omtalandet af Åles död: »þá tók Aðils konungr af honum dauðum hjálminn Hildisvín ok hest hans Hrafn.» Stjerna har uppvisat,[5] att sådana hjälmnamn som *Hildisvín* gå tillbaka till Beówulfdiktningens tid. Nu är det ju möjligt, att det

---

[1] Jfr Noreen, *Altisl. gr.* § 289, anm. 4. — Denna sammanställning af *Eymundr* med *Eánmund* göres också af Olrik, *Kilderne* II 191.

[2] Adam. Brem. kk. 22 och 57; Haraldz saga ins hárf. k. 13; Äldre Västgötalagen: »Hær sighær af landamærum».

[3] Olrik i *no. Hist. Tidskr.* 3. række, III 175.

[4] Jfr Schück, *Studier* II 167.

[5] *Studier tillägn. O. Montelius* 1903, s. 110.

är endast *termen* »hildisvín», som går tillbaka till denna tid; men i så fall kunde man ju ha väntat, att den skulle begagnas som omskrifning för 'hjälm' på åtskilliga ställen i den fvn. poesien. Emellertid synes namnet Hildisvín förekomma endast på detta ställe,[1] och då synes det antagligast, att detta urgamla namn på Áles hjälm bibehållits i minnet just i sammanhang med denna saga och att hela sagoepisoden alltså återgår till samma ålderdomliga tid som hjälmnamnet. — I Ynglingasaga k. 29 berättas efter Háleygjatal: »(Adils' ena häst hette Hrafn), þann tók hann af Ála dauðum, ok þar undir alinn annarr hestr, er Hrafn hét; þann sendi hann til Hálogalandz Goðgesti konungi; þeim reið Goðgestr konungr ok fekk eigi stǫðvat, áðr hann fell af baki ok fekk bana.» Om denna berättelse säger Olrik träffande:[2] »Det synes som om Eyvind har tænkt sig, at allerede den erobrede hest Hrafn var skyld i Adilses død; og et sådant optrin, hvor det tro dyr hævner sin herres fald, vil ganske være i den episke digtnings ånd.»[3] En liknande tanke ligger väl också bakom Kálfsvísas framställning. Äfven i þorgrímsþula uppräknas Hrafn bland berömda heroiska hästar:[4]

Hrafn ok Sleipnir
hestar ágætir.

Man måste alltså med Olrik antaga, att Adils och Áles hästar äro gamla episka drag, som uppstått i Sverige redan under folkvandringstiden.

---

[1] Egilsson, *Lex. poet.:* Hildisvín; se äfven registret till Sn E., ed. A M. — Nära står ju dock *Hildisvíni*, som enligt Noreen i *Uppsalastudier* 207 är namn på Freys hjälm.

[2] *Danm. helt.* I 204, not 1.

[3] En viss bekräftelse får Olriks tanke genom framställningen i Huldar saga (Maurer 243), där det talas om konung Godgest, »welchem das gute pferd gehörte, welches dem k. Aðils den tod brachte».

[4] Detta är af vikt, ty þorgrímsþula stöder sig tydligen på gammal eddadiktning (märk likheten med Grímnismál str. 30).

Sammanfattas nu det föregående, synas starka skäl föreligga för det antagandet, att ännu på 800-talet fortlefde en gammal svensk historisk saga af följande innehåll: den uppsvenske konungen Adils och hans broder Eymund anfallas med krig af Åle och fördrifvas till Götaland, där de få ett vänligt mottagande och understöd af en götisk här; med denna draga de ut emot Åle, som möter dem på Vänerns is; här står ett stort slag, och Eymund faller i kampen; men Adils segrar, dödar Ale och bemäktigar sig hans hjälm Hildisvin och hans häst Hrafn; hästen, som sårats i striden, hämnas sin herres fall genom att på hemfärden till Uppsala slunga af Adils, som därvid får sin bane.[1]

I början af vikingatiden, då en allmän sagovandring synes ha försiggått,[2] öfverfördes denna Ynglingasaga, som så många andra, till det fvn. området. Här lyckades sagan ej bibehålla sig oförändrad, den splittrades i olika delar, och enskilda moment i densamma utbildades mycket olika på olika trakter. Men den drunknade ej spårlöst i den stora fvn. diktningen; Adils har tydligen också för norrmän och isländingar stått såsom en af den gamla heroiska diktningens stora gestalter;[3] ett enstaka moment som det stora slaget på Vänerns is åtnjöt en mycket stor popularitet, och äfven flera andra drag ur sagan återfinnas på olika håll i den fvn. diktningen.[4] —

---

[1] Sagan om kampen mellan Adils och Åle ger ett kraftigt uttryck åt Ynglingasagornas ledande tanke (släktmordsförbannelsen), sådan denna tolkats af Geijer, *Svea rikes häfder* I 350 f. och Svend Grundtvig, *Udsigt* 40 f.

[2] Jfr Olrik i *Nordisk Tidskrift* 1898, s. 615.

[3] Märk bl. a. det starka framhållandet af Adils *dáðir* i Yt. (se Finnur Jónsson, *Heimskringla* IV 17).

[4] Se vidare nedan s. 42 f. — Rydberg, *Undersökningar i germansk mytologi* II 341 f. vill i sagan om kampen på Vänerns is se bl. a. en gammal vintermyt; men bevisningen synes ej öfvertygande.

Men det fanns också en annan, från den nyss nämnda skild, svensk sagotradition om konung Adils; det är den som framträder i stroferna 31 och 32 af Ynglingatal och i slutet af Ynglingasagas 29:e kapitel. Ifrågavarande ställe i Yt. lyder:

> þat frák enn,
> at Aðils fjǫrvi
> vitta véttr
> of viða skyldi,
> ok[2] dáðgjarn
> af drasils bógum
> Greys ǫttungr
> falla skyldi.
> Ok við aur
> ægir hjarna
> bragnings burs
> of blandinn varð,
> ok dáðsæll
> deyja skyldi
> Ála dolgr
> at Upsǫlum.

Och Snorres prosa lyder: »Aðils konungr var at dísablóti ok reið hesti um dísarsalinn; hestrinn drap fótum undir honum ok fell ok konungr af fram, ok kom hǫfuð hans á stein, svá at haussinn brotnaði, en heilinn lá á steininum; þat var hans bani; hann dó at Upsǫlum ok er þar heygðr.»

Såsom Finnur Jónsson och Schück ha påvisat,[2] har Yt. ägnat tre strofer åt hvarje konung. Nu återstå

[1] Den af Schück (*Studier i Yt.* 16) föreslagna ändringen af detta *ok* till *es* eller *Pás* synes ej vara af betydelse för uppfattningen af själfva sagoinnehållet, ej heller Wadsteins tolkningsförsök i *Arkiv* XI 69 f., som f. ö. underkastats en skarp kritik af Bugge i *Bidrag* 162 f.

[2] *Lit.-hist.* I 441; *Studier* i Yt. 5 f.

ju endast två strofer om Adils, men det synes antagligt, att vi i Snorres prosa ha en — troligen af Ári fróði i hans förlorade konungaævi gjord — omskrifning af den tredje strofen, som synes ha omtalat, att Adils' död skedde vid disablotet i Uppsala och att konungen ligger begrafven därstädes. Det synes nämligen svårt att förklara, hvarifrån Snorre fått uppgiften om disablotet och disasalen, om ej från Yt.; dessutom förekommer detta moment i Historia Norwegiæ, som här måste anses återgå på Yt.[1] — Vidare antar jag i liket med Noreen och Brím,[2] att uttrycket *vitta véttr* syftar på de diser, på hvilka häntydes genom orden *dísablót* och *dísarsalinn* i prosan. Hufvudinnehållet i Tjodolfs berättelse om Adils blir alltså, att konungen dödades af diserna. Af det, som ofvan sagts, framgår, att Tjodolf helt säkert fått denna uppgift om Adils' död ur någon svensk saga; härför talar också den omständigheten, att uttrycket *vitta véttr* ej förekommer på något annat ställe i den fon. litteraturen än i Yt., men här på två ställen; uttrycket synes ha varit en svensk terminus technicus, som oförändrad bl. a. — väl på grund af allitterationen — upptagits af Tjodolf.[3]

Det blir alltså nödvändigt att söka utreda hvad nordborna förstodo med ordet *dís*. Bland mytologerna råder föga enighet i denna fråga. Grimm (1835)[4] sammanställer ordet med got. *filu-deisi* och anser *dis* = 'femina prudens, kluge und weise frau'; Egilsson (1860)[5] sammanställer

[1] I samma riktning uttala sig Schück i *sv. Hist. Tidskr.* 1895, s. 48 f. och 55, Gíslason i *Årbøger* 1881, s. 187, samt Wigfusson i *Corp. poet. bor.* I 523.

[2] *Uppsalastudier* 195, not 1; *Arkiv* XI 11 f. En annan mening uttalas af Finnur Jónsson, *Heimskringla* IV 17.

[3] Samma ursprung har enligt Schück termen *dusla konr.*

[4] *Deutsche mythol.*[1] 226 f. — Grimms förklaring upptas oförändrad ännu af Golther, *Handbuch der germ. mythol.* 104.

[5] *Lex. poet.*

diserna dels med valkyrjorna, dels med nornorna och förklarar *dísir* såsom 'deæ tutelares, familiares, genethliacæ, id. qu. fylgjur'; Keyser (1868)[1] anser, att *dísir* egentligen betyder 'gudinnor', men särskildt betecknar ett slags gudaväsen, som af honom likställas med hamingjur och fylgjur; Cleasby-Vigfusson (1874)[2] förklarar ordet 'a goddess or(?), a female guardian-angel'; Fritzner (1886)[3] har betydelsen 'kvinde som kommer fra en anden verden, hvori hun ved døden er indgangen, for at optræde i denne verden og der udøve sin indflydelse på menneskenes liv og skæbne'; E. H. Meyer (1891)[4] anser, att diserna äro 'höhere weibliche dämonen, geister verstorbener frauen'; Kögel (1892)[5] söker påvisa, att *dis* äldst betydt 'eine durch weisheit ausgezeichnete frau' och att betydelsen gudaväsen först senare utvecklats; Jostes (1893)[6]. anser *dis* = weib, frau, jungfrau'; Mogk (1898)[7] afvisar alla etymologiska försök och förklarar *dísir* såsom 'seelen verstorbener'; Noreen (1903)[8] öfversätter *dis* 'ehrwürdiges weib, schwester'; Paul Herrmann förklarar (1903):[9] »ursprünglich liegt in *dís* der begriff des übernatürlichen nicht, sondern *dís* bezeichnet die schaffande, arbeitsame, gewandte frau, in mytischem sinne dann die rührigen übermenschlichen frauen'; Schück

---

[1] *Nordmændenes religionsforfatning i hedendomen* 308 f. (Saml. afh.).

[2] *Icel.-engl. diction.* 100.

[3] *Ordbog.*[2]

[4] *German. mythol.* 166 f.

[5] *PBB* XVI 502.

[6] *Indogerm. forsch.* II 197.

[7] *Mythol.* 260.

[8] *Altisl. gr.*[3] § 152, anm. 2.

[9] *Nord. mythol.* 84.

(1904)[1] vill påvisa, att *dis* är = 'ktoniskt kvinnligt väsen'.[2]

Vända vi oss nu till den fvn. litteraturen, så synas uppgifterna om diserna därstädes vid första påseendet lika mångskiftande och osäkra; *dís* identifieras än med *hamingja*, än med *fylgja* o. s. v.; det är väl detta, som gjort, att många mytologer anse ordet endast betyda gudinna i allmänhet.[3] Men det är ju antagligt att detta, liksom de flesta, mytologiska uttryck ursprungligen haft en mera speciell betydelse, och för att möjligen kunna uppvisa denna vill jag peka på några ställen inom den äldre fvn. litteraturen, där en mera karaktäristiskt utpräglad uppfattning af diserna synes göra sig gällande.

1. Atlamál str. 25:[4]

Konor hugþak *dauþar* koma í nótt hingat,
vǽre vart búnar, vilde þik kjósa,
byþe þér bráþlega til bekkja sínna:
ek kveþ aflima orþnar þér *díser*.

2. Hanðismál str. 28:

Af være nú haufoþ, ef Erpr lifþe,
bróþer enn bǫþfrǿkne, es á braut vǫ́gom,
verr enn víþfrǽge — *ǫttomk at díser* —,
gume enn gunnhelge — gorþomk at víge.

3. Reginsmál str. 24:

þat's fár miket ef fǿte drepr,
þars at víge veþr:
tálardíser standa á tvǽr hliþar
ok *vilja þik sáran sea*.

---

[1] *Studier* II 179.

[2] Det är här endast fråga om den rent mytologiska betydelsen af ordet; den af Schück uppvisade betydelsen 'prästinna' (*Stud. i Yt.* 78 f.) tages alltså ej i betraktande.

[3] Den möjligheten synes ej utesluten, att åtminstone en del äldre mytologer ledts af medveten eller omedveten association med lat. *dea*.

[4] Eddadikterna citeras efter Sijmons.

4. Grimnismál str. 53:

Eggmóþan val   nú mon Yggr hafa,
þítt veitk líf of liþet;
úfar'o díser: nú knáttu Óþen sea:
nálgask mik, ef meger!

5. Helgakviða Hundingsbana II str. 45; om valkyrjan Sigrun säges här:

nú'ro brúþer   byrgþar í hauge,
lofþa díser,   hjá oss liþnom.

6. Guðrúnarkviða I str. 18; Gudrun talar tydligen om valkyrjorna:

Ek þóttak ok   þjóþans rekkom
hverre hære   Herjans díse.

7. Helgakviða Hundingsbana I str. 17; af sammanhanget framgår, att det är fråga om valkyrjorna:

Frá árlega   ór ulfiþe
dǫglingr at því   díser suþrónar,
ef vilde heim   meþ hildingom
þá nǫtt fara;   þrymr vas alma.

8. Atlakviða str. 38: om valkyrjan Gudrun brukas uttrycket *afkǫr dís*.

Ur de anförda beläggen synes man kunna draga två viktiga slutsatser: 1) i eddadiktningen uppträda diserna med en alldeles bestämd funktion: de äro dödsgudinnor, »totenführer»; den obestämdhet i ordets användning, som gör sig gällande i den senare litteraturen, förmärkes ej här; 2) ordet *dís* betecknar i eddadiktningen detsamma som *valkyrja;* det är alltså här ej någon omkrifning för valkyrja e. d., utan ett äldre namn för alldeles samma mytologiska föreställning.[1] Härpå tyder också den om-

---

[1] Denna åsikt har jag endast sett tveksamt och i förbigående uttalas af B. Grøndal (*Annaler for nord. oldkynd.* 1863, s. 176: »diser ere enten det samme eller nærbeslægtede med valkyrjer») och M. Lagerheim (*Sv. fornm. Tidskr.* XII 183).

ständigheten, att *dís* uppträder som andra sammansättningsled i en mängd valkyrjenamn, t. ex. *Herdís, Valdís, Vígdís, Hjálmdís.*[1] Förhållandet synes vara det, att från gammal tid funnos i Norden kvinnliga ktoniska väsen, som kallades *diser;* men under vikingatiden, då Valhallsföreställningen utbildades och en mängd ktoniska väsen öfverflyttades till det nya himmelska Valhall, skedde detta — troligen endast inom de ridderliga vikingakretsar, där Valhallstron särskildt omhuldades — äfven med diserna, som i samband därmed fingo ett nytt namn och kallades valkyrjor;[2] i eddadiktningen brukas nu det gamla och det nya namnet omväxlande. På detta sätt synes också enklast förklaras, att *dís* i litteraturen småningom förlorade sin bestämda betydelse och blef ett gemensamt namn för flera olika föreställningar; valkyrjorna intogo disernas plats som dödsväsen.[3] I *folktron* fortlefde alltjämt föreställningar om diserna som ktoniska dödsväsen; detta framträder t. ex. i den bekanta berättelsen i Fláteyjarbók om Þiðrandi, som blef dödad en natt af ridande diser i svarta kläder.[4] Och ett intressant vittnesbörd om hur föreställ-

[1] Jfr Lundgren, *Spår af hedn. tro och kult* 26, not 3.

[2] Jfr Schoning., *Dodsdriger i nord. hedentro* 43, 49 f., Schück, *Studier* II 180. — Öfverhufvudtaget synas orden på *val-*, *valgrind, Valfǫðr* etc., ha utbildats i samband med Valhallstron.

[3] Denna — väl att märka rent *litterära* — utveckling af ordet *dís* kan ha tillgått på följande sätt. Man såg, att ordet användes = 'valkyrja' på en mängd ställen i edda- och skaldediktningen; man hade vidare uttryck som *jódís*, namn som *Valdís* etc.; ur allt detta abstraherades ett ord *dís* med den allmänna betydelsen 'gudinna'.

[4] Den gamle Þorhallr kallar visserligen de ridande kvinnorna ej blott diser, utan äfven fylgjor, men dels sker detta i mycket tveksamma ordalag, dels bör märkas, att hela denna berättelse är tendentiöst kristligt färgad och ganska oursprunglig (Finnur Jónsson, *Lit.-hist.* II 762); också säger M. Lagerheim om diserna i Þiðrandaþáttr: »de kallas ättens fylgjor, men ha dock mera karaktären af självständiga gudomliga väsen». Bäst är att hålla sig till det enkla medde-

ningar om diserna som ktoniska väsen funnits kvar på Island ända långt in i senare tid meddelas af Kålund:[1] »Den antikvariske indberetning (1818) beretter, at der vide i disse sogne findes såkaldte *Landdísasteinar*, hvori almuefolk mener, at landdiser bor; derfor er det forbudt börn at lege der omkring, og ingen må der i nærheden drive spøg og munterhed; man må ikke rykke græs af dem eller slå græs der i nærheden — sker dette, tror man forvist, at der vil hændes folk en eller anden ulykke.»

Utom på de ofvan nämnda ställena återfinnes ordet *dís* på ytterligare några ställen i eddadiktningen och här med en mera obestämd användning. I Brot af Sigurðarkviða str. 14 och Helgakviða Hundingsbana II str. 50 förekommer sålunda uttrycket *dís skjǫldunga;* i Reginsmál str. 11 kallas Hreiðmarrs dotter Lyngheiðr *dís ulfhugoþ*, men af dessa ställen torde inga slutsatser kunna dragas.[2]

I Sigrdrifumál str. 8 skildras diserna ungefär som nornor; men, som Sijmons påpekar,[3] är denna del af dikten en helt ung interpolation.

De ställen i några äldre skaldedikter, där diserna nämnas, bestyrka de ofvan ur eddadiktningen dragna slutsatserna. 1. Krákumál str. 29;[4] här framträda diserna mycket tydligt som dödsväsen:

Fýsumst hins at hætta,
heim bjóða mèr Dísir,
sem frá Herjans höllu
hefir Oðinn mèr sendar.

landet om samma händelse i Njála k. 97: »þiðrandi þann er sagt er at dísir vegi.»

[1] *Bidrag til en historisk-topografisk beskrivelse af Island* I 580, not 1.

[2] Uttrycket *dís skjǫldunga* kallas också af Schück (*Stud. i Ynglingatal* 77) »ren skaldeschablon».

[3] *Die leider der Edda* I 335.

[4] *Fas.* I 310.

2. Haustlǫng str. 17;[1] af sammanhanget framgår, att det är fråga om valkyrjorna:

Brátt fló bjarga gæti
[band ollu þvi] randa
(*ímun-*) fǫlr und iljar
iss (vildu svá *-dísir*).

3. Skaldestrof i Vígaglúmssaga k. 29;[2]

Láttesk herr meþ hötto
Hangatýs att ganga
— þóttet þeim at hætta
þekkelegt — fyr brekko,
þás dynfúser dísar
drayra svells á ayre
— bráþ óx borgenmóþa
blóþs — skjaldaþer stóþom.

4. Strof i Bjarnar saga hítdælakappa;[3] här sammanblandas hedniska föreställningar om diser och kristna föreställningar om änglar som dödsbud:

Undr's ef eige benda
— opt vakr drengr at lengrom;
ógn hetk fyrþa fregna —
framvísar mér díser;
þvít armleggjar orma
Ilmr dagbǫjar hilmes
heim or hverjom draume
hjalmfalden býþr skalde.[4] —

Tron på diser synes vara mycket gammal bland de

---

[1] Carm. norr. 11.

[2] Gíslason, *Oldnord. skjaldekrad* 16; *dís* = 'valkyrja' enligt G:s tolkning i *Årboger* 1879, s. 190 f.

[3] Ed. Boer 65; jfr tolkningen s. 102 f.

[4] Ett ofta citeradt ställe äro två af »Útsteinns kampstrofer» i Hálfssaga, men som de af Hensler-Ranisch förklaras vara »gar nicht im stil der heldendichtung», tar jag ej hänsyn till dem.

germanska folken, om man får identifiera fn. *dis* (< *iðis*)[1] med fsax. *idis;* detta ord framträder nämligen enligt Grimm redan i Taciti Annales i ortnamnet *Idisiaviso* och med säkerhet i 1:a Merseburgertrollformeln (700-talet), där *idisi* skildras fullkomligt lika med de senare valkyrjorna.[2] — Om dyrkan af diserna i Sverige finnas inga direkta uppgifter, men allt tyder på att en dylik funnits och intagit en mycket framstående plats i svenskarnas religion.[3] Först och främst måste det, som nämnts, betraktas som säkert, att Snorres (Tjodolfs) uppgift om disarsalen och disablotet återgår till en svensk dikt eller saga; vidare ha vi ett minne af disernas dyrkan i Uppsala i distingen (fsv. *disaþing*) och i Disasagan;[4] slutligen förekomma sammansättningslederna *dis* och *disa*, såsom Lundgren påvisat,[5] i ett stort antal svenska personnamn och ortnamn.[6] Att diser verkligen dyrkades i Sverige, är sålunda ställdt utom allt tvifvel; en vida svårare fråga är den: huru föreställde sig hednatidens svenskar diserna?

---

[1] Noreen, *Altisl. gr.*[3] § 152, anm. 2. Märkas bör, att Förstemann *(Ahd. namenbuch*[2] I 411: *disja)* anser, att äfven en tysk form utan uddljudande *i* funnits.

[2] Müllenhoff-Scherer, *Denkmäler deutscher poesie und prosa* 7.

[3] Söderwall upptar ordet *dis* i sin fsv. ordbok och öfversätter det »ett slags kvinnlig gudomlighet, kvinnlig skyddsande», tyvärr utan att anföra några belägg.

[4] Bygdén i *Samlaren* XVII 73 f. Jfr om *disaþing* också E. H. Meyer, *Germ. mythol* 195 och v. Amira i *Pauls gr.*[2] III 125.

[5] *Språkl. intyg om hedn. gudatro i Sverige* 25 f.; *Spår af hedn. tro och kult* 26 f. — Det nära sammanhanget mellan *dis* och *disa* uppvisas af Noreen, *Altschw. gr.* § 404, anm. 2. — Utom i Sverige synes dyrkan af diser haft en betydande plats på Östlandet i Norge; se Rygh, *Minder om guderne i stedsnavne* 202.

[6] Särskildt intressant är bland dessa senare *Dise offerkälla* vid Annelöf; att det ända in i våra dagar offrats i denna källa, omtalas af Eva Wigström, *Folkdiktning* I 126.

Såsom från flera håll framhållits, har hos en mängd folk — och i synnerhet på indogermanskt område — förekommit en rå och primitiv hästkult.[1] Äfven i Norden har, såsom Schück uppvisat, en dylik dyrkan af hästgudomligheter och offer till dessa varit gängse. Denna svenska hästkult bör vara synnerligen gammal; hästen förekom som husdjur i Sverige redan under stenåldern, Maglehöjfyndet visar, att hästtänder redan under bronsåldern i Norden begagnades som amuletter, och på Jordanes' tid voro svenskarna särskildt bekanta för sina ypperliga hästar.[2] Viktigare för den fråga, med hvilken vi nu sysselsätta oss, är dock den omständigheten, att — såsom Axel Olrik påvisat[3] — en stor del af lapparnas mytologi och bl. a. deras hästoffer utgör lån från Nordens germanska folk. Det finnes ju ingen anledning att antaga, att en kult af *hästen* skulle uppstå spontant hos lapparna, och ej heller förekommer en sådan kult hos öfriga finskugriska folk i norra Europa.[4] Olrik framhåller nu, att den nordiska hästkulten öfverfördes till lapparna på en tid, »der ligger forud for vor vikingetid, ja som går tilbage til broncealderen, eller i alt fald til en tid, hvor de nordligste nordiske folkestammer, Lappernes nærmeste

---

[1] Mytologernas åsikter om de viktigaste indogermanska hästkulterna refereras af Schück, *Studier* II 163 f.; en god psykologisk förklaring af. hur man kommit att tänka sig andar i hästgestalt ges af v. Negelein i *Zs. für volkskunde* XI 408 f.

[2] Jordanes' yttrande lyder: »Alia vero gens ibi moratur Suehans, quæ velud Thyringi equis utuntur eximiis.»

[3] *Danske studier* 1905, s. 39 f.

[4] De bästa och utförligaste upplysningarna om lapparnas hästkult och hästoffer röra de norska lapparna (se t. ex. Friis, *Lappisk mythologi* 107 f.; Qvigstad, *Kildeskrifter til den lappiske mythologi* 15, not 1, och 19); men att liknande föreställningar funnits också hos de svenska lapparna, framgår af en uppgift hos Högström, *Beskrifning öfwer de til Sweriges Krona lydande Lapmarker* 119.

naboer, endnu havde det meget af broncealderens dyrkelsesformer i brug». O. sammanställer dessa mytologiska lån med en del språkliga lån, som han själf hänför till förurnordisk tid; emellertid meddelas, att V. Tomsen ej anser den äldre än urnordiska; äfven Noreen anser dessa äldsta lappska lån af nordiskt språkgods vara från de första århundradena e. Kr. (»jedenfalls seit wenigstens c. 500»).[1] Om man alltså med Olrik får anse lapparnas ofvannämnda mytologiska och språkliga lån från de germanska grannarna för någotsånär samtidiga, så skulle det lappska hästoffret ha utvecklat sig ur en nordisk offersed, som fanns kvar ännu på folkvandringstiden. Att hästoffer äfven långt senare förekommo i Sverige framgår af den bekanta uppgiften af Adam af Bremen om offerlunden i Uppsala: »ibi etiam canes et *equi* cum hominibus pendent.»

Då nu äfven dyrkan af de aflidnas andar är urgammal i Sverige — den förekommer enligt Montelius och Salin redan under stenåldern[2] — så synes det naturligt, att samma utveckling försiggått här som på många andra håll inom det indogermanska området: föreställningar om andar i hästgestalt utvecklades. Det finnes äfven åtskilliga uppgifter från nyare tid, som direkt peka i samma riktning. Så har man känt en sådan fasa för dödandet af hästar äfvensom förtärandet af hästkött, att detta länge hos allmogen varit betraktadt som »oärligt», hvaraf följde, att t. ex. i Värend ännu på Hyltén-Cavallius' tid hästslaktaren eller »rackaren» var utesluten från allt umgänge med hederligt folk.[3] Äfven mycket annat tyder

---

[1] *Gesch. der nord. spr* 519.

[2] *Uppland* I 217.

[3] *Wärend och Wirdarne* I 156; jfr Eva Wigström i *Sv. fornm. tidskr.* XI 217 f., där bl. a. fasan för döda hästar drastiskt skildras. Att dylika föreställningar äfven varit gängse i Uppland, framgår af *Uppl. fornm. tidskr.* II, s. XXXIX.

på att hästen ansetts stå i nära släktskap med dödens och underjordens makter, så t. ex. uppgiften om Värendsallmogens offer till *Odens hästar:* »Därvid tillgick sålunda, att man antingen vid slåttern på ängen kvarlämnade några gröna grässtrån, hvilka nedböjdes och täcktes med mossa, så att de ej skulle af boskapen röras. Härvid pålyste eller tillsade bonden alltid uttryckligen, att 'detta skall Oden ha till sina hästar' eller 'detta får vara åt Odens hästar'. Underlät någon detta offer till Odens hästar, så troddes han få till straff, att åt året på sin äng erhålla en dålig grässkörd.» [1] Vidare flera andra drag i samma stil: dör bondens häst, så tyder det för att far själf skall dö; hästen uppträder också direkt som dödsgudomlighet; [2] o. s. v. Men allra viktigast är, att vi ha några alldeles oförtydbara uppgifter om att man i Sverige föreställt sig de aflidnas andar i hästgestalt; så berättar Eva Wigström, [3] att »på Gotland, där hästen älskas kanske ännu högre än annorstädes i Sveriges land, har det händt, att aflidna människor visat sig nattetid i den lilla gotlandshästens skepnad.» Samma förf. anför på ett annat ställe ännu ett dylikt exempel från Gotland; här är det en död kvinna, som visar sig för de efterlefvande i hästgestalt. [4] Flera exempel på samma gotländska folktro återfinnas i P. A. Säves outgifna sagosamlingar; [5] följande må återges här: »Skogen mellan Lefvide och Fröjel kallas Gärdare. Allmänt går än i dag sägnen här i orten, att

---

[1] *W. W.* I 212. Den märkliga uppgiften synes tyda på offer till ktoniska gudomligheter; jfr Andrew Lang, *Myth, ritual and religion*² II 281 f.

[2] Se t. ex. Eva Wigström, *Folktro och sägner* 176. Jfr äfven uppgiften i *W. W.* I 211, att »Satan, i skepnad af en häst, dansade hvarje natt på ett loft i Brohult af Vislanda socken.»

[3] *Sv. fornm. tidskr.* X 161 f.

[4] *Sv. fornm.* tidskr. VIII 316.

[5] Uppsala univ.-bibl.:s hdskr. R. 623.

en osalig kvinnosjäl, som ej får ro, emedan hon under sin lifstid med orätt svurit sig till jord, vistas på samma skog och om nätterna drifver gyckel med dem, som färdas öfver skogen, och gör dem förtret, än på ett, än på ett annat sätt. Mest lär hon visa sig i skepnad af en hvit märr.» — Genom det nu anförda synes det till fullo konstateradt, att de aflidnas andar enligt svensk folktro tänkts såsom uppträdande i hästgestalt.

Och att diserna voro dylika andar, »seelische wesen», därpå tyda många omständigheter. Om diserna användes, som ofvan nämnts, i Ynglingatal str. 24 uttrycket *véttr*, och enligt E. H. Meyer och Mogk betecknar detta utryck just de aflidnas andar (jfr ags. *wiht*, ty. *wicht*). — Om andarna begagnades öfverallt på germanskt område vid latinsk öfversättning uttrycket *Diana;* det är då märkligt att Historia Norwegiæ öfversätter *dísarsalinn* med *ædes Dianæ*. Åt samma håll pekar också det faktum, att diserna i Atlamál str. 28 kallas *danðar konur*. — På grund af allt detta måste man anse, att Feilberg träffat det rätta, då han säger:[1] »det synes uomtvisteligt, at diserne hører sjæletroen til, er oprindelig sjæle af afdøde.»

Men finnes nu något, som berättigar oss till det vid första påseendet kanske väl djärfva antagandet, att forntidens svenskar ursprungligen föreställt sig de kvinnliga andarna eller diserna i hästgestalt? Enligt min mening finnas åtskilliga drag, som bestämdt peka i denna riktning. Som af många mytologer och särskildt kraftigt af v. Negelein framhållits, utgör en gudomlighets ridande på ett visst djur ett minne af att guden äldst tänkts i detta djurs gestalt. De ridande asvinerna tänktes äldst i hästgestalt, likaså de ridande dioskurerna; den jylländska föreställningen om döden till häst är en kvarlefva af döden i hästgestalt;[2] Näcken, som äldst tänktes i häst-

[1] *Jul* I 99.
[2] Schoning, *Dodsriger* 37.

skepnad, förekommer i senare folktro som ridande;[1] o. s. v. Som jag ofvan sökt visa, är ordet *dís* endast en annan benämning för valkyrja; nu tänktes ju valkyrjorna alltid såsom ridande till häst, och — något som är ännu viktigare — i folktron tänktes diserna som ridande på hästar, såsom framgår af berättelsen om þiðrandi.[2] Det blir då ex analogia troligt, att diserna äldst tänkas i hästgestalt. — Därpå tyder också uttrycket *jódís* i Ynglingatal str. 9; ordet har af gammalt tolkats både som *jóð* + *dís* och *jór* + *dís;* den senare tolkningen har upptagits bl. a. af v. Grienberger, med en synnerligen öfvertygande motivering,[3] och af Schück; det är väl det antagligaste, att då ordet *dís* började förlora sin ursprungliga mening af hästväsen, termen *jódís* utbildades för att beteckna ett dylikt väsen. Det bör också framhållas, att, då de döda enligt svensk folktro tänkts i hästgestalt, det ej är utan betydelse att det stora svenska offret till de aflidnas andar var just *disablotet.*[4]

Det gäller alltså slutligen att söka få en någorlunda klar föreställning om det svenska disablotet. De fvn. skildringar af disablotet, som jag läst,[5] synas mig ej ge upplysningar af något större värde; det framgår af dem, att disablot på Island hållits vid olika tider på året, de synas t. o. m. ha anordnats helt tillfälligtvis, vid vissa festliga tillfällen. Men detta kan man ingalunda anse ha varit förhållandet i Sverige; här firades säkerligen

---

[1] Se t. ex. Gaslander, *Wässbo allmoge* 291.

[2] En skildring af en folktrons dis eller valkyrja synas vi äfven ha i Sturlungasagas berättelse om »Guðrún Giúka dóttir» (ed. Vigfusson II 219, not 2).

[3] *Zs. f. deutsche phil.* XXVII 440 f.

[4] Schück, *Studier* I 96. Den hos Schück använda formen *disarblot* är, såsom Kock uppvisat (*Arkiv* XX 44 f.), felaktig.

[5] Friðþjófssaga k. 9; Egilssaga k. 44; Vigaglúmssaga k. 6.

endast *ett* stort och högtidligt disablot vid en bestämd tid på året;[1] och det synes ej finnas någon anledning att antaga, att denna tidpunkt var någon annan än den, vid hvilken distingen ännu hålles i Uppsala. — Mogk anser, att vi i disablotet ha den ursprungliga formen för den nordiska julfesten; och samma mening uttalas, ehuru tvekande, af Feilberg. Om det nu förhåller sig så, är det ju ganska märkligt, att till julen höra »en række skikke, der væsentlig er knyttede til heste, som det er vanskeligt at tyde fuldt og klart. Skikkene er sterkt udprægede i Sverige.»[2] — Som Bygdén påvisat,[3] är *disaþing* identiskt med det *kyndelþing*, som omtalas i Upplandslagen, disablotet står i det närmaste samband med den senare kyndelsmässan; när man dessutom finner, att på kyndelsmässan öfverflyttas en hel del föreställningar, som annars endast tillhöra julen, så synes det ej omöjligt att med B. Salin antaga, att dessa föreställningar, seder och bruk vid kyndelsmässan visa spår af det forna disablotets firande. Under sådana förhållanden är följande uppgift af Finn Magnússon ej utan intresse: »In Norwegia a rusticis hoc die (kyndelsmässodagen, 2 febr.) comedi solet placenta sacra, jolensi vespera pinsata, dicta *Folebonden* vel *Helghesten* aut tandem *Helhesten.*»[4]

Allt tyder på, att vi i Sverige haft ett bland folket ytterst populärt hästoffer[5] och att detta hästoffer var just disablotet. Men nu har Frazer visat,[6] att djuret,

---

[1] Denna uppfattning delas af Jahn, *Germanist. abhandl.* III 66 f.

[2] Feilberg, *Jul* I 204 f.

[3] *Samlaren* XVII 67 f.

[4] *Specimen calendarii gentilis* 1061. (Bih. t. *Lex. mythol.* bd. III.)

[5] Olaf Tryggvason kallade svenskarna hånfullt för *hrossætur*; äfven i en redaktion af Hervararsaga (Fas. I 512, noten) skildras svenskarnas hästoffer.

[6] *The golden bough.*

som slaktades vid ett offer, äldst var identiskt med guden själf; vi ledas alltså äfven på denna väg till samma resultat som ofvan: diserna voro hästgudomligheter. —

Efter den utredning, som här gjorts, synas inga hinder föreligga för det antagandet, att Ynglingatals och Ynglingasagas berättelse om Adils' död vid disablotet i Uppsala återgår till en gammal svensk berättelse om, hur konung Adils dödades af diserna, d. v. s. af kvinnliga dödsväsen i hästgestalt:

> þat frák enn,
> at Aðils fjǫrvi
> vitta véttr
> of viða skyldi.[1]

Sagans vidare utveckling synes mig ha bestämts främst däraf, att diserna antropomorficerades. Sagan ihågkom fortfarande, att Adils dött vid disablotet — det var ju naturligt, att de svenska sagoberättarna skulle erinra sig, att en af svearnas största sagokonungar dött vid det stora, folkkära disablotet i Uppsala —; vidare fasthöll man i minnet, att Adils dödats af ett hemlighetsfullt väsen i hästgestalt;[2] man fick alltså nu en berättelse om hur Adils dödats af en förhäxad häst eller dödshäst vid disablotet.[3]

Denna mera mytiskt färgade Adilssaga kombineras så med den ofvan (s. 23) skildrade historiskt-heroiska sagan om Adils' och Ales kamp på Vänerns is. Att denna kombination skett redan i Sverige och ej först pa

---

[1] Detta är ungefär det innehåll, som Noreen (*Uppsalastudier* 195, not 1) läst ut ur Yts. och Ys:s skildring af Adils.

[2] Detta gissningsvis i anslutning till bildliga framställningar i Uppsalatemplet; jfr Schück, *Studier* II 207 f.

[3] Detta öfverensstämmer med den mening, som Vigfusson, *Cph.* I 523, vill se i de ifrågavarande partierna af Yt. och Ys. Jfr att Egilsson, *Lex. poet.* 873, öfversätter *vitta véttr* 'animal incantatum, de equo'.

norrönt område, synes mig framgå däraf, att spår af *båda* dessa svenska Adilssagor framträda i två af hvarandra oberoende fvn. källor, nämligen Ynglingatal och Kálfsvísa. Att båda de skildrade sagorna spåras i Yt., är ju redan uppvisadt; och att sagan om Adils och Åle återfinnes i Kálfsvísa, är ju utan vidare klart. Men det synes mig ytterst sannolikt, att vi i denna dikt se spår också af sagan om Adils och dödshästen. Att den häst, som bortförde Adils, uttryckligen omtalas såsom *grár*, kan ju vara blott en tillfällighet, men det synes knappast troligt, då man betänker, att döden i nordisk folktro så ofta uppträder som en grå, hemlighetsfull gångare;[1] då härtill kommer, att uppgiften, att hästen med Adils på sin rygg ilade *austr*, väl ej behöfver tolkas så, som af Olrik göres (*austr* = Uppsala), utan också kan beteckna den i sagorna så bekanta ridten till dödsriket,[2] så synes det åtminstone antagligt, att vi också i Kálfsvísa spåra sagan om Adils och dödshästen.

Det synes alltså troligast, att sagan om kampen på Vänerns is efter kombinationen med sagan om Adils och dödshästen fick följande afslutning: Adils dödade Åle och bemäktigade sig hans berömda häst Hrafn, men denna, som var en förtrollad häst eller dödshäst, hämnades sin herres död genom att vid det stora disablotet i Uppsala vålla Adils' bane. Hela denna utvidgade svenska Adilssaga har Tjodolf begagnat sig af vid författandet af Ynglingatal; och på denna saga tyda särskildt följande ord:

ok dáðgjarn
af drasils bógum
Freys ǫttungr

[1] Se t. ex. Njála k. 126; Sturlungasaga II 219; Feilberg *Jul* I 207; Wigström, *Folktro och sägner* 117.

[2] Att dödsriket helt kort kunde betecknas med uttrycket *austr*, framgår af Lokasenna str. 60 och Hárbarðsljóð str. 23 och 29.

falla skyldi; —
ok dáðsæll
deyja skyldi
Ála dolgr
at Upsǫlum.

I Sverige synes sagan om konung Adils ej ha bevarats och utbildats. Får man draga slutsatser angående en sagas frekvens på grund af personnamnen, synes det betecknande, att namnet Adils i svenska urkunder från medeltiden återfinnes blott en enda gång,[1] under det att samma namn i växlande former (Aðisl, Aðils, Eádgils) förekommer märkligt ofta på det brittiska området, både bland engelsmän och nordmän.[2] Att Adils fullkomligt bortglömts åtminstone på somliga håll i medeltidens Sverige, därom vittnar sammanblandningen med Attila i Prosaiska krönikan.

Omöjligt är dock ej, att sagan om Adils' och Ales kamp bevarats som småländsk lokalsaga i sammanhang med Bländasagan. Enligt A. A. Afzelius[3] återfinnes nämligen denna saga i »gamla berättelser» om konung Alle; Afzelius syftar här tydligen på en berättelse af Petter Rudebeck i hans *Småländska antiquiteter* k. 17,[4] en historia, som Rudebeck uttryckligen omtalat som en verklig småländsk lokalsaga; det heter här bl. a.: »vetandes vi ock säkert, at denna konung het Alle eller Allen, och har varit en stoor kiempe. På den tiden har konungen i Westergiötland haft krig med en konung i Norje, som fört emot honom hela Norjes macht, men denna västgiötha kung har sökt hielp hos konungen i

[1] Lundgren, *Personnamn från medeltiden* 8. Dessutom märkes ett *Agisl* två ggr från Uppland (jfr Lind, *Dopn.* 6).

[2] Searle, *Onomasticon* 181; Bugge i *Årboger* 1899, s. 243 f.; Chronicon Scotorum 169 (cit. efter Storm, *Krit. bidrag*); Egilssaga k. 51—55.

[3] *Svenska folkets sagohäfder* I 89 f.

[4] Tryckt af R. Dybæk i *Runa* IV 16.

Ridgiötaland eller Småland, hvilken och honom med hvart mans barn i Småland, som vapn orkade föhra, undsatte.» Emellertid äro likheterna med sagan om Adils' och Åles kamp alltför obetydliga, för att någon säker slutsats skulle kunna dragas. Afzelius anför ej heller några skäl för sin uppfattning, att den småländska sagans konung Alle skulle motsvara Adils. Otänkbart är ju emellertid ej, att sagan genom lokaliseringen (den är knuten till Allatorp) kunnat bibehålla sig ända till uppteckningstiden på 1670-talet.[1] I så fall skulle denna folksaga bekräfta den af Schück uttalade åsikten,[2] att Ynglingadiktningen i Sverige fortlefvat som bondediktning.

D) Adilssagan i Norge.

Vända vi oss nu till det västnordiska området, finnes åtskilligt, som talar för, att Adilssagan varit ganska spridd i södra Norge under århundradena omkring 1000. Om man på grund af Storms utmärkta topografiska utredning[3] törs antaga, att Ynglingatals författare varit hemma i Vestfold, talar detta i någon mån för, att Adilssagan redan på hans tid varit känd i dessa trakter. Bråvallakvädet, som enligt Olrik är diktadt i Telemarken på 1000-talet och ger oss kännedom om den sagodiktning, som då lefde i nämnda trakt,[4] innehåller bl. a. följande passus:

»Aðils ofláti
frá Uppsǫlum.

hann gekk fyrir framan merki ok skiolldu ok uar æigi i fylkingu.» Som Olrik påpekar, äro kvädets »Fröjsättlingar i Uppsala» lånade från Ynglingasagorna; särskildt

---

[1] Jfr att en Torsmyt bibehållit sig bland den småländska allmogen ännu o. 1700 (Olrik i *Danske studier* 1905, s. 133 f.)

[2] *Samtiden* 1905.

[3] *Arkiv* XV 113—118.

[4] *Arkiv* X 261.

märkligt är tillnamnet *ofláti*, som ej i någon annan källa tillägges Adils[1] och som väl tyder på, att Adilssagan utbildats på ett själfständtgt sätt i Telemarken.[2] Hyndluljóð, som är diktadt på Hordaland under senare hälften af 900-talet[3] och som enligt Svend Grundtvigs träffande karaktäristik är ett »register over de heltesagn, der på diktningens vinger omsvævede forfatteren», innehåller, enligt hvad jag ofvan sökt göra antagligt, en reminiscens af striden mellan Åle och bröderna Eymund och Adils. Som likaledes redan ofvan visats, är en scen i Gautrekssaga byggd på sagan om kampen på Vänerns is; då nu Vikarsdiktningen enligt Olrik är sydnorsk och utbildats på 1100-talet eller åtskilligt tidigare,[4] så kan äfven här ses ett uttryck för Adilssagans popularitet i södra Norge under nämnda tid. — Som jag ofvan i likhet med Boer antagit, är den isbelagda Vänern som stridsplats i en af Hrómundarsagans hufvudscener inlånad från sagan om

---

[1] Bland sagans personer finnes det, så vidt jag vet, f. ö. endast *en*, Rolfskämpen Vǫttr, som bär detta tillnamn; se K. Rygh, *Norske ok islandske tilnavne* 47. — Dessutom förekommer *ofláti* 2 ggr bland »manna heiti» i Sn E (enligt cod. 1 e *β* äfven bland »jǫtna heiti», cod. R har dock *Ófóti*). Då Adilssagans källor äro så torftiga, saknar det ju ej intresse, hur ordet öfversättes; Fritzner har öfversättningen 'forfængeligt menneske, som gærne vil vække opmærksomhed. vinde anseelse, og hvis opførsel er beregnet derpå'. Då jag emellertid genomgår de belägg, som F. anför, och dessutom tar hänsyn till, att *ofláti* i Skáldskap. k. 65 står ss. synonymt med orden *snyrtimaðr*, *drengr*, *glæsimaðr*, *stertimaðr*, *prýðimaðr*, synes det mig tvifvelaktigt, om ordet har denna nedsättande betydelse; snarare skulle öfversättningen 'elegant, ståtlig person' kanske vara tänkbar.

[2] Märk den betydelse, Storm i *Arkiv* XV 111 tillägger dylika fristående tillnamn.

[3] Olrik i *norsk Hist. tidsskr.* 3. række III 175; art. »Halvdan den Gamle» i Salmonsens lex.

[4] *Norsk Hist. tidsskr.* 3. række III 182; *Festskrift* t. V. Tomsen 127 f.

Adils och Ale; och att denna senare saga påverkat Hrómundarsaga, blir ännu mera antagligt, då man går till sagans äldsta kända form i dikten Griplur och får följande upplysning:

Helgi átti höggvópn þat,
hvergi gefr í járni stað;
Finnzleif hét hin fagra hlíf,
er frillu vinnr inn beri kíf.

Finnzleif är ju ursprungligen namnet på Adils' brynja.[1] Otvifvelaktigt är Hrómundarsaga en ung, ur allehanda sagostoff fritt hoparbetad saga; att emellertid med Kölbing fatta Sturlungas ord om underhållningen på Reykjahólar 1119[2] så, att hela sagan skulle vara vid detta tillfälle uppdiktad, synes ej nödvändigt; Mogk uttrycker sig också vida försiktigare: »die Hrómundarsaga war bereits 1119 auf dem feste zu Reykjahólar gegenstand der unterhaltung;»[3] och man måste ju alltid fråga sig, hvarför Hrólfr vid nämnda tillfälle skulle börja berätta om Hrómundr, om alls inga sägner om denne förut funnits.[4] Nu var sagans hjälte från Telemarken, och det synes därför troligast, att sägner om honom här först uppkommit; detta stödes af en i Telemarken upptecknad folkvisa, Rámund den unge,[5] hvilken, såsom

[1] Kölbing, *Beiträge zur vergleich. gesch. der romant. poesie und prosa des mittelalters* 174.

[2] Sturl. saga I 19: »Hrólfr af Skálmarnesi sagði sögu frá Hröngviði víkingi ok frá Óláfi Liðsmanna-konungi, ok haugbroti þráins beserks, ok Hrómundi Gripssyni ok margar vísur meðr. þessa sögu hafði Hrólfr sjálfr samansetta.»

[3] *Gesch. der norw.-isl lit.* 833.

[4] Jfr Finnur Jónsson i *Germanist. abhandl.* till K. v. Maurer 492: »þótt sagt sje, að Hrólfr hafi 'set saman' Hrómundarsögu, þa hlýtur það að vera svo að skilja, úr því að sagt er, að margir telji ættir sínar til Hrómundar, at til hafi verið fornar arfsagnir í molum um Hrómund, en að Hrólfr hafi sett þær saman í eina heild og búið söguna til úr þeim.»

[5] Landstad, *Norske folkeviser* 189 f.

Svend Grundtvig uppvisat, företer en hel del öfverensstämmelser med Hrómundarsaga;[1] det synes alltså riktigast att med Grundtvig antaga, att »visen — naturligvis i en ældre og meget forskellig form[2] — må være sagaens grundlag, eller måske snarere: en af de viser, der have udgjort dette.» Hrómundarsagans kärna skulle alltså vara en gammal lokalsaga från Telemarken, och om dess skildring af kampen på Vänern får anses tillhöra denna kärna — hvilket göres troligt dels af episodens betydelsefulla ställning i sagan, dels däraf, att kampens ena part, de båda Haddingarna, äro gamla figurer i norsk hjältediktning[3] — så ha vi här ännu ett belägg för Adilssagans utbredning i södra Norge.[4]

Utom dessa sydnorska belägg för Adilssagans förekomst märkes ytterligare en källa, som måste hänföras till Norge, nämligen en omskrifning af en förlorad strof ur Háleygjatal,[5] som återfinnes i Ynglingasaga k. 29: »(Adils tog Hrafn från den döde Åle) þar undir alinn annarr hestr, er Hrafn hét, þann sendi hann til Hálogalandz Goðgesti konungí; þeim reið Goðgestr konungr, ok fekk eigi stǫðvat, áðr hann fell af baki, ok fekk bana. Þat var í Ǫmð á Hálogalandi.» Det finnes åtskilligt, som

[1] *Dg F.* I 369 f.

[2] Men dock *samma* visa, som ännu i våra dagar lefvat kvar i Telemarken; detta bör ej vara mera öfverraskande än att tyska hjältedikter från 700-talet, såsom bevisligen skett, trots alla förändringar i stilen och i uppfattningen af sagan, fortlefvat i en oafbruten tradition till den senaste delen af medeltiden; se Heusler, *Lied und epos i germ. sagendichtung* 4.

[3] De nämnas redan i Hyndluljóð str. 23.

[4] Nämnas bör också, att Landstad (*No. folkviser* 146) i den telemarkiska folkvisan om Kvikisprakk Hermóðsson ser åtskilliga drag, som påminna om sagan om Rolf och hans kämpars tåg till Adils.

[5] Munch, *Det norske folks hist.* I, 1, 324; Storm, *Snorre Sturlesons historieskrivning* 109; Olrik, *Danm. helt.* I 204, not 1.

tyder på att Eyvind här begagnat sig af en lokalsaga från Hálogaland: 1) såsom Munch och Maurer[1] uppvisat, är Háleygjatal på konstlad väg sammanställd ur mindre omfångsrika genealogier, och enligt all erfarenhet bör väl den grundläggande af dessa ha uppstått i ättens hembygd och de sagor, som ansluta sig till densamma, vara lokalsagor från denna trakt; 2) det, som i Ys. k. 23—24 berättas om Jorund, Gudlaug och Gylaug, gör i hög grad intryck af att vara en háleygisk hämndesaga, af hvilken Eyvind begagnat sig för sin dikt; 3) särskildt synes man med ganska stor säkerhet kunna antaga, att vi ha med verkliga Hálogalandssagor att göra, då viktiga scener i sagan lokaliseras till orter i denna trakt, såsom sker med afseende på Gudlaug och Godgest (»þat var í Omð á Hálogalandi.») Det troligaste är väl, att sagan om Adils, i likhet med flera andra Ynglingasagor, vandrat till Hálogaland och att háleygerna i sin diktning satt sin egen konungaätt i förbindelse med den berömda sagoätten, hvarvid bl. a. sagan om Godgest och Adils blifvit exempel på det »austauch zauberischer feindseligkeiten» mellan Háleygjaätten och Ynglingaätten, hvarom Maurer talar.

Det, som nu anförts, talar för att Adilssagan under vissa århundraden varit synnerligen populär i Norge och där haft en vidsträckt spridning; åt samma håll pekar också den omständigheten, att namnet Adils ej synes ha varit ovanligt i Norge under äldre tider.[2] — Som ofvan omtalade källor till stor del föra oss till en tid, som ligger före den egentliga sagaskrifningens tid, bör det ha

[1] Huldar saga 272.

[2] Lind, *Norsk-isländska dopnamn* 4; möjligen hör också *Ágils* hit. — Finge man identifiera *Aðils* med *Auðgísl*, blefve namnet oerhördt spridt i Norge; se Lind: *Auðgísl* och Rygh, *Personnavne i norske stedsnavne* 21 f. — Märkas bör också, att Tjodolf tydligen förutsätter sagan om Adils och Ale som allmänt bekant, då han anser det tillräckligt att endast med orden *Ála dolgr* häntyda på densamma.

varit i *diktens* form, som Adilssagan först blifvit populär bland den norska allmogen. Men det kan ej antagas ha varit en torrt genealogisk, af svårförståeliga kenningar fylld dikt som Ynglingatal, som lefvat på folkets läppar; det bör ha varit en folklig hjältedikt i samma stil som Bjarkamál och en del af Eddadikterna. Reminiscenser af denna »eddadikt» ser jag dels i Skjǫldungas skildring af Vänerslaget,[1] hvilkens källa ju ej kan vara Ynglingatal, dels också i Kálfsvísas rader:

»Adils red Slönqvir,
Áli Hrafni,
es til íss riðu,
en annarr austr
und Aðilsi
grár hvarfaði,
geiri undaðr.»

För tillvaron af en dylik dikt talar i någon mån också den omständigheten, att man i Snorraeddans nafnaþulur återfinner *finnzleif* bland omskrifningarna för brynja och *hildigǫltr* bland omskrifningarna för hjälm, ty enligt Bugge och Finnur Jónsson[2] äro dessa »heiti» samlade ur gamla, till stor del i folklig diktform författade kväden, behandlande olika sagoämnen. Äfven den omständigheten, att den från Åle tagna hjälmen kallas dels *Hildisvín*, dels *Hildigǫltr*, tyder på diktens uttryckssätt.[3]

Det nästa steget i den norska Adilssagans utveckling synes mig ha varit det, att dikten om Vänerkampen kom

[1] Skáldskap. k. 41; Arngrim p. 116; Bjarkarímur VIII. — Att Åle enligt Skjǫldunga är norrman, får väl uppfattas som ett utslag af denna tids norska tendens att låta sagans heroer ha sin hemvist i Norge; jfr Bjarke, Starkad m. fl.

[2] *Årboger* 1875, s. 210; *Germanist. abhandl.* 506.

[3] Sedan detta skrifvits, har Heusler i *Zs. für deutsches alt.* XLVIII 80 uttalat en liknande mening: »liest man Snorris widergabe (af Rolfs färd till Adils), so hat man den eindruck: ein feuriges heroisches lied, in prosa umgegossen und gekürzt.»

i beröring med den danska saga om Rolf, Rolfskämparna och Adils, som ofvan skildrats och som på 900-talet vandrade till Norge.[1] Sagaförfattarna togo hand om sagomaterialet, och, som Olrik visat, utbildade de detsamma med utgångspunkt från Bjarkamál. Nu fann man i denna dikts första strof uttrycket *Aðils sinnar*, och hvad var då naturligare än att man i anslutning härtill vidare utbildade den danska sagan om Adils och Rolfskämparna genom att med stöd af eddadikten om Adils och Ale skildra den stora kamp, i hvilken Adils segrade med Rolfskämparnas hjälp? På detta sätt uppstod den berättelse om Adils och Rolfskämparna, som vi återfinna i Skjǫldungasaga.[2] För att sagan om Vänerkampen skulle passa in i denna berättelse, måste man förändra den så, att Adils' död ej sker i samband med striden mot Âle; detta kan ha underlättats däraf, att Adils' död — om man får sluta af Kálfsvisa — i dikten om Vänerkampen varit dunkelt framställd, dels däraf, att sagaförfattarna säkerligen kände till Ynglingatals alldeles afvikande skildring af Adils' död vid disablotet. — Att nu skildrade kontamination skett i Norge och ej på de väströna öarna, styrkes i hög grad af den påfallande omständigheten, att Hrólfssaga ej med ett enda ord omnämner Vänerslaget;[3] att sagans författare i själfva verket saknat kännedom om detta moment i Adilssagan, framgår däraf, att han ger en alldeles afvikande skildring af anledningen till Rolfs Uppsalatåg: Bjarke äggar Rolf till taget genom att hana honom

[1] Ty när Eyvind i en dikt, skrifven kort efter midten af 900-talet, kallar guldet *Fýrisvalla fræ*, måste väl detta förutsätta, att en verklig skildring af ridten öfver Fyrisvallarna var bekant för hans åhörare och ej blott de få antydningarna i Bjarkamál str. 17. Samma mening uttalar Heusler.

[2] Sn E. 108; Arngrim p. 116; Bjakarímur VIII; jfr Ys. k. 29: »frá þessari orrostu er langt sagt í Skjǫldunga sǫgu.»

[3] Jfr Finnur Jónssons inledning till ed. af Hrólfssaga, s. XXII.

för att han ej utkräft det fädernearf, som Adils förhållit honom. Detta synes endast kunna förklaras så, att historien om Vänerkampen öfverhufvudtaget ej varit känd på de västliga öarna, utan från Norge direkt vandrat till Island. —

Den omständigheten, att Adils tydligen varit en mycket populär gestalt i norsk diktning och saga under århundradena omkr. 1000, ger oss anledning att öfverväga den möjligheten, om icke också sagan om Hvitserk-Svipdag och Adils skulle ha uppstått i Norge; och oneckligen finnes det åtskilligt, som talar härför. Olrik, som förut behandlat denna saga,[1] anser däremot, att hela sagan från början uppdiktats af en isländsk-väströn sagaskrifvare, som ville skapa en svensk motsvarighet inom Rolfskretsen till norrmannen Bjarke och dansken Hjalte. Den, som Olrik påpekar, i all hjältediktning enastående omständigheten, att berättelsens hufvudperson på olika ställen har olika namn (Hvitserk : Svipdag), förklaras väl enklast därigenom, att man antager, att hjälten i den norsk-isländska sagotraditionen hetat Hvitserk, i den väströna däremot Svipdag.[2] I motsats mot Olrik måste jag alltså antaga, att hjälten i den ursprungliga sagan hetat Hvitserk; härför tala ytterligare följande omständigheter: 1) sagans hjälte kallas i vår längst tillbaka gående källa, nämligen Arngrim, för Hvitserk;[3] 2) Hrólfssaga berättar bl. a.: »(bonden Svip hade tre söner,) hét einn Svipdagr, annarr Beigaðr, þriði Hvitserkr; hann var þeira elztr;» nu

[1] *Danm. helt.* I 218 f.

[2] Den no.-isl. traditionen skulle alltså återfinnas i Skjoldunga (Arngrim; Bjarkarimur), den väströna i Hrólfssaga; jfr Olrik: »i Hrólfssaga er sagnenes synkreds forskudt over mod de vestlige egne;» »af de foreliggende tekster svarer Hrólfssaga nærmest til de vestlige overleveringer.»

[3] Angående Háttalykill, se nedan!

väntar man, som Finnur Jónsson träffande anmärker, att det skall berättas om, hur *Hvitserk* beger sig ut på äfventyr, men i stället fortsätter sagan: »ok er Svipdagr var 18 vetra, etc.;» detta tyder på att ifrågavarande passus af sagan varit föremål för omarbetning;[1] 3) att Hvitserk enligt Skjǫldunga (Arngrim) blir gift med en dotter till Rolf — en ära som utom honom vederfares endast Bjarke — tyder väl på, att det ursprungligen var han och ej Svipdag, som intog en stor och framskjuten plats i Rolf krakes sagokrets;[2] 4) från början är det endast Svipdag och Beigad, som sammanställas af sagorna; »bröderna Svipdag och Geigad» nämnas i Ynglingasaga k. 22 som kämpar hos den svenske konung Hugleik; Saxo omtalar Suibdauus och Gegathus som kämpar hos konung Hugletus;[3] äfven Snorra Edda nämner bland Rolfs kämpar »þeir bræðr Svipdagr ok Beigaðr» samt, alldeles skild från dem, »Hvítserkr enn hvati;» allt detta tyder ju i hög grad på, att »de tre bröderna Hvitserk, Svipdag och Geigad» är en senare konstruktion; Sveipdag och Beigad synas på *en* gång ha tillförts Rolfs bärsärkaflock (antagligen från den vikingasaga om Hugleik, som återfinnes hos Saxo och i Ys.); Hvitserk har däremot från annat håll inkommit i Rolfskretsen; det bör alltså rimligtvis ha varit han och ej Svipdag, som varit den ursprungliga sagans hjälte; 5) som skäl för sin åsikt, att hjälten från början varit Svipdag, anför Olrik vidare faderns namn Svip; häremot kan invändas, att faderns namn lika väl kan — som så ofta — i sen tid ha bildats på sonens; möjligen har hans namn från början alls ej omtalats (jfr Bjarkes föräldrar); 6) vidare säger Olrik:

[1] Jfr den vida naturligare framställningen i Bjarkarímur V.

[2] Ur Hrólfssaga kan man ej hämta några säkra upplysningar denna fråga; den talar i 'Uppsalafǫr' om Rolfs *einkadóttir* Drífa, 'Svipdagsþáttr' om Rolfs *båda* döttrar Skúr och Drífa.

[3] Saxo p. 186.

»Svipdag (ɔ: i Háttalykill) må være Rolfskæmpen. Ingen anden person af dette navn er hovedperson i en fortælling; og det vilde da være meget usandsynligt, at han var en ellers ukendt sagnskikkelse; ti Háttalykills personer svarer overalt nöjagtig til den islandske literaturs heltesagn.» Emellertid torde det finnas ytterligare en ganska känd sagohjälte med namnet Svipdag. Då man läser den s. k. vikingasagan om Hugleik, måste man af flera skäl betvifla, att Hugleik är hjälten i denna saga: Snorre börjar med att omtala, att Hugleik var ingen härman, utan satt hemma i ro; hans öden äro så föga utpräglade, att han enligt Snorre residerar i Uppsala, enligt Saxo i Dublin; och han dödas af Hake utan att förut ha utfört någon bragd.[1] Sagans verkliga hjältar äro Svipdag och Geigad, som skildras såsom imponerande kämpar och utföra de stora hjältebragderna i sagan. Nu följa i Háttalykill efter stroferna om Svipdag först strofer om två sagohjältar, som man ej kan identifiera, då texten här är ytterst illa medfaren, och sedan två strofer om Hagbard; märkligt är ju under sådana förhållanden, att Hagbard förekommer i den nämnda vikingasagan (Ys. k. 22); det synes antagligast, att rummen mellan Svipdag och Hagbard likaledes upptagits af hjältar ur samma saga, förslagsvis Geigad och Starkad, som ju ej borde saknas i en dylik katalog öfver berömda sagoheroer.[2] Och att vikingasagan om Svipdag och Geigad verkligen varit känd på de väströna öarna och alltså kunnat läggas till grund för partier af Háttalykill, göres ju troligt af att sagan enligt Saxo lokaliseras till Dublin. På grund af det nu anförda synes det mig troligare, att den i Hátta-

---

[1] Enligt Olrik (Salmonsens lex.) är den veklige Hugleik helt enkelt uppfunnen ss. motsats till den dådkraftige Hake.

[2] Denna förklaring synes mig också ha den fördelen, att genom den helt naturligt framgår den ordning, som följts vid hopställandet

lykill nämnde Svipdag är den ene af hjältarna i en förlorad vikingasaga om Svipdag och Geigad, än att det är Hrólfssagas Svipdag. 7) Olrik anser slutligen, att Svipdags plats omedelbart efter Hvitserk och vid öfvergången till Skjoldungasagorna talar för att han är Hrólfssagas Svipdag. Men om Svipdags plats i Háttalykill är vid öfvergången till Skjöldungasagorna, det är — såsom framgår af det ofvan sagda — åtminstone mycket osäkert; och hans plats omedelbart efter Hvitserk är betydelselös, då denne Hvitserk enligt Olriks egen, mycket antagliga mening ej är Svipdagsbrodern, utan Lodbrokssonen Hvitserk.[1]

---

af Háttalykill; diktens första 8 strofer handla nämligen om följande personer:

Sigurd	Hvitserk
Gunnar	Svipdag
Hogne	?
Helge	?
Ragnar lodbrok	Hagbard
Ella	Fridleif
Ivar	Åle
Björn	Frode
Sigurd	Harald

alltså: 1. volsungar, 2. Ragnar lodbrok och hans söner, 3. Svipdag-Geigadsagans kämpar, 4. skjoldungar.

[1] *Kilderne* II 95. — Af själfva stroferna om Hvitserk i Háttalykill kunna inga slutsatser dragas, emedan de befinna sig i följande skick.

11 a.

Huitsercur geck at hildi
ha — — — — — —
Jamt var han madr
— — — — flug stildi
— — — — fylkir hyg
— — — — — — —
— — — — — — —
— — — — sem skildi.

Det finnes också några drag i de nu bevarade källorna, som synas direkt tyda på, att sagan om Hvitserk och Adils ursprungligen var norsk: 1) det öfvernaturliga spelar en ganska stor roll i sagan (så t. ex. få Hvitserks båda bröder på öfvernaturligt sätt kännedom om hans fara), och detta är ju som bekant ett karaktäristiskt norskt sagodrag; 2) skildringen i början af Svipdagsþáttr: »vera hér við fjǫll uppi i afdǫlum ok óbygðum ok koma aldri til annarra manna né aðrir till vár» synes passa bättre in i en saga från någon af de norska dalarna än i en berättelse från de väströna öarna med deras rörliga lif; 3) när man betänker, hvilken framstående ställning konung Adils intog i norsk sagodiktning, synes det naturligast att antaga, att en sådan saga som den om Hvitserk och Adils uppstått i någon af de norska bygderna.

Hvitserkssagan synes alltså vara en norsk bygdeberättelse om den unge Hvitserk och hans öden vid det sagoberömda hofvet i Uppsala; möjligen kan den uppfattas som en variant af det allbekanta folksagomotivet »pojken, som reser till konungens gård» och på alla sätt visar sin öfverlägsenhet öfver hofmännen. Denna berättelse kom så i beröring med den likaledes norska Bjarkesagan[1] och drogs därigenom in i Rolfskretsen; den utvandrade sedermera till de västliga öarna och kom där

---

11 b.

Var med vig — — — —
— — — — kunni
òrn kom at Ylgiar
bæit or hauca lunni
hialms — — — — —
— — — æfdr han orma gruni
Ulfs com — — — —
— — — — — — — — —

(Enligt Upps. univ.-bibl.:s hdskr. R. 683).

[1] Olrik, *Danm. helt.* I 220.

under behandling af en isländsk sagaförfattare, som grundligt omkomponerade hela sagan, gjorde sagan till svensk, kallade honom Svipdag, som väl uppfattades som ett typiskt svenskt hjältenamn, och utbildade föreställningen om de tre bröderna Hvitserk, Svipdag och Beigad — allt detta för att få ämnet att passa väl in i Hrólfssaga.[1] Sagan om Svipdag-Hvitserk och Adils, sådan vi nu ha den, har alltså författats af en isländsk-väströn sagaskrifvare, som därvid begagnat sig af ett ursprungligen norskt sagomotiv. —

Denna historia om den unge Hvitserk och hans färd till Uppsalakonungens gård synes mig vara den sista på ett lefvande sätt utbildade sagotraditionen om konung Adils. I den väströna traditionen, med dess öfvervägande danska karaktär, som vi kunna sluta oss till företrädesvis af Hrólfssaga, kom Adils helt naturligt att alldeles stå tillbaka för Rolf; den utbildning af hans karaktär och den skildring af hans och Rolfs strider, som börjat redan på danskt område, fortsättas här, och Adils blir snarast en burleskt elak trollkarl, som sagan med nöje låter Rolf och Bjarke öfverlista och besegra. Hela denna senare utveckling af Adilstraditionerna beror hufvudsakligen på sagaförfattarens kombinationer och på rent litterär omdaning af olika motiv.

Enligt den uppfattning, som här framställts, skulle vi kunna urskilja hufvudsakligen följande sagotraditioner om konung Adils:

a. Sverige:

1. en både bland svear och götar spridd historisk dikt, behandlande en strid om sveatronen mellan Ale samt bröderna Eymund och Adils, en dikt, som fanns utbildad senast på 600-talet;

---

[1] Alltså kan jag h. o. h. instämma i Olriks karaktäristik af Svipdagsþáttr.

2. en till det stora disablotet i Uppsala knuten berättelse om huru konung Adils dödades af dödsväsen i häst-gestalt, en berättelse, som fanns utbildad allra senast på 800-talet; de båda nu nämnda traditionerna kombinerades till en stor dikt eller saga om Adils, som på 800-talet öfverfördes till Norge;

b. Danmark:

3. en dansk saga om hur Rolf krakes här förhjälper Adils till seger i en stor kamp, hur Adils innehåller den utlofvade lönen och hurusom Rolf med anledning häraf företar ett krigståg till Uppsala och under en djärf ridt öfver Fyrisvallarna förödmjukar Adils; denna saga, som är äldre än o. 900 och som före midten af 900-talet utvandrade från Danmark till Norge, undergick i den senare danska sagoutvecklingen högst betydande förändringar;
4. en sydjylländsk saga om Adils och Frövins söner, äldre än 1185 och från början utbildad af eröfrande svenskar i Slesvig;
5. Adilsgestalten kommer att intaga en bemärkt plats också i en jylländsk variant af den allmänt spridda hundkonungasagan, äldre än 1160;

c. Norge:

6. en särskildt i södra Norge vida spridd saga om Adils' och Eymunds kamp med Åle på Vänerns is, en saga, som förelåg i folklig diktform;
7. en norsk bygdesaga om den unge Hvitserk, hans färd till Adils' hof i Uppsala och hans bragder därstädes.

Fasta fornlämningar i Beovulf.

Af

Knut Stjerna.

För att förstå Beovulfdiktningens tidsställning och kompositionssätt är det af vikt att erhålla en så vidt möjligt fullständig bild af de fakta, som återspeglas i dikten. Med ledning af de svärds- och hjälmformer som beskrifvas har jag (*Studier tillägnade Oscar Montelius*) bestämt terminus ante quem till 600-talets midt. Studiet af andra fornsaksformer och i dikten omtalade seder har gjort det möjligt att ytterligare fixera denna tidsgräns såsom liggande omkring 100 år längre tillbaka, d. v. s. vid midten af 500-talet. (Jfr *Drakskatten i Beovulf* i *Fornvännen I* och *Arkeologiska anteckningar till Beovulf* i *Månadsbladet* 1903—1905). Detta gäller Beovulfdiktningen på skandinavisk mark och berör ej de tillsatser och ändringar, dikterna, hvilka vid öfverflyttningen till Brittannien sannolikt ej ännu varit sammanfattade, undergått först i samband med det, att de affattats blott på angelsaksiska och sedermera i det nya brittiska hemlandet.

Då de fasta fornlämningarnas former, enkannerligen grafvarnas, i allmänhet taget äro mindre känsliga än enskilda fornsakers, har jag ansett lämpligast att uppskjuta behandlingen af dem, till dess att tidsgränserna för de hithörande skandinaviska dikternas tillkomst kunnat fastställas med ledning af andra i Beovulf berörda arkeologiska förhållanden. De sånger, som beröra konung Skölds hädanfärd och de äldsta rörande drakskatten äga af skäl, som jag tidigare framlagt, sitt ursprung i en tid,

då 300-talets traditioner ännu voro fullt lefvande, således tiden omkring år 400 eller förra delen af 400-talet; andra partier härstamma från 400-talet och förra delen af 500-talet. Gränserna för grunddikternas tillblifvelsetid äro sålunda slutet af 300-talet och början af 500-talet, och det är inom dessa tidsgränser vi följaktligen äga att söka motsvarigheterna till de grafskick, som omtalas i Beovulf.

Bränningen å båle är tidens sed. Det heter om en bland danernas kämpar, Äschere, hvars lik blef bortburet af ett vidunder, att honom fick danernas folk »icke förbränna med eld, ej heller lägga på bål» (ne bronde forbærnan ne on bæl hladan v. 2126). Något annat begrafningssätt tänkes således ej komma i fråga. De gånger likbegängelser annars skildras, är det alltid i sammanhang med bränning. Så omtalas ännu en bålbränning bland danerna, denna af väldiga dimensioner. Det härtåg, Hnäf gjorde mot Frisland, slutar efter ett stort manfall å ömse sidor med danernas seger. Bland de fallna befann sig Hnäf själf och Hildeburhs båda söner. Då segern vunnits och fördrag slutits, begrafvas de fallna danerna. Ett ofantligt bål bygges. Öfverst lägges Hnäf, hvars svinsmyckade hjälm synes vida omkring, och på samma bål (æt þæm åde — — — æþeling manig v. 1110 o. f.) de öfriga ädlingarne, bland dem Hildeburhs söner, hvilka placerats bredvid hvarandra med arm om axel. Därefter brinner bålet med de många döda, som således få en gemensam graf.

Det kan knappast sättas i fråga, att denna sång författats i Frisland. Af danerna känner sången Hildeburh såsom Hocs dotter, Hnäf, Hildeburhs söner, Hengest, Gudlaf och Oslaf, samt namnet på en person, Hunlafs son, eller ett svärd, Hunlafing; af friserna endast Finn, Folcvaldas son. Sången visar sig således vara mera förtrogen med de danska än med de frisiska personförhållandena, liksom den blott skildrar danernas och ej frisernas känslo-

skiftningar. Fördraget med de frisernas konung åliggande skyldigheterna och frisernas därpå följande fördragsbrott omtalas utförligt och öfverhufvud ses friserna endast ur fientlig synpunkt. Motsvarigheterna till den hjälmprydnad, som omnämnes, äro, såsom jag förut uppvisat, att söka i ett exemplar i England och i ett mångtal exemplar i det nordiska området, medan intet sådant är kändt från det kontinentala Västeuropa. Begrafningsskicket, för hvilket här redogjorts, måste således äfven vara nordiskt och ej frisiskt.

Den massbegrafning, som ägt rum efter danernas batalj i Frisland, saknar arkeologisk motsvarighet i Nordeuropa. Visserligen finner man från järnåldern i Finland och i de ryska baltiska provinserna ett ingalunda ringa antal gemensamhetsgrafvar men inga af tillnärmelsevis de proportioner, som skulle antyda en föregående batalj. Analogier till de nämnda grafvarna finnas äfven inom det nuvarande Sverige, å Gotland (jfr Gustafsson i *ATS* 9: 6 sid. 94) men i en och samma graf äro vissa af liken brända, andra obrända. Någon jämförelsepunkt med den i Beovulf omtalade härgrafven förete de sålunda icke. Man bör dock icke ställa sig afböjande mot möjligheten af dylika grafvars existens under förhistorisk tid i Norden. Ej heller från medeltiden hade tills helt nyligen grafvar af denna art varit kända. Nu visar emellertid den stora massgrafven utanför Visby, oberoende af de litterära källorna, tillvaron af en dylik sed. För här ifrågavarande tid äro vi emellertid ännu hänvisade till de fynd, framtiden kan erbjuda.[1]

Uppgiften om placeringen af de båda bröderna — vid sidan af hvarandra, med arm om axel — är emellertid af ett särskildt intresse, enär den synes lämna förklaringen af några märkliga arkeologiska fynd. Da vi, som nedan

[1] Äfven för andra perioder äro exemplen sällsynta. Intressanta neolitiska flergrafvar med stupade män omtalar Cartailhac (*La France préhistorique*, sid. 155, efter de Baye).

utförligare skall omtalas, från här ifrågavarande område hufvudsakligen känna brandgrafvar, som icke lämna upplysning om, huruvida ett eller tvänne lik blifvit brända tillsammans, ej heller om likens inbördes plats på bålet, måste vi, för att erfara något härutinnan, rådfråga arkeologiska företeelser, som typologiskt öfvergå i 400-talets.

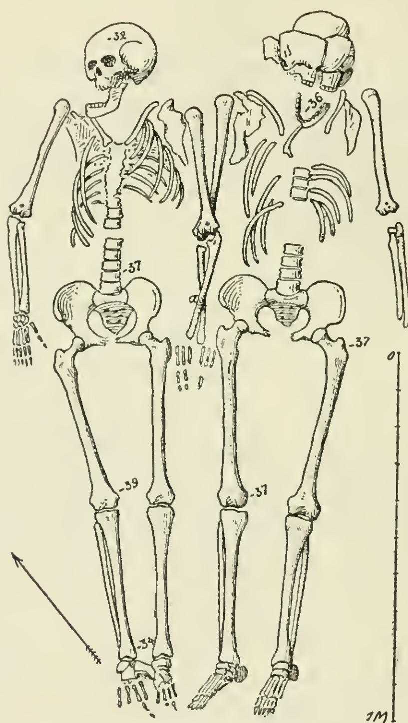

Fig. 1. Graf funnen vid Kabbarp, Skåne. Grundplan[1].

I hvar och en af trenne från 300-talet härstammande grafvar, hafva tvänne män blifvit nedlagda vid sidan af hvarandra. Dessa trenne grafvar härstamma från Kabbarp, Tåttarps socken, Skåne, Kälder, Linde socken och Havor, Hablingbo socken, Gotland.

Den skånska grafven tillhörde ett graffält karaktäriseradt af det *Månadsbladet* 1901—02, sid. 100 f. omtalade

[1] Plan och fynduppgifter benäget meddelade af T. J. Arne.

rika fyndet, hvilket otvifvelaktigt måste tillräknas 300-talet. I här ifrågavarande graf, *fig. 1*, voro 2 skelett af fullvuxna män utsträckta vid sidan af hvarandra. De båda männen hafva tydligen blifvit nedlagda samtidigt och så, att den ene mannens vänstra arm lagts ofvanpå den andres högra. På de tvänne bredvid hvarandra liggande underarmarne eller på någon af dem, vid *a* å

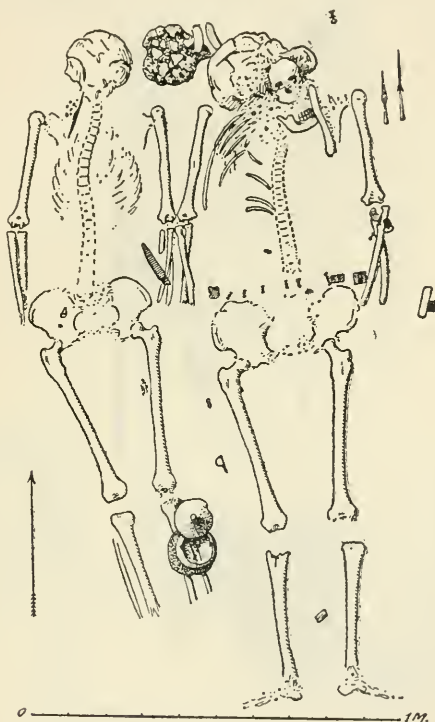

Fig. 2. Graf funnen vid Kälder, Gotland. Grundplan.

figuren, har den enda fornsak af metall, som medföljt de döda, haft sin plats. Här observerades nämligen bronsärg och svartaktig färg (måhända efter ett sammanhållande läderband?). Grafbädden har tydligen gjorts i ordning på samma gång för båda liken. Den har blifvit en smula gropig, så att några ojämnheter förefunnits vid hufvudena, medan kropparnes midtdelar hvilat i alldeles samma plan.

Grafven vid Kälder har redan utförligt omtalats af Almgren (*Studier tillägnade Oscar Montelius*, sid. 89 f.). Äfven i denna graf (*fig. 2*) voro två fullvuxna män nedlagda samtidigt. Deras utrustning har varit ungefär densamma, i det bådas klädedräkter varit fästade genom bälten, försedda med rik bronsornering, tvänne spjut och

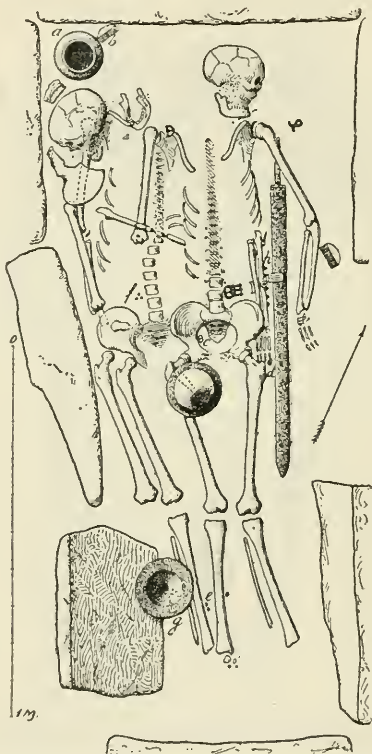

Fig. 3. Graf funnen vid Havor, Gotland (nr 158 c, d). Grundplan.

tvänne sköldar ha tjänat dem till vapen, men den ene af dem har fått med sig lösenmyntet för dem bägge för färden till den andra världen, och färdekosten ha de fått dela ur samma lerskål. Grafven har Almgren med stöd af Montelius' förutgående forskningar daterat till 300-talets midt eller senare hälft.

Med grafven vid Havor (*fig. 3*) är förhållandet annorlunda, men sedt i ljuset af den sed, som nyssnämnda 300-talsgrafvar bära vittne om, af icke mindre intresse. Äfven här äro tvänne skelett funna vid sidan af hvarandra, men det ena liket har i detta fall nedsänkts senare än det andra. Härvid ha delar af skelettet tillhörande det tidigare nedsänkta liket rubbats. Kraniet har skjutits åt

Fig. 4 *a*. Lerkärl från Havor, graf 158. 1/5.

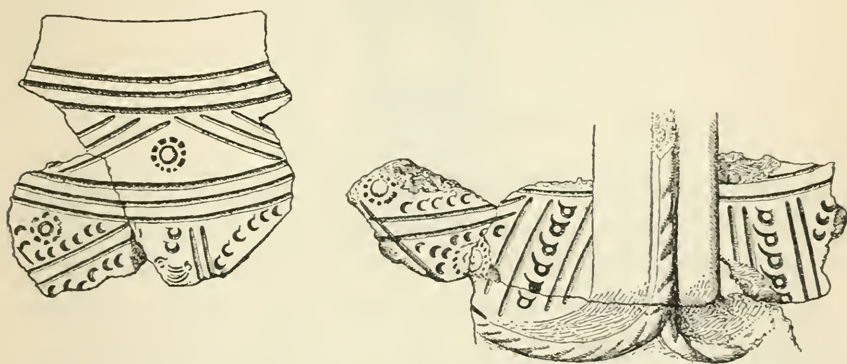

Fig. 4 *b*. Lerkärl från Havor, graf 158. 1/2.

sidan, och endast underkäksbenet har bibehållit sin tidigare plats. Vänstra öfverarmbenet och vänstra delen af bäckenet ha fått sin plats på högra sidan af skelettets bröstkorg. På högra bäckenhalfvan har det vänstra hälbenet kastats, vänstra lårbenet har lagts vid högra sidan af högra lårbenet och parallellt med detta. Vänstra underarmens och handens ben hafva emellertid fått kvarligga

orörda, och de återfinnas å figuren under vänstra sidan af skelettet till det senare nedsänkta liket, innanför svärdet. Lyckligtvis äro de till båda skeletten hörande fornsakerna af så pass karaktäristiska former, att vi tämligen noggrant kunna bestämma tiden för grafläggningarna.[1]

Vid hufvudet af det tidigast nedsänkta skelettet stod en svart glänsande lerkruka (*a*) af en för 300-talet på Gotland utmärkande typ *fig. 4* (*a* och *b*). Krukans öra och öfre del äro rikt ornerade, men ornamenteringen är af en ganska ovanlig art. Den öfre delens ornament påminna i vissa detaljer om utsirningen af ett ur en af Vallstenagrafvarna upptaget lerkärl (Gustafson i *ATS* 9: 6 sid. 53 fig. 39), hvilket såsom funnet tillsammans med

Fig. 5. Sölja af brons. Havor, graf 158. 1/1.

dryckeshornsbeslaget (ibid. fig. 37) närmast är att tillräkna 300-talets början. Till ornamentet å örat af Havorkärlet känner jag för tillfället ingen motsvarighet. Bredvid krukfragmenten fanns en kam (*b*) af vanlig 300-talstyp. Till samma skelett torde den enkla sölja med rätvinklig ram (*fig. 5*) hafva hört, som å figuren återfinnes inom det andra skelettets bäckenben (*c*) och som likaledes har talrika motsvarigheter från Gotland under nämnda århundrade. Å det finger på vänstra handen, som ligger

[1] Angående kronologiska studier rörande 300-talet i Östra Skandinavien se Montelius i *SFT,* IX sid. 215 f., Salin i *Månadsbladet,* 1896, sid. 25 f., Almgrens ofvannämnda uppsats och i *Centralblatt für Antropologie* etc., 1900 h. 5, Stjerna i *ATS,* 18: 1 sid. 57 f., 102 f. samt Hansson i *ATS* 18: 2 sid. 8 f.

närmast svärdet, är en fingerring antydd (*d*). Denna ring (lik *fig. 6*[1]) är tvåryggad af en typ, som förekommer i Danmark under 200-talet och som fortlefver ett stycke in på trehundratalets början.

Spridda på trenne olika ställen finnes ett antal små bronspjäser, hakar af egendomligt utseende och små hyskor (*fig. 7*). Gustafson har i en graf vid Vallstena (fig. 8) funnit dylika små hyskor och hakar på deras rätta plats. De voro där knäppen för underbenets läderbeklädnad

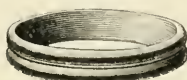

Fig. 6. Fingerring af guld. Gotland. 1/1.

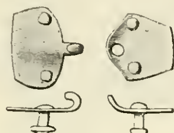

Fig. 7. Knäppe af brons. Havor, graf 158. 1/1.

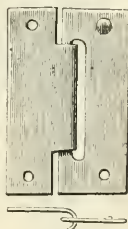

Fig. 8. Knäppe af brons. Vallstenarum, graf 17. 1/1.

(Gustafson i *ATS*, 9: 6 sid. 33 f.), och det lider intet tvifvel, att af de i Havorgrafven hittade somliga haft samma funktion att fylla. Vissa af dessa (*c*) antydas å figuren vid högra underbenet, där de sålunda befunno sig vid tiden för grafundersökningen, andra (*f*) åter strax ofvanför den orubbade delen af bäckenet bredvid ryggraden. Hit hafva de tydligen kommit, när det nya liket nedsattes.

---

[1] Fig. 6 återgifver en alldeles dylik, vid Etebols i Lummelunda sn, Gotland, funnen guldring (St. H. M., 5271).

Man har då kastat det vänstra underbenets ben uppåt i grafven, hälbenet har fallit af under kastet och ramlat ned på bäckenet, och bronsknäppena, som följt benet ett stycke längre, ha så kommit att hamna på det besynnerliga ställe, där de sedan hittats. I Vallstenagrafven funnos 4 hela knäppen på det ena benet och 4 hela och ett halft på det andra. Ursprungligen hade 5 knäppen suttit å hvardera benet. I Havorgrafven[1] hittades 10 hela knäppen, hvilkas hakar äro af två former, båda slagen olika knäppena från Vallstena (*fig. 8*). Vallstenagrafven (gr. 17) tidsbestämmes genom en däri funnen sölja (ibid. fig. 24) till 300-talet. Den tillhör en liten grafgrupp (gr. 16—17), som på grund af lerkärl som ibid. fig. 21, fibula

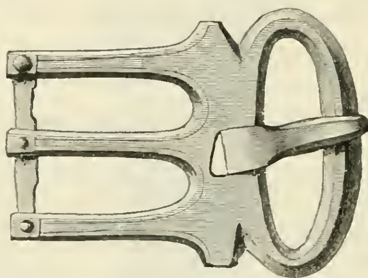

Fig. 9. Sölja af brons. Havor, graf 158. 1/1.

som ibid fig. 31 och remändebeslag som ibid. fig. 18 måste tillräknas århundradets början.

Af järnsaker funnos en knif och en sköldbuckla (*g*), hvilken senare måhända omstjälpts vid grafvens förnyade användning. Typerna äro ej tillräckligt känsliga att lämna ytterligare kronologiska upplysningar. Kammen, lerkärlets form, söljan och sköldbucklan bestämma tiden för begraf-

---

[1] Af damaskerna har en (*h*) varit knäppt kring vänstra underarmen, en kring vänstra underbenet. Då jämt 10 par knäppen äro funna i grafven, motsvarande ett par damasker, är det icke troligt, att äfven höger ben och arm varit damaskklädda vid begrafningen. I en annan Havorgraf (gr. 126) hade liket varit iklädt tvåknäppiga armdamasker.

ningen till 300-talet, lerkärlets ornamentering, fingerringen och knäppena fixera tidpunkten ytterligare till århundradets början.

Det andra skelettet påträffades i orubbadt skick, endast högra armens nedre del synes, af teckningen att döma, hafva kommit i olag. Äfven de detta skelett åtföljande

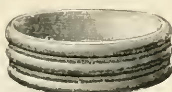

Fig. 10. Fingerring af brons. Havor, graf 136. 1/1.

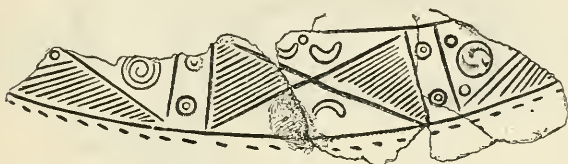

Fig. 11. Ornament å lerkärl. Havor, graf 136. 1/2.

Fig. 12. Fibula af brons. Havor, graf 136. 1/1.

fornsakerna tillåta en tämligen noggrann tidsbestämning. Öfverst å högra axeln märkes en simpel järnsölja med halfrund ram, ofvanför bäckenet på ryggradens vänstra sida en annan remsölja, af brons, med oval ram och tregrenigt bakstycke (*fig. 9*). Under de rundade ändarne af grenarne går en tunn tvärsla af brons, hvilken haft sin motsvarighet i en annan dylik vid främre ändan af bak-

stycket. Dessa båda bronsremsor ha fasthållits vid söljans hufvudstycke genom fem nitar med silfverhufvuden. En i viss mån liknande sölja är funnen i en annan graf vid Havor (gr. 136), tidsbestämd genom mycket karaktäristiska fornsaker (*fig. 10, 11, 12, 13, 14, 15*). Särskildt en i denna senare graf påträffad fibula (*fig. 15*) lämnar en god

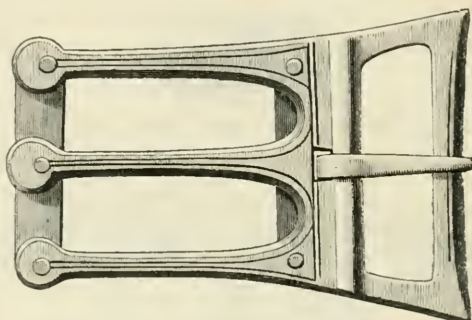

Fig 13. Sölja af brons. Havor, graf 136. 1/1.

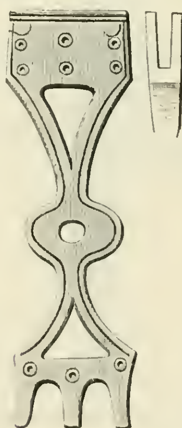

Fig. 14. Remändbeslag af brons. Havor, graf 136. 1/1.

kronologisk hållpunkt. Den öfverensstämmer till konstruktion, habitus och detaljer mycket nära med en fibula från Vallstenagrafven nr 19 (*fig. 16*), och motsvarighet till dekorationen å bågytan finnes, fastän i mycket enklare form, bl. a. å guldfibulan från Sanderumgård (*SFT* IX, sid. 233). Då båda dessa fibulor måste tillräknas tiden om-

kring år 300 (Montelius l. c.), bör således den här ifrågavarande, som icke kan vara mycket yngre, tillhöra förra hälften af detta århundrade. Den treryggade bronsringen (*fig. 10*) tillhörande en grupp, som omedelbart efterträder de nyss omtalade tvåryggade ringarne, är tydligen äfven att räkna till just denna tid. Denna treryggade typ förefaller ha varit särdeles kortvarig, hvilket ökar exemplarets kronologiska värde. Lerkärlet är af 300-

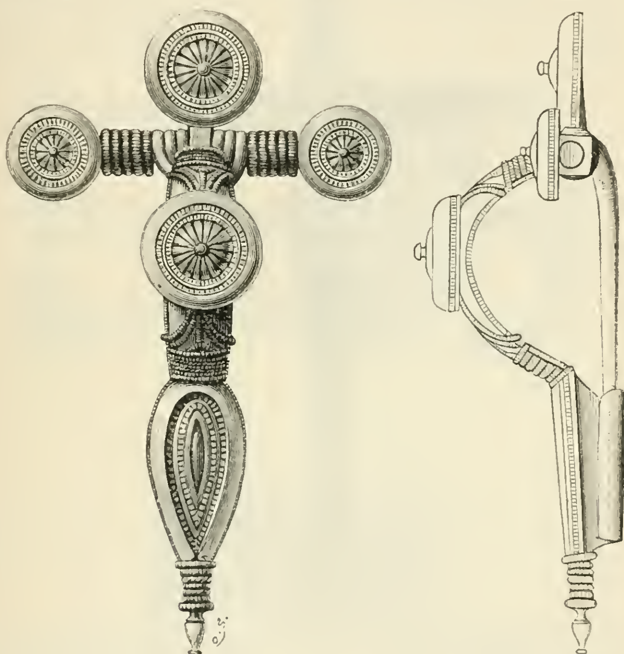

Fig. 15. Fibula af förgylldt silfver med infattadt glas. Havor, graf 136. $^1/_1$.

talstyp. Det triskele-liknande ornament å detta, som här återgifves (*fig. 11*) synes under 300-talet uppträda på Gotland, där det fortvarar till in i Vendeltiden. (Jfr *ATS*, 15: 3 sid. 55, 134 f.)

Till den enkla fibulan i Havorgrafven 136 (*fig. 12*) hafva vi en släkting, ehuru ytterligare förenklad, från dubbelgrafven i Kälder (Almgren l. c.). Remsöljan och remändebeslaget (*fig. 13—14*) tillhöra en under denna tid

vanlig form af genombrutna bronsbeslag. Sammanställa vi den i dubbelgrafven i Havor funna söljan med den från Havorgrafven 136 och den från Litslena (*fig. 9, 13* och *17*), hvilken senare tillhör 300-talets senare del, finna vi en jämn serie, en genom hvarje exemplar fortgående stegring af elegans och formsäkerhet. Havorgr. 136 bör med ledning af här uppräknade fornsaker sättas till tiden omkring

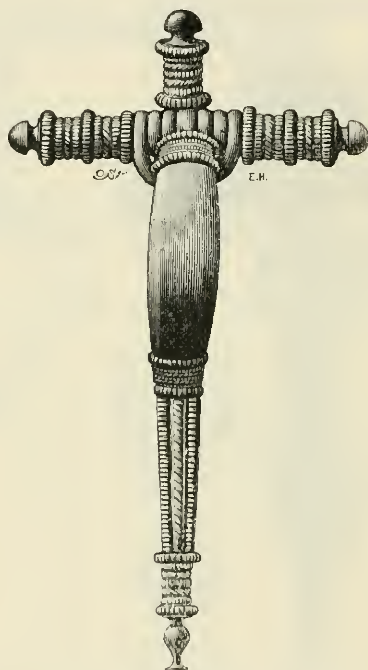

Fig. 16. Fibula af förgylldt silfver. Vällstenarum, graf 19. 1/1.

eller närmast före 300-talets midt, de det senare liket i Havorgr. 158 medföljande fornsakerna ännu något äldre.

I denna sistnämnda graf funnos dessutom ett tveeggadt svärd jämte bronsbeslag, som tillhört svärdsslidan (*fig. 18*), en kam af 300-talstyp och en sköldbuckla, liknande den från Kälder m. m.

Dubbelgrafven från Havor har, i följd af hvad här nämnts, att berätta oss följande: någon gång under 300-

talets första år har en man stupat eller dött sotdöden. Man har då i bygdens stora graffält gräft en graf och kringsatt den med kalkhällar. Grafven afsågs dock icke för den döde ensam, utan gjordes bred för två. Liket var som vanligt iklädt sina kläder samt bälte och skor med höga kängskaft eller damasker och erhöll såsom vapen knif och sköld. Det nedsänktes ett stycke på sidan af grafvens midtlinje. På hvad sätt det öfverhöljdes, om med någon hud, trä eller med ett jordlager veta vi ej. Så förflöt ett eller annat årtionde, och en annan man

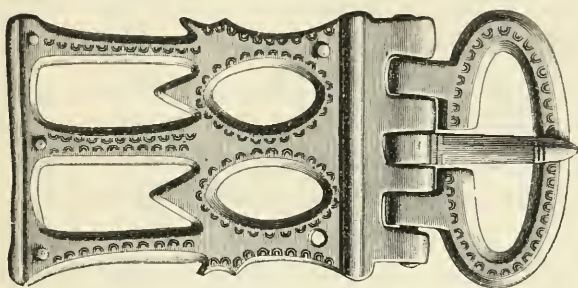

Fig. 17. Sölja af brons. Litslena, Uppland. 1/1.

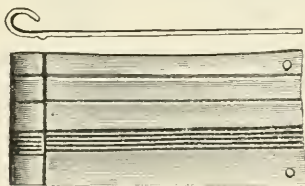

Fig. 18. Beslag till svärdsskida, brons. Havor, graf 158. 1/1.

vardt död och skulle begrafvas i samma graf och inom samma grafhällar. Han nedsänktes då äfven han iklädd sina kläder med gördel, axelgehäng och svärd på den lediga sidan i den färdiggjorda grafven, på den för dem bägge beredda grafbädden. Men då hans lik nedlades och hans sköld lades öfver högra sidan, skubbade man undan de närmaste kvarlefvorna af det förut begrafda liket, som redan upplösts.

Af vikt är naturligtvis att konstatera tidsskillnaden mellan de båda begrafningarna. Minimum representeras naturligtvis af tiden för det första likets fömultningsprocess. Dock är att märka, att förmultningen går mycket hastigt i öns kalkhaltiga jord, samt att det läder eller skinn, som beklädt underbenen, ej alldeles förmultnat, enär då några af knäppena knappast skulle följt med upp till sidan af ryggraden. Särdeles stor bör således tidsskillnaden icke ha varit. Detsamma visas ju äfven af fornsakerna. Noggrannare kronologiska bestämmelser kunna vi ej göra. Vi hafva härutinnan redan nått den yttersta gräns, som arkeologien för närvarande tillåter.

Det kan äfven ha sitt intresse att konstatera, att de båda döde här som i Kältergrafven böra ha njutit likartade lefnadsvillkor. I Kattarpsgrafven voro som nämndt inga fornsaker medgifna någon af de tillsammans begrafna männen.

Dubbelgrafvar äro icke alldeles ovanliga under förhistorisk tid. Vi känna sådana i utlandet från paleolitisk tid (t. ex. la grotte des enfants vid Mentone) liksom från neolitisk. Från järnåldern finnes ett exempel från Rondsen i Westpreussen, såvida ej tvänne brandgrafvar här skurit hvarandra (Anger, *das Gräberfeld zu Rondsen,* fig. 6), och från Nordens senare förhistoriska tid känna vi dubbelgrafvar både genom litteraturen och genom de faktiska fynden (jfr Almgren i *Nordiska Studier tillägnade Adolf Noreen,* sid. 323, Saxo ed. Holder sid. 27). I något enstaka fall är det barn, som blifvit begrafda tillsammans, annars alltid man och kvinna. En art dubbelgrafvar som äro bekanta bl. a. från Björkö (Stolpe i *Månadsbladet* 1878 sid. 671), i hvilka man och kvinna blifvit jordade bredvid, således möjligen äfven efter hvarandra, äga en art pendanter redan under tidig bronsålder, i det inuti en och samma halländska grafhög funnos en mans- och en kvinnograf symmetriskt ordnade. I en bornholmsk

graf från 600-talet Lousgård nr 24 låg underst skelettet af en man, däröfver befunno sig i en kruka brända människoben jämte kvinnoprydnader, allt under samma stensättning (Vedel, *Efterskrift,* sid. 146).

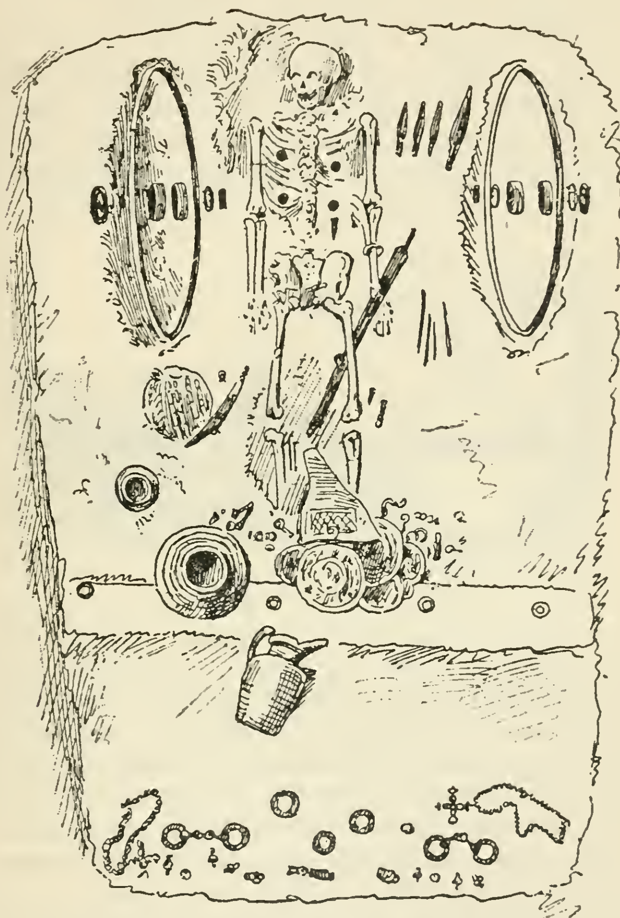

Fig. 19. Graf funnen vid Gorge-Meillet, Frankrike. Undre delen sedd ofvanifrån.

I här nämnda fall ha de begrafne varit jämbördiga. Det finnes från Skandinavien liksom från snart sagdt hela jorden äfven exempel på, huru husbonde erhållit ett tjä-

nande följe bestående af en eller flere personer med sig till den andra världen.[1] Det är i grunden samma tanke, som

[1] Naturligtvis är det icke alltid lätt att skilja hustruns graf från en tjänande kvinnas. Angående här omtalade sed, se bl. a. Tylor, *Primitive culture,* 3:dje uppl., vol. I. sid. 458 f. Hildebrand, *Folkens tro om sina döda,* sid. 54 f. Montelius, *La civilisation en Italie depuis l'introduction des métaux,* I. Texte, sid. 291. Fr. Byron Jevons, *An introduction to the History of religion* 1896, sid. 200. A. Bobrinsky i *Revue archéologique* 1904, sid. 11. (Jfr *Centralblatt für Anthropologie,* 1903 sid. 130). Fustel de Coulanges, *La cité antique,* 1890, sid. 9, Montelius i *SFT,* VI, sid. 153. Vedel, *Efterskrift till Bornholms Oldtidsminder og Oldsager,* sid. 57. Heyerli, *Urgeschichte der Schweiz,*

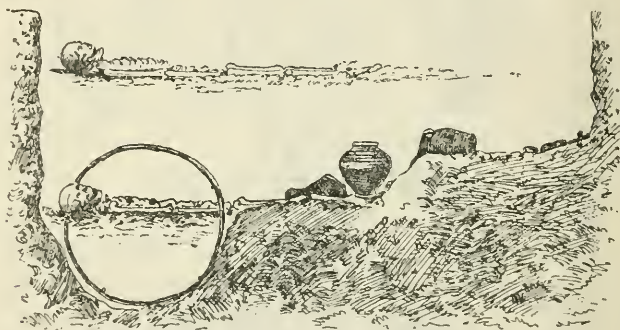

Fig. 20. Grafven fig. 19, tvärsnitt.

sid. 148. Stjerna i *ATS,* 18: 1, sid. 129. Almgren i *Nordiska Studier* etc., sid. 323 f. Morel i *Mémoires de la Société de la Marne* 1874—1875, sid. 77 (jfr *Revue des Sociétés Savantes,* 6:e série. T. III, p. 320 och S. Reinach, *Guide illustré du Musée National de Saint-Germain,* 1899, sid. 36 f.). Naef i *L'Antropologie* 1901, sid. 274. Sophus Müller i *Nordiske Fortidsminder,* sid. 145 (fig. 22). Bosteaux-Paris i *Compte-rendu de l'Association francaise pour l'avancement des Sciences.* Paris 1900 II, sid. 746, *L'Antropologie* 1903, sid. 167. Jfr Iliaden XXIII, Herodotus IV, 71, Procopius, *De bello Gothico* II, 13.

Fig. 19 och 20 gifva oss en utmärkt bild af en graf (från äldsta Tènetid), Gorge-Meillet vid Sommetourbe i departementet Marne i Frankrike, hvarest en tjänare blifvit begrafd tillsammans med sin herre. Å *fig. 19* och underst å *fig. 20* se vi höfdingen i resterna af sin stridsvagn, väl rustad med vapen, föda och prydnader, öfverst å *fig. 20* hans kusk, hvilken endast tyckes hafva medgifvits ett svärd. Jfr härmed utstyrseln i våra dubbelgrafvar från 300-talet.

En graf, som bör omtalas i detta sammanhang, är Lousgård

ligger bakom dessa likartade företeelser. Det var icke godt för mannen eller höfdingen att vara allena i det senare lifvet lika litet som i detta. Därför skulle den eller de, som stått i ständig intim förbindelse med honom, vara honom följaktiga efter döden. Ur denna synpunkt bör äfven den sed ses, hvarom de här omtalade dubbelgrafvarna lämna oss upplysning. De båda männens lif voro kedjade vid hvarandra liksom t. ex. hustruns till mannens. Det är här sålunda fråga om ett specialfall af samma allmänna åskådning, analogt med de tvänne nu uppräknade. Grafsakerna visa emellertid, att det här icke gäller man och hustru, ej heller herre och tjänare. Det senare är så mycket orimligare, som, om det i Havorgrafven skulle kunna göras någon skillnad på rikligheten af det de båda graflagda karlarne medgifna grafgodset, det är den senast begrafne, som blifvit bäst utrustad. Dessa ursprungliga dubbelgrafvar fordra således en annan förklaring.

Den enda förklaring, man a priori torde vara benä-

n:o 47 å Bornholm. Grafven innehöll det präktigaste grafinventariet från senare järnåldern å ön och låg på graffältets högst belägna punkt. Längst ned i grafven befann sig en stensamling, på hvilket var utbredt ett lager af svart jord, 8 till 12 danska tum tjockt. På detta lager, hvilket väl hufvudsakligen bestått af deformerade klädespersedlar, hvilade ett skelett med praktfulla fornsaker, utmärkande för kvinna. Något ofvanom detta skelett låg innanför en stensättning ett nytt människoskelett, som af metallföremål blott fått med sig en järnknif. I samma höjd som detta senare skelett låg skelettet af en häst. Det hela var täckt af ett svagt hvälfdt stenröse, ej mindre än 15 danska alnar bredt. Det är tydligt, att detta röse tillkommit för att hedra den högmögna kvinnan i grafven, ej det öfre skelettet, hvars tillvaro här ej kan vara att hänföra till någon sekundärbegrafning. I denna graf äga vi sålunda ett nordiskt exempel på, att en mäktig kvinna fått med sig i grafven en tjänare jämte en häst. I en bredvid liggande graf gr. 48 låg lägst en man innanför en stenram, ofvanför denna fanns en annan stenram med ett mänskligt skelett och vid sidan af detta i samma höjd ett hästskelett, således en analog anordning. (Vedel, *Efterskr.*, sid. 148).

gen att godtaga, är densamma, som gifves af Beovulf. Tvänne stupade köttsliga bröder utsträckas på samma bål vid sidan af hvarandra. Hade icke 400-talets sed påbjudit bränning, skulle sålunda med all säkerhet dikten hafva målat en begrafning af det slag, vi känna från 300-talets dubbelgrafvar. Öfvergången till likbränning har icke ändrat seden att reda tvänne bröder gemensam graf. Så fullkomligt noggrann är icke öfverensstämmelsen mellan diktens utsago och hittills bekanta fynd, att någon manlig dubbelgraf erbjuder oss taflan af tvänne bröder, af hvilka den ene haft armen lagd om den andres axel.[1] Den i Havorgrafven först nedsänkte erhöll emellertid det läge, att hans vänstra arm, i den händelse hans kamrat å dödslägret nedsänkts tidigare, skulle hvilat under dennes rygg och delvis omfattat den.

Hvilka händelser, som föregått de öfriga dubbelbegrafningarna, om båda de begrafne fallit i en föregående fäktning, eller om den enes död dragit den andres med sig liksom så ofta änkans död varit ett korollarium af mannens, kunna vi naturligtvis icke med visshet uttala oss om. I Beovulf ha bröderna fallit i samma drabbning. Vid Havor, där den ene begrafts senare än den andre, kan så icke ha varit förhållandet. Sannolikt ha således dubbla mansgrafvar under den egentliga folkvandringstiden i Norden och dessförinnan begagnats i båda fallen. Innan vi dock fullt acceptera ofvan framställda förklaring af nordiska dubbelgrafvar, böra vi emellertid se till, huruvida någon antydning bavarats, som ger oss rättighet att sluta, att bröders lif varit bundna till hvarandra liksom makars. Af dylika åldriga familje-

[1] I en graf från vikingatiden å Bornholm, Kobbeå gr. 31, lågo tvänne män, af hvilka den ene haft armen under den andres hals. Detta fynd, alltför sent att här tagas i betraktande, är ännu enastående.

sedvänjor kunna vi väl ej vänta oss någon uppteckning. Däremot erhålla vi goda upplysningar af de stadgar, som röra väl icke det köttsliga brödralaget men dess artificiella parallell, fostbrödralaget.

Valtyr Guðmundsson har i en festskrift till P. Melsted, *Þrjár Ritgjörðir* etc., Kphmn 1892, sid. 29 f. ägnat det nordiska fostbrödralaget en öfversiktlig studie. Angående fostbröders skyldigheter heter det bl. a.

1. I allra äldsta tider var det den efterlefvande fostbroderns plikt gentemot den döde antingen att *låta högsätta sig lefvande* jämte honom eller åtminstone icke öfverlefva hans frånfälle utan, om så behöfdes, *själf taga sig afdaga.* Som exempel på det förra fallet kan man nämna Saxos saga om de två norska konungasönerna, Asmund, son till konung Alf i Hedemarken och Asvid, son till konung Björn i Viken. Som exempel på det senare kan man nämna sagan om Eyvind Sörkve, som icke blott tog sig själf af daga, då han erfor Ingemund den gamles död, utan också uppmanade sin vän Gaut att göra detsamma, en uppmaning, som han också efterkom (Vatnsd. 39, Landn. 186). Ett annat exempel härpå är Saxos berättelse om Hadding danakonung, som hängde sig i allt folkets åsyn, när han sporde Hunding sveakonungs död.

2. Senare inträder en förändring i denna skyldighet och närmaste steget är det, att den af fostbröderna, som lefde längst, skulle *låta kasta upp hög* efter den andre och däri inlägga så mycket gods, som syntes vara öfverensstämmande med deras ställning. Sedan skulle den öfverlefvande *sitta i högen hos den döde i tre dygn och därpå bege sig därifrån, om han så ville.* (Fornaldars. III, 375—376). Som exempel på att en man har på detta sätt endast till synes låtit högsätta sig med sin fostbroders lik kan man anföra berättelser i Egils och Asmunds saga (Fornaldars. III, 378—379) om Arans död och Asmunds högsättning med honom. Där berättas, att Asmund setat tre dygn i högen, men efter denna tids förlopp lämnat den, medtagande det gods, som lagts in i högen. Dock berättar sagan, att detta icke försiggått alldeles ostördt, i det att Aran gick igen och Asmund hade flera hårda nappatag med honom, innan han slapp ut ur högen. Aran ville hvarken släppa sitt gods eller sin fostbroder, då han ansåg sig ha rätt att behålla båda delarna.

3. Båda de stadier af förpliktelser, som nu omtalats, höra till den gråa forntiden, dit ingen historisk visshet når, men under självfa

sagatiden ha andra bestämmelser trädt i deras ställe. Nästan öfverallt i sagorna framhålles det, att fostbröderna ha förbundit sig till »*att den, som öfverlefde den andre, skulle hämnas hans död, om den vållades af vapen*» (Fornmannas. III, 213, Flateyarb. I, 525); »*om endera dräptes med vapen*» (Fornaldars. II, 445); »*om de förlorade sitt lif genom vapen eller mäns förvållande*» (Bjarn Hitd. 58); »*uter ferro perisset alterum alterius ultorem fore*» (Saxo). Vidare var det den efterlefvandes skyldighet, *att ombesörja den dödes likfärd på hedersammaste sätt och uppkasta hög öfver honom.* (Gissle Surss. 23, 107).

4. Sedan kristendomen antagits, syntes det dock strida mot den nya religionens lära att obetingadt lofva att hämnas hvarandras död, så att den ene dräpte den andres baneman, då ju detta vore detsamma som att förbinda sig till att utföra en syndig gärning. Så blef denna förpliktelse ändrad därhän, att man lofvade att antingen hämnas eller »*föra talan efter den döde, vare sig så, att man själf bestämde villkoren för förlikning eller anhängiggjorde mål och kräfde böter, äfven om godtgörelsen icke bestod i banemannens dödande*», ty ett sådant tillvägagångssätt anstod bättre kristna människor. (Bjarn. Hitd. 58.)»

Fostbroder skulle sålunda döda sig själf vid fostbroders död och låta lägga sig i graf med honom.[1] Seden härflyter tydligen ur den allmänna åskådningen af det goda i att äga följeskap efter döden.

---

[1] Någon undersökning med hänsyn till lefnadsåldern af Havorskeletten har ej kunnat företagas, då de ännu kvarligga i sin graf. Skeletten från Kabbarp och Kälder ha däremot undersökts af professor Edw. Clason, hvilken välvilligt ställt nedanstående meddelande till mitt förfogande.

»De båda skeletten från Kabbarp äro ungefär af samma ålder, ej mycket öfver 40 år. Båda äro mycket långa, ehuru det ena något men obetydligt längre än det andra, som däremot är ej obetydligt gröfre. Enligt Mannouvriers tabell skulle det längre med en femurlängd af 50,5 cm. motsvara en kroppslängd af 179,0 cm. Då medellängden af svensk värnpliktig uppgifves vara 169,5 och af svenskar i allmänhet blott 160,8, är således denna längd mycket betydlig. Längden af öfriga ben motsvarar ungefär den af femur. Det kortare skelettets femurlängd 50,2 cm., således en obetydlig skillnad.

Kälderskeletten tilläto ej någon mätning. De skilde sig ej obetydligt i längd. Lefnadsåldern för båda de begrafne har varit öfver 25 och under 40 år. Närmare åldersbestämning var ej möjlig.»

Då innebörden af dylika åldriga seder utplånas, bruka sedens yttre tecken skönjas i typologiska degenerationsstadier. Guðmundsson har i ofvan citerade rader vidrört tvänne sådana serier rörande fostbröders skyldighet att följa hvarandra i grafven, och att hämnas hvarandra. Den förra seriens moment synas närmast hafva haft följande ordning: 1) Fostbroder tager lifvet af sig och liket insättes i fostbroders graf; 2) fostbroder låter lefvande införa sig i fostbroders graf, men bryter sig ut; 3) fostbroder låter på en bestämd kort tidsfrist införa sig i fostbroders graf.

Liknande mellanstadier äro bekanta rörande den efterlefvande makans öde.

När Brahmanerna förbjödo änkans brännande, förelade de dock, att hon skulle sätta sig på bålet vid mannens lik, men därefter sades till henne: statt upp kvinna, kom till lifvets värld, du hvilar där, när en, hvars lif är borta, kom till oss. Du har uppfyllt din plikt mot mannen, som en gång fattade din hand och gjorde dig till en moder» — och hon leddes ned af en nära frände eller en trogen tjänare. Det är ett symboliskt offrande af hustrun, lika väl som lifhästen, hvilken leddes i vår senast aflidne konungs liktåg var en genom många kristna århundraden bevarad symbol af de forna hästoffren vid grafven. Qvakeoltherna eller Qvokiltherna i nordvästra Amerika fordra, att hustrun skall luta sitt hufvud mot mannens lik, medan bålet antändes, men när lågorna taga öfverhanden, ryckes hon dän och hon måste sedan i tre års tid föra med sig mannens aska.[1] Osseterna i Kaukasus nöja sig med att leda änkan och lifhästen tre gånger till bålet, och därefter må ingen äkta änkan eller bestiga hästen: de få visserligen lefva, men de tillhöra den döde. (Hildebrand: *Folkens tro om sina döda,* sid. 59 f.) Grandidier berättar, hurusom kvarlefvorna efter en Hovakvinna, som under lifvet varit gift efter hvartannat med olika män, gjorde månadslånga visiter i de olika f. d. männens grafvar. Hennes ben, som någon tid hvilat hos hennes näst siste man, blefvo för alltid förvisade därifrån, sedan den kvinna, som efterträdt henne i mannens hjärta, dött och således behöfde en grafplats (Cartailhac, *La France préhistorique,* sid. 157 jfr hos los Awemba *Journal Anthr. Inst. London,* XXVI, sid. 157.)

---

[1] Nästan ordagrant detsamma berättas om Takhaliindianerna.

I senast nämnda fall har kvinnan fått dö sin naturliga död och sedan förenats med mannen. Ett liknande förhållande kan hafva ägt rum vid anordnandet af de omtalade Björkögrafvarna och af Eldsbergagrafhögen (Montelius, *Kulturgesch. Schwedens in vorchr. Zeit*, sid. 131).

Detsamma skulle kunna gälla äfven dubbelgrafven vid Havor, men dess tidiga kronologiska ställning inom denna kulturperiod gör förklaringen, som ju förutsätter en försvagning i uppfattningen af fostbroderskapets skyldigheter, knappast sannolik.

Relikter af bruket att låta tjänare medfölja höfdingen torde vara mera sällsynta. En sådan gifves emellertid från Sverige. Olof Tryggvesson berättar enligt Flatöboken (I, 403), att svearne, då de höglade »konung Frö» genom luckor i högen hält ned guld-, silfver- och kopparpenningar samt till Frös förnöjelse låtit göra två trämän, som de fört in i högen. Sedan skulle de fört bort och dyrkat dessa samt i kultsyfte behållit den ena och skickat den andre till Trondhjem. Historien är tydligen i denna form osann. Att föra ut ur högen de trämän, som Frö skulle haft nöje af, vore ju att beröfva honom hans lekkamrater, och dessutom hade dessa varit mycket olämpliga kultföremål. Man har haft träbeläten af Frö, som dyrkats, och känt till begrafningen af träfigurer, hvarigenom denna historia, antagligen i omvändelsesyfte hopkonstruerats. Men själfva omständigheten, att tvänne män af trä insatts som sällskap åt den döde, är intressant, då vi härigenom lära känna en relikt af seden att låta tjänare af kött och blod högläggas med deras herre. Berättelsen nämner uttryckligen, att träbilderna fabricerades, emedan ingen människa frivilligt tordes göra sällskap i högen. Från Egypten liksom äfven från Mexico, Kina och Japan äro likartade förhållanden kända. Så fann man år 1903 i den kring Cheopspyramiden belägna grafplatsen bland annat en stor grafkammare för prästen Zaschas, hvari

man nedsatt flera stenbilder af den dödes tjänare sysselsatta med att laga hans måltid[1].

Guðmundsson ger en öfversikt äfven af en annan degenerationsserie, blodshämndens. Det finnes ingenting, som hindrar oss att i Havorgrafven se tvänne bröder, af hvilka den ene öfverlefvat den andre för att hämnas denne och sedan följt denne i samma graf. Men någon visshet står naturligtvis här icke att ernå.

Denna undersökning lämnar oss goda hållpunkter angående tiden, då de åskådningar, på hvilka fostbroderskapet grundats, varit gällande. Redan under Tènetid ha bland gallerna fostbröder följt hvarandra i döden (Cæsar, *De bello gall.*, III, 22). Hos oss äro de här nämnda grafvarna de tidigaste minnena. Detta stämmer äfven med formen af de namn, som de äldsta mer eller mindre legendariska fostbröderna äga, Asmund och Asvid, Hedin och Högne, Hadding och Hunding. Dessa äro nämligen brödranamn från den tid, då släktmedlemmarnes namn sinsemellan allitererade. Ursprungligen har fostbroderskapet bildats efter brödraskapet (Guðmundsson l. c., Pappenheim, *Die altdänischen Schutzgilden, Ein altnorwegisches Schutzgildestatut*) och fostbröderna ha öfvertagit brödernas skyldigheter, såsom ex. blodshämnden. De ofvannämnda namnen försätta oss sålunda till en tid, då den ene fostbrodern bildat sitt namn efter den andres. Asmunds fader hette Alf, Högnes dotter Hild, hvilket visar, att i den ätt, hvilken den ene af fostbröderna tillhörde, namnen allitererat med respektive vokal (A) och H. Asvid och Hedin ha då bildat sina namn, såsom om de varit verkliga bröder till Asmund och Högne.

Men denna allitererande namngifning är lyckligtvis till tiden bestämd. De äldsta burgundiska härförarne, som drogo ut mot romarne, således på 200- eller 300-talet,

[1] Jfr Rawlinson, *History of Herodotus*, III, sid. 49, A. Evans i *Cretan Pictographs*, sid. 130 f. *Bulletin Soc. Anthr.* Bruxelles, XVII, sid. 406.

hafva sina namn bildade efter denna princip, och den förefinnes ännu i den protohistoriska Beovulfstiden, 400-talet, i de regerande konungahusen i Skandinavien. Den tillhör således just samma skede som de grafvar från Gotland och Skåne, hvilka vi här afhandlat. Af de nyssnämnda fostbröderna går Hadding i döden för Hunding, Asmund insättes i Asvids graf. Koincidensen mellan grafvarna och namnskicket visar oss, när dessa seder voro verklighet.

På seden att låta bröder och fostbröder hvila på syskonbädd i döden har Beovulf gifvit oss ett litterärt, sydskandinaviska grafvar arkeologiska exempel.

Äfven Beovulf, konungen öfver geaterna, brännes och hans bålfärd och graf omtalas på olika ställen. Omedelbart före sin död ger han själf föreskrifter om sin grafläggning. Dessa upprepas senare af Viglaf, och slutligen beskrifves utförligt hela begrafningen. Sammanställa vi de här nämnda trenne skildringarnas detaljer, hvilka dock, som vi skola se, sinsemellan ej äro absolut öfverensstämmande, erhålla vi följande allmänna bild af konungens bålfärd.

Viglaf, som efter Beovulfs död synes taga ledningen öfver geaterna, ger order om, att männen skola draga till skogs och föra ved i massor till begrafningsstället. Dit bära ock några på bår konungens lik från platsen, där han stupat. På en upphöjning, en ås eller en kulle, belägen på en udde, uppstaplas så bålet af de fällda och ditforslade träden. Liket lägges på bålets midt, med det följa i mängd rustningar och vapen. Bålet antändes och under det lågorna flamma och röken stiger mot skyn, uppstämmer en kvinna (änkedrottningen?), hvars hår till tecken af sorg blifvit hopbundet, en följd af sorgesånger, och alla de kringstående utbrista i klagan. Då bålet

brunnit ned och liket och de åtföljande ägodelarne sålunda blifvit förbrända, grepo sig geaterna an med det egentliga arbetet, de byggde på den plats, där bålet stått, ett väldigt röse och omgåfvo detta med ett jordtäcke samt sänkte ytterligare ned i högen en mängd dyrbarheter. Slutligen redo tolf ädlingar under klagan och pris af den döde rundt omkring högen.

Äger nu denna skildring inre kriterier af att vara ursprunglig? Det finnes en punkt, som genast frapperar. Man medgaf den döde redan på bålet dyrbara ägodelar, och efter det grafbyggnaden var färdig, upprepade man detsamma. Detta är dock för mycket af det goda, och förhållandet fordrar en förklaring.

I intetdera fallet är det vanligt grafgods, som följer med, utrustning och förnödenheter för det kommande lifvet, utan båda de medgifna stora gåfvorna äro skatter. V. 3138 meddelar, att geaterna gjorde ett orubbligt bål, på hvilket de hängde »hjälmar och stridssköldar och glänsande brynjor», v. 3165 ff., att de lade i grafhögen »ringar och smycken», och det tillfogas, att allt kom med, som drakskatten innehållit. Denna andra, obrända skatt är således drakskatten. Men bruket att bränna en samling rustningar för att hedra en död är väl för öfrigt knappast kändt i litteraturen, och närmaste fråga blir då, hvad den första skatten, den som brännes på Beovulfs bål, i självfva verket är för något.

Någon ledning synes ej gifvas oss af den efter omtalandet af upphängningen på bålet af de dyrbara rustningarna följande upplysningen, att Beovulf själf skulle gjort förordning härom (»swa hè bèna wæs» v. 3140). Tvärtom prisar sig Beovulf, då han fällt draken, säll, att han lyckats, om ock med förlust af sitt lif, förvärfva skatten åt sitt folk (minum leódum, v. 2798). Detta skulle i så fall utesluta nedläggandet i grafhögen af atminstone den andra skatten, hvilken ju med säkerhet är

just drakskatten. Inkonsekvensen är dock mera skenbar än verklig. Trots Beovulfs här anförda ord, hvilka väl närmast skola beteckna hans ädla frikostighet, ger nämligen Viglaf i de kraftigaste uttryck en oförtydbar befallning, att alla skatteföremålen skola undantagslöst brännas (meltan) tillsammans med den, som förvärfvat dem (v. 3011 ff.). Detta kan ej röra de efteråt i grafhögen nedlagda smyckena utan endast de rustningar etc., hvilka verkligen kommo med på Beovulfs bål. Viglafs befallning refereras i sången eller af geaterna till Beovulf själf, och vi återfinna den som Beovulfs förordning på dess riktiga plats: vid bränningen af rustningarna på Beovulfs bål. Men då är äfven det brinnande vapengodset själfva drakskatten, och denna kommer sålunda tvänne gånger med i Beovulfs graf. Någon kompromiss, att man först bränt en del af skatten och sedan lagt ned det öfriga i grafhögen, är icke möjlig, ty dels tillkännagifves det uttryckligt, att hela skatten skulle brinna och intet smycke finge tagas därifrån, dels säges det med samma bestämdhet om de obrända, senare i högen nedsänkta dyrbarheterna, att de utgjorde hela skatten (eall swylce hyrsta swylce on horde — genumen hæfdon). Det är således i båda fallen fråga om hela drakskatten; ena gången brändes den å Beovulfs bål, andra gången nedlägges den obränd i hans grafhög.

Skatten angifves grundligt olika vid de nämnda bägge tillfällena. Den skatt, som brännes, består af hjälmar, brynjor och sköldar, den andra af bèg ond siglu, ringar och solsmycken (brakteater?), således en samling guldsaker. Jag har (*Fornvännen,* I, sid. 123 f.) visat, att drakskatten ursprungligen utgjorts af en mängd olika föremål, framför allt sådana till krigiskt bruk, men så småningom i sägnen förvandlats till en guldsamling, motsvarande de från denna tid vanliga guldfynden. Skildringen af Beovulfs högsättning gifver oss sålunda tvänne

skikt i sägnens utveckling, ett äldre motsvarande ungefär v. 2757 och v. 3048, (men ej så gammalt som v. 2248) samt ett yngre.

Detta förhållande förutsätter tydligen, att sångerna om Beovulfs grafläggning diktats vid tvänne olika tillfällen, att följaktligen de sista 90 verserna af Beovulf äro sammankomponerade af tvänne dikter, som båda handlat om geatkonungens hädanfärd. Att så är förhållandet, framgår för öfrigt direkt af innehållet i dessa verser. Under det att bålet med Beovulfs lik och skatter brinner, uppstämma geaterna och deras drottning högljudd klagan. Därefter göres grafven färdig. Sedan häller man om igen ned skatter och klagan börjar ånyo. Vi hafva här exempel på de i Beovulf ej ovanliga dublettsångerna, sådana som de om spådomen om götaväldets undergång, Beovulfs strid med varginnan och kampen vid korpskogen.

Den ena af de här ifrågavarande sångerna beskrifver hela likbegängelsen, och då den är afslutad och grafarbetet fullbordadt, vidtager den andra eller, måhända rättare, hvad vi äga kvar af den andra. Sammanhäftningen är mycket lös, i det guldsamlingen helt enkelt nedlägges i den fullt färdiga grafhögen, hvarefter en klagoceremoni vidtager. Liksom i den första sången skattens karaktär står närmare den äldre uppfattningen, ger äfven skildringen af dödsklagan i denna ett vida ursprungligare intryck: vid åsynen af flammorna, som förtära den älskade furstens lik, utbrista alla i sorg och klagorop. I den andra sången rida geatiska ädlingar ikring den tillslutna högen och prisa den dödes förtjänster. Det senaste tillsatta sångfragmentet är således tydligen den yngre delen. Antalet af konungens riddare, tolf, gör det ej osannolikt, att äfven det diktats på skandinavisk mark.[1]

[1] Tolftalet i senare nordisk diktning gäller ofta bröder eller fostbröder, hvilka utföra gemensamma härjningar, eller sammansvurna

Äfven i den äldre och ursprungligare versionen, för hvilken den å bålet medgifna skatten uteslutande består af vapenutrustningar, synes sammanhanget mellan det rika grafgodset och drakskatten hafva börjat, om ock obetydligt, lösas. Epitetet glänsande användes nämligen (beorhtum byrnum v. 3141) för de å bålet upphängda brynjeskjortorna, medan dylika föremål i öfverensstämmelse med verkligheten i andra allusioner om drakskatten angifvas såsom rostiga och söndergångna. Det skulle emellertid äfven kunna tänkas, att medan sången ännu var lefvande, detta epitet, som passade förträffligt i versen, af en förlåtlig tanklöshet och af gammal vana fallit en sångare på läpparne.

Att stora rikedomar, ej afsedda att vara den hädangångne till något direkt gagn i det lefvande lifvet, fått följa med på bålet är ej vanligt i den fornnordiska litteraturen. Orsaken är väl den, att plundringen af brandgrafvar måste gifvit dåliga resultat och fantasien således

---

ex. Saxo ed. Holder sid. 173, 254, 265 etc.), men förekommer äfven för att angifva antalet af konungens kämpaskara, t. ex. Rolf Krakes (i skjoldungasagan) och Hakes (i yngligasagan). Detta står väl i sammanhang med den bekanta roll, det spelar i fråga om antalet deltagare i germanska rättsförhandlingar. Af tolf och tjugufyra personer kommo enligt nordisk förebild (Bugge, *Vesterlandenes indflydelser paa nordbornes ydre kultur etc.*, sid. 73) grupperna i den kymriske konungens hoffolk att bestå.

Den i denna sång förekommande föreställningen — om skatten i grafhögen — är ju ytterst vanlig. Den framträder på andra ställen i Beovulf — enligt en version har ju drakskatten ursprungligen legat i en grafhög — exemplen öfverflöda i de isländska sagorna och hos Saxo, och den förekommer också i åtskilliga andra områden, som äga synliga grafhögar. Den antagna befintligheten af skatten i grafhögen har diktaren här sökt motivera, liksom äfven en art motivering för samma sak förekommer i Ynglingasagans berättelse om Frös högläggning. För arkeologien äger detta sångfragment intresse såsom antydande minimum af åldern för dylika skattesägner och därmed möjligen äfven för plundringen af grafhögar i Norden.

ej sporrades af historier om sådana skatter, hvilka ju genom bränningen förlorat större delen af sitt värde.

I källor, tvänne århundraden senare än »brännåldern» i Norden finnas emellertid uppgifter om dylika brända rikedomar. Saxo berättar (ed. Holder sid. 264) om konung Ring, att han under det bålelden förtärde Harald Hildetands lik gick omkring och uppmanade de förnäma att gifva elden näring genom att kasta dit vapen, guld och hvad annat kostligt de ägde för att visa en så stor och af alla så förtjänt konung heder. Denna uppmaning, som i fråga om ändamålet — att visa den aflidne heder och vördnad (ueneracio) — nästan påminner om senare tiders begrafningsskick, med deras rika blomsterskördar, är uttryck för ett senare åskådningssätt än det Snorre ungefär samtidigt omtalar såsom ett stadgande af Odin: att den dödes ägodelar skulle läggas på bålet för att han skulle njuta dem i Valhall. Båda dessa uppgifter äro arkaiserande öfverdrifter. Enligt Ibn Fadhlans etnografiska skildring af svenskarne, lades endast en tredjedel af den dödes lösa egendom på bålet, resten delades till familjearf och omkostnader för begrafningsgillet.

Omåttliga äro emellertid öfverdrifterna ingalunda. Man kan nämligen tydligt skönja en under de sista förkristna århundradenas lopp ständigt stegrad lyx i grafutstyrseln, hvilket bl. a. gäller saker, som näppeligen kunnat vara den döde till gagn i det kommande lifvet. I de äldre Vendelgrafvarna, således vid tiden omkring och närmast efter år 600, är såsom dyrbarheten af fornsakerna visa, en mäktig höfdingätt begrafven. Men liken äro här ännu nedsatta i båtar, som i fråga om storleken alldeles lämpat sig till de enskilda höfdingarnes hänfärd. Grafskicket står således i direkt kontakt med den enkla tron på den dödes färd öfver vattnet. Men längre fram, under vikingatiden, lämnas de döde höfdingarne stora fartyg med rik utrustning delvis för flera personer, hvilka ej

följa med. Jag vill särskildt erinra om det stora fyndet vid Möklebust. Här hade den döde blifvit bränd ombord å ett fartyg. Bland de talrika fornsakerna funnos bl. a. flera pilbågar och spjutskaft samt ett trettiotal sköldbucklor.

Man vore frestad att här söka en analogi med Beovulfs bål med dess många härklädnader. Men det stora antalet sköldbucklor härrörde därifrån, att skeppets reling garnerats med sköldar, så att det fick det utseende, som det ägde på härfärd. Någon parallellitet existerar sålunda ej med Beovulfsskildringen och ej heller andra sena fynd kunna uppvisa någon dylik, lika litet som de citerade uppgifterna hos Snorre och Saxo. Det är eröfringen af drakskatten som motiverar förbränningen af det myckna vapengodset å Beovulfs bål, och lika litet som vi funnit obrända skatter i grafhögar, hafva vi förhoppning att någonsin finna resterna efter något likbål sådant som det i Beovulf omtalade. Den enda slutsats, vi i detta afseende kunna draga af skildringen, är den, att under Beovulfsdiktningens tid mycket högt uppsatta personer förbränts med rikt personligt grafgods. Men denna slutsats är, som vi skola se, ej utan vikt.

Af större positivt värde äro för oss de uppgifter, som lämnas oss om själfva grafhögen, dess belägenhet, dess dimensioner och dess byggnad. »Vid hafvets bukt» (æt brimes nosan v. 2803) bjuder Beovulf sitt folk att uppkasta hans grafhög, och han bestämmer platsen noggrannare till ett näs, hvalnäset (on Hrones næsse v. 2805). Till denna i hafvet utskjutande udde bäres han också efter döden af geaternas store (v. 3136). Läget vid hafvet är icke utmärkande ensamt för Beovulfs grafhög. Äfven den då nyuppförda grafhög, i hvilken drakskatten enligt en version tidigare haft sin plats, var belägen på en udde (wæter-ýðum neáh — be næsse v. 2242 f., holmwylme — nêh v. 2411).

Orsakerna till grafhögens plats nämner Beovulf själf (v. 2806 ff.)

þæt hit sǣ-liðend syððan hātan
Biówulfes biorh, ðāðe brentingas
ofer flôda genipu feorran drīfað.

(På det de sjöfarande dädanefter skola kalla den Beovulfs grafhög, då de från fjärran föra höga fartyg öfver böljornas töcken.) Det klingar ett annat verklighetssinne ur dessa verser än ur den konstruerade, halft romantiska motiveringen i Ynglingatal, att hafvet skulle kväda den grafsatte till gamman. Beovulf står bra mycket närmare verkligheten, psykologiskt som historiskt och arkeologiskt. Såsom Beovulf förordnat, blir det också: hans grafhög blir vida synlig för dem som plöja vågorna (wǣg-liðendum wîde gesȳne v. 3158).

För att fylla detta ändamål, att tilldraga sig de sjöfarandes uppmärksamhet och dymedelst blifva bekant för främlingar och landsmän, måste högen äga mäktiga dimensioner. Beovulf själf förordnar så. Den skall varda utomordentlig, resa sig hög (beorhtne, heáh hlifian, 2805—06), och den blir också hög och bred (heáh ond brâd, v. 3158). Då Viglaf upprepar Beovulfs förordnande, uppmanar han dem att göra grafven hög, stor och härlig (heán, micelne ond mǣrne, v. 3096 f.) liksom den döde fursten var, tillägger han, »den ärorikaste kämpen bland män vida öfver jorden» (v. 3098 f.), den enda litterära notis, jag för tillfället kan påminna mig, i hvilken grafhögens storlek ställes i direkt förhållande till den graflagdes betydelse. Ej endast genom sin egen storlek dominerar grafhögen. För att göra den ytterligare imposant bygges den på en naturlig förhöjning i terrängen, en kulle eller en ås. På berget (on beorge, v. 3143) tända kämparne likbålet, på klinten (on hliðe, v. 3158) uppföra de sedan grafhögen. Härigenom lägges ju för ögat åsens höjd till

den artificiella högens, så att grafhögen än lättare tilldrager sig de förbifarandes uppmärksamhet.

Största vikten ligger emellertid vid de underrättelser, som lämnas oss om grafvens byggnad. Lyckligtvis gifver oss Beovulfstexten härom ganska detaljerade upplysningar. Då bålet brunnit ned, och naturligtvis benresterna blifvit hopsamlade, uppbygges grafhöljet på själfva bålplatsen. Så bjuder Beovulf själf (æfter bæle, v. 2803), så upprepar äfven Viglaf hans befallning (in bæl-stede, v. 3097), och förordnandet fullgöres riktigt. Det heter nämligen att grafhöljet konstruerades kring eller vid brändernas lämningar (bronda be lâfe, v. 3161). Detta grafhölje består innerst af ett röse. Ett dylikt måste nämligen det här använda ordet hlǣw åsyfta v. 3158. I *Drakskatten i Beovulf* har jag (sid. 122) påpekat, att ordet vid ett tillfälle ej kan gälla den fullt färdiga grafhögen utan endast den inre kärnan. Detta ger äfven en förklaring af ett annat ställe i dikten. Det heter, att man för att söka drakskatten gick till en »hlǣw under hrûsan» (v. 2411), hvilket öfversättes med »den hvälfda grafven» eller »en håla under jorden». Man känner emellertid knappast någonstädes ifrån skattehistorier, som röra grafvar under flat mark, men väl i mängd sådana rörande grafhögar; och af öfriga detaljer i beskrifningen framgår, att äfven här är fråga om en dylik. I grafhögar, som omnämnas i Beovulf, finnas således tvänne beståndsdelar, den inre »hlǣw» och den yttre »hrûse». Detta senare betecknar enligt sin betydelse jordskorpan, marken, således det yttre omhöljet af grafhögen, jordhögen, på hvilken man senare går. Hlǣw åter måste beteckna grafkammaren och dess omhölje. Beovulf bjuder (v. 2802) att geaterna måtte efter bålbranden göra en hlǣw, hvilket tydligen åsyftar mera än en enkel grafkammare. I den senare tillhäftade slutsången säges det att geaternas store rida omkring den hlǣw (ymbe hlǣw, v. 3170), i hvilken den stora guld-

skatten nedlagts. Hlǽw betecknar således grafven + ett omhölje, hvilket måste vara af annan natur än det yttre jordomhöljet, och hvilket, såsom synes af senast anförda exempel, själf kan tjänstgöra som grafhög. Denna betydelse af en art hög stämmer äfven med ordets grundbetydelse. Ett dylikt inre omhölje kan endast vara grafhögens kärna, röset. Det anförda uttrycket »hlǽw under hrúsan» betecknar således röset under jordhöljet, hänför sig till en graf, konstruerad af en stenkärna med påfördt jordlager. Lika tydligt framträder betydelsen af röse i de verser som röra uppförandet af drakdödarens egen grafhög. Sedan bålbranden omtalats, heter det (v. 3156):

Geworhton ðá | Wedra leóde
hlǽw on hliðe | sé wæs heáh ond brád,
wǽg-liðendum | wíde gesýne
ond betimbredon | on týn dagum
beadu-rófes bécn | bronda be láfe,
wealle beworhton, | swá hyt weorðlícost
fore-snotre men | findan mihton.

(Då gjorde vindgöternas folk röset (hlǽw) på klinten, det var högt och bredt, vida synligt för sjöfarande, och de konstruerade på 10 dagar den kampfrejdades vård på bränderuas lämningar, omgåfvo den med en jordkulle, som högvise män kunde finna värdigast). Det kan här icke vara tal om någon träkammare, eller öfverhufvud om något annat än ett mäktigt stenröse. Det uppföres på bålplatsen, det tager 10 dagar i anspråk att bygga, det är högt och bredt och vida synligt och det är slutligen den brändes egentliga vård. Då det blifvit byggdt, omgifves det med jord, och därmed är grafhögen färdig. Beovulfs graf är en kungagraf, och äfven den nyss omnämnda grafhögen, i hvilken den stora skatten låg och som var af samma konstruktion »hlǽw under hrúsan» måste hafva varit mäkta förnäm. De grafvar, hvilka i

Beovulf omtalas hafva haft denna byggnad, äro sålunda grafvar af allra första ordningen.

Obetydliga äro uppgifterna om grafbyggnaderna för andra än härskaren. Det omnämnes endast helt summariskt, att äfven för jarlar byggdes »hlǣw» (v. 1121), men då intet säges om deras läge, dimensioner eller konstruktion, är upplysningen af ringa värde.

Äfven i öfrigt äro uppgifterna om grafskicket icke rikhaltiga, men dock af intresse. Då Beovulf fruktar att falla i striden mot de danska odjuren, i hvilket fall han skulle blifvit uppäten, ger han inför konung Hrodgar en kort förordning om sin kvarlåtenskap. Om Beovulfs kropp behöfde konungen ej taga vård, d. v. s. ej begrafva, men hans präktiga rustning borde Hrodgar sända till geaternas herre. Huruvida härmed åsyftas anordnandet i geaternas land af kenotafgraf efter den döde, således med rustningen nedlagd i en graf, där den döde själf saknades, kan icke afgöras med ledning af den föreliggande texten.[1]

I hvad mån stämma nu Beovulfs uppgifter med arkeologiens? För att besvara denna fråga på ett någorlunda tillfredsställande sätt är det oundgängligen nödvändigt, att vi skaffa oss en summarisk öfversikt öfver hela det skandinaviska materialet för denna tid, för såvidt det rör begrafningsskicket. Enstaka öfverensstämmelser kunna, om de ej ses i sitt sammanhang, leda oss på betänkliga villovägar. Ger oss åter vår kännedom om fyndförhållandena gemensamt grafskick för större eller mindre områden, erhålla vi en mycket fast grundval för bestäm-

[1] Angående kenotafgrafvar från järnåldern, se Nordin i *SFT*, VII sid. 49; Gustafson i *ATS*, 9: 6 sid. 71, Stjerna i *ATS*, 18: 1 sid. 123 f.; Almgren i *Meddelanden från Östergötlands Fornminnesförening*, 1905, sid. 25 och H. Hansson i *ATS*, 18: 2 sid. 7. Den af Hansson undersökta kenotafgrafven från Kylfver, Gotland, tillhör 300-talet eller 400-talet. I kenotafgrafvar på Bornholm fanns fullständig vapenutrustning.

mandet af lokala förhållanden i Beovulfsdiktningen och sålunda hjälp att bestämma de i diktningen uppträdande skandinaviska stammarnas områden.

Vårt material företer tyvärr ännu mycket stora luckor, då det femte århundradet är lika fattigt på kända grafvar som det är rikt på dyrbara fornsaker. För somliga af de viktigaste områdena äga vi dock tillräckligt med väl upplysta graffynd för att bilda oss en idé om det rådande grafskicket, och i fråga om andra delar af Skandinavien talar frånvaron af sådana fynd ett icke mindre vältaligt språk.

För *Medelpad* ha det senaste årtiondets gräfningar skaffat oss flera värdefulla fynd (*Mbl.* 1897, Adlerz i *Mbl.* 1898—99, sid. 183 f., 1900 sid. 1 f.) Kvarndalen gr. 1 var en hög af $1^1/_2$ meters höjd, med graf från 400-talet. Till samma tid hör troligen Färsta gr. 2, en hög af 2,3 meters höjd, och möjligen den närapå lika höga Kvarndalen gr. 4, vidare Rude gr. 1 (1 meter), Vattjom gr. 6 (1,6 meter) och sannolikt Vattjom gr. 5 (1,5 meter). Alla dessa grafvar hade formen af mer eller mindre steniga grafhögar, somliga såsom Kvarndalen gr. 1, Färsta gr. 2 samt de nämnda Vattjomgrafvarna af tydliga rösen, hvilka voro täckta än af en verklig jordmantel, än af ett tunnt lager af grästorf. I de tvänne förstnämnda grafhögarna bestod den egentliga grafven af brända ben, nedlagda i ett lerkärl, hvilket sannolikt äfven varit förhållandet med Rude gr. 1. I Kvarndalen gr. 4 var något skydd för de brända benen ej bevaradt och i de båda Vattjomgrafvarna lågo benen under upprättstående sköldbucklor. Alla grafvarna visade således likbrand och jordhög med mer eller mindre tydligt röse. Från landskapet äro tidigare gjorda säkra 400-talsfynd i rösen eller steniga högar, men fyndförhållandena äro dåligt upplysta (Hildebrand i *ATS*, 2. sid. 243 f.) Den *SFT*, X fig. 127 afbildade fibulan är funnen i hög i Hälljom (Njurunda sn),

den här i *fig. 21* återgifna är funnen jämte nära 100 pärlor af glas och bärnsten i ett stenröse på Tjufholmen vid Sundsvall; föremålen äro ej eldskadade.

I *Hälsingland* äro förhållandena sämre kända (Montelius, *Hur gammal är bygden i Hälsingland?* sid. 15 f.). Det i citerade uppsats fig. 41 afbildade ryggknappsspännet uppgifves hafva funnits vid sidan af skelett. Öfriga forn-

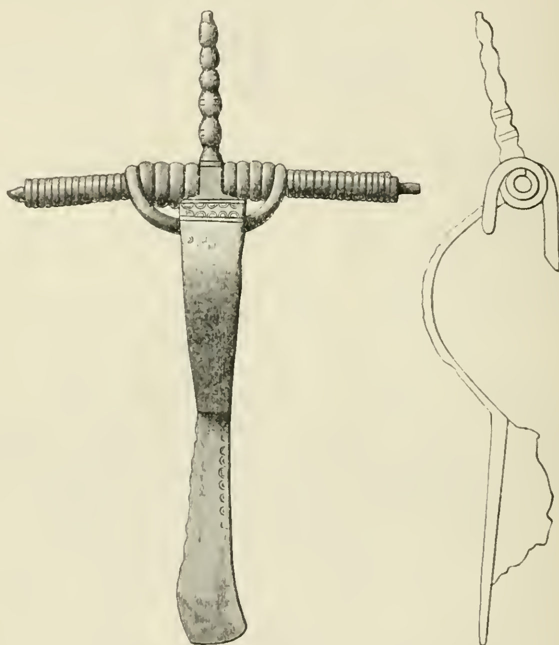

Fig. 21. Fibula af brons. Tjufholmen vid Sundsvall. 1/1.

saker från 400-talet och närliggande tid synas icke hafva varit brandskadade, men fyndförhållandena äro för osäkra att lämna oss någon fast ledtråd.

I *Gästrikland* äro grafvar kända från 500-talet och senare (Hildebrand i *ATS*, 2, Frödin i *Mbl.*, 1903—1905, 452 samt i *Meddel. af Gästr. Forn.-fören.* 1905). Däremot saknas ännu alldeles uppgifter om 400-talsgrafvar.

Till förhållandena i *Uppland* återkommer jag nedan.

Från Selaön i Mälaren, *Södermanland*, är ett graffynd

bekant, som sannolikt bör tillräknas slutet af 400-talet (Salin i *Mbl.*, 1895, sid. 77). En barbarisk kopia af en Teodosius II:s guldsolidus (*Mbl.*, 1892, sid. 127) fanns jämte låga spelbrickor af ben och brända ben i ett betydande röse.

Ej heller från *Östergötland* äro säkra grafvar från 400-talet kända (Montelius i *SFT*, XI och XII). Från 500-talet finnes en skelettgraf i kulle och en brandgraf under stensättning. (Arne i *Meddelanden från Östergötlands Fornminnesförening*, 1905, sid. 4 f., Almgren ibid. 1906, sid. 15).

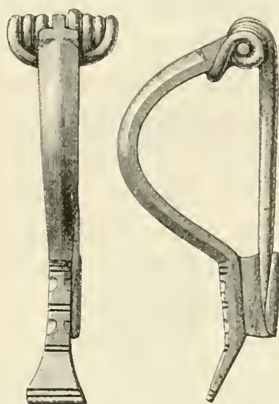

Fig. 22. Fibula af brons. Sätra, Öland. 1/1.

Lyckligare äro vi ställda i fråga om *Öland*. Äfven för denna landsdel gäller visserligen, att de allra flesta fornsakerna härröra från dåligt upplysta fynd. Vissa till Statens Historiska Museum inkomna 400-tals-fibulor (såsom SHM, 5544, 8881) visa emellertid säkra spår af att ha varit med på bålet, hvadan af dem bör slutas, att likbränning varit sed under denna tid. Ett rätt stort graffynd (SHM, 9793) består af flera ej eldskadade bronssaker samt dessutom af fragment af lerkärl, glas och bägare som *SFT*, X fig. 202—203 och spelbrickor, alla brandskadade funna i »Kallhög» i Sätra by, ett annat (SHM, 9585) af ring och fibulor af brons (*fig. 22*) samt af brand-

skadade pärlor, funna i »stenrör» å Sätra nr. 1, Gärdslösa socken. Af dessa båda fynd är således det ena gjordt i ett röse eller en jordhög. Samma grafskick synes äfven antydas af ett par myntfynd. Romerska guldmynt från detta århundrade (SHM, 2103, 2355, 2872, 4098) äro funna under flat sten vid röjning af en jättekulle i Hvalsnäs i Löt socken, ett lika gammalt guldmynt i en stenkulle i Ramsätra i Köpings socken (SHM, 1983). På Öland ha vi sålunda med säkerhet kunnat konstatera, att man haft för sed att bränna liken och att uppkasta grafhögar, af hvilka åtminstone vissa varit stenrösen. Vi hafva visserligen från ön ett mycket stort antal fornsaker, som ej skadats af eld, och som dock otvifvelaktigt utgjort delar af grafinventarier, men detta strider icke emot, att likbränning varit allmänt rådande. Det nyss omtalade fyndet från Sätra by liksom nedan berörda fynd från Bornholm och Norge visa, att oaktadt liket bränts, de medgifna fornsakerna till större delen sannolikt medvetet undantagits från bränningen.

På *Gotland*, som för 300-talet är ofantligt rikt på graffynd, är 400-talet i detta afseende klent representeradt. Då fornsaker under denna tid mera sällsynt synas förekomma i grafvarna, äro vi dessutom hufvudsakligen hänvisade till grafskickens typologiska utveckling. Under 500-talet existera vid sidan af hvarandra grafskick med och utan bränning, hvilken senare sed tidigare varit vanligare. Under samma århundrade blir dock likbränningen allt allmännare, och vi hafva då tydligen att under 400-talet antaga en fortsättning af samma begrafningssätt. Tidigare har man nedlagt det obrända liket i hällkistor, och sådana fortsätter man att bygga, äfven sedan likbränningen vunnit öfverhand, men de blifva med tiden betydligt mindre samt kvadratiska och sättas bredvid hvarandra. Så är fallet vid 400-talets inträde. Under 300-talet täckas grafvarna ännu af högar, men mot slutet

af århundradet upphör man att bygga sådana, och de små kistbrandgroparne äro anlagda under flat mark. Grafvar af denna konstruktion, små, bredvid hvarandra och emellanåt efter ett slags system ordnade kistbrandgropar utan hög, äro funna å några ställen på Gotland. (Jfr Hansson l. c. sid 8 f.). En af grafvarna vid Havor (gr. 176) måste på grund af inventariet bestämmas såsom tillhörande 400-talet (*fig. 23*). Under ett oregelbundet lag af kullerstenar, grästorf och jord fanns här ett jämförelsevis tunnt graflager med rikt grafgods. Grafskicken äro sålunda varierande. Gemensamma kännetecken äro

Fig. 23. Fragmentarisk bronsfibula. Havor, graf 176. 2/3.

dock, att grafvarna äro jämförelsevis obetydliga, bestående af brandlager med eller utan omslutande stenkista och utan grafhög.

Bornholm äger grafvar från detta århundrade åtminstone på två punkter af ön, vid Gudhjem och Kannikegård. Vid Gudhjem Möllebacken funnos två grafhögar från folkvandringstiden. Af dessa företedde den ena, (nr. 1) likbränning, i det de brända benen voro nedlagda i en af stenar skyddad urna, kring hvilken de ej eldskadade dyrbara fornsakerna voro utlagda. I den andra fann man förutom fornsaker från denna tid visserligen delar af ett skelett, men detta torde vara att anse såsom tillhörande en sekundärgraf från 600-talet, hvarpå

en där äfvenledes funnen näbbformig fibula hänvisar. (*Aarböger*, 1868 s. 135 f., *ATS*, 18: 1 sid. 233). Vid Kannikegård funnos ett par tre tiotal grafvar från 400-talet. De sakna grafhög, ha emellanåt oregelbundna stensättningar i jordytan och bestå af på fornsaker tämligen fattiga brandlager, någon gång af urnegrafvar. Närmast påminna de sålunda om de gotländska, men de äro ej »systematiskt» ordnade.

Från *Småland*, *Blekinge*, *Skåne* och *Halland*, *Danska öarne* samt *Jylland* känner jag inga publicerade graffynd.

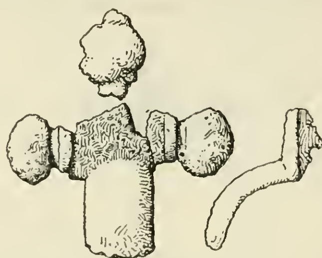

Fig. 24. Fragment af bronsfibula. Gisleröd, Bohuslän. 2/3.

Det är lätt förklarligt om grafvar af liknande art som de sist nämnda bornholmska undgått uppmärksamheten eller ej kunnat tidsbestämmas.

Från *Bohuslän* äro åtminstone tre grafvar från denna tid kända. »I en hög i Svarteborgs socken» har man »för flera år sedan, jämte brända ben i en askurna» funnit en brakteat från 400-talet (*Mbl.*, 1900 sid. 144). Det i *SFT*, X fig. 132 afbildade spännet är funnet i Röra på Orust »i ett med aska och benskärfvor fylldt lerkärl.» I Gisleröd i Tanums socken har man i en stor aflång hög funnit fornsaker från samma tid (t. ex. *fig. 24*) jämte rester efter likbränning spridda på olika ställen.[1] En fibula som

[1] Funnet år 1904 vid den på bekostnad af Göteborgs och Bohusläns Fornminnesförening af O. Almgren, O. Frödin och G. Hallström utförda undersökningen af Tanums härads fasta fornlämningar, hvaröfver en redogörelse inom den närmaste tiden utkommer.

SFT, X fig. 127 är funnen i »grafhög» i trakten af Strömstad.

Från *Västergötland* äro ett antal graffynd kända, af hvilka intet visar brandskadade fornsaker. Ej heller hänvisar, såvidt jag känner, någon fynduppgift på likbränning.

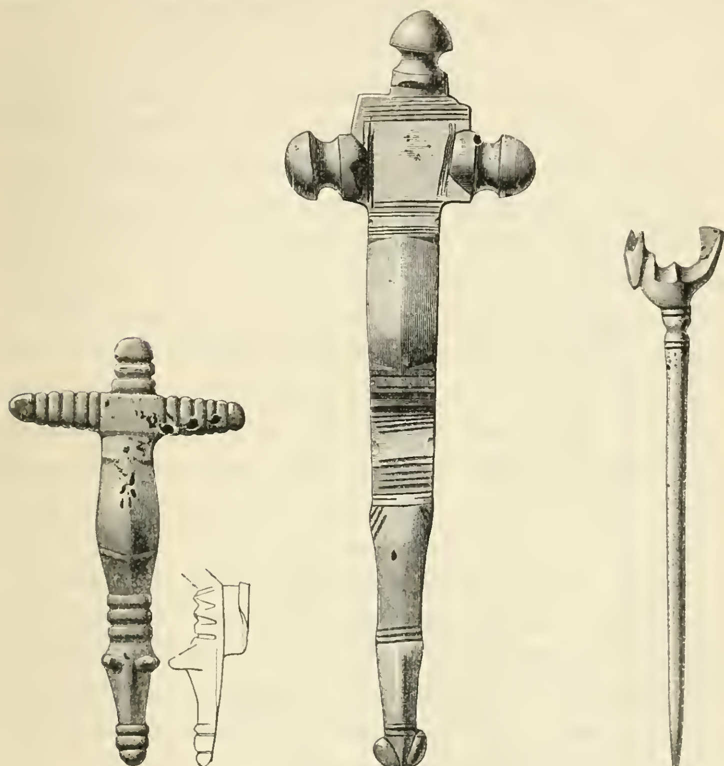

Fig. 25. Fibula af brons. Tyskagården i Näs, Västergötland. 1/1. Fig. 27. Fibula af brons. Nygård i Varnhem, Västergötland. 1/1. Fig. 26. Nål af brons. Tyskagården. 1/1.

Af någorlunda goda graffynd med uppgift angående grafskicket känner jag endast tvänne. Det ena företer fibula och nål (*fig. 25, 26*, SHM, 7591, 4—5) funna vid skelett vid Tyskagården i Näs socken, det andra fyndet, bestående af bl. a. en fibula (*fig. 27*, SHM, 8823) härrör äfvenledes från en skelettgraf, vid Nygård i Varnhems socken. Till tiden omkring år 400 hör äfvenledes en skelettgraf vid

Sjögersta Humlegården i Sjögersta socken (Montelius i *SFT.* VI sid. 83). Denna sistnämnda graf, hvilken ju är något tidigare, har haft grafhög, de egentliga 400-talsgrafvarna synas hafva legat under flat mark.

I *Värmland* har man funnit fornsaker från 400-talet »i grafhög» (Montelius i *SFT.* X sid. 117) säkerligen vid skelett.

Norge äger som bekant från denna tid ett ofantligt stort antal graffynd. Då denna del af Skandinavien näppeligen berörts af den ursprungliga Beovulfsdiktningen, anser jag det olämpligt att här i detalj genomgå det norska materialet. Det vanliga grafskicket synes för mera betydande grafvar ha bestått däri, att man i jordytan nedgräft en grafkammare, hvilken man skyddat med stenhällar och hvari man nedlagt det obrända liket. Vid sidan af detta öfver hela landet florerande grafskick har man ofta, i synnerhet då det gällde mindre betydande personer, användt likbränning, hvilket särskildt synes varit fallet i de till Bohuslän och Dalsland angränsande trakterna samt i t. ex. Bratsbergs amt. I vissa fall har man äfven för de brända benen användt grafkammare eller kista, i andra fall har man skyddat dem ofvantill med stenhällar eller lämnat dem utan något skydd af stenar. Vid åtskilliga tillfällen har man nedlagt benen i kärl af brons eller lera. Grafvarna äro alltid täckta af högar eller rösen af varierande dimensioner.[1]

Lämna vi de dåligt upplysta fynden från Hälsingland å sido, erhålla vi sålunda följande allmänna bild af 400-talets grafskick i Skandinavien. I östra delen af Skandinaviska halfön norr om Mälaren har man begagnat likbränning samt grafhögar eller grafrösen, på Gotland har

---

[1] Öfversikten här ofvan öfver de norska grafskicken under denna tid är gjord efter fyndbeskrifningarna i *Aarsberetninger* etc., i *Bergens museums Aarbog* (delvis med ledning af Schetelig i *Aarsberetn*, 1905 och Montelius i *SFT*, X).

man begagnat likaledes likbränning, men ej någon art af grafhögar, på Öland är förhållandet detsamma som i norra Sverige, på Bornholm har man haft likbränning med grafhögar å en punkt af ön, utan grafhögar å en annan punkt. Sydligaste delarne af den skandinaviska halfön och Danmark lämna oss inga arkeologiska underrättelser. Västergötland har skelettgrafvar utan hög, Bohuslän brandgrafvar med hög, Norge brandgrafvar och skelettgrafvar med röse eller hög.

Beovulf omtalar endast likbränning för såväl daner som geater samt åtminstone för geaterna brandgraf i hög eller röse. Man har sökt geaternas område på Gotland, i Jylland och i Västergötland.

För Gotland stämmer visserligen likbränningen, men vi finna här inga grafhögar. Gotland är sålunda uteslutet.

Huruvida man på den Jylländska halfön begraft med eller utan bränning är osäkert. Härvid har man dock att taga i betraktande, att det jylländska grafskicket under hela den yngre järnåldern afviker från det skandinaviska däri, att man där begrafver utan bränning i grafvar orienterade i öster och väster, således enligt västerländskt bruk. Från vikingatiden äga vi, om vi undantaga de alldeles för sig stående högarne vid Jellinge — skelettgrafvar i träkamrar — samt en del grafvar, hvilkas beskaffenhet af alla fornforskare anses vara att hänföra till inflytande från trakterna norr eller öster om Skagerack, endast grafvar under flat mark. Efter 300-talets utgång existerar praktiskt taget å Jylland icke seden att uppföra grafhögar. Ensamt af detta skäl är det omöjligt, att Jylland kan hafva varit Beovulfdiktningens hem. Jutarne kunna ej hafva varit Beovulfs geater.

Ej heller Västergötlands arkeologiska förhållanden stämma med de af Beovulf omtalade. I stället för likbrand och grafhög ha vi skelettgrafvar under slät mark.

Af de områden, vi sysslat med, hafva vi ej att taga i betraktande Norge och de tillstötande svenska landskapen, för geaterna ej heller landsdelarne norr om Mälaren. Af öfriga landområden är det endast östra delen af södra Skandinavien, nämligen Öland, Södermanland genom en känd graf och delvis Bornholm, som företer förhållanden, sådana de återfinnas i Beovulf: likbrand och grafhög.

Detta arkeologiska vittnesbörd är af mycket stor vikt. Att åtskilliga andra omständigheter styrka antagandet, att den då så utomordentligt rika ön i flere afseenden varit den viktigaste punkten i götarnes välde, har jag i *SFT*, XII framhållit. Detta får naturligen icke missförstås därhän, att geaterna endast skulle haft Öland i besittning. Olika götiska stammar, hvilka samverkat med hvarandra och sannolikt bildat ett politiskt helt, ha säkerligen innehaft större delen af den nuvarande svenska Östersjökusten söder om Mälaren och Götalandskapen. Utefter Ölands kuster fördes de ofantliga skatter, som förbindelsen med de stamförvanter, hvilka vid denna tid voro på väg att göra sig till södra Europas herrar, bragte de svenska götarne. Resterna efter de öländska borgarne visa, att här uppbjöd götarnes konung sitt folks militäriska krafter för att skydda förbindelsen mot andra folk, framförallt mot de mäktiga svearne. Det är bland Götakonungens husfolk och kämpar på ön, i konungens omgifning, som de politiska sångerna om götars och svears »blodspår» först uppstått. Det grafskick, som rådde på Öland bland sångarne själfva, fick då stå mönster för diktens skildring. Dikterna bära prägel af att hafva tillkommit vid en verklig konungs begrafning. Är den skildrade grafhögen förstörd eller skola vi någonsin kunna identifiera den?

Vi äga från Sverige en kunglig grafhög från denna tid, väl icke uppkastad af götarne men af svearne.

I den summariska öfversikten af grafskicken under

400-talet utelämnade jag förhållandena i Uppland, emedan dessa äro af ett alldeles särskildt intresse. De kända grafvar, som här kunna komma i fråga, äro trenne, en vid Vaxtuna, en vid Vallensjö och en vid Gamla Uppsala.

År 1724 den 8 juni företog på order af kungl. maj:t v. Schantz en utgräfning af en mycket betydande grafhög, en »ättebacke», på Vaxtuna ägor i Orkesta socken, Seminghundra härad. Därvid voro under fyra dagar 40 soldater under befäl af löjtnant Elgenstierna sysselsatta

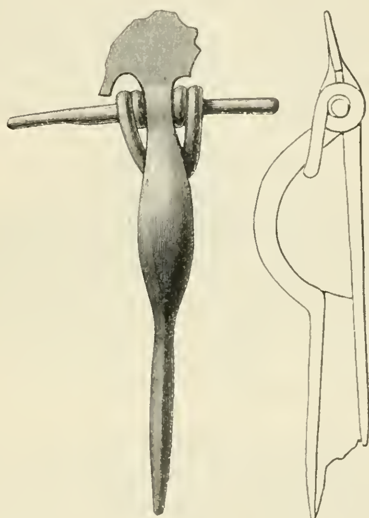

Fig. 28. Fibula af brons. Vallensjö i Fresta, Uppland. $^1/_1$.

med att genomgräfva högen, hvilken sålunda bör ha ägt en försvarlig storlek. Af ett i Antikvariskt-topografiska arkivet förvaradt, tämligen illa utfördt tvärsnitt att döma skulle högen vara omkring 8 meter hög. Den yttre delen var en jordmantel, hvilken täckte ett af stora stenar med inblandad jord bestående röse, som skulle nått 6 meters höjd. På bottnen af rösets midt, på sidan af högens centrum fanns en stor benfylld kruka, täckt af en sten. Grafhögen var omgifven af smärre grafvar, af hvilka somliga från vikingatiden (*Acta litteraria Sueciæ*, 1725 sid.

34. Docenten Almgren har välvilligt fäst min uppmärksamhet vid detta graffynd).

I Vallensjö i Fresta socken, Vallentuna härad har man funnit en bronsfibula (*fig. 28*) »jämte brända ben i ett stenröse» (SHM, 8745).

Den tredje högen är Odinshögen vid Gamla Uppsala. Jag anför här med uteslutning af åtskilliga för oss oväsentliga uppgifter B. E. Hildebrands fyndberättelse (*Mbl.*, 1876, sid. 252). *Fig. 29* är en med ledning af beskrifningen utförd skematisk genomskärning af högen.

Sedan vi inträngt 20,2 meter in i högen, påträffades en mur, 1,2 meter hög, omsorgsfullt byggd af stora granitstenar lagda i förband, d. v. s. så att öppningen mellan två stenar betäcktes af en

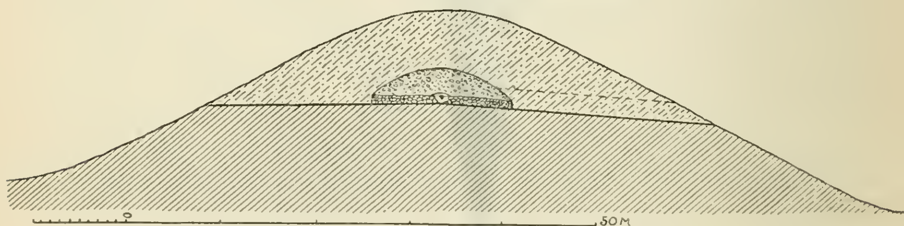

Fig. 29. Odinshögen vid Gamla Uppsala. Skematisk genomskärning.

öfverliggande sten. Fogarne mellan stenarne voro täppta med hårdt packad matjord. Denna mur omslöt en på åsen utbredd jämn bädd, bestående i botten af fin sand och däröfver ett 30 centimeter tjockt lager af hårdt packad lera, på hvilken förbränningen skett. Öfver denna bädd var upplagdt ett kullrigt röse af större och mindre stenar, omkring 4,8 meter i omkrets, höjande sig betydligt öfver galleriets tak.

Sedan vi infört galleriet omkring 7 meter in i detta röse, gjordes en inbrytning med ett 2,4 meter bredt sidogalleri åt vänster för att komma öfver lerbäddens midt. Här träffade vi en af brända ben och aska bildad kulle af omkring 1,8 meters diameter och 30 centimeters höjd, betäckt af små, till en del klufna eller sönderbrända stenskärfvor. Under denna benkulle stod, i en fördjupning i lerbädden, en grafkruka inbäddad i fin sand, betäckt med en stenflisa och omgifven af stora stenar. Krukan af svartgrå lera, föga hårdt bränd, af simpel form, 18 centimeter hög, i öfre kanten 22 centimeter i diameter, något afsmalnande mot botten, hade genom rösets tryckning blifvit bräckt på flera ställen. Hon var till brädden fylld af ben af människor och

djur, aska, kol af både barrträd och löfträd, 3 nitnaglar af järn, bitar af tunna, simpelt arbetade och sönderbrända kopparsmycken, benknappar, stycken af en benkam m. m. Bland benen låg ett stycke af en människas underkäke med en kvarsittande stor tand. Vid denna käke sutto fastklibbade bitar af refben och andra benskärfvor, en järnnagel och en liten fågelfigur af ben. Bland benen af djur märktes ett halft kranium af en hund, ben af en häst och klor af någon fågel. Till nedläggning i urnan synes man med omsorg hafva utvalt sådana ben, som icke blifvit svärtade af elden. Benlagret i kullen öfver urnan undersöktes noga. Benen, som i allmänhet voro hårdt brända, granskades af professorerna Anders Retzius och Fr. E. Sundevall, hvilka här funno lämningar af människor och husdjur, nämligen hund, i stor mängd, häst, oxe eller ko, får, svin, höns och sannolikt äfven katt.

Dels i detta benlager, dels på lerbädden utanför detsamma träffades järnnaglar från en till tre tums längd, fragmenter af två guldbrakteater, den ena med slingsirater, den andra med fina linje- och ringsirater, ett slags filigransarbete, lagda på ena sidan, 8 halfklotformade benknappar, hvardera med 2 runda hål inborrade på den platta undersidan, fragment af benkammar och tunna bronsprydnader, klumpar och droppar af smält glas, lerpärlor, en i flera delar bruten brynsten, en tunn stenlamell m. m., allt vittnande om mycket stark förbränning. I lerbädden stod en större och ett par mindre lodräta pålar af barrträd, på öfra ändan brända. I den fuktiga mullblandade leran låg en lock af människohår af mörkbrun färg, något skiftande i rödt.

Vår första uppgift är naturligtvis att bestämma grafvens tidsställning. Lyckligtvis äro somliga af de medgifna fornsakerna af den art, att de tillåta en kronologisering. Detta gäller benbrickorna och de båda guldföremålen.

Dylika benbrickor med två hål på undersidan äro funna i boplatslagret på Boberget på Vikbolandet (Almgren i *Meddelanden från Östergötlands Fornminnesförening*, 1906, sid. 16 f.), hvarest bland andra saker äfven hittades en fibula (*fig. 30*). Denna fibula erinrar i fråga om bågens ornamentering närmast om en fibula (*fig. 31*), funnen i Stenåsa socken å Öland och tillhörande en här förut omtalad fibulagrupp, från 300- och 400-talen, hvilken är utmärkande för de Skandinaviska Östersjööarna. Senare

än år 500 torde den östgötska fibulan näppeligen kunna sättas, men då boplatsen kan ha varit begagnad under lång tid, kan man ännu icke draga några säkra slutsatser rörande benbrickornas tidsställning.

Mycket bättre hjälpa oss guldsakerna. Den ena tunna guldplåten (*fig. 32*) företer ett ornament i guldfiligran, föreställande ett liggande djur. Man kan tydligt urskilja det bakåt och nedåt böjda hufvudet, den till ungefär fjärdedelen af en cirkelbåge böjda halsen, det öfre benfästet, den S-formigt svängda och slutligen rakt fram

Fig. 30. Skadad bronsfibula. Boberget, Östergötland. $^{1}/_{2}$.

Fig. 31. Fibula af brons. Stenåsa, Öland. $^{2}/_{3}$.

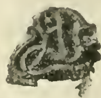

Fig. 32. Fragment af guldplåt (svärdsslidebeslag?). Gamla Uppsala. $^{1}/_{1}$.

gående kroppen samt det undre benfästet. Djurets öga begränsas framtill af en rak linje. Den bakre ögonomgifningen öfvergår omedelbart i läpparne, af hvilka den öfre går ned öfver djurets kropp, därefter svänger bakåt, går under kroppen och gör ytterligare en sväng, motsvarande nedre hälften af ett omvändt S. Den undre läppen går rakt ned under kroppen i riktning mot undre benfästet. Den eventuellt ursprungligen befintliga hufvudtupén samt båda benen äro borta. Ornamentet är utan fråga att hänföra till Salins stil I, men äger ej någon

fullkomlig motsvarighet i de af Salin (*Altgermanische Thierornamentik*, sid. 222 f.) afbildade ornamentala djuren. Sina närmaste motsvarigheter äger det i ornament på ett svärdsslidebeslag från Västergötland (*fig. 33*) och på beslag till fäste och slida å Tureholmsfyndet (*fig. 34*). Graden af djurets degeneration är ungefär densamma som hos det västgötska djuret. Däremot förefinnes ej å detta djur den karaktäristiska främre ögonbegränsningen, som vi se å svärdsslidebeslaget från Tureholm samt å norska

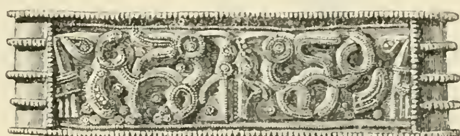

Fig. 33. Svärdsslidebeslag af guld. Västergötland. 1/1.

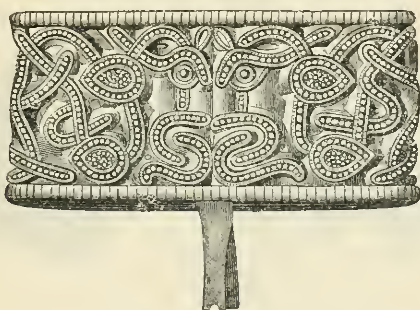

Fig. 34. Svärdsslidebeslag af guld. Tureholm, Södermanland. 1/1.

exemplar (jfr Salins ibid. 515 o. p.) Slutet af Salin stil I, utmärkt för en vida längre drifven sammanveckling af djurdelarne liksom för en starkare degeneration, synes falla omkring 500-talets midt. Tureholmsfyndet, hvilket visar något mera degenererade former än guldplåten från Gamla Uppsala, anses förskrifva sig från 400-talet eller tiden omkring 500. Senast möjliga tid för denna senare blir sålunda tiden omkring år 500.

Den andra guldplåten (*fig. 35*) företer äfven filigranornament, men af en annan art. Den kvarvarande delens

yta är genom band indelad i 11 långsmala parallella fält, prydda med sirater. Banden, hvilka ge intryck af flätverk, äro af ett under dessa tider mycket vanligt slag.

Fig. 35. Fragment af guldplåt (svärdsslidebeslag?). Gamla Uppsala. $^1/_1$.

De förekomma i silfver på 300-talet, såväl i södern som i norden och återfinnas i guld under de tvänne närmast följande århundradena i Skandinavien. Angående tekniken jfr *fig. 36* å vänstra kanten. Det öfversta fältet,

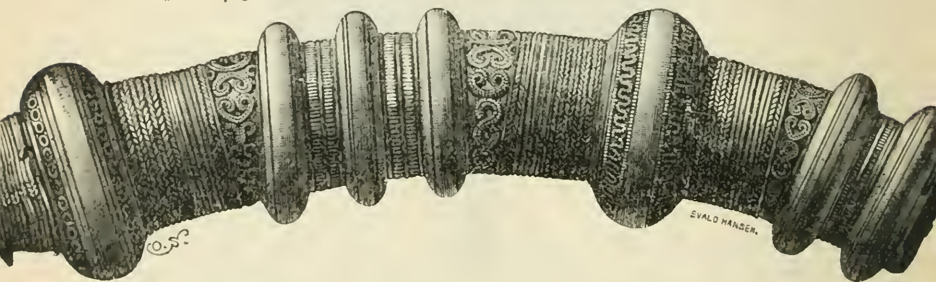

Fig. 36. Stycke af guldring. Köinge, Halland. $^1/_1$.

liksom äfven öfriga udda fält, består af två öfver hvarandra ställda rader af sinsemellan lika stora ringar, det näst öfversta liksom det fjärde, sjätte o. s. v. af ornament liknande liggande S. Dekorationen med små ringar som de här förekommande leder sitt ursprung från de infattningar i silfverfiligran, med hvilka man på 300-talet i södern liksom i norden omgaf och skyddade stenar, färgade glasstycken eller nithufvuden å silfverarbeten. Å fibulan (*fig. 37*) se vi sålunda dylika ringar både som infattningar och som själfständiga ornament. Redan detta

tidiga exemplar röjer, hvad sådana små ringar kunde användas till. Germanerna i södern hade för sed att pryda sina smycken, särskildt de runda fibulornas ytor, men äfven nålhufvuden, metallpärlor etc. med figurer i filigran af tämligen enahanda former. Som kompositionen ofta var tämligen löslig och figurerna icke alltid af små dimensioner, uppstodo här och hvar tomma ytor, hvilka som vanligt icke tåldes, och som man då fann bekvämt att

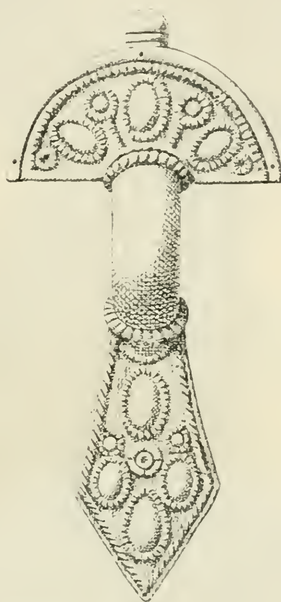

Fig. 37. Fibula af silfver med infattadt glas. Krim. 1/1.

utfylla med dylika ringar. Exempel härpå, hvilka förefinnas i England och hela det germanska området på kontinenten, särskildt länderna utefter Donau och Rhen, äro äfven kända från norden såsom å fotstycket af den skånska fibulan, Salin fig. 495, samt *fig. 38*, å hvars ytor de äro tämligen vårdslöst strödda (jfr den franska fibulan Salin fig. 61), å några brakteater (jfr Rygh, *Norske Oldsager* fig. 294, 295) etc. Mera sällan inträffar det, att man sammanställt ringarne till ornament. Å en i trakten af

Fig. 38. Fibula af silfver. Stavanger amt. 1/1.

Fig. 39. Fibula af brons med guld och silfver, ben och glas. Oberolm vid Mainz. $^3/_4$.

Mainz funnen rund spännbuckla (*fig. 39*) har man visserligen liksom på guldplåten från Uppsala ordnat några ringar i tvänne parallella rader, men denna öfverensstämmelse är säkert tillfällig. Däremot finna vi, huru man i England (*fig. 40*) och Norden verkligen vetat att göra

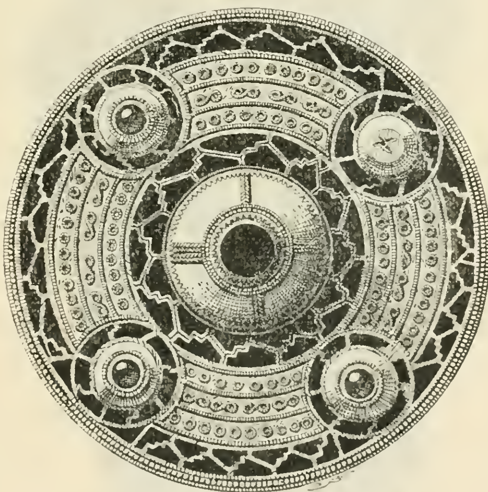

Fig. 40. Fibula af guld med granater och elfenben. Kent. $^1/_1$.

en liten dekorativ vinning genom att å lämpliga ställen anbringa ett antal dylika ringar i enkla eller dubbla rader, afgränsade genom band. Den äldsta af de stora svenska guldhalsringarne har å ömse sidor af en bland

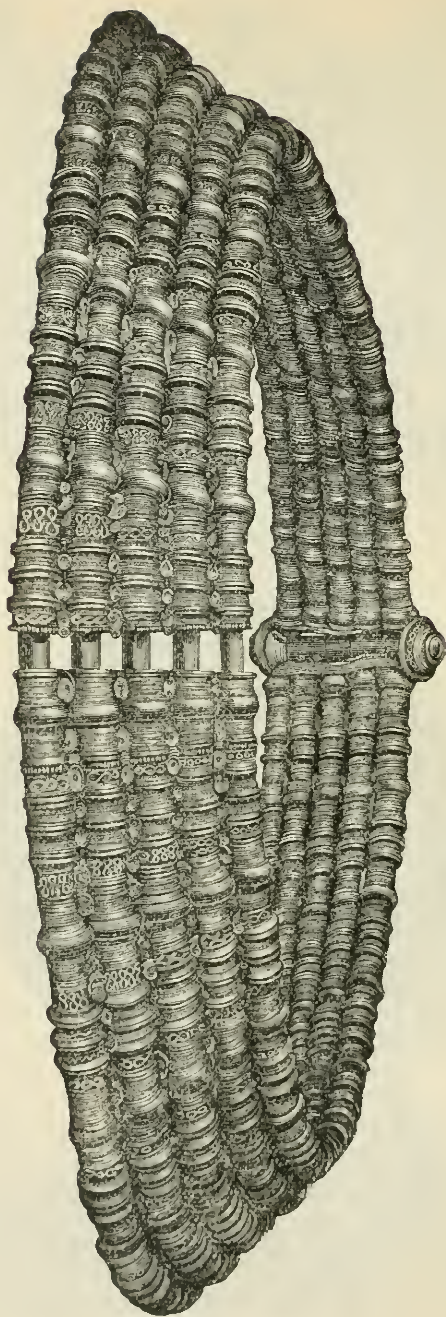

Fig. 41. Halsring af guld. Färjestaden, Öland. 3/4.

de gröfsta bukterna dekorativt ordnade ringar (*fig. 36*). Den öländska guldhalskragen (*fig. 41*) har likaledes ett ornament af ringar i rader, och af i regelbundna rader ställda ringar har man å den yngsta af guldhalskragarne begagnat sig för att åskådliggöra en brynjeskjorta (*fig. 42*).

Fig. 42. Detalj af guldhalsring. Möne s:n, Västergötland. 2/1.

Den figur, liknande ett S, som utfyller de jämna fälten å vårt guldbleck, är heller ingen sällsynt gäst i den germanska ornamentiken. Enligt Salin (l. c. sid. 157) här-

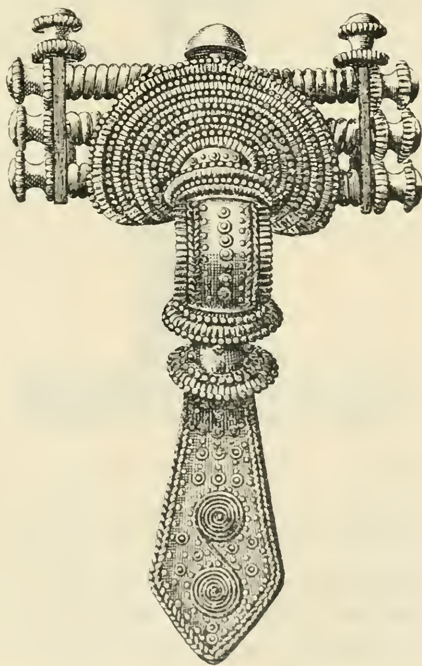

Fig. 43. Fibula af silfver och guld. Sackrau, Schlesien. 1/1.

stammar den från de klassiska spiralornamenten. Än som ett upprättstående S, än som ett liggande förekommer figuren i filigran ytterst talrikt å samma slags föremål som de, hvilka beklädas af de nyssnämnda ringornamenten, men den uppträder äfven å andra fornsaker, såsom bågspännen i niello på silfver eller gjutna i ett med spännet, emellanåt utfyllande ytornas centralare partier, emellanåt löpande utefter deras kanter. På väg mot Norden finna vi den i guldfiligran redan i Sackraufyndet från 300-talet i särdeles ståtlig apparition, böjande sig vid ändarne i flera hvarf (*fig. 43*), och den tyckes, sedan den inkommit i den nordiska filigrantekniken, aldrig ha varit alldeles bortglömd.

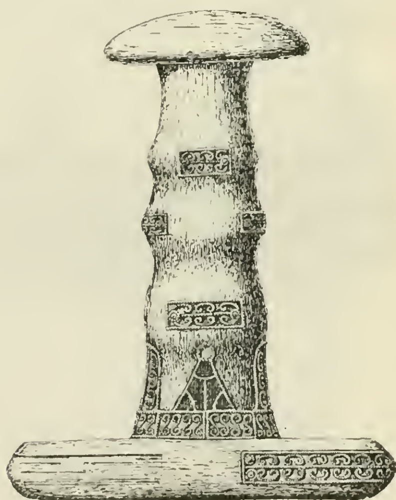

Fig. 44. Svärdfäste af trä med guld och granater. Northumberland.

I England (*fig. 44*) och i Norden har man begagnat denna figur på samma sätt som de nyss omtalade ringarne genom att ställa ett antal exemplar i jämnhöjd med hvarandra och därigenom bilda kortare eller längre rader. Exempel gifves oss bl. a. af ett guldbeslag i Tureholms-

fyndet (Sv. F. 418), Dödevibrakteaten och den äldre västgötska halskragen (*fig. 45*).

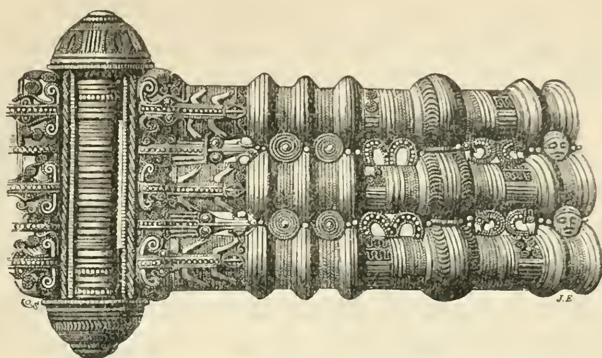

Fig. 45. Detalj af guldhalsring. Karleby s:n, Västergötland. 1/1.

Den *fig. 40* afbildade engelska runda spännbucklan företer en likhet med Uppsalaplåten däruti, att smala, af band inneslutna fält, prydda med olika figurer, här ringar och åttor, alternera med hvarandra. En dylik omväxling af tvänne arter mycket enkla ornamentgrupper är icke vanlig i norden. Äfven här lämnar oss dock de senare guldhalskragarnes hela ornamenteringsprincip ett utmärkt exempel. Särskildt visar oss den yttre ornamenteringen af den öländska guldhalskragens ledgång (*fig. 46*) en

Fig. 46.

alternerande upprepning af med enkla ornament prydda smala fält omgifna af band, en dekoration, som principiellt öfverensstämmer med Uppsalaplåtens.

Äfven denna plåt blir sålunda fast daterad. De ornament, med hvilka den är prydd, förekomma redan under 300-talet och sedermera, men enstaka eller utan ordning.

Vi se dem sammanställda till sammanhängande dekorationer å de äldre guldhalskragarne, och å den öländska guldhalskragen finna vi en med Uppsalaplåtens identisk dekorationsprincip. Senare exempel än de här nämnda på en förening af sagda element och princip i dekorationen känner jag ej från de trakter, som här komma i fråga. Guldhalskragarne tillräknas 400-talet, den senaste västgötakragen början af 500-talet (jfr *ATS*, 18: 1, sid. 149). Den här behandlade guldplåten från Odinshögen härrör från tiden närmast före eller omkring år 500.

Studiet af de i Odinshögen funna fornsakerna för sålunda till ett bestämdt resultat. Denna hög har byggts under sista årtiondena af 400-talet eller vid pass år 500 e. Kr.

Vi erinra oss Beovulfsgrafvens konstruktion och jämföra den med Odinshögens. I båda fallen har man utvalt ställen, liggande intill den våta färdeleden, svearne vid en utsvällning af den viktigaste flodvägen i sitt land, götarne vid hafvet på en udde, förbi hvilken samfärdseln gick. Svearne ha begagnat en naturlig rygg af åsen vid Gamla Uppsala som grundval för kungshögen, götarne en backe å hafsudden. På åsryggens krön ha svearne byggt af stenar en grund för bålet, som således måste hafva varit särdeles storartadt, på bålet ha följt dyrbarheter af olika slag, hvilka förbränts och tillsammans med den dödes ben, som sedan hopsamlats, fått kvarstanna på bålplatsen. Götarne skickas ut att i närbelägna skogar hugga träd för bålet, som »on beorge» (hvilket kan beteckna backkrönet men också den stenmurade grundvalen) reses i höjden, emottager konungens lik och dyrbarheter och stickes i brand. På bålplatsen och täckande resterna efter bålbranden uppbygga svearne ett röse, 48 meter i diameter, ett tungt och långvarigt arbete, då af den väldiga massan stenar säkerligen åtskilliga ha måst transporteras stora sträckor. På »brändernas lämningar» bygga götarne

röset. Att särskildt härom utsäges arbetstiden — 10 dagar —, visar, att detta arbete bör ha varit det mest betydande. Svearne ha urgröpt åsen vid sidan af högen för att omgifva röset med en tjock jordmantel. Götarne lägga sista handen vid sitt grafarbete genom att hölja den kampfrejdades stora vård med jord.

I begrafningsritualen är en väsentlig skillnad att påpeka. I Uppsalahögen äro åtskilliga djur och måhända äfven människor medgifna den döde konungen. De hafva tydligen varit med på bålet, efter hvars brand benen sammanplockats tillsammans med konungens. Förhållandet är detsamma som i t. ex. de äldre Vendelgrafvarna, där äfven ett antal djur medföljt fursten, endast med den skillnad, att vid Vendel både höfding och djur begrafts obrända. Något dylikt omtalas ej om Beovulfs hädanfärd. Men måntro denna skillnad är ursprunglig? Jag har (*Studier tillägnade Henrik Schück*, sid. 130 f.) visat, att i sin helhet som i detaljer fullständig öfverensstämmelse råder mellan Skölds och Vendelhöfdingarnes färd till andra världen, men ej heller om Sköld omtalar Beovulf, att han åtföljts af hästar och matnyttiga kreatur.

Orsakerna att vi i intet af dessa fall erhålla någon uppgift om grafoffer af lefvande varelser äro med all säkerhet identiska: den kristna öfverarbetningen. Jämföra vi t. ex. Snorres och Beovulfs skildringar ur det förflutna, springer skillnaden genast i ögonen. Snorre liksom isländarne i allmänhet äro angelägna att så mycket som möjligt framhålla det hedniska och synes därvid knappast sky öfverdrifter i framställningen. Beovulf däremot söker dölja det. I den angelsaxiska dikten ersättas de hedniska uppfattningarne och besvärjelserna med inskjutna kristna. hvilka emellanåt komma som öfverraskande afbrott, eller ock undertryckas de helt och hållet. Det senare är fallet å dessa ställen. Den afskyvärda hedniska offerceremonien, som i skildringen skulle verkat mest stötande, blir helt enkelt utesluten, och handlingen fortgår utan denna.

Vi hafva sålunda konstaterat en fullständig identitet mellan de grafskick, som svearne användt vid sin konungs grafläggning och det götarne begagnat för att hedra Beovulf. Det gäller att se till, hvad värde denna observation äger.

Af vikt är då först öfverensstämmelsen i de båda kungliga grafhögarnes konstruktion. Denna öfverensstämmelse är ingen tillfällighet. Vid Gamla Uppsala finnes ett flertal grafhögar af obetydliga dimensioner. I rad med hvarandra ligga Tingshögen, Odins, Frös och Tors högar. Af dessa saknar i detta afseende den förstnämnda betydelse, i det den, äfven om den är en grafhög, är af en alltför ringa storlek, endast höjande sig helt obetydligt öfver den naturliga åsen, för att kunna jämföras med de väldiga kungshögarne. Bland kungshögarne är Odins hög den äldsta, Tors hög den yngsta. Frös hög intar säkert kronologiskt liksom topografiskt platsen mellan de båda andra. Endast Odinshögens konstruktion öfverensstämmer med den angelsaxiska skildringen. I Frös hög fanns ingen murad bålplats, röset är ej så betydande och dess stenar mindre. I Tors hög fanns ej heller någon dylik bålplats och af röset fanns blott en liten kulle af stenar, de största af ett människohufvuds storlek. Oaktadt den yngsta högen är den största, visar den inre byggnaden i högarne en fortgående degeneration. Götakonungens grafhög kan sålunda ej vara yngre än den äldsta af Uppsala kungshögar. Af andra undersökta grafhögar är det blott den till tiden obestämda från Vaxtuna, som i här berörda afseende visar öfverensstämmelse med Odinshögen. På äldre järnåldersgrafvar passar ej Beovulfsskildringen. Götakonungens grafhög bör sålunda vara en mycket nära samtidig till Odinshögen.

Men vi böra äfven uppmärksamma grafhögarnes storlek. Sådana grafhögar ha icke byggts sedan bronsålderns dagar och knappt ens då. Under den äldre järnåldern

ha grafvarne varit oansenliga till det yttre omhöljet och till belägenheten. Nu uppträda plötsligt dessa ofantliga högar, lagda intill de stora färdevägarne i afsikt att draga till sig uppmärksamheten och imponera, att bära vittne om deras väldighet, som ha sin bostad därinne. Som Beovulf varit ärorik, så skall hans grafhög varda mäktig och namnkunnig och kallas Beovulfs berg. En ny tid har brutit in öfver norden. Förbindelserna växa med oanad snabbhet, guldrikedomarna samlas som aldrig förr, borgar byggas, stammarne utveckla sig till riken. Dådkraften och ärebegäret vakna, och grafven blir ett monument öfver den döde. Denna uppfattning, barn af folkvandringstiden, lefver till hednatidens slut. Öfver de flata grafvarna byggas skepp af sten, i stället för kenotafgrafvar uppträda kenotafmonument, bautastenar och runstenar, resta öfver de fjärran fallne. Under folkvandringstidens korta arkeologiska period spränga fränderna i södern romarriket, danerna göra strandhugg hos friserna, götarne hos merovingerna, och svearne kasta sig upp till herrar öfver Götaland.

Då Beovulf fallit, spås tvänne gånger götaväldets nära undergång i de mest bestämda och uttrycksfulla ordalag och spådomen synes upprepas vid själfva balbranden. Den kungshög, hvars byggande dikten skildrar, har således rests, medan götarne ännu innehade det viktiga Öland och närliggande kustområden, men under detta väldes sista dagar, sannolikt öfver det samlade götaväldets sista konung. Vid tiden omkring år 500 afbrytas utvecklingen af de öländska fibula- och halsbandsserierna samt den rika guldströmmen. Att detta senare icke berott därpå, att Weichselvägen skulle stängts är tydligt, emedan guldströmmen icke minskas, men i stället vänder sig till Gotland och Bornholm. Äfven afklippandet af den rika interna utvecklingen är ett fenomen, genom hvilket vi arkeologiskt lära känna götarikets fall. Å andra sidan

är Odinshögen, som inleder den långa raden af storartade järnåldersfynd i Svealand, det äldsta monument, som visar oss svearnes betydenhet, en betydenhet, vunnen på götarnes bekostnad. Mycket nära till hvarandra i tiden stående äro den stolta grafhögen öfver götakonungen, måhända den siste, som sträckt sitt välde »mellan de båda hafven», götarikets undergång och den äldsta Uppsalahögen.

Odinshögen vid Gamla Uppsala är monumentet öfver ett storverk i Skandinaviens historia, svearnes seger och utsträckandet af deras välde öfver götalandskapen i öster. Samtidigt reste götarne ånyo ett monument öfver sin sagoomstrålade konung i en diktning, som själf blef den skönaste grafvården öfver deras fallna välde.

Hildebrand, Bror Emil, Anglosachsiska mynt i Svenska Kongl. Myntkabinettet, funna i Sveriges jord. 1846. Pris: 7 kr. 50 öre.

——, Anglosachsiska mynt i Svenska Kongl. Myntkabinettet, funna i Sveriges jord. Ny tillökt upplaga med 14 pl. 1881. Pris (i Sverige, Norge, Danmark och Finland): 10 kr.

Tornberg, C. J., Numi cufici regii numophylacii Holmiensis, quos omnes in terra Succiæ repertos digessit et interpretatus est C. J. T. 1848. Pris: 7 kr. 50 öre.

Hildebrand, Bror Emil, Minnespenningar öfver enskilda svenska män och qvinnor. 1860. Pris 7 kr. 50 öre.

——, Svenska Sigiller från medeltiden. I. 1, 2. 1862—1867. Pris: 19 kr. 50 öre.

——, Sveriges och Svenska konungahusets minnespenningar, praktmynt och belöningsmedaljer. 2 delar (1874, 1875). Pris: 16 kr.

Montelius, Oscar, Statens Historiska Museum. Kort beskrifning till vägledning för de besökande. 7 uppl. 1901. Pris: 50 öre (vid ingången till museet: 25 öre).

——, Das Museum vaterländischer Alterthümer in Stockholm. 1897. Pris: 75 öre (vid ingången till museet 50 öre).

——, Musée des antiquités nationales de Stockholm, 1899. Pris 75 öre (vid ingången till museet 50 öre).

——, Der Orient und Europa. Einfluss der orientalischen Cultur auf Europa bis zur Mitte des letzten Jahrtausends v. Chr. Deutsche Uebersetzung von J. Mestorf. 1 Heft. 1899. Pris 6 mark.

Hildebrand, Bror Emil, och Hildebrand, Hans, Teckningar ur Svenska Statens Historiska Museum. Första häftet (Serien IV, pl. 1—10). 1873. Pris: 6 kr. Andra häftet (Serien VI, pl. 1—10). 1878. Pris: 6 kr. Tredje häftet (Serien V, pl. 1—5). 1883. Pris: 5 kr.

INNEHÅLL.

Med anslag ur **den Bergerska donationsfonden** har Akademien utgifvit:

Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Förra afdelningen, band 1 (1888): 9 kr.; band 2 (1896): 11 kr.; band 3 (1900): 11 kr. — Senare afdelningen, band 1 (1888): 11 kr.; band 2 (1889): 9 kr.; band 3 (1890): 8 kronor; band 4 (1891): 9 kronor; band 5 (1893): 8 kronor; band 6 (1893): 11 kronor 50 öre; band 7 (1895): 9 kr. 50 öre; band 8 (1897): 10 kr.; band 9 (1898): 13 kr.; band 10 (1900): 12 kr.; band 11 (1905): 12 kr.

Antikvarisk Tidskrift för Sverige utgifves af Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien i tvångsfria häften med nödiga illustrationer.

 Se omslagets andra och tredje sidor!

Stockholm, Ivar Hæggströms Boktryckeri A.B., 1905.

ANTIKVARISK TIDSKRIFT

FÖR

SVERIGE

UTGIFVEN AF KUNGL. VITTERHETS HISTORIE OCH ANTIKVITETS AKADEMIEN

GENOM

EMIL EKHOFF.

ADERTONDE DELEN.

ANDRA HÄFTET.

Distribueras af hrr Wahlstrom & Widstrand
STOCKHOLM.

Pris: 2 kronor

Arbeten utgifna på Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens förlag:

Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar (ny följd):

del 1:......	kr.	4: 50	del 5:......	kr.	4: —	del 10: ...	kr.	6: —
» 2:......	»	4: —	» 6:......	»	4: —	» 11: ...	»	6: —
» 3:......	»	4: 50	» 7:......	»	4: —	» 12: ...	»	6: —
» 4:......	»	4: —	» 8,1 ...	»	3: —	» 13,1 ...	»	3: —
			» 9:......	»	7: 50			

Antikvarisk Tidskrift för Sverige:

del 1:......	kr.	2: —	del 7: ...	kr.	5: —	del 13: ...	kr.	4: —
» 2:......	»	3: —	» 8: ...	»	4: —	» 14: ...	»	7: —
» 3:......	»	4: —	» 9: ...	»	5: —	» 15: ...	»	5: 75
» 4:......	»	4: —	» 10: ...	»	6: —	» 16: ...	»	7: 25
» 5:......	»	5: —	» 11: ...	»	5: 25	» 17: ...	»	7: 25
» 6:......	»	4: —	» 12: ...	»	4: 50	» 18: ...	»	6: —

Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Månadsblad:

band 1 (1872—1874)	kr.	6: —	band 6 (1887—1889)	kr.	9: —
» 2 (1875—1877)	»	6: —	» 7 (1890—1892)	»	9: —
» 3 (1878—1880)	»	9: —	» 8 (1893—1895)	»	9: —
» 4 (1881—1883)	»	9: —	» 9 (1896—1899)	»	10: —
» 5 (1884—1886)	»	9: —	» 10 (1900—1905)	»	13: —

Fornvännen:

årg. 1 (1906).................. kr. 5:— | årg. 2 (1907) .... kr. 5:—

Arkeologiska Monografier:

N:r 1. Almgren, Oscar, »Kung Björns hög» och andra fornlämningar vid Håga. 1905. Pris 5 kr.

Sveriges Runinskrifter:

Del 1. Söderberg, Sven, och Brate, Erik, Ölands Runinskrifter. 1900—1906. Pris 9 kr. (Utgifn. med anslag af Bergerska fonden).

Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Förra afdelningen, band 1 (1888): 9 kr.; band 2 (1896): 11 kr.; band 3 (1900): 11 kr. — Senare afdelningen, band 1 (1888): 11 kr.; band 2 (1889): 9 kr.; band 3 (1890): 8 kr.; band 4 (1891): 9 kr.; band 5 (1893): 8 kr.; band 6 (1893): 11 kr. 50 öre; band 7 (1895): 9 kr. 50 öre; band 8 (1897): 10 kr.; band 9 (1898): 13 kr.; band 10 (1900): 12 kr.; band 11 (1905): 12 kr. (Utgifn. med anslag af Bergerska fonden).

Hildebrand, Bror Emil, Anteckningar ur K. Vitt. Hist. och Antiqvitets Akademiens Dagbok samt om de under Akad:s inseende stälda samlingarne för år 1843. Pris: 37 öre.

——, Anglosachsiska mynt i Svenska Kongl. Myntkabinettet, funna i Sveriges jord. 1846. Pris: 7 kr. 50 öre.

——, Anglosachsiska mynt i Svenska Kongl. Myntkabinettet, funna i Sveriges jord. Ny tillökt upplaga med 14 pl. 1881. Pris 10 kr.

——, Minnespenningar öfver enskilda svenska män och qvinnor. 1860. Pris 7 kr. 50 öre.

——, Svenska Sigiller från medeltiden. I. 1, 2. 1862—1867. Pris: 19 kr. 50 öre.

——, Sveriges och Svenska konungahusets minnespenningar, praktmynt och belöningsmedaljer. 2 delar (1874, 1875). Pris: 16 kr.

Hildebrand, Bror Emil, och Hildebrand, Hans, Teckningar ur Svenska Statens Historiska Museum. Första häftet (Serien IV, pl. 1—10). 1873. Pris: 6 kr. Andra häftet (Serien VI, pl. 1—10). 1878. Pris: 6 kr. Tredje häftet (Serien V, pl. 1—5). 1883. Pris: 5 kr.

Tornberg, C. J., Numi cufici regii numophylacii Holmiensis, quos omnes in terra Sueciæ repertos digessit et interpretatus est C. J. T. 1848. Pris: 7 kr. 50 öre.

Montelius, Oscar, Statens Historiska Museum. Kort beskrifning till vägledning för de besökande. 8 uppl. 1906. Pris: 50 öre (vid ingången till museet: 25 öre).

Montelius, Oscar, Das Museum vaterländischer Alterthümer in Stockholm. Zweite Aufl. 1908. Pris vid ingången till museet 1 kr.

——, Musée des antiquités nationales de Stockholm, 1899. Pris: 75 öre (vid ingången till museet 50 öre).

——, Der Orient und Europa. Einfluss der orientalischen Cultur auf Europa bis zur Mitte des letzten Jahrtausends v. Chr. Deutsche Uebersetzung von J. Mestorf. 1 Heft. 1899. Pris 6 mark.

INNEHÅLL.

Stockholm, Ivar Hæggströms Boktryckeri A. B., 1909.

